

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H.P. Hansen

NATMÆNDSFOLK OG KJÆLTRINGER

H. P. HANSEN

Natmændsfolk
og
kjæltringer

I

ROSENKILDE OG BAGGER
KØBENHAVN 1959

NATMÆNDSFOLK OG KJÆLTRINGER

anden udgave er sat med Baskerville og trykt i
Simon Gullanders bogtrykkeri, Skjern. Omlaget
er tegnet af *Mads Stage*. Copyright 1959 by
Rosenkilde og Bagger. Printed in Denmark.

uforandret optryk
**ATELIER ELEKTRA
KØBENHAVN**

Forord.

FOR godt femti år siden var jeg første gang i landsarkivet i Viborg. Mit ærinde var, at jeg ville søge oplysninger om min egen slægt; men da jeg flere gange i kirkebøgerne var stødt på egnens kjæltringer, nogle, som jeg havde kendt, og andre, som jeg havde hørt omtale, så opgav jeg mine egne slægtsstudier og kastede mig over de nok så interessante kjæltringers afstamning og levevis.

Ret længe havde jeg ikke arbejdet med kirkebøgerne og retsarkivalierne, før jeg blev klar over, at det mest spændende i St. Blichers, Etlars og andre skribenters fremstilling af nævnte folk var fri fantasi, og at der hverken var slægtskab, lighed eller nogen som helst forbindelse mellem vore omstrefjere og taterne, dvs. zigøjnerne.

Resultaterne af mine undersøgelser fik jeg, takket være økonomisk støtte fra Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroniske stiftelse, ud i to bind, Natmændsfolk og Kjæltringer, i 1921 - 22; arbejdet gav iøvrigt anledning til, at jeg som anerkendelse blev tildelt Den Hjelmstjerne-Rosencroniske stiftelses sølvmedalje, første gang denne blev uddelt, 1930.

I mange år har værket været udsolgt, og det fremkommer kun yderst sjældent antikvarisk, og da til høje priser. Derfor spurgte Rosenkilde og Bagers forlag, om jeg kunne tænke mig at overlade firmaet at udgive værket på ny. Det sker nu. Der er ændret ved inddelingen, så bindene bliver omtrent lige store, føjet en del nyt stof til, og afsnittet om skøjer-sproget er korrigeret og gjort mere letlæseligt.

Herning, i april 1959.

H. P. Hansen.

INDHOLD

	Side
Forord	5
Ældre opfattelse af natmændsfolket og dets afstamning	9
Rakkere og natmændsfolks embeder og bestilling	20
Ærlig - uærlig	48
»Kjæltringer som fællesbetegnelse til tiggere af natmændstypen	57
Ægteskab - moral - religion	64
Afstamning - typer - personnavne	73
Boliger - opløsning	81
Kjæltringsproget	89
Skjørsproget	100
Rakker- og kjæltringslægter	115
Indledning	117
Natmandssagen 1713 - 14	119
Natmandssagen 1745	121
Hesteskærer og glarmester 1748	143
Vardeegnens rakkere	146
<i>I Bryndum sogn</i>	146
<i>Outrup rakkerne</i>	152
Svine slægten	176
<i>Jens Chr. »Glerup«</i>	182
<i>Mæt Katrin Swin</i>	188
<i>Johán Abraham</i>	200
<i>Kristoffer Swin eller Bitse</i>	202
<i>Jens Christophersen</i>	211
Grønningerne	216
<i>Kirsten Marie Grønning</i>	216
<i>Ane Marie Grønning og Casper Hodde</i>	218
<i>Christian Andersen - Sunds amerikaneren</i>	228
Strudal folkene	235
Johannes Axelsen	240
Kolli folkene	253

Register til værket bringes i bd. II

Ældre opfattelse af natmændsfolket og dets afstamning.

SPREDT rundt om i Jylland, med hovedcentre i afsides liggende, magre hedeegne, fandtes der indtil hen mod slutningen af forrige århundrede småsamfund af et ejendommeligt, vagabonderende folk, som man har kaldt rakkere, natmandsfolk, tater, skøjere, kjæltringer osv. Hvorfra nævnte folk stammede, vidste man ikke, og deres levevis førte med sig, at der kom til at stå et mystisk skær over dem, der på en gang gjorde dem både afskyede og frygtede af befolkningen og interessante for vore poeter og folklorister.

Det er disse folk, jeg her vil fortælle om; men forinden jeg går over til at behandle selve æmnet, vil vi et øjeblik se på, hvilken opfattelse tidligere forfattere har haft af disse folk og deres afstamning.

Vor store antiquarius Otto Sperlingius fremsatte 1699 den opfattelse, at kjæltringerne var rester af landets urbefolkning, kelterne, en opfattelse, E. Pontoppidan siden delte i sit »Danske Atlas«, tom. I. 1763, hvor forfatteren, efter at have omtalt asernes indvandring her, skriver: »Hvo som enten af Egensindighed eller anden Aarsag ikke ville bekvemme sig til at antage den nye østerlandske Leve-Maade, men holdt ved den gamle

Klæde-Dragt og simple Sæder, maatte enten flye hen til øde Stæder, eller og tracteres med yderlig Foragt af de stolte *Aasers*, hvilke adskilte dem ved det Navn *Keltringer*, som endnu bruges til at betegne de allerlumpneste og liderligste Mennesker.« S. 31.

Det var dog først i begyndelsen af det 19. århundrede, at spørgsmålet blev brændende. Regeringen så i disse folk et generende samfundsonde, som man var stærkt interesseret i at få ophævet, og for videnskabsmændene blev kjæltringerne en interessant gåde, der krævede sin løsning.

I sommeren 1824 udgav adjunkt N. V. Dorph i Viborg sit »Rotvelsk Lexicon«, hvori han meddelte et betydeligt ordforråd og en del sprogpøver af ovennævnte folks hemmelige sprog. Dorph udtaler sig ikke deri om kjæltringernes eller natmændsfolkernes afstamning, men folk med sprogsans kunne ikke være blinde for, at gloserne kunne tydes som disse folks usynlige færdselsveje, før de kom til Danmark, idet at man af de mange fremmede ord sluttede, at kjæltringerne var efterkommere af et fremmed folkefærd.

I Videnskaberens Selskabs Ordbog, 1826, hedder det om natmændsfolket: »En i Nørrejylland alm. Benævnelse paa Taterfolk, omstrejfende Bander, hvilke drive de mest foragtede Haandtringer, og nedstamme tildeels fra Zigeunere.«

Steen Blicher danner på en morsom måde overgangen fra den ældre til den nye anskuelse. Han skriver i sin beskrivelse over Viborg amt, 1829: »Dette under saa mange Hensyn mærkelige Samfund, hvilket jeg af flere indlysende Grunde anseer at nedstamme i lige Linie fra vore hedenske Forfædres Slaver - hvorvel noget lidet blandet med Zigeunere og fremmede Omløbere - har tilforn været udbredt over hele det danske Rige.« S. 21.

Dorph's Ordbog, hvis sproglige del vil blive omtalt under kjæltringsproget, udkom i en forøget udgave 1837 under titelen: »De jyske Zigeunere og en rotvelsk Ordbog.« Efter deri at have givet en kort oversigt over zigeunerne (hinduerne), deres levevis og fremtrængen til Europa og Jylland, skriver forfatteren s. 8: »Her have de vedligeholdt sig lige til vor Tid; og da de efterhaanden mere og mere stabiliserede sig i deres af den gjeldende Statsorden uafhængige Virksomhed, benævnedes de med forskellige Navne: Taterne ∴ Tartarer, fordi Zigeunerne ansaaes for at være komne fra Tartariet; Kjeldringer (hvilket navn, forfatteren mener kommer af kjeldreng) af deres fornemste Haandtring, Kjedel-

flikkeri; Natmandsfolk af det Hverv at flaae Heste o. d., hvilket endnu for ikke længe siden ansaaes af vor Almue for besmittende og vanærende.»

I 1833 udkom J. C. Hald's beskrivelse over Ringkøbing amt, hvori natmændsfolket omtales på følgende måde: »Af egentlige Løsgængere findes faa eller ingen, naar man undtager de omstrejfende, saakaldte Natmandsfolk, der menes at være Afkom af nogle fra Orienten i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede udvandrede Horder, som oversvømmede en stor Deel af Europa under Navn af Zigeunere eller Tater. De danne paa en Maade en Stat i Staten, tale endog et eget Sprog, almindeligen kaldet Kieltringe-Latin - - -, og til Trods for bestaaende Anordninger, have de i Grunden ej anden Levevej, end Betlen, som vel ej sjældent udarter til Tyveri. Flokkevis stryge de Landet rundt, Mænd, Koner, Børn, og tilbyde, ja paatvinge deres Tjeneste med at sætte Ruder ind, feje Skorstene, flaa Kreaturer o. s. v. - - -.« S. 251.

Utvivlsomt skyldes disse udtalelser justitsråd Fjelstrup på Sindinggård, der såvel før som senere lagde en stærk interesse for dagen over for kjæltringerne.

Sinding var annex til Ørre sogn, hvor »Taterkongen«, Johannes Axelsen havde sit domicil, og der kan næppe være tvivl om, at St. Blicher og Fjelstrup ofte har drøftet natmandsspørgsmålet, når første gæstede Sindinggård.

I »Landoeconomiske Tidender«, 6. bd. 1817, skrev Fjelstrup således en artikel under overskriften: »Bidrag til Ønskerne om et forbedret Land Politie, især med Hensyn til Tjenestefolk«, hvori han også omtaler de omstrejfende natmænds- og glarmesterfolk, og i 1836 slog han, som stænderdeputeret, et slag for at få den besværlige kaste, disse folk dannede, ophævet. Comiteen, der blev valgt til at overveje Fjelstrups forslag, kom til at bestå af: møller Ebbe Nielsen, biskop Øllgaard og stiftamtmand Rosenørn. Og i betænkningen, disse afgav den 27. juni s. å., hedder det blandt andet: »Det kan vel ikke ansees for tvivlsomt, at disse omløbende Folk fra først af maae have deres Oprindelse fra en eller anden fremmed Folkestamme, hvilket især gøres rimeligt ved det iblandt dem almindelige Sprog, som kaldes »Rotvelsk«, da det bærer saa mange Præg af sydlig Oprindelse - - -«.

Gennem flere af sine bøger har Carit Etlar vakt interessen for »Taterne« - hvem mindes ikke Kulsoen? -, men derimod kan man ikke godt

sige, at han også har været med til at udbrede kendskabet til disse folk, eftersom det var falske skildringer han gav af disse.

Følgende prøve fra Etlars »Hedemanden«, 1840, er særtegnende for forfatterens opfattelse af Natmandsfolket: »Længere oppe paa Land laa sex Mænd af et vildt Udseende, rygende af deres korte Kridtpiber. Deres Klædedragt havde et særegent Snit, deres gulbrune Ansigter et eget Udtryk og intet af det nationale Præg, man ellers plejer at finde hos Vesterbomændene. De talte livligt med hverandre, i et fremmed fuldtonende Sprog, som de ledsagede med heftige og udtryksfulde Gebærder; de brøde sig ikke stort om, at de vare Gjenstand for Fiskernes Opmærksomhed, hvilke af og til saae over til dem med foragtelige Blikke. Paa Sjælland træffer man sjelden den Slags Folk, men i Jylland kjendes de godt, man kalder dem Natmænd, Skøiere eller Taterne.«

Etlar slutter bogen med: »Hvor er Tateren bleven af?« spørger den Reisende, hvem Bonden fortæller det halvglemte Sagn. Ingen veed det, blot en enkelt brun Skikkelse lister sig sommetider igjennem Herredet; han besøger da altid Mosen og viser sin Søn, med højtideligt Alvor, hvor hans Fædre have levet.«

I E. Erslev's »Den danske Stat«, 1855 - 57, er natmandsfolkene også genstand for længere omtale. Forfatteren skriver s. 209: »Til Slutning maa vi endnu omtale et Folkefærd, der vel ikke indbefatter mere end 4 - 500 Personer i Alt, men som dog fortjener at underkastes en nøjere Betragtning, da det adskiller sig fra den øvrige Befolkning i Henseende til Oprindelse, Sprog og Leveviis, og lige til den nyeste Tid danner en særegen Kaste, saa at sige, et Samfund i Samfundet. Dette Folkefærd er Natmændsfolkene eller Kjeltringerne.«

Og videre skriver Erslev, s. 215, efter at have pointeret, at tater- og skøjersproget er forskelligt og meddelt nogle prøver på samme: »Resultatet af omstaaende Betragtninger over Natmandsfolkernes Sprog maa absolut blive det, at disse Folk ikke høre sammen med Taterne, men derimod med de norske og svenske Skøiere og med de tyske Rotvelskere. Men dette Sprog er paa Grund af, at *Indvandringen af disse Skøierfolk er skeet i en gammel Tid, og at Forbindelsen med de udenlandske Folk af samme Art ikke har været vedligeholdt, blevet meget forandret.*«

Forfatteren M. Goldschmidt er i sin bog: »En Hederejse i Viborg-Egnen«, 1867, meget optaget af »Taterne«, til hvis karakteristik han giver gode bidrag. Han fortæller deri, at da han henvendte sig til In-

spektøren ved Viborg tugthus for at få lov til at tale med taterne i tugthuset, svarede denne, at han ikke var sikker på, »om han for Øjeblikket havde Tater, hvilken Uvished hidrørte fra, *at der ingen synderlig Forskjel var imellem dem og andre af den laveste Almue.*« Men inspektørens nøgterne syn hindrede naturligvis ikke Goldahhmidt i straks at se orientalsk blod i Kristian Adamsen, da denne bliver hentet ind. Fuld af begejstring skriver han: » - ligesom han var den første danske Tater, jeg saa, saaledes var han ogsaa den af alle, jeg har truffet, der tydeligst og bestemtest saa ud som en Zigeuner. Han lignede fuldstændig en Hindu, jeg faa Uger før havde set feje Gaden i London.«

Året efter udgav den kendte topograf, L. Both, en lille bog under titlen: »Fra Heden til Havet«, hvori han skildrer Midt- og Vestjyllands natur og befolkning. Forfatteren ofrer deri forholdsvis megen plads på Kjeltringerne - s. 14 - 18. Her skal gengives et par uddrag af nævnte afsnit: »Men ogsaa en anden, fra hine Nordboere vidtforskellig Folkerace, har fra umindelig Tid færdedes paa disse øde Hedestrækninger. Det er en Gren af hint mystiske, sydlandske Folk, der selv kalder sig Tater, men som her kalder sig Kjeltringer eller Natmænd, et Folk, der som bekjendt i forrige Tider var meget berygtet for deres vilde Hevnlyst og deres Ildgjerninger. Endnu holder det haardt for Afkommet af disse Folk at binde sig til en bestemt Plet. Naar Foraarets mildere Luft indtræder, flyder deres sydlandske Blod livligere i Aarene, deres utæmmelige Vandrelyst vaagner, og de maae afsted paa Lykke og Fromme ud i den vide Verden.« I beskrivelsen af selve typerne hedder det: »Mændene bærer gjerne lyseblaa Benklæder, højrød Vest samt Skjorte og Tørklæde af broget Tøj, desuden messingbeslagne Livbælter, Hue-remme og Kniv samt Messingringe næsten paa alle Fingrene, og Kvinderne klæde sig ligeledes i de mest brogede Lapper, samt bærer volumineuse Smykker ogsaa af Messing og almindeligviis store Øreløkker af Glas, der hænge dem helt ned paa Skuldrene.« Og videre fortæller Both at disse folk »villig« begrave deres Døde efter Landets Skik, men naar alle Landets brugelige Ceremonier ere tilende, saa begynde deres egne, som bestaa i at rase og hyle paa hindostansk (!) Maneer og rive Flig i deres Klædning etc. - - Denne Stamme kjendes let fra den øvrige Befolkning ved dens hurtige Manerer, dens elastiske Gang, de mørke blinkende Øjne, det ravnorte fyldige Haar, Næsens besynderlige Bøjning og endelig dens Sprog. Dette Sprog kalde de selv »det rotvelske« - - -«

Ovennævnte højst dramatiske begravelsesceremoni synes forfatteren helt at have glemt, da han ti år senere udgav sin »Natur og Folkeliv i Jylland«, thi deri skriver han s. 44: »Spor af religiøs Bekjendelse eller Følelser mærker man aldrig til hos dem, derimod have de en stor Mængde Ceremonier, kun, mærkeligt nok, ikke ved deres Begravelser; thi ligesom de leve uden noget bestemt Familieforhold, saaledes døe de uden at Nogen ytrer synderlig Beklagelse over deres Afgang, og *blive begravne uden mindste højtidelige Skik eller Tegn paa Sorg*, men, naar det blot er muligt, paa den frie Hede.«

Af samme forfatters frodige fantasifostre i »Natur og Folkeliv i Danmark«, 1875, skal her blot gengives følgende: »Man kan tydelig skjelne imellem to forskellige Arter af dette besynderlige Folk, nemlig de med en næsten ublandet sydlig Typus og en anden med en Typus, der mere har Lighed med Nordboen. De første udmærker sig i det Ydre ved muskuløs og tillige smidig Legemsbygning, en næsten kobberbrun Hudfarve, store, mørkebrune Øine, et glødende Blik, en fiin kroget Næse, tykke Læber, ravnsort Haar, tyndlandent Skjæg og yderst livlige Bevægelser. Folk af denne Stamme finder man sjældnen bosatte paa den jydsk Hede, og skjönt de blandt mange andre Sprog ogsaa taler det Danske, finder man dem som oftest kun paa Gennemreiser.« S. 191.

Videre hedder det: »Den anden Stamme, der egentlig kaldes »Natmandsfolket«, men i den senere Tid kun »Folket«, har næsten altid deres Tilhold eller faste Boliger paa de ensomme Heder, i den senere Tid for en stor Deel ogsaa i Fattighusene, hvorfra de saa af og til foretage deres Streiferier. Denne Stammes Typus er en ganske anden end hins, og man opdager let, at man i den har en Blanding af Sydboer og Nordboer.«

Endelig omtaler Both s. 197 tatarernes Indvandring i Europa og Danmark, hvor han mener, at bandede af disse folk fandt tilhold hos natmændene: »Paa den Maade har der rimeligvis udviklet sig et flygtigt Samliv imellem Taterne og Natmænd, hvorfra den Blanding er fremgaaet, som vi nu under Navn af Natmænd især træffer paa den jydsk Hede.«

Først i 1872 blev spørgsmålet taget op til videnskabelig behandling, idet F. Dyrlund tog sin doktorgrad på en vidtløftig afhandling over »Taterne og Natmandsfolket i Danmark«. Dyrlund har lagt et betydeligt arbejde paa sin afhandling, der fylder 394 sider 8°; men stoffet er dårligt ordnet og resultatet med hensyn til spørgsmålet om natmandsfolkets afstamning magert. Ganske vist gør forfatteren, såvel som Ejler Sundt,

i sin »Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge«, der udkom tyve år tidligere, klart skel mellen taterne (zigeunerne) og natmandsfolket (kæltringerne), men han antager, at der en gang var sket en større indvandring af rotvelsk talende omstrefjere til den jydsk halvø, der så havde blandet sig med vore egne løse eksistenser, og derfra skulle så de rotvelske og andre fremmede ord i vort kæltringsprog stamme. Han skriver, s. 218: »Nærmere beset viser imidlertid dette folkefærd sig som en blandet masse, sammensat af oprindelig uensartede, men da til en vis grad forenede, bestanddele. *Hvorledes forskellige nationale elementer: et dansk (jysk), et tysk og et romanisk, deri afspejler sig, skal jeg senere oplyse, naar jeg kommer til Sigeunerne og til Sproget - -.*« Og s. 220 skriver han videre: »Hvorvel nemlig modsætningen mellem »natmændene« og »professionisterne« (d. v. s. glarmesterfolket) for saa vidt ingenlunde tør kaldes overfladisk, som den hviler paa historisk grundvold: *delvis national forskel - - .*«

Siden Dyrlands bog udkom, er der skrevet mange artikler og afhandlinger om natmandsfolkene. Her må jeg nøjes med at nævne enkelte af de betydeligste. I »Aarbog for dansk Kulturhistorie«, 1897, har P. C. Christensen skrevet om »Kæltringliv i Salling«. Forfatteren syn på det spørgsmål, her er tale om, vil fremgå af et par uddrag: »At Kæltringerne hørte til en indvandret Folkestamme, er jo en bekendt Sag; men hvor deres egentlige Hjemstavn har været, er ikke godt at sige. Nogle antager, at de er kommen fra Spanien. Andre, at Asien er deres Hjemland, og at de i en fjern Fortid har fulgt Folkevandringens Landevej, forbi det kaspiske og sorte Hav og indtil Ungarn, hvor en stor Del blev, medens de øvrige spredte sig viden om i Vest-Europa. Nok er det, for vort Lands Vedkommende saa man let, at de var fremmede. Den mørke Hudfarve, det sorte Haar, de smaa fiffige Øjne ved Siden af Nordboens lyse Hudfarve, hørgule Haar og store, blaa, svømmende Øjne talte tydelig nok derom. Dertil kom, at de havde deres eget Sprog, Rotvelsk kaldte man det. Ingen af de Salling Rakkere kendte dog dette Sprog til Fuldkommenhed, om end de nok brugte nogle Gloser deraf. De talte Egnens Sprog rigtignok med et eget Tonefald, og det kunde lyde helt kælent. Ogsaa deres Navne var de paa Egnen brugte, og kun for et Par af dem gjaldt det, at de var udelukkende Rakkernavne, nemlig Abraham og Diderik - - .« Og senere skriver forfatteren: »Hvorfor, tænkte jeg da, mon Kæltringerne foretrak denne Hede, fremfor andre Steder?

Hvorfor opslog de her paa dens Grænser deres Hytter og samledes her i store Skarer? Var det en medfødt Længsel efter deres Stammeland Spaniens tørre Heder eller Asiens vidtstrakte Stepper, der drog dem her til? «

I førnævnte betænkning, som et udvalg af den jydsk~~e~~ stænderforsamling fremlagde den 27. juni 1836, hedder det bl. a., efter at man har fremsat den alm. opfattelse af natmandsfolkets fremmede oprindelse: »De ernære sig forøvrigt ved Glarmester-, Blikkenslagerarbejde, Kjeddelflikning o. d. l., men dele sig dog i to Afdelinger, nemlig dem, der udelukkende bruge de nævnte Professioner, uden at befatte sig med at flaa Kreaturer, slagte Katte og Hunde, feje Skorstene o. s. v., hvilke kalde sig Glarmesterfolk, anse sig for bedre end de andre, klæde sig bedre og ikke indlade sig i Følgeskab eller Omgang med de egentlige Natmandsfolk, som ere dem, der mest befatte sig med sidstnævnte Forretninger, hvilke af Glarmesterfolkene ansees for uværdige, og iblandt disse sidste er det, efter hvad vi har været i Stand til at erholde Kundskab om, at der endnu findes nogle faa Individier, som *antages at nedstamme fra Taterne eller Zigeunere* og som mellem de øvrige kaldes med Tilnavn Taterne eller Rominier, og synes ved deres Haars, Huds og Øjnes mørke Farve at bære Præg af fremmed Oprindelse. Forøvrigt synes det som om Glarmesterfolkene, der, som meldt, ansee sig bedre end Natmandsfolkene, meget sjældnere eje Boliger end de sidste, endnu sjældnere end disse lade deres Børn søge Skoler og confirmere; de synes og sjældnere at indgaa ordentlige Ægteskaber, ligesom og langt oftere end de egentlige Natmandsfolk at gjøre sig skyldige i grovere Tyverier og andre Forbrydelser, især Bedrageri med Spaadomskunster, Hexekurer o. d. l.«

Dyrlund synes mærkelig nok ikke at have fattet større mistanke til rigtigheden af ovennævnte anskuelse, at natmands- og glarmesterfolkene skulle være forskellige, skønt han dog gør opmærksom på, at disse folk »ofte kom i fortrolig samkvæm: de indgik kønsforfindelse med hinanden o. s. v.«

De synspunkter, der var fremsatte i nævnte betænkning og derefter omtalte hos Dyrlund, godkender den næste kjæltring-forsker, hvis arbejder vi skal omtale, Anton Gaardboe, i sin bog »De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel«, 1900. Forfatteren skriver bl. a. s. 7: »- - - Natmands- eller Rakkerfolket og dettes nære Aands- og Stammefrænder

Glarmesterfolket.« Og efter at have omtalt de omvandrende og enkeltvis bosiddende rakkere hedder det: » - hvorimod *Glarmesterfolket synes at nedstamme fra eller dog i al Fald at være stærkt blandet med fremmede indvandrede Omstrejfare, saa som tyske Gaunere eller Rotvælskere og Tatere eller Zigeunere.*«

S. 133 skriver Gaardboe: »De ovenfor skildrede Personer hørte alle til den Afdeling af Natmandsfolket, som flaaede og fejede Skorstene; i det følgende skulde vi nu i Korthed ogsaa skænke den anden Fraktion, Glarmesterfolkene, en lille Omtale. Som Regel havde disse sidste ingen Boliger, og som Følge af dette Forhold vare de sikkert ogsaa berøvede en ikke uvæsentlig Forudsætning for at kunne dannes til endog blot nogenlunde taalelige Individuer for det øvrige Samfund, og det synes ogsaa, at de vare fuldt saa demoraliserede i alle Henseender som den første Afdeling.«

I sine to sidste bøger: »Himmerlands Rakkere« I. 1904 og do. II. 1912, kommer Gaardboe ikke ind på dette spørgsmål, men de indeholder, såvelsom hans første bog, en mængde gode oplysninger, dels optegnede fra folkemunde og dels hentede fra arkiverne, om rakkerne i Nordjylland.

»Når De forgæves søger oplysning om et eller andet spørgsmål, slå så op i Salmonsens leksikon,« sagde en lærd mand engang til mig. Ser vi nu efter, hvad Salmon siger om natmandsfolket, da læser man: »- - det danske (jydske) Element var overvejende hos de egentlige N., medens de saakaldte Glarmesterfolk for største Delen nedstammede fra tyske Gaunere eller Rotvælskere, af og til vel ogsaa fra virkelige Tatere (Zigeunere).«

I »Den jydske Hede,« 1903, har Mylius Erichsen et større afsnit om rakkerliv og kæltringlatin (s. 435-516), hvori forfatteren meget livfuldt fortæller om de kæltring-ætlinge, han traf på sine hede vandringer. Side 456 skriver han meget fornuftigt: »at egentlig er Tatere og Sigøjnere omflakkende Sydlændinge, der paa deres Farter ogsaa er kommet til Danmark, medens Rakkerne - eller, som de ogsaa kaldes, Natmandsfolk, Skojere eller Kæltringe - er danske Borgere og Bønder, mest Bønder og især af jydsk Oprindelse, der, enten i Kraft af deres foragtelige Virksomhed, som f. Eks. Medhjælper, Rakkerknægt hos Bøden, eller fordi de af anden Grund hørte til Samfundets Udskud, følte og ernærede sig som en Paria-Kaste, og fra deres Huler og Hytter i afsides Hedeegne strejfede rundt gennem Landet paa et eller andet besynderligt specialiceret Haandværk eller Handelsskab. - - *Undertiden optraadte de fremmede*

Rejsende, Sigøjnere eller Taterne, i et Slags Fællesskab med vore egne Omstrefjere, Rakkerne, fordi Vandretrangen hos begge Parter var den samme og Bedriften lige nær ved det lovløse; undertiden giftede disse to Klasser »rejsende Folk« sig ind i hinandens Familjer eller avlede i hvert Fald Børn sammen, og da dette Blandingsprodukt snart fulgte Sigøjnerne ud af Landet, snart blev hos Rakkerne inden for Landets Grænser, er det indlysende, hvor vanskeligt det gennem Tiderne maatte være at skelne mellem de fremmede og vore egne, og at derfor Betegnelserne Sigøjner, Tater, Rakker, Natmand, Skojer og Kæltring altid er bleven brugt og endnu hyppigt bruges i Flæng om begge Slags Omstrefjere.«

Pudsigt er det, at skønt Mylius Erichsen skriver, at kjæltringerne »er danske Borgere og Bønder, mest Bønder,« så undlader han dog ikke stadig at sætte tater-betegnelsen ved hvert billede, der vedrører kjæltringerne, og man mindes uvilkårligt Goldschmidts hindulignende Kristian Adamsen, når man s. 446 læser om Laust Nielsens kone: »Hun gik hen til Bordet, og neppe var Ansigtet fuldt belyst, før jeg vidste, at hun havde Taterblod i Aarerne - den gustengule Hudfarve, det mørke Haar, Ansigtets skarpe Form, de vidtstillede levende Øjne var ikke af ren bondejydsk Oprindelse.« Hverken billedet eller navnet - hun hed Ane - virkede dog særlig orientalsk i dette tilfælde.

Direkte har Jeppe Aakjær, der iøvrigt har givet mange livfulde skildringer af navngivne kjæltringer - se »Randgloser i Blichers Livstragedie,« 1903, »Hedevandring,« 1908, og »Skrivebogen,« 1918 og 20 - ikke udtalt sig om afstamningsspørgsmålet. Men indirekte har han, ved at stille kjæltringerne frem i naturlig belysning, været med til at pille den orientalske forgyldning, eller rettere sværte, af, som tidligere forfattere så snildeligen havde dekoreret vore gode, danske kjæltringer med.

Så sent som i 1914 kan man i »Politiken«s kronik (2/1) finde følgende udtalelse om natmændsfolkene i en artikel om »Natmændene og deres Sprog« af professor Kr. Nyrop, hvori det hedder: »Det er fra disse professionelle Rakkere, at de jydskt Taterer nedstammer. - - - Men meget fremmed Blod var ogsaa blevet blandet sammen med Rakkernes; til deres Bander havde sluttet sig saavel indenlandske som udenlandske Sigøjnere. Om disse forskellige Sammenblandinger og Krydsninger afgiver Natmandssproget yderst talende Vidnesbyrd.« Se videre under afsnittet: »Kjæltringsproget.«

Endelig kan nævnes en artikelrække i Skive Folkeblad, 1915, af Sigurd Daugbjerg og Isak Jensen om zigøjnerfolket og »taterne.« Førstnævnte skriver bl. a.: »Men er det eet Folk, der færdes spredt i de mange forskellige Lande og nævnes med alle disse Navne: Zigøjnere, Tater, Kæltringer, Natmænd, Fanter o. s. v. - Ja og Nej! Det vi Alm. kalder Zigøjner, kan ikke ubetinget kaldes for eet Folk; men videnskabelige Undersøgelser har vist, at det er *en oprindelig Stamme, blandet med Elementer fra flere forskellige Folkeslag. Der menes endogsaa, at Jyllands Natmandsfolk egentlig fra først af er indfødte Vagabonder - senere blandet med en Gren af Zigøjnerfolket.*« Og i en senere artikel hedder det: »Men i Jylland har Danmarks Zigøjnere kunnet leve nær op til vore Dage; for det jyske Fastland laa og gemte alle Ørkenens Herligheder for dem i sine lyngroede Øder. I Jylland hører alle danske Taterhistorier hjemme.

Jyllands Zigøjnere - Taterne, Kæltringerne, Rakkerne, Natmandsfolket - talte for mange Aar siden med hverandre indbyrdes i et sært Blandingssprog, hvori det egenlige Zigøjnersprog var stærkt blandet med latinske, tyske og forvrængede danske Ord. Men dette Sprog døde, og de sidste Slægtled snakkede godt Jydsk, der dog beholdt enkelte Særheder.«

Af foranstående oversigt over de forskellige forfatteres opfattelse af natmandsfolkets afstamning vil det være iøjnefaldende, at man gerne har villet se fremmed blod i disse folk. Forklaringen dertil ligger dog ikke fjern. Natmandsfolket skilte sig, eller blev skilt, ud som en særlig kaste, så deres liv kom til at forme sig forskellig fra almuens i almindelighed. Den omstændighed, at de førte et stærkt omflakkende liv, gjorde, at folk ofte hverken vidste, hvorfra disse omstrejfer kom eller hvor de drog hen. I enkelte tilfælde havde de faktisk heller intet hjemsted. Når et barn fødtes under forældrenes omvandring i et sogn, blev døbt i et andet, konfirmeret i et tredie og ellers levede overalt, da kunne det være vanskeligt nok at hitte ud af, hvor individet rettelig hørte hjemme, hvad man vil finde eksempler nok på under de forskellige kjæltringslægters beskrivelse.

Et mystisk skær fik de også ved deres i ægteskabelig henseende frie liv og ikke mindst derigennem, at de havde et hemmeligt sprog.

At man har taget grundigt fejl i ovennævnte opfattelse, skulle efterfølgende vise, og ved siden af også give en del nye bidrag til oplysning om natmændsfolkene i almindelighed og de midt og vestjyske kjæl-

tringer i særdeleshed, håber jeg, det skal lykkes mig at skaffe disse folk den danske borgerret, man, som nævnt, hidtil har villet frakende dem.

Vejen dertil går især gennem vor ældre juridiske literatur og gennem juridiske og gejstlige arkivalier. *Følger man natmænds- og kjæltringslægterne så langt tilbage, som kilderne tillader, og op til nutiden, vil man forgæves lede efter fremmed blod.* Her skal blot noteres, at man aldrig i kirkebøgerne træffer zigeuner- og kjæltringnavne sammen, f. e. ved vielser eller barnedøb, og blandt de næsten utallige retssager, jeg har gennemgået, hvori kjæltringer var indviklet, traf jeg aldrig zigeunere nævnt. *Kjæltringernes og natmandsfolkernes navne er, i modsætning til zigeuneres, danske eller sådanne, som har været almindeligt brugte af danske, og deres hemmelige sprog, der ved siden af fantasien i særlig grad har påtrykt disse folk et »orientalsk« præg, afgiver netop det bedste bevis for, at vore folk var zigeunerne uvedkommende.*

Rakkere og natmændsfolks embeder og bestilling.

TATER er et navn man fra gammel tid har givet de fremmede, vandrende folk, der fra Indien i århundredernes løb oversvømmede Europa. Det er de samme folk, vi nu kalder zigeunere.

I de ældre kgl. love, forordninger, recesser, rescripter etc., hvor taterne ofte nævnes, forveksles man ikke disse med vore egne omstrejfer, og man får gennem disse lovbestemmelser et stærkt indtryk af, hvor fremmed et folk, taterne faktisk var.

Medens man forgæves søger ord som: Rakker, natmand og kjæltring i Chr. Osterssøn Veylles »Glossarium Juridicum,« 1652, omtales taterer ret udførligt således: »*Tattere* venefici Lat. er et særdelis slags Folck: En deel sorte, oc en deel hvide,* gemeenlig, et ublufærdigt løgnactig skielmsk oc hoeractigt Folck, som icke hos nogen ærlige Folck, her i Landene, maa eller kand lidis, formedelst deris skielmske Løgen, Tyfveri, oc ublufærdighed, sampt Spaadom oc ret Diefvelskab, som de omgaais med, hvor med de, skielmske vijs, affbedrage oc frastiaele den simple oc eenfoldige Almue deris Gods oc Formue, oc der hos med saadan deris

* jvnf. en bemærkning af præsten Mads Raamussen fra sit ophold på kastelet i Danisborg i Østindien 1623 - 26: »Jeg befandt, lisesom udi Persia, at hos *de hvide Tatter* er brugeligt etc.« (Danske Magazin 1. r. 1. b. s. 108).

slemme, forargelige oc vederstyggelige Leffnet, forføre oc indlede Ungdommen til lige Letfærdigheds Misbrug, oc andre Guds store Fortørnelser, etc. Hvorfore saadanne Tattere forbiudis, udie Christ. 4. Forordning, ey at tilstedis her i Riget, enten paa Kronens Adelens, eller andensteds, under høyeste Straf. Men hvor de findes, de skulde paagribis, oc de andre, baade Mænd oc Qvinder, skulle paaleggis en vis Dag oc Tid at rømme Riget; Skeer det icke, da straffis de, ligesom deris Anførere, paa Liffvet.

Findis Øffrigheden (paa hvis Grund saadanne Folk findis) her udi forsmæmelig, da stande de til rette, ligesom de hans Kongel. Mayest. Forordning ey holde ville.

Herritzfogderne oc Sognefogderne, skulle gifve Lehnsmændene tilkiende, hvor saadanne findes, under deris Gaardfestis fortabelse. Borgmestere oc Raad i Kiøbstæderne, skulle i lige maader, under tilbørlige Straff, gifve saadant tilkiende for Lehnsmanden. End, hvo dennem huser, bøder for hver Nat, som de der huse Fredløse, 3: 3 marck. Hvilcke Færiemænd eller Skippere sig understaae, at føre saadanne Tattere her ind i Riget, eller oc fra et Færiested til et andet, de hafve der med forbrut deris Skib, oc halfve Boeslod, oc der foruden stande til rette, som de der foragteligen giøre imod hans Kongel. Mayest. naadigste Forbud Constit. Christ. 4. Dat. den 31. Maij, Anno 1589. Vide istius Recesz. cap. 3 art. 16 lib. 2.« Samme behandling loves såvel taterne som de, der huser disse, og de færgemænd, der mulig indfører eller fragter tater her i riget, i Chr. 5tes Danske Lov 3 B. XX C. 3 A. og 3 - XI - 8.

Som eksempel på, hvor håndfast man tog på de fremmede tater, tjener, at sognepræsten i Nordborg, Andreas Brandt, har noteret følgende i sin kirkebog 1634: »D. 8de januar bleve nogle misdædere rettet ved Egen ting, som gav sig ud for Tatarer, havde brudt ind udi kirken der og stålet 300 mrk., og gjort meget mere ondt, som deres bekjendelse lød. De 3 blev lagt på steiler, 1 hængt, og 1 kvinde. Siden blev den 4de lagt på 4 steiler. Gud bevare hver Christen for sådanne folk på alle deres reiser. Amen!« (Da. samlgr. 5. bd. 1869 - 70, s. 295).

I forordn. af 24/6 1708 om betlere, hvor natmændsfolk og kjæltringer *ikke* nævnes, hedder det i § 13: »Tatere maae ingenlunde taales i Kongens Riger og Lande, men skal af Stedets Øvrighed, hvor de findes, paagribes, dem efter Loven fratages, hvis de have med at fare, og de strax rømme Riget; Fortøve de endda efter Advarsel, skal de sættes i

Raspehuset, der at fortiene deres Brød. Og holde slige Folk sig tilside enten paa Marken eller i Skove, skal Amtmanden sogneviis lade dem eftersætte og paagribe. Hvo dem huser, skal bøde for hver Nat 16 Lod Sølv, hvilke Kongen skienker til Byens fattige.«

Ved at gennemgå arkivalierne fra Glückstad fæstning i krigsministeriets arkiv fandt jeg en tater ved navn Peter Tim, der var indsat på livstid i 1765 - i en liste 1788 angives manden at være fra Holsten. Ejendommeligt er det, at medens hans lidelsesfæller har gjort sig skyldig i grove forbrydelser som tyveri, desertion o. lign. står der, som årsag til at han er dømt til livsvarigt slaveri, kun: »ein Zigeuner«.

I modsætning til de kgl. love træffer man ofte kjæltring-navnet, jævnsides med andre betegnelser på landstrygere, i vore gamle landsbylove, vider og vedtægter. Det hedder i Aulum vide, Viborg amt, 1648: »Item skal ingen tage ind i sine Husse fremede Byfolk ofver en Nat, omb di icke hafver god Kundskab, hvad di er for Folk och aldelis ingen Kieltring eller Drafvels Folk at herbergere. Hvo derimod bryder gifve 1 Skip Biug til Viede, hver Nat det sker.« Lyngø vide, Sorø amt, 1670, har: »Kieldringer eller Sammenkiøbere.« V. Brønderslev vide, Hjørring amt, 1682: »Hvo som huser eller heler Løsgiangere eller Kiltringer, Horer eller løse Kvinder ofver en Nat, som icke er fød i Sognet eller hafver rigtig Bevis, daa skal samme Mand pantis for hver Gang, hans Brøst saa findis, for 1 Td. Øl och falden til Hosbonden 3 Mark.« Endvidere nævnes Kjæltringer i viderne for Radsted, Maribo amt, 1689, Drigstrup, Odense amt, 1698, Kværndrup, Svendborg amt, 1709, Over Kjørby, Odense amt, 1723, Brabrand, Aarhus amt, 1725, Holmebo, Odense amt, 1731, Sdr. Tranders, Aalborg amt, 1758, og Rynkeby, Svendborg amt 1775. I flere tilfælde nævnes »Tartere eller andre Keltringe« (Drigstrup, Odense amt), »omløbende Skarnsfolk, Tatre eller andre Kieltringer« (O. Kjørby, Odense amt, 1723), »Tattere eller andre ubekiente Landstrygere« (Bælum, Aalborg amt, 1712) osv. Jvnf. »Danske Vider og Vedtægter« af Bjerger og Sægaard.

Oprindeligt var *rakkeren* og *natmanden* knyttede til særlige embeder. Han var bødlen's hjælper ved eksekutionerne og måtte iøvrigt, som vi straks skal høre, udføre forskellige, lidet tiltalende arbejder.

I vor lovgivning træffer vi bødlen og rakkeren så tidligt som i Christian II.'s Ordinants 1522, hvor det hedder i art. 68: »Udenfore alle Kiøbsteder skall gøres en Rackerkule til døde Odtzell.

Wele Wii, at paa Marcken udenfore alle Kiöbsteder skall graffues en stor Kule, som Rackeren i Staden skall udiføre alle döde Aess, Qweg, Fææ, Heste, Øg, Hunde, Swin oc sliigdt andit, ther Stanck giör, oc döo ther i Byen eller udenfore Byen, skulle theruti kastis oc Jord paa, at thet ey skall ligge owen Jorde oc forgiffue Luckten oc Mendisken, och huor sliig Aess ligge paa Gaden eller i Marcken skall then thet till haffuer hördt lade saadant udkomme, at thet ey giör Stanck og Luckdt. Huilcken thet forsømmer oc icke giör, haffue forbrut tree Marck tiill Oss oc Byen.«

Og i art. 69 hedder det: »- - och wele Wii uti hver Kiöbstedt skall holdes en Bödiill oc Racker under theres Faldtmolle tiill Oss.« (Jvnf. Kolderup-Rosenvinge: Samlg. af gamle d. Love IV.).

I København nævnes bødlen eller mestermanden allerede i 1496 - han havde på den tid fri bolig østen op til rådhusgården - naturligvis har rakkeren eksisteret der samtidig, han nævnes i hvert fald i 1516 som boende på rådhusgården, hvor retterstedet den gang fandtes. (Dr. O. Nielsen, Kjøbenhavns Hist. I. 132 og III. 293).

Ordet rakker, der stammer fra nedertysk, var vistnok oprindelig navn på den, der spændte fangen på pinebænken, hvorimod man ved udtrykket natmænd særlig betegnede de, der tog sig af renovationen og skorstensfejningen i byerne. Men grænsen mellem rakkerens og natmandens bestillinger var så flydende, at en og samme person som regel bestred begge embeder. Ja, man har både eksempler på, at rakkeren selv ansattes som bøddel og omvendt, at skarpretteren havde tilsyn med og tog del i gadernes renholdelse. I Ribe* sees skarpretteren i 1593 at have udøvet nævnte tilsyn, og få år senere må han selv have givet sig af med de egentlige natmandsbestillinger, efter som man 1618 fandt anledning til at tilføje kontrakten med denne en bestemmelse om, at han ikke måtte befatte sig med rakkeri, men skulle holde en skorstensfejer der til. Man har vel fundet det nedværdigende, at byens skarpretter, en ret vigtig embedsmand med fast gage, gav sig af med så simpelt arbejde som ud-kørsel af skarn, flåning af selvdøde kreaturer o. l. I 1717 mulkeres garnisonens skarpretter, Mühlhausen, i København, fordi han, store bededags aften, havde ladet sine folk udføre urenlighed fra d. kgl. akademi og spildt langs gaden til Christianshavns bro, »hvilket har forarsaget stor Stank og Væmmelse for Indvaanerne i samme Gader,

* Jvnf. Kinch, Ribe by.

da de om Morgenens søgte til Gudstjenesten.« (Dr. O. N., Kbh.s Hist. VI. 353).

I Rudkøbing var bødlen tillige natmand, og han havde knegte til at hjælpe sig 1726. (Jvnf. Hofmans Fundationer VI. 218).

I København slap natmanden forholdsvis tidligt af med den egentlige renovation, idet der i en forordning af 21. maj 1680 vedrørende gadernes renovation og brolægning etc. bestemtes, at renovationen skulle besørges af vognmænd for en vis takst, dog måtte enhver husejer godt selv fjærne skarnet, når det skete i »dygtige« vogne. Men døde hunde, katte, heste og andre ådsler måtte natmanden naturligvis vedblivende tage sig af. 1691 lønnede København sin natmand med 20 rdl. om året (antagelig med betydelige sportler), men i 1695 klagede han over, at »baade en og anden Tid efter anden har afskaffet og endnu fremdeles afskaffer deres gamle Nathuse, derved at menagere den Bekostning, som de ellers skulde gøre, naar de saadanne huse lod rense etc.« Nu indretter de sig således, at deres egne tjenestefolk og sandagere kan rense disse huse. Da nu embedet var forringet betydeligt ved ovennævnte forordn. og natmanden ikke kunne klare sig, forhøjede man hans løn til 200 rdl. (Carl Bruun, København II. 264 og dr. O. N., V. 74).

Gennem de kgl. reskripter, forordninger etc. får man et godt indblik i de forskellige natmandsforretninger. Rescr. af 22. september 1661 til præs., borgmester og råd i København bestemmer, at natmanden skal nedgrave de ådsler, som han af staden udfører, under 10 rdl. straf, og ligeså de beene, som allerede på Amager ligge; der på marken ellers ligge folk til afsky. Og d. 2. maj 1682 udsendes et lignende rescript til Amtmændene i Sjælland, Fyn samt Koldinghus amt med befaling til, »at Aadsler af Heste, Hopper og andre Slags døde Qvæg, i Synderlighed de, som udi By eller ved almindelige Veje findes, skulle strax dybt i Jorden nedgraves.« Da de formedelst deres onde lugt og stank stor usundhed med påfølgende svaghed kunne forårsage.

Det synes at have været kongen meget magtpåliggende på den tid at få ren luft, thi to dage efter udsendelsen af sidste rescr. fik magistraten befaling til at »foranstalte ved Stadens Natmand og hans Folk alle Aadsler i Kjøbenhavns Amt - hvortil Bønderne gjøre Gravene - ned - og en i Smørum Herreds Rettersted hengende Tyvs Legeme begravet; saavidt Konge- og Landeveie angaae, inden Løverdag aften, og Resten straks i tilkommende Uge.«

Beddel og rakker i virksomhed.
(Tysk træsnit ca. 1550).

Til natmandens bestillinger hørte også at hjælpe til ved grove forbryderes henrettelse og begravelse. Det hedder således i forordningen af 16. oktober 1697: »Hvo, som herefter befindes og lovlig overbevises med frie Forsæt og beraad Hue at have myrdet sin Ægtefælle, sin Herre eller Husbond, sin Frue eller Madmoder eller nogen af deres Børn, skal uden al Naade saaledes straffes, at han af Skarpretteren knibes med gloende Tænger, først udenfor det Huus eller Sted, hvor Mordet er begaaet, siden, om det er i en Kiøbsted, paa alle Byens Torve eller offentlige Steder, og om det er paa Landet, da 3 Gange mellem Giernings- og Retterstedet, og allersidst paa Retterstedet; dernæst skal den Skyldiges høire Haand levende afhugges med en Øxe, hvorpaa *Legemet af Natmandens Folk skal lægges paa Steile og Hovedet tilligemed Haanden fæstes paa en Stage oven over Legemet.*«

I en forordning af 9. aug. 1737 angående delinkventers henrettelse og begravelse hedder det om ovenomtalte henrettede forbrydere, at de »skal

ved Natmanden nedgraves ved Galgen eller paa de udenfor Byerne værende Rettersteder.«

Men også selvmordere måtte natmanden tage sig af. I Halling by Dronningborg amt, var der en mand ved navn Jens Smed, der eksperimenterede med at lave falsk mynt, og som i den anledning blev dømt fra livet, men rømte. Nogle år efter blev han greben i Randers og arresteret - han syslede stadig med fabrikation af penge. Imidlertid fandtes manden en skønne dag død i arresten (27. maj 1715), og da man ikke var fortrolig med, hvorledes man skulle behandle liget i dette tilfælde, rettede man en forespørgsel til regeringen. Svaret lød: » - hans Legeme udføres og af vedkommende (natmanden) paa Retterstedet nedgraves - -.« »Jydske Tegnelse« ^{56/1715} (Rigsarkivet).

Da en husmand, Niels Hore, der var tiltalt og blevet dømt for omgang mod naturen, hængte sig i arresten, og man ikke vidste, hvorledes man skulle behandle sagen, fik amtmand Claus Christian Schinchel, i anledning af forespørgsel til regeringen, ordre til at lade natmanden bortføre og hensætte selvmorderens lig i det sogns markskjæl, hvor han havde opholdt sig. (Dat. 31. maj 1737). Og i et andet lignende tilfælde, hvor en delinkvent ved navn Michel Madsen, der var dømt til bål og brand, var død i Varde arrest, fik stiftsbefalingsmand Friederich Greve af Ørtz en kgl. befaling, der gik ud på, »at du lader føye den Anstalt, at denne Delinquentens døde Legeme af Natmanden vorder bortført og nedgravet.« (31. decbr. 1751). »J. T.« ^{48/1737} og ^{128/1751}.

Natmanden synes at have været lønnet direkte af skarpretteren for sin hjælp ved forbryderes henrettelse og begravelse. I skarpretterens takst, rescr. 8. marts 1698, er bl. a. opført: »For En igjen af Galgen at nedtage 4 Rdl. For en Krop at nedgrave i Jorden 3 Rdl. og for en død Krop at udføre af Byen 2 Rdl.« Natmanden nævnes slet ikke der; men da skarpretter Ingermann i Roskilde klager over, at natmændene i Adlersborg og Holbæk har nægtet at hjælpe til ved executionerne over to tyvsdelinquenter, da de ikkun ernære sig ved skorstensfejning og derved ikke kunne ansees for bundne til at assistere ved executioner, finder cancelliet, d. 21. nov. 1801, det rettest, at skarpretteren selv medtager en hjælper, og da cancelliet året efter fik forespørgsel fra Fyns stiftamtmand, om natmændene skulle gå skarpretteren tilhænde ved executioner, og hvad betaling de i så fald bør nyde, hedder det i cancelliets prom. af 4. decb. 1802, at skarpretteren selv bør skaffe sig hjælpere.

»Men, naar Kagstrygning finder Sted, da kan ham, i det Tilfælde, at der ingen Pæl findes oprejst, hvortil Delinquenten under Executionen kan bindes, foruden hans Salarium efter berørte Taxt (Resc. 8. 3. 1698) tilstaaes særskilt Betaling, som dog ei maa overgaae 4 Rdl., for at rejse og bortføre Kaget eller Pælen, hvilket Arbejde han da maae besørge forrettet enten ved Natmanden eller en Anden, hvem han i saa Fald selv betaler derfor etc.«

Men til de forretninger, der hørte mere direkte under natmanden, havde denne bestemte takster.

I kærnerens embedsbog i Odense (Landsarkivet i O.) findes følgende:

»Anordning gjort aff borgemester och raad dennd 29. may 1646, huad racheren schall giffues for schorsteene at feie.

1 esse igiennem toe lofft høit huus	24 sk.
1 esse igiennem it lofft høit huus	1 mrk.
1 schorsteen med 1 pibe igiennomb toe lofft høit huus ..	12 sk.
For raadhuusfengsel och gaarden aarligen at holde reen	4 rixdaler
Och det saa ofte som aff kiemnerne tilsigis.	

For bæster at wdslebe

for en hest, oxse eller koe med hans egen heste och redskab wd at forschaffe	1 rdl.
for et ungnød halfft saameget	
1 kalff, faar eller suin	1 mrk.«

Og taksterne i København, der findes indførte i rådstue protokollen, 21. aug. 1664 (O. N., V. 72) ser således ud:

»For en død Hest, Ko og Stud, som med Karren skal udføres, skal ham betales af hvert Stykke af den, som det lader bestille, 2 Rdl. For en Hund, Kat og Svin, som Folkene kan bære ud, skal ham gives for hvert Stykke 3 Mark. Men hvis Katte, Hunde og Svin, som paa Gaderne eller Byens Torve kan findes og Byen vedkommer og lader bestille, nyder Natmesteren aarlig af Byen 16 Sletdaler, og for det, som paa Karren udføres, som Byen vedkommer, betales Natmesteren for hvert Stykke 1 Rdl.« (D. 19. aug. 1691 fastsattes betalingen til 20 rdl. årlig).

»For Priveter, som skal renses, deres Besigtelse tillades Svendene 3 Mk. For Priveters Rensning skal gives Natmanden for hvert lovligt Læs, saa meget som Vognen kan tage uden at spilde paa Gaderne, 1 Rdl., og

Svendene for en hel Nats Arbejde til Drikkepenge udi alt 1 Rdl. og for en halv Nats Arbejde $\frac{1}{2}$ Rdl.«

Om mestermandens virksomhed som rakker og skorstensfejer i Kolding for 250 år siden findes en del interessante oplysninger i Vejle amts årbog 1905, s. 197 - 202 i en artikel af P. Eliassen om bøddel og natmand, hvoraf her gengives et uddrag:

En søndag i juni 1699, da bønderne i Lunderskov var samlede til grandestævne, kom mestermanden af Kolding, Jochim Brøchner, gående hen til rytterbonde Peder Bertelsen, lagde hånden på hans skulder og sagde: »Du est en Rakker!« og sigtede ham for at have flået en selvdød ko. Ved den påfølgende proces tabte mestermanden, men han søgte at slippe for straf eller bøde ved at indgive en ydmyg henstilling til dommeren, hvori det bl. a. hedder: «- - jeg fattige Menneske af ringe Indkomst maa aarlig leve med Hustru og 7 Børn, foruden Knægten at holde, Skorstene at rengøre og forulykkede døde kvæg; Bæster og deslige at lade aftrække og paa sære Steder at henvføre - -«. Og i et dokument, der gemmes i Kolding rådstuearkiv, findes følgende interessante Kontrakt:

»Kiender Jeg Underskrefne Augustinus Pflug af Kaabel (ved Fredericia), skarp Retter i Coldinghuus ampt at Have Indgaaet følgende Contragt med Borgemester og Raad i Kolding angaaende Natmandsforretninger for Colding Indvaanere, Saaledis:

1. Huuset Colding Bye tilhørende, som Natmanden bor udi, forpligter jeg mig til at holde i lige saa god stand, som dend af min Formand Var, da hand samme efter Tilladelse hafde om bygt.

2. Forbinder ieg mig til at holde alle tiider een Persohn tilstede i Bemeldte Huus, Som Natmandstienesten I alle tilfælde vedbørlig kand forrette.

3. Lover ieg, at bem^{te} Natmand eller hans folck skal forholde sig føyelig og beqvem imod alle og i ingen Maade noget u-sømmeligt, forargeligt eller u-skikkeligt begaae eller foretage, mindre nogen Aadzelli andetsteds henligge uden alcene paa de pladtzer, som der til hannem anvises - - -«

Og under 4 hedder det bl. a.:

»Derimod har Magistraten accorderet mig, at ieg til Skarp Retter og Natmandsløn skal nyde af huer gaard 4 sk. huer huus 2 sk. til hver Mickelsdag og Paaske af Colding Borgerskab og indbyggere, Item Be-

villiget bemelt^e Natmand for efterfølgende hans forretninger at nyde efter Skrefne Betaling.

For Een Skorsten gennem 3 Loft høye huuse 1 Mk. 4 sk.

1 Dito 2 Loft høy huus 1 »

1 Dito 1 Loft høy huus eller igennem et half Tag 10 »

for en Hest eller Stoer Nød 3 Aar gl. og derover naar

hand det tillige med egne Heste af Byen udfører 4 »

Mens naar byen skaffer self Hester til Aadzelet at

udslæbe 3¹/₂ »

1 Plag eller ung Nød fra 1 Aar til 3 Aar gl. naar (han)

self fører det af Byen med Egne Heste 2 » 3 »

Skaffer Eierne Heste 1 » 8 »

For 1 føll, Kalf, faar, geed Buck, Svin og stor Hund,

som hand self besørger til sit Sted udført 1 «

Imod hvilken Betaling hand Leverer huden eller skindet af alle ovenmeldte Creature fra sig til detz Eyermand uden Beskadigelse Velaftaget.

for ovenmeldte at opkere og tillige I Jorden Nedgrafve gives han aparte $\frac{1}{4}$ part meere, men aleene at nedkaste i Jorden $\frac{1}{6}$ mere end Taxten.

Naar Eierne Skaffer Heste ommelder, findes det i Marcken huor det med Magistratens tilladelse fra Stedet icke behøvis at forflytte, Da gifver der for lige som for det af Byen. Naae Eyeren Self forskaffer heste og for opskjæren eller Nedkastning i Jorden, som for er melte.

For en Kat eller liden hund, Lam, kied Griis og Diszlige smaa Creaturer findes paa de Steder, de icke Sømmer sig at ligge til deres anordnede Steder 8 sk.

Findes det i en Brønd eller fra deszlige besværlige Stæder skal optages 12 sk. foruden Skindet, som hand deraf kand tage og beholde om hand sig dend vil nyttig giøre.

At forskrefne skal holdes u-Ryggelig, bekræftes med min Eien Haand og Seigl og 2de Mændt til Vitterlighed.

Colding d. 30. Augusti Anno 1725.

Augustinus Pflug.«

Medens natmanden (rakkeren) ikke synes at have haft noget at gøre med skorstensfejningen i København, hørte sidste arbejde til en af hans vigtigste bestillinger i provinsbyerne. Ovenfor har vi hørt om, at skarp-

retteren i Ribe måtte holde en skorstensfejer til at udføre rakkerarbejdet*, men allerede tidligere har skorstensfejeren udført egentligt rakkerarbejde der, thi det hedder i Ribes vide 1563: »Item gifvis tilkiende ogsaa, om den Hundebulder i Kirken sker under Prediken och Guds Tieneste, at hver tiltenker for den Orsagis Skyld at lade deris Hunde blifve Hiemme, saa framt at de icke skal komme under Las Skorstensfeiers Straf.« I 1587 er Las Skorstensfeier så ivrig optaget af at fange løsgående svin, at man klager over, at han endog fanger svin, hvor han ikke må.

Ikke alene i Ribe, men også i Helsingør var det galt med hundebulder i kirken på den tid, hvad der fremgår af byens tingbog 1580 og man ser, at mestermanden der havde en betydelig indtægt ved at fange og dræbe løsgående køtere.

I Københ. måtte natmændene ligeledes tage sig af omstrefjende hunde, i hvilken anledning der blev udstedt flere forordninger. Det hedder således i forordn. af 6. marts 1789: »den hidtil befaledede Ihieslagning af Hunde skal herefter være indskrænket til saadanne Tider (mellem St. Hans og Slutningen af Aug. eller hvis Hundegalskab optraadte paa anden Tid) som i 3 og 4 § ere bestemte, *da Natmesterens Folk flittig skal efterfølge løse Hunde paa Gaderne og nedslaa dem, uden Hensyn til sammes Eiere; dog undtages herfra de, som enten bæres eller føres i Strikke.*«

Selve natmands- eller natmesternavnet fik disse folk, som nævnt, af, at de sørgede for renovationen i byerne, d. v. s., de tømte om natten priveterne, hemmeligheden, vandhusene eller hvilket navn man nu gav disse nødtøftshuse i ældre tid.

Man kan danne sig et svagt begreb om, hvilket hæsligt arbejde det må have været, når man af forskellige regnskaber, f. eks. universitetets og børnehusets, ser, at det var i snesevis af læs, natmændene udførte ad gangen; og man finder det ret naturligt, at disse folk måtte føle trang til at forfriske sig med nogle tønder øl, medens arbejdet stod på.

Som et godt eksempel på, hvor foragteligt et sådant arbejde var, og hvor farligt det kunne være for et ærligt menneske at holde sin egen gård og sit vandhus rent, skal her, efter Troels Lund »Dagligt Liv i Norden« II. 114, nævnes, at borgerne i Helsingør i 1583 krævede, at

* Da »Trolkvinden« Birgithe Olufsdatter var død på pinebenken i Ribe 1620 og hun to dage efter blev dømt til bålet, kørte skorstensfejeren hendes lig ud og brændte det på Galgebakken. (Kinch, Ribe by II. 671).

Bernt Hollænder skulle udvises, da han gjorde sig skyldig i denne forseelse, og de var rørende enige om, »at de for ingen Del vilde samtykke ham til Medborger efter saadan Handel, *hvorved han var falden i Rakkerens Embede og havde gjort sig selv til Rakker.*« Det hedder også i en ordinans af 30. apr. 1647: »Befindes nogen udi Bøtter, Ballier, Spande eller anden Maade Menneskeskarn at udbære eller at udbære lade og det i eller ved Stranden, paa Torvene, ved Volden eller paa andres Fortov at henkaste, bør saavel den, der lader det bestille, som den, der overtager sig det, første Gang paa det højeste straffes. *Skeer det oftere, skal de agtes for Folk, som Natmanden falde i Bestillingen og længer ei lides i Menigheden.*«

På landet var forholdene anderledes. Amtmand Lund, Lundenæs og Bøvling, skriver i en indberetning 1717: »Ved Varde, Ringkjøbing, Holstebro og Lemvig og ved flere Stæder findes ingen Natmænd, Skorstensfejere o. s. v.« Derimod hedder det i samme skrivelse: »Proprietærene anviser Rakkerne Byggepladser paa Udhederne langt fra andre Mennesker.«

Sagen var, at medens der var brug nok for en rakker overalt til at få og nedkule selvdøde kreaturer, var der ingen særlig trang for en fagmand til at besørge skorstensfejningen og renovationen - den slags arbejde slap man nemt om ved på landet på den tid. Skorstene (gennem taget) er en forholdsvis ny indretning på landet. Pastor Th. Mortensen Bredsdorf skriver i en indberetning 1763: »I den Egn, hvor min Broder bor (denne var præst i Vridsted og Fly i Fjends herr.) og mange flere Steder, helst udi Viborg Stift og paa den nordre Kant af Ribe Stift, bruge Bønderne ingen Skorstene i deres Huse, men alene en lav Mur, som Ilden ligger ved, og oven i Taget er et Røghul, som hos dem kaldes Lyre.« (Aarb. f. d. Kulturhist. 1894 s. 49). I Chr. 8.s forordning angående brandvæsenet på landet, 29. febr. 1792, læses i 1ste capitel bl. a.: »Hvor ingen Skorsten er, skal over Ildstedet være en Bue med godt Leer-Loft over; og naar herefter enten en gammel Bygning ombygges, eller en nye opbygges, skal buen over Ildstedet række igjennem 2, 3 eller flere Fag, eller opføres Skorsteen, og lægges Loft eller andet forsvareligt Lukke over Bryggerhuse og Kiøkkener; saa intet aabent Ildsted findes under Taget.«

I sine »Reise-Iagttagelser«, 1798, V. 206, skriver prof. M. J. N. Wilse

om forholdene på Thyholm (1766): »de fleste Vaaninger have ingen Skorstene, men Røgen gaaer op og ud af et Røghul i Mundingen, hvorover nogle sætte en Røghat, som dreier sig for Vinden.«

I Aagaards beskrivelse over Thy, 1802, hedder det: »Hidindtil har i mange Bønderhuse ikke været opført Skorstene; men kun været Røghuller paa Taget, men nu blive Skorstene almindelige,« og så sent som i 1810 - 12 skriver Gr. Begtrup i sin »Agerdyrkningens Tilstand i Danmark«: »Paa mange Steder, f. Ex. i Strandbyerne mellem Sæby og Hals, har Husene ingen Skorsteen, men blot en Aabning i Taget.« (Hjørring amt s. 518). »Nu indføres Skorstene mere almindeligt i Bønderhusene, i de ældre haves ingen Skorstene, men kun Røghuller i Tagene.« (Thisted amt s. 191).

Forholdene har dog m. hens. t. skorstenene været forskellige i de forskellige landsdele. Reskriptet af 21. okt. 1684 til stiftbetalingsmanden på Fyn befaler, at de skorstensfejere, der bor på landet, fremtidig skal tage ophold i købstæderne og at proprietæerne under mulkt straks skal forvise disse fra deres stavn. Befalingen motiveres med, at skorstensfejterne tog en så høj betaling, at bønderne ofte undlod at lade deres skorsten rense, hvoraf følgen blev, at gårdene undertiden brændte. Nu skulde man jo ikke synes, brandfaren blev mindre, fordi skorstensfejterne flyttede helt bort fra landet; men man har muligvis regnet med, at det var lettere at få bønderne til selv at feje deres skorsten, når der slet ingen skorstensfejere var på stedet.

Et rescript af 9. sept. 1724 går ud på, at natmanden på landet (på Sjælland) tillige skal være skorstensfejer og have 8 a 12 skill. for hver skorsten. På øerne har forholdene vel i alm. været mindre primitive end i Vest- og Nordjylland på den tid, dog fremgår det af en forordning af 24. juli 1697 vedrørende Møen, »at moxen over det heele Land ikke skal findes enten Esser eller Skorstenene i Bøndernes Huse etc.« Møenboerne får da befaling til, »inden eet eller to Aars Forløb i det længste, under Fortabelse af deres Gaardes Fæste, at lade opbygge Skorsteene i deres Huse, hvortil de kan betjene sig af Kridtstenene der i Klinten, og ellers af de raa Steene, som der i Landet kan haves.«

Hvor liden trang der i ældre tid var til natmandens hjælp ved renovationen på landet, fremgår tydeligt nok deraf, at det kun var på herregårdene og en enkelt proprietærgård, at man i Midt- og Vestjylland havde vandhuse i begyndelsen af det 19. årh., ja langt senere.

Ved at gennemgå de ældste brandtaxationsprotokoller for Hammerum herred, fandt jeg ved taxation af Tanderup, Snebjerg sogn 1808 nævnt et vandhus i det søndre hus; Herningsholm havde et locum i det nordre fløjhus 1811 og i Højris, Ikast s. fandtes ligeledes et locum 1811. Men derimod savner man, mærkelig nok, denne bekvemmelighed ved Snebjerg præstegård s. å., skønt der både fandtes vognport, hakkelsehus rullestue, gæstestald etc. og ved taxation af Rind præstegård 1816 nævnes heller intet vandhus. Har man betragtet et sådant rum som luksus for præsterne på den tid, overrasker det jo ikke, at degnen i Gjellerup, forlignelseskommissær Søren Lund og »Supstituten«, Christopher Fredericksen, for ikke at tale om skolebørnene, har måttet klare sig som alm. bønder. Det kan i denne forbindelse bemærkes, at det var undtagelsesvis, man her i egnen havde vandhuse i bøndergårdene så sent som omkring 1890. Folk satte sig bag laden, ved et dige eller i staldene.

Allerede tidligt ses natmændsfolkene, hvad også fremgår af det foregående, at have været afskyede af ordentlige mennesker og betragtede som »uærlige«. Men med hensyn til sidste betegnelse må dog mærkes, at »uærlig« havde en anden betydning end den, man nu lægger i ordet. Det betød nærmest noget i retning af »uren« (infam) i en så høj grad, at ordentlige mennesker ved samkvem med disse folk, eller blot ved at udføre lignende arbejde som natmændene, selv af samfundet kunne risikere at blive betegne som »uærlige«.

Nu turde det være en selvfølge, at disse folk hverken har været særlig ærlige eller rene, thi man fik næppe bedre folk til at udføre så uappetitive arbejder som at nedtage hængte folk af galgen eller nedgrave ligene af forbrydere, der havde hængt, indtil hovedet slap af disse, ikke heller var det noget renligt arbejde at flå selvdøde dyr og slæbe kadaverne hen i kulen osv. Nej, til sligt arbejde meldte sig sikkert kun bærmænd, og da det ikke var et arbejde, der egnede sig til at adle manden, måtte såvel rakkere som dennes efterkommere nødvendigvis blive i dybet. Men samtidig er der ingen tvivl om, at de også har set deres fordel ved at skille sig ud som en særlig klasse mennesker med medfødte rettigheder, som almen ikke ustraffet turde pille ved.

Gennem et andragende fra natmand Hans Nielsen i Kolding, ved stiftbefalingsmand Christian Carl von Gabel, til kongen og sidstnævntes svar af 12. oktober 1736, får man et klart billede af, hvor vanskeligt det på den tid var for folk af natmandsstanden at skifte stilling og gå op i

den alm. bondebefolkning. »Eftersom Hans Nielsen Natmand af vor Kiøbstad Colding, for os allerunderdanigst haver andraget, at, fordi hans fader skal have været Natmand, har hand og maattet sig af samme Profession ernære, som hand baade i Districtet omkring Colding, og der i Byen, hvor hand nu i syv Aar har haft Bopæl, haver drevet, og opført sig skikkelig og vel, og da hand haver mange Børn, som tillige med ham og Hustrue suke over deres foragtelige Stand og ønske at maatte ansees som andre ærlige Bønder-Folk, og dem med Bonde-Arbejde ernære, saa haver hand der hos allerunderdanigst anholdet, at vi allernaadigst ville tillade, at de fra Natmands Stand, maa indtages i Bondestanden og enten fæste, kiøbe eller leye dem et liidet Bondestæd, hvor de kand bekomme, og at de ike af nogen maa foragtes, men at hand med Hustrue og ægte Børn efter allern. Forordning, maa herefter agtes, æres og antages i alle Maader som andre ærlige Bønderfolk.« Kongen befaler tit., af denne »maintenerer Supplikanten« i F. forordning af 21. marts 1685, hvis nogen skulle ville påføre disse folk nogen vanære. (J. T. ^{89/1736}).

Regeringen gjorde sig i tidernes løb store anstrængelser for at jage en pæl gennem de gængse fordomme vedrørende natmandens »uærlige« arbejde. Den 21 marts 1685 udstedtes en forordning »om dem, som formedelst nogle uomgiængelige Forretninger og Bestillinger paa deres Ære forulæmpes.« Forordningen motiveres med, at »en deel løse Personer have sammenrottet sig paa adskillige Steder i Provintserne, og der anmasset sig en Rettighed adskillige ringe Arbejd at forrette, under Skin at saadant er uærligt, hvorved de foreskrive Almuen, hvad de vil have for saadan deres Betiening, og saaledes alene utilbørlig enhver betyng, men endog tillægge dem, som det selv forrette, uærlig Sag, for sig alene der ved at berige, Undersaatterne til ikke ringe Skade og Nakdeel.

Da det ei er billigt, at saadanne Folk, som *Hestegildere, Svinesnidere, Skorsteensfejere, Natmænd og andre slige*, som saadanne uomgiængelige Gierninger bestille, Byerne og Landet til Nytte og Tieneste, baade med Ureenlighed samt dødt Qvæg at udføre og andet deslige at forrette, skulle ansees for uærlige Folk; Saa maa ingen herefter forekaste enten dem eller deres Børn nogen uærlig Titel eller tilføie dem nogen Vanære; langt mindre skal nogen, som selv eller med sine underhavende Tienstefolk saadant vil lade giøre, komme i ringeste Foragt eller Æres Forkleining, men hvo, som enten med Ord, Skrift eller Gierning øver imod een eller anden Overlast, eller dem noget uærligt for saadan deres For-

retning bebrejder, skal uden Forskaanelse lide paa sin Ære eller straffes paa Bremmerholm.«

En snes år senere udstedtes et rescript (^{26/6} 1705) af lignende indhold til amtmændene, hvorved bønderne fik tilhold om *selv og ved deres folk* at lade deres i byerne og på marken liggende døde qvæg og bæster på afliggende steder nedgrave »til ond og slem Stank at forekomme, saasom det erfares, at nu i forgangen Foraar, da Græsset formedelst den langvarige strenge Kuld ikke har kunnet komme af Jorden, og Foring hos de fleste Bønder har været fortæret, en stor Deel Qvæg og Bæster paa adskillige Steder her i Landene skal være bortdøde, derover endeel løse Folk af Hestegildere, Svinenidere, Skorsteensfeiere, Natmænd og andre Deslige, paa sine Steder skal ville anmasse sig en Rettighed, saadant dødt Qvæg for Bonden at udføre, *under det Skin, at sligt skulde være uærligt, hvorved de afskrække Bønderne derfra*, som det selv ville og kunne forrette, og foreskrive dem, hvad de for samme deres Arbejde ville have, uagtet hvad bemeldte Forordning i saa Maade byder.«

Atter den 6. maj 1713 gentog man det sidste påbud, et bevis for, at befolkningen ikke holdt af at røre det arbejde, man mente rettelig hørte under natmandens embede.

I Viborg bys Vide 1715 tillades at gamle plovheste efter sædetiden må gå løse på marken til Allerhelgens dag, men ikke efter, for ikke at ødelægge sæden. »Og som stor usikkerhed haver været med slige gamle asener, idet at naar de afskaffis, lader de hudden ved natmanden aftage, paa hvis jord hestene findis, og der lader aadselet lige, og ofte sker, at aadseler bliver liggendis mit i alveiene, hvor kiørselen falder for de reisende, eller og strax ved veiene, og der over baade ofte paakommer, at de, som kommer kiørendes, deris heste bliver skye og lider skade, desforuden og foraarsager stor stank og anden usikkerlighed, saa skal enhver, som slige gamle bester lader aftage, betale natmanden for at føre dem ned i de anordnede kuler udenfor porten. Skulle og nogle bester selv døe paa marken paa anden mands jord eller inde i byen, skal natmanden paa eiernis bekostning skaffe det strax bort, og hvis dend, som har tilhørt bestet, icke vil betale hannem for umagen, maa udpantis hos ham derfor en mark, og beholder natmanden hudden til.«

Omtalte usikkerlighed må stadig have været almindelig over det ganske land, eftersom regeringen den 11. septb. 1739 atter udsteder en forordning angående nedgravning eller fjernelse af døde kreaturer, der

findes liggende på veje og marker, og som proprietærer såvelsom almuen af frygt for vanære, foragt eller bebrejdelse ikke vil tage sig af. Det hedder i denne forordning: »- derhos befales at efterdags maa ingensteds paa Mark eller Veje i Kongens Riger og Lande findes Aadsler af Heste, Kjør eller andre Creature at henligge; Men naar samme der findes, skal saa mange af den Landsbye eller Sogn, paa hvis Grund de er, som med Tienestefolk af Sognefogden tilsiges og behøves, det døde Aadsel at nedgrave eller bortføre, være pligtige at møde og samtlige der til hjælpe; Og skal det med sligt Arbejde gaae omkring imellem Bye- og Huusmændene med deres Tienestefolk efter Mandtallet.« Straffen for ikke at møde eller stille en anden i sit sted var 1 mark til sognets fattige.

Det var dog ikke alene på landet, at det til tider flød med stinkende kadavere af forskellige slags dyr, thi i en forordning af 7. maj 1777 vedrørende Københavns gaders og pladsers renovation hedder det i § 12: »Ei heller maa Aadsler af Hunde, Katte og større Dyr paa Gaden udlægges, men Eierne skal lade dem af Natmandens Folk af deres Huse bortføre - -.« Og videre hedder det i § 27: Forefindes Aadsler i Gaderne skal Natmanden paa Budskikkelse fra Renovations-Betienten i det District (Byen var inddelt i 24 distrikter) straks sende sine Folk for at borttage dem; Forsømmer Natmanden at befale sine Folk saadant bøder han derfor 1 Rdl.; indfinder hans Folk sig ikke i det seneste 1 Time, efterat de have faaet deres Husbonds Befaling, da straffes de med 24 Timers Fængsel paa Vand og Brød i Raadhuskielderens. Kan Eierne til Aadslerne opdages, da betale de Natmandens Folk for Bortførelsen efter Politimesterens Kiendelse.«

Naar de kgl. befalinger gik ud på at formå bønderne til at udføre det foragtede rakkerarbejde, kunne man dog ikke vente, at truslen om en bøde på 1 mark skulle virke særlig afskrækkende på overtræderne. De Salling bønder og tjenestefolk kunne ikke slaa fordommene af hovedet, at det var uærligt arbejde at flå selvdødt kvæg og udslæbe det af byen. Der skete indberetning derom til kongen, og ved et rescript af 27. septb. 1747 fik amtmanden ordre til at føre de mest modvillige til *Viborg tugthus*, når de, uagtet advarsel, nægtede at udføre nævnte arbejde. At det også var galt andre steder fremgår af, at der den 19. marts 1748 blev udstedt et lignende rescript til amtmanden over Dueholm, Ørum og Vestervig amter.

Man var dog stadig lige vidt. Da fandt man på at lade embedsmæn-

dene foregå de fordomsbefængte bønder med et godt eksempel og derom melder en placat af 24. novemb. 1758, efter at det, i henh. t. tidligere forordninger, er tilladt enhver at få sine døde kreaturer etc. »uden at saadant maa eller skal tilregnes nogen som en skammelig og uanstændig Gierning, men at det for enhver skal agtes og ansees for en ærlig og tilladelig Sag; til hvilken Ende og paa det Almuen kunde betages deres Indbilding, at det maatte holdes for en Haanhed at benytte sig paa anførte Maade af deres bortdøde Creature, ethvert Steds nærmeste Øvrighed, nemlig Byfogderne i Kiøbstæderne og Herredsfogderne paa Landet, ved det første creperede Kreatur, som nogen af Undersaatterne saaledes vil afdække, efter Forlangende skal være tilstede, og først derpaa lægge Haand.«

I forordningen af 31. jan. 1794 fortsatte man i samme spor. Ejeren skulle inden 24 timer efter kreaturets død lade huden få af dyret og nedgrave kroppen, når det var ubrugeligt til føde eller til at skyde vilde dyr på. »Nægter noget Tienestetyende at hjælpe sin Hosbond med nævnte Arbejde, skal denne hidkalde to Naboer og i disses Nærværelse selv lægge Haand paa Kreaturet.« Er tyendet trods advarsel ulydigt, idømmes det 4 Dages fængsel på vand og brød og anden gang en måneds forbedringshusarbejde, en straf der fordobles så ofte, han gør sig skyldig i forbrydelsen. I § 3 hedder det: »Ifald nogen er saa dristig og onskabsfuld, at forhaane, laste, eller ilde omtale enten Hosbond eller Tiener, fordi disse, som fornuftige Mennesker og gode Undersaatter, have efterkommet de Pligter, som Kongen, ved denne Anordning, har skrevet til deres eget og det Almindeliges Beste, da skal han bøde 4 Rdl. til Sognets Fattige, og gjøre den Fornærmede offentlig Afbigt for Retten, og dersom han vægrer sig ved at bede den Forurettede om Forladelse, skal han, i det Sted, sættes en Time i Gabestokken eller Halsjærnet, paa en Søndag, naar der er Gudstjeneste i Kirken.« Og i § 7 henstilles til embedsmændene - særlig præsterne - at foregå almuen med et godt eksempel og retlede bønderne i deres fordom. I motiveringen hedder det bl. a.: »Vel formodes ikke, at der nu findes mange saa ufornuftige og uoplyste, at de virkeligen troe, at en god og nyttig Handling medføre Vanære, og at det kunde være en mere beskjæmmende Gjærning at tage Huden af et Slags Kreaturer, end af et andet, eller at det, i denne Henseende, gjør nogen Forskiel, om et saadant Kreatur er slagtet eller det paa andre Maader har mistet Livet.«

Det var tydeligt nok regeringens mening, at bønderne selv skulle tage sig af deres selvdøde kreaturer, men nu opstod spørgsmålet om, hvorvidt det dog vedblivende var tilladt at lade sligt arbejde besørge ved natmanden eller ej. Herredsfoged Baden i Skodborg Vandfuld herr. indsendte en sådan forespørgsel, og cancelliet svarer i den anledning, 6. septbr. 1794, »at bemeldte Forordning ei forbyder Nogen at lade Huden aftage deres døde Kreaturer ved Natmanden, men denne lovbefaler blot, at Huden skal aftages, og opmuntrer de vedkommende Eiere til at forrette dette selv og ved deres Folk som en god og nyttig Handling, der følgelig i sin Natur er agtværdig, og langt fra at være vanærende.« Samme besked får sognefogden i Sundby på Mors gennem canc. prom. til amtmanden i Thisted d. 29. novb. s. å. hvorhos tilføjes: »Iøvrigt kan der med det Første ventes en Anordning ang. samtlige Natmænds Folks solenelle Optagelse i Borgerselskabet, hvorved man haaber, at den hidtil herskende Fordom mod disse Mennesker skal blive aldeles udryddet.«

Var nævnte arbejde foraget, da var selve rakkere og natmanden det ikke mindre. Medens hunden dog fik lov til at slikke bondens fade og gryder, uden at det vakte nogen forargelse, måtte disse folk i sin tid ikke drikke af de glas og bægre, ordentlige mennesker brugte. Man havde derfor glas på træfod*, rakkerglas, eller bægre, der var kendelige fra andre. Selvfølgelig måtte disse folk heller ikke sidde til bords sammen med ordentlige mennesker og helst slet ikke komme i ærlige folks huse.

Når børn af rakkere og natmænd holdt deres indtog her i verden, kneb det med at skaffe mødrene hjælp, og det kunne forresten også knibe med at få nogen til at hjælpe til ved begravelsen af disse folk. I rescript af 12. marts 1698 fik magistraten i købstæderne, Kbh. undtagen, og deres hustruer (byfogden og hans hustru) befaling til at skulle overvære natmandens børnedåb og begravelser, »Borgerskabet med Exempel foregaae, som de have at tilsige, sig og derved, naar det begjeres, at lade finde; desligeste af deres (hans) og Borgerskabets Hustruer, saavelsom Jorodemoderen, paa Ansøgning indfinder sig, naar Natmandens Hustru kan være i Barnsnød.«

Hvilke vanskeligheder, det kunne volde natmanden at skaffe hjælp til sin kone, når hun kom i barnsnød, viser efterfølgende. Da natmand

* At skikkelige folk også kunne bruge den slags fremgår af, der ved en auktion den 18. decbr. 1824 over afdøde almisselem Anne Johanne Jensdatter i Ørre, Hammer. herr. blev solgt »Et Glas med Træfod« for 6 skil. Det var takseret til 4 skil.

Jørgen Nielsen i Aalborg ventede sig en arving, henvendte han sig til magistraten, »angav for dem, at hans Hustrus Fødsels Tiid var forhaanden, og begiærte, at hun som var en ung Kone, og ej hafde faaet Børn før, maatte blive hjulpen til Rette ved Jorde Mødre.« Man lod i den anledning byens fire jordemødre kalde op på rådhuset, hvor man forlangte, at enten et par af dem eller alle fire skulle hjælpe natmandens kone, og at et par af magistratens koner samt nogle borgeres hustruer skulle give møde, når der blev sendt bud efter dem. »Men da Natmandens Kone kom i Barns Nød, skal de 2de fornemste Jordemødre, nemlig Birgitte Jens Daatter ej have været at finde og Birgitte Angelmagers have undskyldt sig, fordi hun skulde betiene en Uhrmagers Kone, da ej heller de andre af Magistraten udnævnt 5 Koner skal have været at formaa til at indfinde sig i Natmandens Huus, hvorfor Magistraten til Os (d. v. s. kongen) allerunderdanigst haver indstillet, om de icke for saadan deres motvillighed og opsetlighed maatte blive afskaffede, eenhver i sær med en kiendelig Mulckt - fra 5 a 10 til 20 Lod Sølv til Aalborg Byes Fattige -.« I sit svar giver kongen magistraten en næse. »Saa er hermed Vores allern. Villie og Befaling, at du (d. v. s. stiftbefalingsmand, baron Iver Holck) betyder Magistraten, at deres allerunderdanigste Foredragende icke er velgrundet, og at du tilholder Magistraten herefter i slige eller andre imellem den og Indvaanerne sig tildragende Tilfælde at communicere Stiftbefalingsmanden Sagen for at see, hvad Tvist imellem dem og Borgerskabet kunde forefalde, i Mindelighed afgjort, paa det Eenighed og Roelighed kunde des bedre blive holt vedlige, og Vi for slige smaa Ting, som paa Stæden i Stilhed kunde være at afhandle og bilægge, kunde vorde forskaanede.« Dat. Hirschholm d. 14. august 1739. (J. T. 97/1739).

Da bødlen i Ribe fik sin søn, Joachim, døbt 1624, var kapellanen ved domkirken fadder; Hans »Skarpricter« havde i 1652 trende rådmænd, borgmesterens frue etc. og »Gotfrø Mestermænd« i 1660 flere rådmænd og rådmændskoner som faddere ved barnedåb. Men ved en natmands datters dåb i 1692 hedder det i domsognets døbebog: »Faddere Ingen, og bar han den selv til Daaben.« Et lignende træk fandt jeg i Rønbjerg sogns kirkebog: »1692 d. 22. Aug. havde Christen Nielsen Embedsmand i Rønberg et Drengbarn til Daaben i Rønberg Kircke, som han selv frembar oc holdt til Daaben *Hans*. Faddere: Ingen uden de i Kircken hosværende Sognefolck.« Af Estvadgårds regnskab 1750 - 51 fremgår

det, at fru Scharffenberg har betalt ridefogdens og kudskens offer »med Natmandens Barn i Rønbjerg, da han ingenlunde kunde faa nogen til at bære det eller staa Fadder til det, med mindre Begyndelsen gjordes her fra Gaarden.« (Jy. saml. II. 1. 95).

Det er næsten en selvfølge, at natmændsbørnenes skolegang også måtte volde betydelige vanskeligheder på sine steder, hvad man da også har eksempler på; mulig slap man andre steder nemmere over dette spørgsmål, ved at lade sådanne børn blive hjemme.

Hvilke kvaler, natmandens børn i Dejbjerg voldte den gejstlige øvrighed, især, får man et interessant billede af ved at læse nogle skrivelser, der findes i Ribe bispe arkiv, fra 1723 - 24. (Landsark. Vibg.).

Først er der en længere beretning fra sognepræsten i Dejbjerg, J. K. Lanng, til Provsten, Chr. Christensen Allerup, i Lem af følgende indhold:

»Velærværdige D^{ne} Præpos:!

Min tilforladne Velynderer!

Af min pligtig omsorg for ungdommens underviisning i de mig af Gud og Hans Maj^{tt} andbetroede Meenigheder har jeg fra min første andkomst hid til Stædet maatt aarligen andmode Meenighederne og især Dejbjerg Meenighed hvor Dejgngen er boendis, de ville til Deignen sætte deris børn iskole; Men efterat min bøn begiæring i saa Maader iche endnu er blefven efterkommet, mens eendeel sat deris børn iskole til Herridtz skrifveren Sr Andreas Falch, mueligt i Meening de iche hos Deignen skulle blifve saa vel obagtede, dermed jeg og vel kunde være heel vel fornøjed, dærsom Natmandens Børn, som ere her i Meenigheden, og inderlig længis effter underviisning, iche blefve forskudte og plat ud nægted information baade af Deignen med den paaskud, at hand absolute iche vil læse for dem med mindre ald Sognets børn vil og søge skolegang hos ham, saa og af Herridzskrifveren med dend verson, at forunden hand iche vil læse for Nat Mandens Børn, er hand iche pligtig at læse for dem eller nogen af Sognet, uden hvis hand af Høflighed kand giøre med eendeel hans bekiendte og Venner af Sognet, dermed hand dog aldrig forlanger at falde ind i Deignens Embede. Men Deignen giærne at maa for ham beholde dend umag dersom Børnenis Forældre saaledis behagis, ved hvilchen slig uordentlighed ingen kommer i skole til Dejgngen, eendeel til Skrifveren, Nat Mandens Børn effter afviisning til ingen af dem, alt saa har jeg for 14 Dage siden maatt ved Meenighedens Nærværelse i Kiærchen effter Tienistens forretning be-

giære offentlig nogen ville dog sige mig hvad paaklage der maatte hafves til Deignen, effterdi ingen har endnu effter mine mange Begiæringer villet sætte deris iskole til ham, hvor til Meenigheden da ofver alt taugde stille, som dend der enten iche ville Deignen ilde, eller og ville ej, af frygt for hans og huusis Vrede og Gienklage udraabe offentlig deris Mening i hans paahør, som dog hemmelig af een og anden er berettet mig, at skal udgaa paa hans forsømmelse naar hand ved sine mange udrejser i Sognene forsømmer dem som til hans information er andbetroet; hvilchet Sognefolchene, som det før har erfaret, befrygtes, og kand efftersom jeg har fornummen, til saadan frygt endnu meget vel andlediges.

Thi seer da deris Velærværdighed heraf hvorledis Guds ord ved slig forhold skeer ret merchelig afbrech, Siælene een ynchelig forblindelse i Christendommen, jeg een fortrædelig anstød i den tilbørlig nidkiærhed, derofver jeg nødis til for Velærværdige H. Proust det nu igien at andrage, med inderlig Begiæring Mand endelig Guds ære til forfremmelse, og mig, som af yderste fliid og formue effter skyldighed der hen sigter, til assistance, vil behage enten at imponere Deignen til hand uden videre forvending, og effter sin Embedes pligt, lige saa vel som jeg, uden forskiæl paa Stæderne andtager dem under sin information, som af Meenigheden dertil Lærvillige erbiuder sig, eller og henviser det til Biscopens og Stiftamtmandens retmæssig og endelig Kiændelse, effterdi jeg umuelig kand, mindre maatte forventis af mig, jeg skulle nu længere taale slige mig andbetroede Siæle at gaee videre hen i Mørchhed, særlig det aldrig kand ansees billigt, at Nat Mandens Børn, der giærne ville lære og maa iche, skal blifve til forskudte og endelig fortabte Siæle, formedelst Deignens Halfstarrighed at andtage dem til undervisning, og Meenighedens Modvillighed at sette tillige deris Børn til Dejgnen, i stæden for eendeel alligevel setter dem til Hærritz Skrifveren, thi skall Meenigheden vel hafve sat deris Børn til Dejgnen for mange aar siden da Nat Mandens Børn iche er blefven næfnt, der som det iche hafde haft sin aarsag som før ermelt; Og lad være at een Mand eller tu a 3 kand effter mine mange Begiæringer lade sig beqvemme at sætte deris Børn iskole til Dejgnen, saa blifver Dejgnen mig dog lige saa fortrædelig i aar som afvigte aar, at hand, fordi han skal hafve Nat Mandens Børn tillige, effter een par dages forløb rejser ud i Sognene, og lader hans Kone tilsige Børnene een ulyche dersom de kommer

tiere, hvorofver Nat Mandens Børn for Hug eller eet bræchet Lem at undgaae, maa strax blifve hiemme, og andre, for unyttig Bekostning i saa Maader at spare, holdér deris Børn tilbage; Kand nu Velærværdige H. Proust faa mig slig Dejgnens misforstand og Halfstarrighed dempet, at jeg dog een Gang kunde naa een ræt ordentlig skolehold hos ham for alle i almindelighed indrettet, vilde jeg og Meenigheden derfor vor Lifvis Tiid betache; skulle det siunis dem vanskeligt ville jeg begiære, da ville være af dend Godhed og paa denne min Missive med Nærværende henviise det til Biscopens og Stiftampt Mandens Kiendelse, til hvem jeg saa straxen endskiønt det gifver bekostning, maa være bereed paa at indforde een loulig Attest om Deignen slig forhold og Sagens Beskaffenhed i alt; Forudbestiller jeg det endnu til Velværdig H. Proustis første og nidkiær Betenchende, som aldrig tviles paa jo blifver mig een god Grundvold til Ofverøvrighedens forventede billig assistence i denne min forehafvende; Thi er og hafver jeg ald min Tiid næst kiærligst Hilsen Formelding velærværdige Hr Proustis

pligtskyldigste Væn og Thiener
J. K. Lanng.

Dejbjerg Præstegr. d. 15. Nov. 1723.◊

I provstens resolution, der er påtegnet ovennævnte skrivelse, appellerer velærværdigheden til menighedens og degnens samvittighed samtidig med, at han peger på kgl May^{tes} aller^{tes} lov.

Det er forøvrigt vanskeligt at blive klar over, om det virkelig er af lutter nidkærhed, at præsten tager sig så varmt af natmandsbørnenes skolegang; man får næsten indtryk af, at han har et lille horn i siden på degnen. Nå, hvorom alting er, præsten kiler på igen. Den 28. decb. s. å. udfærdiger han, denne gang på stemplet papir, en ny skrivelse, som han lader de sognemænd, der har børn i skolealderen, påtegne, hvorefter den gennem provsten sendes til biskoppen.

I skrivelsen, der er stilet til:

»Elskelige andbetroede Siæle

Samtlige Dejbjerg Sogns Indvaanere,◊

opfordres mændene kraftigt til at oplyse, hvorfor de ikke sender deres børn i skole. Er der grund til klage, vil præsten søge fejlen rettet. Men så rører han ved »Corpus delicti«, idet han nævner muligheden for »een utidig frygtsomhed for Eders æris forkleinelse om Eders Børn gich i

skole med Nat Mandens Børn, som dog af Gud er sat i lige Værdighed til Jesu Værdskyld, og af Kongen i lige ære med andre - - -. Men om de effter mine begjæringer vil, det jeg indstændig formoder, lader Eder beqvemme straxen at lade Eders Børn søge skolegang hos Deignen, det da iligemaade maatte her paa tilforsichris mig under Eders Haand, eller ved disse tvende udskichede mundtlig tilforstændigis; thi er jeg ald min Tiid Samptlige Eders trosforbundne og redebond Siæle Sørger

Dejbjerg Præstegr. d. 28. Dec. 1725.

J. K. Lanng.«

På samme papir findes sognemændenes erklæringer, skrevne af en af listebærerne og undertegnet af mændene med navn eller bogstaver. For vdtløftigheds skyld nøjes jeg med delvis at gengive disse erklæringer i uddrag, men medtager dog alle navne:

»Madz Hands Søn Lyager gifver her paa Svar at hand vil self læsze for sine børn i Vintter for hand hafuer iche Efne til at holde denem udi skolle bekrefter ieg med Egen haand underschrefuen

Madz
Hansen.«

Christen Jensøn Alkiersig holder selv skolemester, fordi vejen til skolen er så lang og hans børn er små.

»Laust Leding gifuer her paa Svar at hand hafuer tuende børn den Ene Agter hand selv at lære den Første Aar og den Anden hafuer den lærdom ved schollegang der hun faar bekrefter ieg med Egen haand

Laust Jeespersøn.«

Anders Lætager svarer: hvis de andre sognemænds børn kommer i skole hos degnen tilligemed natmandens, skal hans ogsaa møde, »men Ellers vil hand self lære dem det bæste hand kand.«

Laust Christensen af Øster Raberg vil selv undervise sine børn; Peder Erigsøns (P E S) Børn »Ere smaa og u-Myndig og iche kand gaa saa langt til scholle,« hvorfor han selv vil undervise disse, og samme svar giver Anders Jepsøn (A I S).

Madz Jenssøn i Bechboe gifuer her paa Svar at nogen af hans børn hafuer den Lærdom som de hafuer for Nøden« - de andre er små og disse vil han selv lære til de bliver større. Peder Mortensøns børn er naturligvis ogsaa små og umyndige - »Mens ieg med gudz hielp vil lade

denem lære som ieg for Gud vil svare at di iche skal gaa i floch med Nat Mandens børn.«

Niels Peder Bechboe svarer akkurat som naboen, og Anne Marie Laust Datter »hafuer ichun En barn som vel Er for fremit udi gudzfrygt iche heller kan undvære hende af huset.«

Niels Jenssøn Vester ager har kun et barn, som han selv vil lære og optugte, og Jens Jessen Vester ager har ringe evne til at holde sine børn i skole og vil derfor selv lære disse - »men kommer andres børn til scholle til Degnen til lige med Nat Mandens børn saa skal mine komme med.«

Poul Jens Søns børn må også gå i skole sammen med natmandens, når andre folk ligeledes sender deres børn. »Niels Andersøn Gl.ggaard gifuer her paa svar at min børn kommer iche I scholle med Nat Mandz børn meere End de Andre Sogne børn Mens ieg lader mine nyde den same Ære di andrer.«

»Laust Christensøn gifuer her paa svar at tvende af mine børn hafuer den Lærdom haaber ieg med gudz hielp der di hafuer Nødig og den ander Er liden og u-myndig og iche kand gaa til scholle og iche komer mine børn heller udi Natmandens familie Dette bekræfter ieg med Egen haand.«

Christen Laustsøn Sandager's børn er små etc. og han vil selv under- vise disse. Naboen, Jens Hanssøn, svarer, at vil Gud, de bliver friske, skal hans børn gå i skole - »mens uden Nat Mandz børn og Familie,« og endelig erklærer Olle (skriver selv Olluf) Pedersøn »gifuer her paa svar at En af Mine børn Eer noget vel lærd og saa lærer hand di andre.«

Listebærerne, Evert Danielsen og Jens Lasszøn Sandager, attesterer rigtigheden af de afgivne erklæringer.

Nu går beretningen med en længere følgeskrivelse af ^{24/1} 1724, der intet nyt indeholder, fra pastor Lanng til biskop Thura i Ribe, og svaret, der fattes blandt de andre skrivelser, er ledsaget af én dat. Lemb Prestegrd. d. 8. Febr. 1724 og undertegnet af såvel provst som præst sendes til: Høyædle og Velbaarne, sampt Velædle, Ædle, og Høyfornemme Hr Proprietarier over Deibiere Sogn. Denne skrivelse henstiller i henh. t. biskoppens svar, at proprietærerne »tilholder deres bønder og tienere ei at undrage deres børn fra skolegang hos Deignen i Deibiere, endog Natmandens børn maa tillige antages af ham til underviisning efftersom deres arme siæle ere lige dyre kiøbte med os, og de fattige mennisker ogsaa selv saa hierteligen lenges efter at faa den saliggjørende Guds kundskab.«

Atter får provsten en skrivelse fra hr. Lanng vedrørende denne sag, dateret Dejbjerg Præstegr. d. 13. Martij 1724:

»Efter at Documenterne Nat Mandens Sag andgaaende har nu een Tiid ervartet de Hr Proprietariers Lejlighed til fornøjelig erklæring - -« fik præsten endelig fat på disse fra hr. amtsforvalter Hellevad, og nu udbedes biskoppens videre bestemmelse - »dog har jeg at forstændige Edle Hr. Forvalter Raschis mundtlig tilsagde beteenchende at det aldrig var tenligt at lade denne voris foretagende blifve Nat Manden i alt Vitterligt, Mindre at oplæse det af prædichistolen, siden det visz ville være venteligt at hand sc. Nat Manden, hos hvem jeg og med sandhed kand sige at der findis lidet Got, skulle straxen ville opponere sig af indbildinger, hvorofver der maatte befrygtes ville derhos følge noget viderligt« etc.

. Sluttelig findes provstens skrivelse til biskoppen, dateret Lemb præstegr. d. 18. Marti 1724, hvori anføres: »man kunde paa kierce gulven effter tjenesten i min og sognepræstens præsence forelæse Meenigheden Cap. af den kongl. allerⁿ forordning, sampt deris Høyærv. missive med de Hr. Proprietariers paaskrift, og saa fremkalde Natmanden, og i Meenighedens paahør alvorligen|: dog varligen, ei at peccere mod HKM^u Høye ordre|: formane ham ej at bruge nogen insolence til nogens præjudice, hvis sligt skede, matte hand og hans, som øvede saadant, vente sig at vorde af Øvrigheden sat til rette, og der hos vedbørlig straf etc. Skulde Meenigheden ei finde sig med deres Høyærværdigheds, sampt gode Hr. Proprietariers anstalt vel fornøyede kand man forestille dem den passase i Aarhus, hvor om ieg har nogen skriffellig effterretning. Og at andre Sogne iche af Vankundighed og misforstand skulde forekaste Deibiere sogn noget ubeqvemt, kunde maaske være tienligt, at den kongl. forordning fra alle Præchestolene i Herredet blev afkyndiget« etc.

Det havde jo været rart, hvis navnene på natmanden og hans familiedlemmer var nævnt i skrivelserne; men vi er så heldige at træffe disse folk i den senere omtalte natmandssag fra Hammerum herred 1745, hvoraf også fremgår, at nævnte natmandsfamilie har rystet Dejbjerg støvet af fødderne omkring 1725. Forhåbentlig er samtidig alle de små og umyndige børn blevne så store, at de derefter kunne gå i skole hos den måske nok noget genstridige degn, men derom tier kilderne.

Som antydet i provst Allerups sidstnævnte skrivelse havde man på samme tid en lignende »passase i Aarhus.« Natmand og skorstensfejer

Rasmus Madsen henvendte sig i 1722 til stiftamtmanden med klage over, at byens skolelærere ikke ville modtage hans børn til undervisning. Stiftamtmanden gav da befaling til, at skolerne skulle tage mod natmandens børn, men følgen blev, at borgerne tog deres børn ud af skolen, der derefter blev lukket. Biskop Oksen skrev til stiftamtmanden i den anledning og denne fik så udvirket et kgl. rescript af 21. aug. s. å., hvori det hedder: »Meget ugjerne har Kongen fornømmet, at Indvaanerne i Aarhus etc. - - da dog deres (natmandsbørnenes) Information i deres Christendoms og Salighedssager er dem lige saa høistnødvendig som andre - - det er Hs. Maj. Villie og Befaling, at bemeldte Natmands Børn ikke maa negtes Samkvem med deres Jevn-Christne, og det paalægges Stiftamtmanden straks at faa skolerne aabnede etc.«* Også i Randers indtraf et lignende tilfælde 1735.

Natmanden, Gregers Rasmussen, søgte stiftamtmanden for at få sine 6 børn underviste. Lærerne havde nægtet at optage dem i skolerne, uagtet magistraten havde lærerne oppe på rådhuset i den anledning. Stiftamtmanden, baron Eiler Holck, resolverede, at natmandens børn skulle fordeles til skolerne, »dog at de sættes paa et Sted for sig selv i Stuen, eller i et arparte Kammer, om dertil er Lejlighed« - med mindre magistraten kunne finde anden udvej til natmandsbørnenes undervisning.

I slutningen af det 18. årh. forsøgte man hist og her at anbringe børn og unge mennesker af natmandsafstamning i pladser på landet. I en indberetning** fra pastor Huudegaard ang. fattigvæsenet (1794) skriver præsten: »I Brøndum Sogn er een Natmandsfamilie bestaaende af 8 Personer, som alle forholde sig skikkelig. Deres Næringsvej kan aldrig blive Tieneste hos Bønder; thi jeg tror ikke, at Bondens gamle Fordomme udryddes ved alle Kgl. Forordn^{er}, præstelige Formaninger og Exempler. I afvigte Sommer tog jeg en af Natmandens Døtre i min Tieneste, blot for at give Bonden Exempel; men jeg kunde ikke enten ved Opmuntringer eller Bebreidelser eller Trusler overtale mine andre Folk til at spise af Fad med hende. Min Kone spiste af samme Fad som hende; men det virkede intet paa de andre.« I et følgebrev med Estvads sogns fattigregnskaber** 1805-06 til amtmand Rosenørn, Ringkøbing, skriver provst Schørring bl. a.: »I mit Annex, Rønberg Sogn, bor en dobbelt saakaldt Natmands Familie; jeg har engang tilforn i Hr. Etatz Raad Hansens

* Om denne sag, se bl. a. Chr. Buur, Folkeundervisning i Aarhus før 1814 s. 36 ff.

** Landsarkivet Viborg.

Embeds Tiid som Amtmand forestillet disse ulykkelige Menneskers tunge Skjæbne, da de som Natmandsfolk ere saa godt som udelukte fra al Nærings Vey, vist dette arme Sogne Distrikt, som er betynget med mange fattige, og det, som endnu er værre, hvis Beboere for en stor Deel ere yderlig fattige, dets Uformuenhed til at underholde ogsaa disse Natmands, og derfor bedt om Hjelp af Amtet for dem, men fik den Resolution af 2. Maj 1804 fra Amtsdirektionen, at den ikke fandt, at Understøttelse af Amtet ogsaa var fornøden, hvorfor anbefales til Opmærksomhed i Henseende til Natmændsfolk, at disse bør lige som andre lovlige ernære sig i Landet, følgelig gives ikke Understøttelse til andre end dem, som trænge. - Derfor nyder den ene af bemeldte Familier, som er en gammel Enke med en stærk Datter, egentlig alene Understøttelse af Sogne Distriktet, men den anden Familie, en ung stærk Mand og Kone, som haver 4 Børn, faaer alene Liste Understøttelse til Børnenes Skolegang om Vinteren. Men Ulykken er, han kan intet Arbejde faae formedelst almindelig Mands Fordom, der betragter disse Mennesker som uærlige, og derfor ikke vil arbejde, spise eller drikke med dem; af samme Aarsag kan han ey heller faae sine Børn ud at tjene; dog hører jeg med Glæde, at hans ældste Søn skal være kommen til at tjene en Mand i Rønberg, og ønsker ret inderligen, at det maa blive varigt - -« Mange lignende udtalelser kunne nævnes vedrørende dette spørgsmål.

Regeringen måtte stadig sysselsætte sig med dette emne. I Canc. Prom. af 13. apr. 1793 til stiftsbefalingsmanden i Viborg hedder det: »Men hvad Fordom betræffer, som han melder, at der overalt hindrer Natmændsfolkene og deres Børn fra at fortjene Brødet paa lovlig Maade, da have Lovene gjort Sit til at udrydde samme. Naar altsaa Øvrigheden paa ethvert Sted, hvor de findes, vilde ikke alene efterhaanden søge at faae ophævet Forskjellen, som gjøres imellem dem og Andre i Kirker, Skoler og alle øvrige offentlige Steder, samt bestræbe sig for at anbringe dem ved Landbruget eller paa anden Maade uden for Haandværks Standen, men i Særdeleshed vilde selv antage, samt søge at formaae Embedsmænd og andre oplyste Folk udenfor Bondestanden til at modtage saadanne Drengs saavel som de Voxne af dealige Folk i deres Tieneste, saa paa-tvivler man ikke, at jo dette vilde have en fordelagtig Indflydelse etc.«

Selv i kirken viste forskellen sig mellem disse folk og andre, idet man adskillige steder (Rind, Dejbjerg m. fl.) havde bestemte stole, »Rakkerstole«, til natmændsfolkene nederst i kirken. I Viborg lod magister Morten

Rhodium (i Vibg. 1681-1717) endog gøre en aparte kalk og disk af tin til at betjene natmandens folk med. Disse tinsager afskaffede Niels Hertzberg 1733-44) »og han befalede tillige, at naar han selv kommunicerede, og Natmanden gik i Kirke samme Dag, skulde denne komme op og sidde ved hans Side for Alteret, medens de kommunicerede, og vilde ved dette Exempel vise, at lige som der ingen Personsanseelse er hos Gud, saa bør den ej heller være i hans Naademidlers Delagtighed«. (Jydske Samlinger IV. 350).

Mindre bekostelig, om end lige så aparte, var den fremgangsmåde man brugte i Hvalløs og andre steder, når rakkeren der skulle til alters. Man lod ham nemlig drikke af bægerets bund.

Nævnte eksempler angiver vel yderlighederne; som regel var der ikke anden forskel på »ærlige« og »uærlige« folks kommunikation, end at de sidste måtte vente, til de første var færdige.

At kjæltringene havde deres egen krog på kirkegården, et sted, honette folk ikke ønskede at ligge i nærheden af, siger næsten sig selv.

Ærlig - uærlig

HER kan det være på sin plads at omtale begreberne »ærlig« og »uærlig« nærmere.

I militær etaten træffer man tidligt disse begreber, men hvor tidligt ved jeg ikke, da jeg har savnet materiale til undersøgelse af spørgsmålet. I begyndelsen af 1700 tallet har jeg truffet flere eksempler på, at de militære »Gevaltigers« eller »Profossens« hjælpere, de såkaldte stokkeknægte (Stöchen Knecht) *gøres ærlige ved fanesvingning* og optages blandt de andre soldater. Det hedder således i en skrivelse til generalmajor Staffeldt fra »Krigs Canzeliet« af 11. jan. 1723 (Rigsarkivet):

»Demnach Wir auf deine allerunterthanigst gethane Vorstellung allergnädigst concediren, dasz der bey Unsern die anvertraueten Granadier Corps bishers gestandende Stöchenknecht Christian Poul Hermansen Schwenchung der Fahnen gewöhnlicher maszen Ehrlich gemacht und als Tambour beym Corps angenommen werden möge. So habe wir dir solches zu deiner Nachricht hiermit allergnädigst kund zu wollen.«

Den 15. marts s. å. får en anden »Stöchen Knecht, Rasmus Nielsen« tilladelse til at blive gjort ærlig på samme måde og træde ind i oberst Schack's regiment som »Mousquetier«.

I de ældre militære straffelove hedder det: »Slaveri er tvende Slags, det ærlige eller uærlige. Til det uærlige Slaveri dømmes bestandig paa Livs-Tid, og gaar derved en infamere Straf forud. Men til det ærlige Slaveri dømmes enten paa en bestemt Tid, eller paa Livs-Tid.«

Det gik imidlertid lige så lidt den gang, som nu, altid så hårdt til, som præsten prædiker. En uærlig slave, der var dømt på livstid, kunne være så heldig at blive gjort ærlig igen og slippe ud. Derom hedder det i Frederik Vtes krigs-artikels-brev for land-tjenesten ved sø-etaten, 29. juli 1756, LI § 740: »Naar nogen ved Dom er skilt fra sin Ære, eller for Desertion hans Navn er slaget paa Galgen, og han altsaa er *infam*, og Kongen igien vil skienke ham hans Ære, da skal samme ham efter Kgl. derom faldne Resolution *igjengives ved det Kgl. Flags Svingning over ham.*«

Vedrørende de *æreløse* slavers *ærliggørelse* hedder det (Rescriptsaml. 1790 ^{17/10}): mange af disse Slaver ere dømte - - - for Tyverier og »dels ere kagstrøgne og dels tillige Brændmærkede: saa skal de Kagstrøgne (hvilke som *æreløse*, ej ere skikkede til at leve i det borgerlige Selskab -) et halvt Aar førend de blive indstillede til Løsladelse, gjøres *ærlige* ved en kgl. Resolution og derefter forflyttes fra de uærlige Slaver og Tugthuslemmer til Bevaring blandt de Ærlige; samt derefter, naar de erholde Frihed, gives Pas som Ærlige - - .

De brændmærkede derimod kunne ikke vente, af de foranførte Aarsager, nogensinde at blive satte i Frihed.«

Og i et rescript af 18. juni 1790, der omhandler de (civile) forbrydere i slaveriet og tugthusene, der årlig løslades og tildels forud ærliggøres, hedder det: »Og for at gjøre den Act, hvorved en Uærlig igjen gjøres ærlig, desto høitideligere, skal i et hvert Tilfælde den Kongelige Resolution ved en kort Tale af vedkommende Directeur, Commission etc. i Paahør af samtlige Fanger paa det Sted, ham bekendtgjøres, og i Protokollen, naar han eller hun lødslades, bemærkes, hvilket Opholdssted, Levebrød, og saa videre, de vælge.«

Så godt som hele vort ældre rets- og straffe-apparat har vi, hvad de forskellige udtryk bærer tydeligt vidne om, fået fra Tyskland. Således er det også med fanesvingning og den ældgamle skik at lyse fred over bøden, når denne første gang skulle halshugge en synder.

I »Keyser Karl des fünften: vnnd des heyligen Römischen Reichs peinlich gericht ordnung«, XCVII hedder det: »Das nachrichters fried

auszuruffen. Item so der Richter nach der endt vrteyl sein stab gebrochen hat, deszgleichen auch so der nachrichter den armen auff die richtstatt bringt, soll der Richter offentlich auszuruffen oder verkünden lassen, vnd der oberkeyt wegen bei leib vnd gebieten, dem nachrichter keynerley ver hinderung zuthun, auch ob im miszling nit handt auszulegen.« Udg. 1533.

Her hjemme fra omtaler biskop Bircherod i sin Dagbog 1663 et tilfælde, hvor byfogden i Odense, »efter gammel Viis«, lyste fred over bødlen, før denne henrettede en morder, »eftersom samme Bøddel havde ingen afhugget tilforn.«

Det er ganske ejendommeligt at se, hvorledes en ceremoni som fane-svingning på én gang, i hvert bestemte tilfælde, har kunnet bortrydde den fordom, som man forgæves søgte at bekæmpe ved kongelige forordninger, præstelige formaninger og gode eksempler. Hvorledes denne ceremoni foregik, skal jeg her, efter »Des Reglements für Unsere Geworb. und National Infanteri. 3 Theil. Copenhagen 1747«, give en skildring af.

Der skulle udkommanderes lige så meget mandskab som til den »übrigen scharffen Execution«. Fanen skulle hentes af 1 kapt., 1 prmlt., 1 secondlt. og 1 fændrik med 4 underofficerer, 3 tamburer, 3 pibere og 50 »gemeinen«. Efter ankomsten med fanen stillede fændriken sig, efter majorens ordre, i midten af kreds en med fanen. Var nu den, der skulle gøres ærlig, en »Stöcher-Knecht«, så kaldte majoren ham ved navn og befalede ham at komme ind i kreds en og auditøren oplæste dernæst den fra regimentet modtagne ansøgning og kongens resolution, ved hvilken sidste geværet (uden bajonet) præsenteredes saa længe, som Auditøren læste.

Efter at soldaterne atter havde skuldret gevær, klædte stokke knægten sig af og lagde sig på knæ tre skridt fra fanen, hvorefter majoren befalede fændriken at svinge fanen over den »uærlige«.

Svingningen skete ti gange således, at fanestangen rørte mandens hoved hver gang. Når det var sket, rejste den forhenværende stokke knægt sig og iførte sig en »Regiments-Montirung«, der i den anledning var lagt frem, og samtidig holdt majoren følgende tale:

»Wie, en Conformite Unsere allergnädigsten Resolution, gegenwärtiger N. N. durch Schwenkung der Fane ehrlich gemacht worden, und sich also von nun ab an, bey Gewärtigung einer nachdrücklichen Straffe,

niemand erkühen solle, demselben seinen vorigen Stand wieder vorzuwerffen, sondern mit ihm, als einem ehrlichen Manne, und (hvis manden blev i regimentet) als seinem Cameraden umzugehen.«

Efter talen rakte majoren den ærliggjorte sablen (»den Degen«), som en underofficer i kredsens havde holdt parat, og en anden underofficer rakte ham gevær og patron taske, hvorefter han af adjudanten stilledes i række og geled.

Men i tilfælde af at mandens navn var slået på galgen, måtte alle i kredsens knæle ned, medens ansøgningen og resolutionen blev læst op, hvorefter hans navn hurtigst muligt blev slettet eller fjærnet fra galgen af skarpretteren (»von dem Scharff-Richter an der Justice ausgekratzt«). Endelig foretog man fanesvingningen og majoren holdt ovennævnte tale.

I vor civile lovgivning findes der, mig bekendt, ingen hjemmel for omtalte ærliggørelse, men fanesvingningen er dog, hvad vi straks skal få eksempler på, brugt i flere tilfælde for at fjærne det formentlige uærlige, der klæbede ved natmandsvæsnet, og der fremkom forresten også et forslag fra rådmænd og byskriver H. Diechmann i Kolding til cancelliet, dat. 20. novb. 1792, hvori forslagsstilleren mente, at man på en gang kunne gøre alle landets kjæltringer til ærlige mennesker ved hjælp af nævnte ceremoni. »Paa en vis bestemt Dag skulle alle her i Riget værende Natmænd og enhver til deres Familie henhørende Person gøres ærlige: om jeg saa tør sige, og deri rette mig efter Almuens Indbildning: ved det at Fanen ved Borger-Compagniet efter den ved Militair-Etaten brugelige Maade offentlig paa Torvet blev svinget over dem for det under Gevær opstillede Borgerskab, hvorefter Øvrigheden skulle give Haand til enhver af disse Personer og deres Navne tilligemed den med dem foretagne actus gratis indføres i Raadstue-Protokollen til Efterretning i Fremtiden.« (Dyrl. 382).

Et lignende forslag fremkom Bornholms kommandant med, da en natmand ønskede at blive optaget blandt øens andre soldater 1776. Da denne sag samtidig giver et interessant billede af, hvor vankelmødig regeringen var, når den i praksis skulle afgøre, hvorvidt man nu også i overensstemmelse med de forskellige forordninger og forsikringer, kunne regne natmanden for et »ærligt« menneske, gengives samme i uddrag. Natmand Samuel Samuelson Møller havde indsendt en ansøgning til kongen om at måtte blive optaget i Bornholms væbning lige som andre skikkelige mandfolk på øen. Kommandanten havde i den anledning attesteret, at ansøge-

ren talte sandt og fortjente at bønføres af Hs. Mayestæt. »Men formedelst Anstøds Skyld hos den gemene Mand vil det vel være nødvendig, at hannem i saa Fald gratis meddeles en Kgl. ell. Kollegie Ordre til Oplæsning ved Tinge eller Kirkestævne, at han i alle Maader skal passere for en ærlig Karl, eller ogsaa, at han paa den sædvanlige militariske med Fane Svingning bliver gjort ærlig.«

I en ny skrivelse dateret Rønne den 9. oktober 1776, skriver kommandanten, oberst v. Nansen:

»De af Hs. Excell. Hr. Geheime Raad og Stifftamtmand v. Brockenhuus i Anledning af Samuel Samuelson Møllers allernaadigste indgivne Ansøgning anførte mange kgl. allernaadigste Anordninger beviise just, at den vrang Oppinion som den gemene Mand har om Natmandene og deres Børn icke saa let haver været at udrydde, mens formodentlig vil vedblive saa længe Verden staar. Tvende mine Formænd have derfor vel icke uden god Grund og Bevægende Aarsager negtet S. S. M. at blive enrolleret ved den bornholmske Milice, og om endskiønt ieg for min Deel holder det for Skade, at en velvoxen og anseelig Karl som denne icke skulle kunde bruges til Fæderne Landets Forsvar saa har ieg dog icke holdet det raadeligt uden Ordre at forandre denne mine Formænds tagne Beslutning, fornemmelig da det vil give meere Opsigt nu, end om hand tillige med de andre strax efter sin Confirmation var antagen. Thi endskiønt ieg maa tilstaa, hvad Høybmt. Hs. Excellence behageligt anfører, at alt tjenstdygtig Mandkiøn er Soldat eller i det mindste enrolleret ved det ene eller det andet Slags bevæbnede Folck, saa dog er dette ikun at forstaae om dem af Borger og Bondestanden, og ieg veed i det mindste ingen Exempler hverken her paa Landet, i heele Danmark eller Holsten, at en Natmand eller Natmandssøn er bleven enrolleret ved Land Milicen eller Soldatechen, meget mindre er mig bevidst, at det Kgl. aller naadigste Militair Reglement tilholder end ogsaa at Profosserne, hvis Forretninger dog ere mindre nedrige end disses, skal ved Fane Svingning giøres ærlige, førend de maa indlemmes Compagnierne som Soldater. I hvilcken Anledning ieg ogsaa haver proponeret de forhen underdanigst ommeldte Formaliteter, som formodentlig vil have meere Indtryck hos Folckene end alle mine Erindringer, hvilcke saavel som Personers Indlemmelse iblandt dem, de maaske maatte tæncke skeede proprie Autoritate: For det øvrige kand det være mig lige gyldig, om Formaliteterne bliver indskrænkede eller aldeles udeladte, naar mig ikun Ordre til Legimitation i alle paa-

kommende Tilfælde naadigt bliver meddelt. Hvilket ieg ifølge det kgl. Generalitets og Commisariats Collegii naadig Ordre af 28. passato og i Anledning af medfulgte Beilager, som herved underdanigst remitteres, haver fundet mig pligtig at erklære.«

Sagen endte med en kgl. generalitets og commissariats collegii ordre af 30. november 1776, hvorved resolveres, at natmands sønnen Samuel Samuelsen Møller *ikke* kunne enrolleres ved den bornholmske milice. (Bornh. væbnings kopibog i krigsministeriets arkiv).

Man seer i 1792, at natmand Jens Qvembjærjs tre sønner ikke opførtes på lægdassedlen fra ekstra-sessionen, skønt de var angivne der og faderen ønskede dem indskrevne i rullen. Generalitets-collegiet turde ikke tilråde optagelsen, »saalænge Børnene tage Deel i Forældrenes Haandtering, da Soldaten efter den almindelige Fordom, som, skjønt ugrundet, dog med Varsomhed maa behandles, neppe vil finde sig i at gjøre Kammeratskab med Folk af dette Slags. (Canc. Prom. 1793. 30. marts).

Et beslægtet tilfælde indtraf et halvt hundrede år tidligere, idet der ved sessionen i Tisted blev præsenteret trede karle som reservesoldater, af hvilke de tvendes farfar var natmand og den tredies moder natmandsdatter - lægderne frygtede, at disse tre af den grund skulle blive kasse-rede, men man resolverede dog, at disse skulle indrulleres »efterdi 1) de ere anseelige og tjenstdygtige, 2) hverken de eller deres Forældre have havt med Natmandshaandværket at bestille, 3) Forordningerne befrie Natmænd for at paalægges Beskjæmmelse og Vanære, og 4) det kunde drage skadelige Følger efter sig, om saadanne Folk kunde fra Indrulling udsættes.« (Rescr. 1743, 25 januar).

Så sent som 1831 oplyser Niels Kat i et forhør ved Varde ret, at han ikke tidligere har været straffet og heller ikke været soldat, hvortil grunden var, »at ingen af de saakaldte Natmandsfolk, til hvilke han hører, blev udskrevene til Tjenesten.«

I Gjevningebogen (af dyrlæge Tobiassen ved Gunnar Knudsen) fortælles side 25 om en rakker, der blev gårdmand i Ods herred, at da de andre bønder ikke ville vedkende sig ham som en af deres, kaldte baronen på Adlersborg bønderne sammen, svang en fane over rakkerfamilien, som han derpå erklærede for ærlig.

Fra Jylland har jeg et eksempel på, hvorledes det fandtes nødvendigt at ærliggøre en ellers skikkelig karl af »uærlig« herkomst, inden han måtte få sin kæreste, hvis stamtavle var uden lyde. Det var i den gode

stad Lemvig, at der hos borgmesteren tjente en natmandssøn som kusk. Borgmesteren opdagede en dag, at der var noget i vejen med karlen, og da han ville have at vide, hvad denne fejlede, fortalte karlen, at han havde fattet godhed for en pige af agtværdige forældre og at disse satte sig hårdt imod forbindelsen, fordi han var af natmands afstamning.

Borgmesteren trøstede karlen med, at den sag skulle han nok ordne når bare karlen ville stille ved kirken næste søndag og gøre, som han nærmere forklarede.

Næste søndag gik borgmesteren med karlen ved sin venstre side op i kirken og satte sig i samme stol som denne. Efter gudstjenesten fulgtes de også ad, men da var karlen på borgmesterens højre side. Ved udgangen blev der svunget en fane over kjæltringens hoved, borgmesteren trykkede karlens hånd og så stillede de to sig op ved hver sin side af udgangen, hvorefter alle kirkegængerne gav karlen haandtryk, efter som de gik ud af kirken. Den gamle fortællerske, der var født 1830, og som oplevede denne handling i 1840erne, sagde, at hun syntes, det var den skønneste kirkegang, hun havde oplevet - de fleste græd, og karlen var især meget bevæget. Men nu var der intet i vejen for at han måtte få pigen.

Ikke alene natmanden, men også de ting han havde ejet eller rørt ved anså man i sin tid for urene. Og i overensstemmelse med denne tanke kunne det hænde, at en bondemand, der havde købt en natmands krikke, kunne finde det nødvendigt at ærliggøre hesten, inden den var brugelig til ærligt bondearbejde, i hvilken anledning man svingede en rytterfane over dyret og gav det en grime på, der havde siddet på en rytterhest.

Da en student, Jens Christopher Henrichsen, havde hængt sig i en hælade, »og som rygten gik, at Mennesket havde været urigtig i Hovedet«, beordrede amtmand Eggert Christopher v. Linstow, at bymændene skulle skære afdøde ned og hensætte liget i en åben grav på kirkegården, hvad de også gjorde, indtil synet og rygten om studentens vanvittighed blev beediget.

Men da synet ikke gav noget resultat, kom man i forlegenhed med liget, og amtmanden spurgte derfor regeringen, hvad man skulle gøre ved dette. I regeringens svar af 19. august 1735 hedder det: »Men som du af Syns Forretningen ingen Beviis uden subsons (soupon-mistanker) og hvad den Afdøde selv har sagt, kunde om hans Afsindighed, og hand dog er nedskaaren, henbaaren og lagt i en aaben Grav af ærlige og enfoldige Bønder, der frygte for at blive vanæret og foragtet af deres Lige Mænd

for denne Gierning, om den afdødes Legeme igien af Rakkeren skulde blive optagen og nedgrøftet - -« så bevilliger kongen, at omskrevne lig må blive, hvor det er, og dækkes med jord. »J. Tegnelser« 74, 1735.

Var natmanden end »uærlig«, får man dog gennem en lystig bataille, der fandt sted 1713 mellem denne person og vagten i Nyborg, et kraftigt bevis for, at han ikke selv fattedes æresfølelse. Da man tillige får et ret godt billede af, hvorledes natmanden på den tid tog sig ud, naar han i embeds medfør var ude at kige efter kadavere og lignende, gengives sagen her i korthed:

Den 12. december 1713 ca. kl. 2 var natmanden kommen ridende »saa sterkt, som hesten kunde rende, og som han vilde svinge Hesten om ved Volden at ride til sit Hus, falt Hesten med hannem og han falt aff, og som Hesten stod op igen, bleff Natmanden liggendis og haffde det eene Been i Stie Boilen, kom siden paa Hesten igien og drog sin Sabel og red ind paa Vagten, hug efter Niels Rasmussen (af General v. Holsteins Liff. Comp.), som stod for Geveret, tillige efter Gefrideren med den hele Vagt, der fra red han paa Torffvet og svingte Sablen omkring Hovedet, tumlede Hesten etc. - -« Dagen efter, da løjtnant Budde med vagten marcherede til paradepladsen, kom natmanden efter løjtnanten og var meget uartig, idet han »optoeg sin Kiortel løffte det eene Been, slog med Haanden paa Rumpen imod dennem sigende: Leket mich alle mit ein ander (S. H.) im hindersten, hvorpaa Hr. Lieutenant Budde svarede hannem: leke dig der Raker im Aarsch du Bestie, hvorpaa Natmanden tog dend Stage, han bar paa Skulderen, og truede dennem dermed.« En sergent Blanckeberg vidnede under et forhør, at natmanden ved samme lejlighed havde sagt, »at første Gang han saa Leutnant Budde paa Volden, vilde han skyde hannem Lenderne fulde af Hagel.«

Kommandanten sendte magistraten en klage over natmanden. Manden kom i forhør og gav den forklaring, at nogle af de vagthavende havde kaldt ham en rakker, da han faldt af hesten, »og da Paraden Dagen efter marschered ham forbi, beretter hand og at være ligesaa navngivet, hvorover hand er bleven fortrydelig og undladt sig nogen Grofhed imod vedkommende, beraabende sig paa dend Beskiermelse, som Hs. Kgl. Mayt. allernaadigst har lagt paa hans og alle de, der gjør de Forretninger, som hans Embede medfører.« Men skriver magistraten »som hand i ingen Maader har for os beviist noget til hans Frelse i dette Fald, og vi ei finder, at hand, som gjør virkelig Profession som Natmand her i Byen og Amtet,

icke vel kand stefnis, tiltales og dømes, som andre Kgl. Undersaatter, der ordinaire søger og søges til Tinge, mindre om hand herfor kunde meritere Straf paa Kroppen, thi Gods eller Penge har hand icke at bøde med, at hand herved nogen Middel kand blive straffet etc. - -.« Gennem stiftsbefalingsmanden går et memorial til krigscancelliet og så afgøres natmandens skæbne d. 24. jan. 1714 -, »Næfnte Natmand burde piskes samt ud igiennem Byen (jages) og hand siden forvises Byen.« (Cancelliets suppli-
qver nr. 11/1714 i rigsark.).

Glarmesterfolk. De kjæltringer, der drev om med glarkiste på ryggen og lappede folks ruder, kaldtes ofte glarmesterfolk, et navn, der kun betegnede vedkommendes hovederhverv - eller i hvert fald deres foregivne. Men adskillige af dem, der har syslet med natmandsfolkene, har som nævnt s. 17 ff. været inde på, at glarmesterfolk og natmandsfolk var to slags mennesker, og at det særlig var blandt de første, at det fremmede blod, man troede fandtes i disse folk, skulle søges.

Imidlertid har denne opfattelse ingen rod i virkeligheden. Ikke i et eneste tilfælde har jeg fundet noget, der virkelig kunne tyde på fremmed blod hos disse folk. Men naturligvis kan man lige så lidt i alle tilfælde sige, at glarmesterfolkene nedstammer fra de professionelle rakkere, som hævde, at alle andre kjæltringer skulle gøre det. Undertiden ses faderen at have været både *natmand* og *glarmester*, medens sønnen særlig optrådte som blikkenslår og glarmester, i andre tilfælde kunne en forhenværende soldat eller matros af »ærlig herkomst« slå sig på glarmesterprofessionen og slutte sig til kjæltringerne.

Som det vil fremgå af adskillige biografier, var glarmestrene i det 19. årh. ofte samtidig blikkenslagere og velsagtens »li gue te bæje diel«, men også langt tidligere kunne man træffe »kjæltringer«, der udøvede begge disse professioner. I Århus politiprotokol nævnes således den 3. august 1758 en Qvist Knudsen fra Amtrup, Hads herred på Åkjær gods, som var »Glarmester og kand arbeide i Kobber og Messing paa Landet.«

Skulle man søge en naturlig forklaring til, at man især fra 1836 til nutiden både har villet skille glarmesterfolkene ud fra de egentlige natmandsfolk og flytte taterblodet, man tidligere skimtede i sidstnævnte, over i glarmesterfolket, da måtte den vel findes i den omstændighed, at der, praktisk talt, i dette tidsrum kun fandtes blikkenslagere og glarmestre, da selve rakkerarbejdet var ophørt. At glarmestrene også var

interesserede i at hæve deres sociale niveau op over fædrenes er kun en selvfølge, og at en »fagmand« i blikkenslår- og glarmesterkunsten, selvom vedkommendes færdighed var såre ringe, talte ringeagtende om de kjæltringer, der intet kunne udover at feje skorsten, flå og gilde hunde og katte, er såre naturligt.

»Kjæltringer« som fællesbetegnelse til tiggere af natmændstypen.

VI har nu seet forklaringer til tater-, rakker-, natmands- og glarmester-navnene. Indbyrdes kaldtes disse folk, for så vidt de strejfede om, for skøjere eller skøjere, der betyder de omvandrende - se ordlisten; men af bønderne blev den slags folk slet og ret kaldt kjæltringer, og det er et udmærket navn, når man kender dets oprindelige betydning. I ældre tid tænkte jyderne just ikke på snydere og uærlige folk, når de talte om kjæltringer, men nærmest på omstrejfende tiggere af natmandstypen, og navnet udledes netop af et gammelt ord, kiæltre, der betyder at tigge. Vi finder ordet i vor ældste bibeloversættelse og i Tidemands oversættelse af Luthers huspostil 1564; men medens verbet ellers forlængst er gået af brug her, findes det endnu både i norsk og svensk.

Det er jo en almindelig regel, at fattige folk yngler godt, og natmænds-folket danner ingen undtagelse fra reglen. Deres embeder tiltog derimod ikke, tvertimod. Selve rakkerarbejdet ophørte, rakkeren blev overflødig, og da adgangen til andre stillinger praktisk talt var spærret for disse folk, blev følgen, at man efterhånden fik en mængde løsgængere. Ganske vist optrådte de som gildere, soldsættere, hægtemagere, blikkenslagere, glarmestre og lignende, hvorved deres omstrejfen fik et vist skær af lovlighed over sig, men tiggeriet var dog deres hovederhverv.

Trods deres mange ovennævnte professioner kan man dog ikke med rette kalde mændene familieforsørgere, eftersom det gerne var kvinderne, der ved deres tiggeri skulle føde dem alle og forresten da også skaffe de nødvendigeste pjalter til familiens medlemmer. Her må dog indskydes den bemærkning, at de fleste mandfolk var dygtige fiskere, ligesom adskillige drev jagt under primitive former - sjældnere med skydevåben. Langa åerne, der i ældre tid blev slet oprensede og som følge deraf var meget fiskerige, drev kjæltringerne om foråret og sommeren deres fiskeri med

»Miergåj« og »Algier« og trådte derved dybe stier i engene. En sådan sti kaldte beboerne »æ Kjæltring Stej«. Ved søerne ville de også gerne gå og fiske, og en ældre mand har fortalt mig, at de lagde sig udstrakte i græsset, den anden i den førstes »skrōw«, den tredje i den andens osv., når de blev trætte af at fiske ved Sunds sø. Det blev jo en både ejendommelig og lang »familieseng«, de dannede på den måde, når der var mange i laget.

Tiggeriet, med eller uden rapseri som bifortjeneste, kunne være en meget indbringende levevej, og enkelte bjærksomme og energiske kvindfolk udviklede under ders tiggeri en forbavsende tungefærdighed og frækhed, der ofte hjalp dem til en større almisse, end de ellers ville have fået. Andre anlagde en klynkende eller pyldrende stemme, hvorved de ventede at opnå et lige så godt resultat.

Om »Lång-Gret« fortælles der, at hun et steds, hvor hun var inde at tigge, fik øje på nogle pølser, der hang i røgkisten. Gret siger da til konen, der var ene hjemme: Å lille kjön· muer, ka I et gi wås en pøls?« Konen turde naturligvis ikke andet; men bagefter sagde tiggersken: »No ska a sãmænd go åp o den hywest bjære, a ka fend·, o be te guj te di pølser ålder ska fo ænd!« Men syntes hun at modtagne almisse var temmelig lille, kunne hun sige: »Ka wå muer så et gi wås en pænnk flæsk a starrels som en næjl?« Og når konen da ville skære et stykke af, kunne kællingen løbe bag efter og sige: »pas ænde! o, I et skjærer jer fenger - ta hælder let længer ind!« En datter af »Lång Gret«, der løb med »æ gall Studenter«, sagde et steds i Kollund, hvor man gav hende et lys, som tak: »Guj lyse få jær i himmerige, bette muer!«

Det hændte også undertiden, at særlig frække kæltringer tog selv, idet de beroligede den røde kone med, at de sãmænd ikke skulle tage mere, end hun gerne ville unde dem!

Mæt Katrin Swin kom en dag ind til en kone i Sønderås i Sunds og sagde: »Å bette kjön muer, du sku wal et hå en pøls te mi kålpåt? - du hår endda en kjön bette bæn, bette kjön muer!« Og An Mari Tænd sagde til en kone i Holing, Herning sogn: »Gudaw - mat be om en lille alms i gus navn, bette muer - du plejer åltir o vær så gue ve mæ, du hår åsså nok nåt te mæ i daw.« Da hun i det samme fik øje på en skank, der hang i køkkenet, fortsatte hun: »Ka dut gi mæ den skannk - du ska sãmænd ålder sawn den - de æ moskise den sidst gång, a æ hær.« Da hun så havde fået attråede skank, takkede hun jo i det uendelige.

Men kjæltringerne var ikke altid taknemlige; navnlig var brød i Al-misse ikke nogen kærkommen »Alms«. »Brød, grød, o sårn skit - næj vel I gi mæ sop, koel o ærter. Vild en ta åld de brød, en ku fo, så kund en læg brow mæ et hæ fræ o te Hambårre!« sagde Wålle Gret; men Wålle var også en af de mest fordringsfulde. Han forlangte gerne et halvt lispund flæsk, en snees æg eller lignende, og når en gavmild bondekone kom stik-kende med et par æg, kunde Wålle foragtet sige: »tåw æk! de wa åsså nåt te sårn goer!« Wålle var dog ingen undtagelse i den retning - under-tiden kunne modtagerens tak have endnu mindre passende form. Således kom en dag en flok kjæltringer ind i et lille hjem i Mørup i Rind for at tigge. Konen gav dem et par æg, men det, syntes de nok, var for lidt, thi en gammel kælling sagde i stedet for tak: »Gid fanden stieger bode jer o jer æk i hælvede bette muer!« Nå, selv en uforskammet kjæltring har krav på retfærdighed, og for at forstå kællingens utilfredshed må man huske på, at kjæltringernes forbrug af æg var usædvanligt stort. Det var almindelig snak, at der skulle 24 æg og en flaske brændevin til en »kjæltringpandekåk«, og noget var der om det. Da en mand fra As-sing var ved at fæste sig en dreng af kjæltring afstamning som hyrde nævnte, at så kunne gutten da få en ordentlig kost, bemærkede drengen: »vi foer da 24 æk i en pandekåk.«

Et år fik Niels Kat besøg af en slægtning til påske. Påskemorgen åd disse to 40 kogte æg, før de syntes, at de var mætte. Man vil deraf skønne, at det kunne vare længe, før ovennævnte tiggere kunne få samlet æg nok til et måltid, når de ikke fik flere æg på stedet og afstanden var stor mellem stederne. I almindelighed bad kjæltringerne om: »en lille alms i guds navn,« »en kant flæsk,« »en lof tow,« »en par æk,« »en kun tel-mer« og lignende. Brød bad de sjældent om, det fik de gerne nok af. Når man som barn fik lejlighed til at kige i de omstrejfende kjæltring-kvindes sammentiggede forråd af fødevarer, bestod dette af tykke brød-stykker i en pose for sig og forskelligt tilmad i en afdeling for sig. Ofte havde de deres almisser i en fold af deres ophæftede skørt. Enkelte mand-folk, for eksempel Pæ Kr. Strudal og Jens Kr. Glerup, brugte deres høje hatte - uden pul - som gemmesteder for sammentiggede og rapsede småting.

Når kjæltringerne havde fået meget brød i Holing, hændte det, at de smed en del, så snart de kom syd for bækken, har en gammel mand for-talt mig.

De tiggede også lys, og disse stak de ned i deres mælkekrukke, hvad enten denne var tom eller der var mælk i. Det var naturligvis for, at lysene ikke skulle blive brækkede.

Som regel var det kvinderne og børnene, der besørgede tiggeriet, men undtagelsesvis optrådte mændene dog også som tiggere, vel navnlig, når de ingen kvinde havde til følge. Forved er nævnt, hvorledes Wälle Gret optrådte; Abraham »Musen« (snarere A. fra Horne) var, efter sigende, ligeså fordringsfuld. Han kom ind i en gård i Tistrup og sagde »Å gi mæ en flæskbøst no te Ywl!« Nej, det ville manden ikke; men Abraham fortsatte: »Aa jāw - Yvl kommer da kun jæn gang i æ oer!« »Nej, det gør den ikke - men det gør Abraham!« svarede manden.

Mærkede kjæltringerne, at man var ræd for dem, eller at konen var ene hjemme, da kunne de være påtrængende nok. I en klage til byfogden i Ringkøbing skiver Oluf Møller i Ganer Mølle ved Skjern, juni 1754, bl. a.: »Jeg aarsages højlig at andrage over Thomas Bundgaard i Skjern hvorledes han holder Kjæltringer og Landløbere i hans Huus 3 a 4 Dage tillige, naar Karlfolk er i Marken i Avlingstiden og Kvindfolk er ene hjemme, da kan de næppe være i Husene for dem og kan hverken fornøje dem med Mel eller Gryn eller Brød, men vil have Penge, og det er ikke altid, at enten mig eller andre fattige Bondefolk have Penge at give saadanne Omløbere at drikke op ved Thomas Bundgaard og derfor bliver tit og ofte bestaalen af saadanne Folk - -« (Bølling herreds justitsprotokol 26/6 1754. Landsark. Vibg.).

En gang Johan(ne) Skræjer fra Tjørring syede hos nogle folk i Snejbjerg, kom der nogle kjæltringer der ind for at tigge. De var ret nærgående og fulgte efter konen »ur i æ frams«, efter at hun havde sagt til dem, at nu fik de ikke mere. Da linner Johan sovekammerdøren og siger: »Kræsten, ka dut kom åp, hær er næsten få manne fræmmer!« Men så kan det nok være, at de nærgående gæster benede af. Der var forresten slet ingen Kræsten i sengekammeret. Andre brugte den skik at sætte et par store mandfolke-træsko ved den ene alkoveseng, så troede kjæltringerne, at der lå et mandfolk i sengen.

I Drungstrup i Sdr. Felding fik man også engang besøg af en flok kjæltringer. Flokken slog sig ned udenfor gården og kun to af kvinderne gik ind. Gårdens kvinder var ene hjemme, og da de var rædde for disse folk skoddede de dørene; men kjæltringerne dundrede jo løs. Da råbte bedstemor: »Jacob, Kræsten o Niels - ka I kom!« Nu kilede

såvel de to kvinder som de øvrige af, det bedste de kunne. Det var dog ikke altid, Kjæltringerne lod sig så let forskrække; men så hændte det da også, hvad følgende træk viser, at de kunne blive narrede. Sam-

Natmandsfolk på vandring.
(C. Dalsgård, 1855).

men med nogle andre kjæltringer kom »Gammel Kasper« ind et steds og var ret påtrængende over for konen. Da siger hun: »De ka vær, a ska tæel o mi søn?« »Di søn - di søn - læ wås sie ham!« siger Kasper. Så linner konen døren, sønnen kommer ind, griber Kasper, der ellers var en

kraftkarl, i nakken og kyler ham ud, hvorefter flokken skyndsomst forsvandt.

En flok kjæltringer, der i Meldgård i Høgild traf konen ene hjemme, truede hende med, at de nok skulle miste en hest eller et kreatur, hvis hun ikke gav dem en almisse. Undertiden truede de også med at ville lade »æ rø kok gæl« over en eller anden gård, når de blev fornærmede på folkene der; men det hørte vist til sjældenhed, at de gjorde alvor af deres trusel. Jeg mindes i hvert fald kun et tilfælde, blandt de mange retssager jeg har gennemgået vedrørende disse folks forseelser, hvor det bevises, at en kjæltring har stukket ild på.

Ofte bragte kjæltringerne hilsen og efterretning mellem fjerntboende slægtninge, hvorved de selvfølgelig gjorde sig fortjent til en større almisse. Jeg mindes således fra mit hjem, hvorledes »Mæt Kløwtjanne« med passende mellemrum kom og bragte mor hilsen fra »måster i Ælmhålt«, og tiggersken glemte da ikke at tilføje, at moster havde været god ved hende! På den anden side kunne en tiggerske undertiden også se sin fordel ved at fortælle, at nabokonen f. eksempel havde været karrig, hvis hun vidste, at forholdet mellem de to naboer ikke var allerbedst.

I den tid kjæltringerne drev om i store flokke, betød deres optræden, navnlig indtil højtiderne, en større udskrivning for folk. Der var nemlig ikke mange, der var så udspekulerede, som Niels Schou på Holtbjerg, om hvem der fortælles, at han negtede kjæltringerne den almisse, de bad om; men de kunne så udmærket låne et par pund flæsk af ham! Efter et sådant lån varede det meget længe, inden de atter viste sig på gården.

Ikke sjældent optrådte kjæltringkvinderne som »kloge koner« og der var også nogle, der gav sig af med at spå; men vore kjæltringer var dog hverken særlig berømte eller berygtede for deres kunster og der var mange almindelige bønder, der opnåede anderledes ry i den retning.

Førnævnte An Mari Tænd havde efter sin mor arvet evne til at læse over tandpine - sønnen, Kasper, påstod, »de ku sku da lenn!« Hun forstod også at sætte ringorme væk ved hjælp af forborgne Kunster. En dag, An Mari kom ind hos Pæ Skuels i Lind, så hun, at deres pige havde en ringorm på sin ene hånd. Straks tilbød hun at ville sætte ringormen hen. Pigen holdt slet ikke af den gamle rødøjede kælling og hendes kunster, men der hjalp ingen kære moder. Tre morgener i rad skulle pigen bløde sin finger i fastende spyt, køre rundt over ringormen og sige: »Ringorm datter ni - de bliv til otte - de otte bliv til syv - de syv bliv til seks - de

seks bliv til fem - de fem bliv til fire - de fire bliv til tre - de tre bliv til to - de to bliv til en - den ene bliv til ingen!« Så var kuren endt, og ormen ville forsvinde. En dag, An Mari og lille Kasper var på vandring i Lønborg, blev drengen bidt i sit ene ben af en hund. Moderen tog straks, efter den gamle recept: »Hundhoer ka kurier hundsøer,« noget af hundens hår og lagde det på benet, der også snart kom sig.

An Mari's datter Ingeborg, kunne ligeledes sætte tandværk bort ved at læse nogle kraftige ord over ormen. Pæ Kræsten Strudals kvind, Johan Mari, kunde »spue o sæjn få vræj, læs öwer tændpiin o møj mier.« Et steds lavede hun det lige godt således, at ægteparrets tre drengebørn alle fik hårskjöwr«. Man mente, at hun havde skjult en harefod i deres seng som hævnagt . Hendes formel mod tandpine lød: »Du orm, som bor i dette menneske og fortærer dets tand og blod, byder og befaler jeg at flytte fra dette menneske enten i stok eller sten ikke dette menneske mere til mén. I navn etc.«

En gammal mand fra Stavning har fortalt mig, at Jens Kvembjærg en gang fik fortællerens broder til at skrive en formular på et stykke papir mod næseblod. Der skulle stå: Jeg forbyder dig at løbe! I navn G. F. G. S. G. H. Og om Jens' kone, Kristine, der gerne fulgtes med Johannes Mus's kvinde, fortælles, at hun som råd mod en eller anden søt ordinerede harepis. Se videre under Mæt Katrin Swien, hvorledes hun kurerede folk for adskillige svagheder.

Medens det som regel ville være synd at skyldte kjæltringmændene for at være flittige, traf man ofte deres kvinder i travl virksomhed med deres bindehose. Hvad de således gik og bandt, solgte de, for så vidt det da ikke var til familiens egen brug, til købmændene for brændevin eller andre nødvendighedsartikler.

Af et forhør ved Hammerum herreds ret i 1868 vedrørende en tyverisag fremgår det, at Mæt Katrin Swien havde spundet uld for en knægt på Herningsholm for 20 skilling pundet; men ellers var det sjældent, at de ældre kjæltringer arbejdede for folk den gang. Her må også nævnes, at der er tradition for, at disse folk har brugt en lyngpind som håndten og spundet uld der ved, når de færdedes ude i naturen.

Lærer J. Kierckebye fortæller i Jydske Samlinger III, s. 133 - 34: »Ulden tiggede de sig til; men jeg har aldrig hørt noget om, at dette Folk forstod ordentligt at spinde paa en Rok eller havde Rolighed dertil. Desuden skjøttede Bønderkonerne nok ikke ret meget om at betro dem

Rokken og endnu mindre at have dem siddende i deres Stuer. Derimod har jeg set dem paa den vilde Hede spinde saaledes: En Trup af begge Kjøen og alle Aldere havde lejret sig en skjøn Sommerdag, og spandt Uldgarn paa Haandteen. Enhver, der spandt, havde sin ganske raa Ulddyng sammenpakket ved en derpaa lagt flad Steen, idet han eller hun med den ene hånd under spindingen udtrak og ordnede Ulden for den tvindende Teen; denne var en dertil passende krumvoet Lynggreen, et godt Kvarteer lang, med en Spalte i Yderenden, hvorigennem den tvindende Traad naaede ud under Arbejdet til Ulddyngen. Den Haand, som da førte Haandtenen, d. e. Lynggreenen, gav denne en omkringvindende og udtrækkende Bevægelse, hvorved Traaden baade snoedes og lod sig trække i Længden af Ulden, som den anden Haand dertil ordnede og ledede. Hvergang Traaden var bleven 6 til 10 Tommer lang udenfor Endespalten paa Grenen, maatte Spindingen ophøre, medens Spindere vikledede den om Midten deraf, hvorpaa Arbejdet fortsattes. Saaledes anvendtes hver Green, indtil Garnet om dens Midte gjorde den mindre let at svinge omkring, eller indtil Nøglet var af en Valnøds Størrelse. Spindemaaden er let som simpel, bare man har seet den engang. Efterat begge Lyngender udenfor Nøglet var borttagne, gjemtes dette, og en anden passende Lynggreen opsøgte og benyttedes, dersom man vilde fortsætte. Var en Natmandskvinde forsynet med Forraad af saadanne Smaanøgler, laante hun en Spiderok hos en føjelig Bondeskone, paa hvilken hun i kort Tid kunde tvinde sig dette enkelte Uldgarn sammen til tvundet Sy- eller Strikkegarn, der kunde blive ganske brugeligt, endog paa denne Maade tillavet, naar Vedkommende forstod deres Kunst.«

Ægteskab - moral - religion.

Naar vestjyden har udført et eller andet arbejde, der er mindre solidt, da hører man ofte mundheldet: »Det får holde så længe det kan - sagde præsten, han vilde kjæltringerne!« Dette mundheld er et rammende udtryk for kjæltringernes ubestandighed i ægteskab, thi hvadenten disse var lovformelig viiede, eller gifte på deres egen måde, var det, efter kortere eller længere tids forløb, ret almindeligt, at de forlod hinanden for at danne nye forbindelser. Men man træffer selvfølgelig også eksempler

på, at parret, gift eller ikke gift, trofast holdt sammen, til døden skilte dem ad.

Skulde et kjæltring-par rigtig lovformelig vies, var der adskillige formaliteter at overvinde. Havde de giftelystne nydt fattigunderstøttelse, måtte sogneforstanderskabets samtykke først indhentes, og selvom ordningen af dette økonomiske spørgsmål, der ofte kun drejede sig om refundering af en halvsnæs daler, nok kunne volde betydelige vanskeligheder, var det dog værre, når kvinden i forvejen havde børn, thi da forlangtes der garantier for, at disse blev forsørgede af moderens kommune, til de blev myndige.

Mads »Kat« og »Snøvel Krestjane«s giftermål danner en god illustration til belysning af nævnte forhold: En skønne dag stillede Mads hos sogneforstanderskabet for Rind-Herning og bad om tilladelse til at maate ægte ungemø Christiane Jensdatter eller Godt fra Henborg i Salling. Men da Mads ingen bevisligheder havde med sig, og man af gammel erfaring vidste, at han ikke altid var hel pålidelig, turde man ikke udvidere gå ud fra, at hendes opgivne alder, ca. 50 år, var rigtig, ej heller, at hun kun havde et barn og at samme var voksent. Endelig kunne der jo være tale om, at der skulle refunderes noget til hendes forsørgelseskommune, hvis hun havde nydt fattigunderstøttelse, og i hvært fald var Mads i en ikke ubetydelig gæld til sin kommune, hvilket mellemværende først maatte ordnes, inden han kunne få sit ønske opfyldt.

De forskellige spørgsmål vedrørende bruden bliver også bragt i orden. Vel havde Mads, stik imod hvad man ville gøre i vore dage, gjort sin fæstemø en del ældre, end hun i virkeligheden var, idet hun i stedet for 50 kun var 38 år; men hensigten helliger jo midlet, og da det viste sig, at hun ikke alene ingen gæld stod i til sin kommune, men at hun endog kunne indløse gemalen med 11 blanke specier, gav forstanderskabet sit samtykke til ægteskabet.

Sogneforstanderskabet måtte især betragte spørgsmål vedrørende kjæltring-ægteskab ud fra et økonomisk synspunkt. I dets øjne måtte et sådant ægteskab ansees for uheldigt, hvis der var sandsynlighed for, at dette yderligere ville påføre sognet byrder. Man forstår derfor så udmærket, at vanskelighederne ved at få sogneforstanderskabets samtykke var færre, når kvinden var passende gammel, end når hun var ung.

Kjæltringernes ægteskab har, navnlig gennem litteraturen, fået et poetisk skær over sig derved, at man mente, disse folk »kastede kæp«.

Denne ceremoni omtales vistnok første gang i Fyens Stifts Adresse Avis nr. 100, 1815, hvor deres familie- og moralforhold omtales på følgende lidet smigrende måde: »Deres Usædelighed overgaaer ald Beskrivelse. Sædvanligen lade de deres spæde Børn døbe paa de Stæder, hvor de maae opholde sig den korte Tid, medens Barselleiet varer, men om Undervisning i Christendommen, Confirmation og Nadvere bekymre de sig intet; det høieste de maaskee bringes til, er at lære Herrens Bøn uden ad. Polygamie, Blodskam, Horeri, Drukkenskab, Tyveri, Røveri ere almindelige Laster iblandt dem. Deres Bryllups Ceremonier ere korte; mødes de etsteds, kaste de Kjep sammen, som det kaldes, d. e. de veksle Tiggerstav med hverandre, og nu varer Foreeningen til en af dem finder et bedre Parti.«

I et lille skrift af F. Tøttrup, 1823, om Natmændsfolket i N. Jylland omtales kæppekastning ikke, men forf. skriver: »De lever i den fuldkomne Vildheds Tilstand; ordentlige Ægteskaber kender de ikke.« Senere skriver han rigtignok: »Jeg antager, at de omvandrende Kieltringer ere 300 Personer, hvoraf de 100 givte.« Men måske skal der ved udtrykket, givte, kun forståes, at de leve sammen.

Adjunkt Dorph giver, i sit Rotvelsk Lexicon, 1824, anm. s. 60, følgende beskrivelse af ceremonien: »Naar et rejsende Mandfolk kaster sin Kjep til et rejsende Fruentimmer, vil han dermed sige, at han vil have hende. Tager hun hans Kjep, og kaster sin igjen til ham, saa samtykker hun og følger med ham; lader hun den ligge, giver hun ham derved Kurven. Denne Forbindelse ansees almindeligen for den ubrødeligste næst efter lovligt Ægteskab, og plejer ordentligviis kun at ophæves med Familiefaderen eller den i Familien Ældstes Minde og efter hans Tilladelse.«

St. Blicher siger, i sin Viborg amts beskrivelse, 1839 s. 22: »Deres Ægteskaber sluttes i største Simpelhed: ved at bytte Kjepe (at kaste Kjepe) og løses uden andre Ceremonier. Med Konernes Antal er man ikke nøjeregnende, behøver det ej heller, da man saa let og hurtig kan vorde dem kvit.«

I »Den danske Stat« s. 211 skriver Erslev: »Giftermaal skeer i Almindelighed uden mindste Ceremoni; Ægteskabet vedvarer i Regelen kun saa længe, som vedkommende Personer ønsker det, og de løbe derfor fra hinanden, naar de have Lyst. Undertiden anvendes dog et særegnet Frieri, som bestaaer deri, at Manden »kaster Kjæp« til Qvinden; lader hun

Kjæppen ligge, giver hun ham Kurven, tager hun den op, siger hun Ja; men denne Maade at slutte Ægteskab paa, anvendes meget sjældent, da den ansees som bindende for begge Parter.«

Both fortæller i sin »Natur og Folkeliv i Jylland« s. 44 følgende:

»Vil en Tater frie til en Qvinde, da skeer det ved, at han slynger sin Kjæp hen for hendes Fod, til Tegn paa, at han bøier sig under sin Liden-skab. Men med dette, som kaldes at »kaste Kjæp«, er Sagen ikke afgjort; for at faa Gyldighed maa Forbindelsen indgaaes for Høvdingen, hvilket skeer ved følgende Ceremonie: der stilles en Jydepotte paa Jorden med Bunden opad og denne giver først Manden og siden Qvinden hver eet Slag med en Stok. Saamange Skaar, som Potten derved gaaer i, saamange Aar skal Manden være forpligtet til at forsørge Qvinden. Det er imidler-tid sjelden, at en Tater nogensinde forlader den Qvinde, han saaledes har bundet sig til; almindeligt er det derimod, at han paa denne Maade bin-der sig til flere.«

Fra en langt senere tid foreligger der en del optegnelser fra folkemunde om kæppekastning - f. e. blandt de mange træk, E. Tang Kristensen med-deler om rakkerne i »Jydsk Almueliv« V afdeling, og ligeledes i Gaard-boes »Himmerlands Rakkere« I s. 88-89 -, man kan derfor ikke benegte, at kjæltringerne har udøvet nævnte kunster. Men samtidig må mærkes, at ceremonien ikke synes at have haft nogen særlig fast form. I et tilfælde kaster karlen sin kæp, i andre kaster begge parter deres kæppe (hans skal efter en beretning, hendes efter en anden ligge øverst), eller de foretager simpelthen en bytning. Snart synes en »anfører« eller anden anset mand eller kvinde af deres egne - i andre tilfælde en almindelig bondemand, kromand eller smed - at have smedet parterne sammen.

I tidligere nævnte betænkning, stænderudvalget i Viborg afgav 1836, udtales angående disse folks ægteskab: »Samlivet mellem de forskellige Køn synes at være temmelig ubundet hos dem alle, eftersom de uden vi-dere forlade hinanden og søge andre Forbindelser, endog i Tilfælde at de virkelig ere viede sammen, og deres Samliv er, saavidt man kan spore, i Alm. kun grundet paa Aftale, med eller uden visse Ceremonier, navnlig at tilkaste hinanden deres Stokke, eller, som de kaldes, Kjeppes, som de egentlig ikke synes at lægge nogen Vægt paa, men snarere ansee for Moerskab under deres Gilder - -.« Sidste opfattelse, tror jeg, er rigtig. Det er i hvert fald en kendsgerning, at de midt- og vestjyske kjæltringer har ladet sig kirkelig vie, når forholdene ellers tillod det, og en af mine

hjemmelmænd, en mand, der både havde prøvet den bundne og den ubundne form for ægteskabet, hævdede, at han intet kendte til omtalte skik. Det vigtigste modbevis er dog, at *unge kvinder ikke gik med kæp!*

Deres bryllupper holdt de forøvrigt som andre på den tid og med al den festlighed forholdene tillod: god og rigelig mad, ikke mindre rigelig med drikke, musik, dans og tummel efter alle kunstens regler.

Da de ikke selv var kørende, fik de gerne en eller anden flink gårdmand til at køre for sig til kirken, og denne var da »stor af«, at han var den eneste bonde, der var med til det bryllup. Kræ Skjoldborg kørte ofte med kjæltringerne, når disse havde bryllup eller lignende familiefester, og han kørte da også for Mads Jørgen, da denne blev gift. Bag efter var han med til festmåltidet, hvor man blev opvartet med klipfisk og kartofler. Da brudgommen var færdig med sin portion, rakte han over og åd de andres; derefter trådte han ud på gulvet og gjorde det, »hvorpå man skal kende et svin.« Det var jo meget festligt.

I efteråret 1874 var Jette Skak med til at sy en sort damask kjole til »Kjæltring Katrin«, der tjente i Skærlund. Katrin bød Jette til sit bryllup - det var tidligere skik, at sy pigerne vartede op ved bryllupper - og da hun fortalte, at de ikke holdt bryllup som andre folk, havde Jette nok lyst til at komme med.

Ensomt, langt ude på Skærlund hede lå et lille hus, hvis nordre side i stedet for mur var tækket med lyng. I dette boede pjaltkræmmer John med sin kone, An Sofi, der havde et stift ben, en krum ryg og forøvrigt så farlig ud, og hos disse skulle brylluppet stå.

Da Katrine bryllupsmorgen tog fra sin husbonds, blev det aftalt, at man skulle lægge et hvidt stykke tøj på tørvehuset, når bruden var pynnet, så hendes husbond kunne vide, når han måtte komme med vognen og køre parret til kirke.

Så snart signalet var givet, løb Jette der over og smuttede ind ad bagdøren. Man havde travlt med maden. Gryder og røde fade var lånt i Skærlund, men ellers havde gæsterne selv sammentigget og medbragt fødevarerne ligesom de også medbragte gafler, knive og skeer.

Bruden var smuk, hun havde et langt, blegrødt slør, der ellers altid plejede at være kort og hvidt på denne tid, og i myrtekransen sad der 7 hvide tøjblomster. Da de havde spist flyttede man bordene ud, og Jette troede, de ville danse. Men i stedet for tog brudens fader ved brudens venstre hånd og trådte midt ud på gulvet, medens de to mødre trak sig

til side. Øjeblikkelig slog de andre, med undtagelse af brudgommen, tæt kreds om fader og datter. Og nu sled brudgommen af alle kræfter for at bryde gennem og komme ind til sin pige. Han smed sin frakke og kæmpede vældigt, og omsider lykkedes det ham at faa en lille pige pillet fra, komme ind i kredsen og slutte sin fæstemø i favnen. Faderen slap hende, og straks kom brudgommens fader, gav de unge hånden og ønskede disse lykke og velsignelse, hvorpå alle faldt på knæ, holdt hænderne for ansigtet og mumlede en eller anden bøn. Da de atter rejste sig, sang de en salme, og nu kom mødrene hen og tog de unge i hånden. Brudens fader, en høj, svær, hvidskægget mand holdt en tale til brudeparret, og så var man færdige til at tage til kirke. Men under ceremonien i stuen var der mange, der græd.

Medens parret og de to fædre var i kirke, pyntede de øvrige stuen med enebærris og papirblomster. Om aftenen dansede man til sang; kl. 12 skiftede bruden klæder og fik en kappe på til tegn på, at nu var hun kone, men ellers fortsatte man dansen til næste formiddag.

Der var omkring en snes mennesker med, der vist alle var fra Dejbjerg. Det så helt interessant ud, da de kom gående over heden to, tre og fire i følge, med poser på ryggen, hvori de medbragte deres bryllupsklæder og fetaljer.

Det var ellers ikke nogen misundelsesværdig stilling at blive kjæltring-kone. Som tidligere nævnt, var det gerne hende, der måtte bjærge føden og klæderne, når undtages, at manden stundom snørede en hjejle eller ryle og fangede lidt fisk til fælles bedste. Megen hårdhed måtte hun døje af manden, navnlig når denne eller de måske begge var fulde, og der var næppe mange af disse sølle kvinder, der helt slap fri for prygl. Men hårdest havde staklerne det dog under svangerskabet og fødslen, når de da var på vandring; thi som følge af at man i ældre tid havde den bestemmelse, at barnet var forsørgelsesberettiget, hvor det blev født, sørgede man gerne for at jage kjæltringerne videre, når der var frugtsommelige kvinder med, og der kunne være fare for at få sognets indbyggertal forøget, hvis man gav truppen husly.

Man har derfor mange hårrejsende eksempler på, at disse kvinder, uanset årstiden, fødte deres børn i lader, ude i naturen eller hvorsomhelst fødselsveerne overfaldt dem. En dag omkring 1850 kom en flok kjæltringer ind til Mikkel Kristensen i Birk og ville have brændevin. Mikkel drev lidt købmandshandel. Men skønt de tiggede svært for det, måtte de

dog gå igen med deres tomme flasker. Kort efter vendte den ene af mændene imidlertid tilbage med en lille flaske og siger: »Du kommer te o gi mæ let, lelle Mekel, mi kuen hår fåt en ronds!« og ganske rigtig, konen havde født et drengbarn ude på den åbne, snedækte mark, vasket det ved et lille vandhul tæt udenfor gården og derefter puttet det i en pose, hun bar på ryggen. Nu fik manden sin flaske fyldt; konen tømte den straks, og så traskede de videre. Nævnte kvinde gik barfodet!

Om »Lång Gret« fortælles der, at hun også fødte sine børn under åben himmel, og når det var overstået, kunne hun sige: »tænd no mi piif Stoffer - a for et ander bræskyw!« Dvs. et stk. brød med usaltet smør.

En røgter på Højris i Ikast fortalte, at han en dag omkring 1787 var ved at køre gødning ud på marken et par mil vest for Herning. Som han nu kører langs et markdige, ser han, at der ligger en kjæltringkvinde, som blev kaldt Svin Mæt Katrin og er i barnsnød. Da barnet blev født, tog hun det i hendes forklæde og gik hen til den nærmeste gård med det. Der traf hun manden i gården, smed det levende barn hen på møddingen og bemærkede, at det ikke duede til noget, for det var for spids til enden. Men manden ville ikke have noget med det rakkerkram at gøre og tvang hende til at tage barnet med sig igen. (J. Almueliv V s. 112). Der fortælles flere træk i samme retning, ligesom man har beretninger om, at man puttede gamle folk, der ikke kunne vinde med længere, i jorden eller i et vandhul. Nå, selvom de var kjæltringer, var de naturligvis, ligeså lidt som andre mennesker, blottede for de primitive følelser, der er nedlagt i alle højere skabninger, og man skal vogte sig for at tro alt ondt, der er fortalt om disse folk - ja endog for at tro alt, de i den retning har fortalt om sig selv!

Småbørnene bar de enten i en pose eller en let spolevugge på ryggen, og havde en kvinde fået mange børn, bevarede hun ofte som gammel et minde derom i en ejendommelig roltende gang. Når de kom ind et sted for at tigge, satte konen sig på skamlen med ryggen til bordet, så vuggen kunne hvile derpå, og så skulle den lille jo undertiden have sig en tår eller sees til gode. Det var ikke hver bondekone, der holdt af, at kjæltringen satte sig i denne stilling, thi der var nogle, der havde en vis færdighed i at tømme bordskuffen, medens de tilsyneladende syslede med barnet, og det kunne da også hælde, at en proper bondekone kunne sige: »Du mo gjaen ta æ ug å æ buer - a bryr mæ et åm o fo en pest nier!«

Jo hårdere nød, folk er stedt i, des større naturligt krav har de på andres medlidenhed og hjælp. Det har kjæltringerne i høj grad vidst at benytte sig af. I ældre tid lagde de undertiden tigger ranunklen (ranunculus sceleratus) på sig for at plantens bidende saft skulle trække blærer på huden og vække folks medlidenhed, og under et forhør ved Randers byting ^{24/7} 1598 »bekienne forn. Ælle, ath de tage seeb o wlæskit kalck och blander thil sammen och stryger paa sig, saa gaar Hudenn aff, som de var brændt eller krafftæden, och saa haffuer hun giort ved hindes arm, och thz haffr hendis mand och en anden quinde, (som) fuldte hannom thilforn, lært hannom, som var Anders Hørbyes quinde, och hun haffde baaret det paa sig, och saaledis hendes Mand Peder.«* (Skivebogen 1918 s. 5). Severin Kjær fortæller i »Præsten i Vejlbj, Søren Jensen Quist, hans Slægt og Samtid« 1894 s. 21 om, at en kvinde blev kagstrøgen ved Thorsager birk, fordi hun havde lært sin datter at falde ligesom de, »der haver den onde Syge, og derved haver hun Trolddom brugt.«

Man har, hvad vi tidligere har set eksempler på, tillagt kjæltringerne alle mulige synder og laster: horeri, flerkoneri, blodskam osv., og selv St. Blicher, der nærrede megen interesse for disse folk, skriver i førnævnte amtsbeskrivelse: »Ligesaa fremmede ere de for det religiøse; thi naar man undtager, at de gjerne ville have deres Børn døbte, og ønsker en kristelig Begravelse, saa kommer de i hele Mellemtiden ikke i Berørelse med Kirken eller dens Tjenere, uden forsaavidt at de i Tugthuset - ofte i en Alder af 50 Aar og derover - blive tvungne til at lade sig undervise og confirmere,« og i en anmærkning føjer han til: »Daabs-ceremonien havde ikke just sin Oprindelse i Agtelsen for dette Sacrament, men meget mere deri, at de erholdt *Faddergaver*; hvorfor og mange skulle have ladet deres Børn døbe 3 - 4 Gange og oftere. Nu da disse Sportler ere bortfaldne, bryder de vandrende sig mindre og mindre om Daaben.«

Selvom kjæltringerne ikke har kendt meget til den ydre gudsdyrkelse, hvorefter man gjerne bedømmer menneskers forhold til religionen, tror

* I dommen over disse »kiæltringer« (se Jyske Samlinger 4 r. 1 b. s. 521) hedder det: »Sammeledis bekiende han, at per køen, som nu ligger i Slottens fencksil, og denda Kone Elen, som er i Liimhusit, och nogle saadanne Parti, nar de icke andledes kand komme til Næring, saa gjør de dennem en saalfue af seeb och veleskit kalck, och ehuer som de smær dett paa sig, da eder det sig ind i kiødet och sidder altid tidigt och rinder som det vor kræfft, dog det eder sig icke dybt ind i Kiødett, och siden gaar de om dermed och trygler guds almisse, och nar de vil haffue dett heelt igien, saa kand de læge dett meth ræent Vand«.

jeg, man har gjort dem nogen uret ved at stemple dem som et højt umoralsk og ugudeligt folkefærd. Kom det an på et fint udvortes, ja da bukkede kjæltringerne under i konkurrencen; men man skal ikke skue hunden på hårene! Til folk, der levede under så trange materielle og åndelige kår, tør man ikke stille altfor store krav, og selvom kjæltringerne kun kom i kirke, når familiebegivenheder krævede det, må man ikke udenvidere deraf slutte, at de altid var så fremmede for det religiøse, som man har troet og påstået.

En aften, jeg søgte oplysning hos »Kjælle Kasper« om, hvorvidt, der havde været særlige kjæltring-viser, og om hans moder ikke havde lært ham nogle vers og remser, svarede han: »nej, ikke uden aftenbønner.« »Kan du huske disse?« spurgte jeg. »Ja, ja det wa dat så sær - men de æ mangfoldig oer senn, a hår løst dem,« svarede Kasper halvt undskyldende. Og nu remsede han med samme færdighed, som lille Kasper i sin tid for sin moder: »Bed o Jesus bed for mig, bed mig ind i himmerig etc.«

Jeg skal ikke nægte, det gjorde et dybt indtryk på mig at erfare, at »An Mari Mæster« dog havde lært sine børn aftenbønner, og det på en sådan måde, at sønnen, der ellers ikke synes at nære religiøse interesser, huskede disse 70 år efter!

I »J. Almueliv« V. 571 fortælles om syv kæltringer, der var indfangne og i nogle dage lå i Thorup, at disse hver morgen læste deres Herrens bøn; og en ældre mand har ligeledes fortalt mig, hvorledes »Wolle Gret« lå og bad i sengen, når han undertiden fik logis i fortællerens hjem.

At disse folk ikke viste så liden respekt for dåben, som Blicher har påstået, gives der eksempler nok på. Både Mads Chr. Caspersen og hustru, »An Mari Mæster« har udført nøddåb, hvad de dog næppe gjorde, hvis de ikke troede på dåbens betydning - fordel i form af faddergaver var i hvert fald udelukket. Jvnf. også de træk, der tidligere er nævnt om barne-dåb, hvor natmanden selv måtte holde sit barn, når andre ikke ville. S. 39.

Der blev naturligvis også født mange »uægte« børn blandt disse folk. Det er ligefrem en naturlig følge af, at adgangen til at indgå lovligt ægteskab var spærret for mange af disse; men ellers var usædeligheden neppe større hos kjæltringerne end hos den lavere eller mindrebemidlede del af almuen på den tid. Blandt dem, der i Hammerum herred har forset sig med lejermål og gennem herredskontoret bliver eftersøgte for at betale lejermålsbøder og udholde fængsel i stedet for kirkens diciplin findes i 1793 nævnt Christoffer Christensen natmand fra Sunds (han er dog

ifølge præstens erklæring ukendt der i sognet); men i de følgende 8 år findes blandt de eftersøgte ingen natmænd nævnte, skønt der ellers er navne nok - i 1797 endog 11 personer. Også gennem kirkebøgerne får man indtryk af, at kjæltringerne ikke var stort værre, end mange andre »ærlige« folk.

Børnedødeligheden var i de tider meget stor overalt og det er indlysende, at en mængde af kjæltringebørnene gik til under forældrenes omstrejfning, dels af kulde og underernæring og dels også af ublid behandling, navnlig når forældrene var berusede.

I sommeren 1775 blev et komplot af omstrejfende landstrygere og betlere i et antal af 17 personer grebne og indsatte i arresten i Århus. Vedrørende disse folk bestemmer cancelliet den 14/10 s. å., at de 13 kvindfolk skal indsættes i spinde- og børnehuset i København og at mandfolkene skulle til Københavns fæstning og de friske og stærke til rasphuset »og sådan for fremtiden med sådanne slette mennesker være at forholde, da Viborg tugthus ej er rummelig nok til så mange - -« Dommen faldt i overensstemmelse dermed, og i politiprotokollen (Fol. 182 b ff. Landsark. Vibg.) finder man følgende betragtning: »Nogen af Fruentimmerne har bekiendt, at de paa denne deres ulovlige omvandring have aulet Børn uden ordentlig Ægteskab, hvilke Børn tildeels ere døde |: Gud veed bædst om det er skeedt naturlig Viis, eller ved voldsom Haand, eller af Mangel paa den Pleje, som den spæde Ungdom behøver :|.«

Afstamning - typer - personnavne.

SELVSAGT er det vanskeligt at påpege, hvorfra stamfædrene til de senere bekendte kjæltring-slægter stammede, og når »stamhusene« blev oprettede; men der gives dog tilfælde, hvor det lader sig gøre. Navnlig viser en række eksempler, jeg skal nævne nedenfor, at almindelige folk, især deserterede soldater, hvis chancer for at opnå bedre stillinger var små og hvis følsomhed med hensyn til æren heller ikke var altfor udpræget, slog sig på natmandsbestillingerne eller rendte med andre kjæltringer og landløbere.

I et kgl. rescript af 16. sept. 1724 til magistraten i Ålborg hedder det således om soldat Niels Christensen Schjørping af major Oldenborgs kompagni, der var undvegen den 5. juni s. å., at denne »skal have givet

sig til Natmanden i Vor Kiøbstad Aalborg, *mueligt i den Henseende derover at undgaa dend Straf, som hand ved sin aflagte Eeds Brydelse kunde have fortient* -«. Nu gives der befaling til straks at gribe desertøren, og så snart han bekender at have været enrølleret og der fra deserteret og givet sig i natmandens tjeneste, »haver I at lade hannem stryge til Kagen og med det første afgaaende Skibsrom derfra hid oversende til Bremmerholm, hvor hand skal arbejde udi Jern sin Livstid, andre ligesindede til Exempel og Afsky.«

Lignende ordre af s. d. fik magistraten i Randers vedrørende en soldat, Jens Nielsen, Terndrup, der havde taget plads hos natmanden i Randers.

I 1730 var det atter galt i Ålborg. En soldat ved navn Anders Madsen Hessebjerg, der stod ved kapt. Haussens komp., Ålborg nat. regiment, absenterede fra Hs. Mayestæts tjeneste og tog plads hos natmanden i Hannes. I den anledning blev der udstedt en kgl. skrivelse til stiftsbefalingsmand Chr. Reitzer, hvori det hedder:»- vor allernaadigste Villie og Befaling, at du gjør den Anstalt, at fornævnte Anders Madsen sig selv til velfortjent Straf og andre til Exempel og Afsky vorder af Natmanden paa bemeldte Hannes offentlig pidsket, da han derefter udi forberørte Natmands Tieneste fremdeles maa forblive - -« (J. T. ⁵/1730).

En soldat ved fodgarden, Simon Jensen hed han, fik i 1735 fire måneders orlov for at rejse hjem til Jylland. Ikke alene blev han borte udover den tilladte tid, men han tog tjeneste hos natmanden i Horsens »og saaledes gjort sig selv infame, for ikke at blive reclaimeret,« som det hed i J. tegnelser ⁷⁰/1730. Magistraten i Horsens fik befaling til »at tilholde Natmanden i Horsens, at hand, formedelst hans høyststrafværdige Forseelse med at antage meerbemelte Simon Jensen, paa sin egen Bekostning straks skal lade hannem levere i Fredericia,« hvor Simon så skulle arbejde sin livs tid i jern blandt *uærlige* slaver - mindre kunne ikke sone brøden.

Tre år senere tog en anden soldat, Søren Povlsen Bierret, ved Nordre jyske nat. regiment plads hos natmanden i Kårup by, Børglum herred. Selvfølgelig var man straks klar over, »at slikt lidderligt Menniske andre til Afsky exemplariter burde at afstraffes,« og ved Børglum Jerslev herredsting blev der den 27. august s. å. hændt dom over synderen. Dommen gik ud på, at hvis anklagede, »som een Undvigtt og som den der ikke effter lovlig indstævning har villet lade sig finde er tilfunden effter vores udgangne Forordning af 9. Decb. 1735, 1 Post. 8 Art ved Exercerplatsen at udtrommes, og hvis han sig ikke inden 6 Uger indfinder eller nogen af

hans Venner Caverer for hans Tilbagekomst da hans Navn at slaes paa Galgen i Herredet, hvor han sidst tiente.« (J. T. ^{87/1739}).

En »Mosquetier«, Lars Michelsen, ved Møens georbene infanteri regiment traf under sin orlov i november 1750 sammen med en anden Musketter, Hans Dreyer, stjal i koldingegnen »ein mit Rauch-Werck gefüttertten sammtentnen Frauens-Mantel,« som han foregav at have vundet i kortspil, og nu gerne ville have solgt. Lars Michelsen bliver arresteret, og medens han sidder i Fredericia, oplyser den derværende rakker (Schinder-Knecht), at arrestanten tidligere har drevet rakker håndtering forskellige steder i Jylland, bl. a. steder i Ålborg, Århus, Randers og på Frisenborg. Lars Michelsen tilstod desuden, at han i omtrent 9 år, før han blev soldat, af frygt for at blive taget til kavalleriet havde skjult sig hos natmanden på Engelsholm og arbejdet hos denne i 14 dage.

Synderen dømtes ved krigsretten i Rendsborg den 19. april 1751 efter den 25de krigsartikel lib. 6. cap. 17. art. 36 samt 2den og 188de krigsartikel til kagstrygning, brændemærkning og livsvarigt slaveri (Staupen Schlag, dem Diebes-Gemerck an der Stirn, und demnechst lebenslanger Sklawerey sein Verbrechen zu büssen). Kongen ændrer dog dommen derhen, at delinkventen først skal have 3 års slaveri i Rendsborg og derefter jages bort. Men skulle Lars Michelsen derefter vove at melde sig til tjeneste ved Hs. majestæts tropper,* da måtte han også være sikker på at komme til at arbejde i jern sin livstid, når det blev opdaget. (Kommandantskb. Rendsborg, Pk. 37. Krigsmin. ark.).

På samme tid er det galt fat med en anden musketter Christian Nielsen, fra samme regiment. Denne soldat fik pas af regimentet fra sommeren 1749 og til maj 1751 »for at ernære sig i Jylland ved sin Glarmester-Profession.« Omtrent tre uger før Mickaelis 1749 drog han til Jylland, traf der en rakker-tøs og med hende drog han så rundt på landevejene. Det var selvsagt slet selskab for en soldat, og hun forførte ham da også, først til at hjælpe sig ved flåningen af en hund, »um einige Schillinge zu verdienen,« og da fanden først havde fået en finger, tog soldaten skridtet fuldt ud og udgav sig overfor bønderne for rakker. Med hensyn til munderingen, han bar, da fortalte han, at det var en, han havde handlet sig til.

For at lære kærestens familie at kende, drog han med hende til Salling, hvor hendes broder, Daniel, var natmand. Hos Daniel fik han en til sit

* Om de »Nationale Soldaters«, der idømmes slavestraf, hedder det (1798 5. maj, at disse ikke er uskikkede til videre krigstjeneste, »såfremt de ikke have pådraget sig denne straf ved slige forbrydelser, som *krænke æren.*«

arbejde mere passende mundering, hvorpå han snittede sin gamle dito i stumper og stykker for helt at udslette sporene af sin forrige stilling. Efter at have arbejdet hos »svogeren« et par måneder, rejste han til andre natmænd. Først tog han til en på Mors (Insel Mos), så til Thy (Thyge!), hvor han var til omkring påske s. å. og så vendte han tilbage til Daniel og hjalp ham i tre uger. Man får indtryk af, at Christian Nielsen havde fået en grundig uddannelse hos Daniel i den tid, efter som der oplyses, at »er auch bey einer Execution in Salling, da zwey Leüte decollirt und ihre Cörper verbrandt worden, Handreichung gethan.« Siden havde han atter strejftet om i landet.

Under forhørerne tilstod soldaten endvidere, at han fra Michaelis til Martini havde arbejdet hos natmanden i Randers. Men da rygtet gik, at man eftersøgte både ham og den i forrige sag nævnte Lars Michelsen, stak han af. Han traf forresten L. M. ved juletid i Alborgeggen, og begge blev kort efter grebne og arresteret.

For sin skammelige opførsel blev Christian Nielsen naturligvis dømt fra livet - æren havde han jo allerede mistet. Han skulle efter krigsartiklernes 61de og 2den samt 188de artikel ved en edssvoren krig i Rendsborg den 19. april 1751 hænges (durch den Strang vom Leben zum Tode gebracht). Men kong Frederik den V. var ikke slet så grusom - »aus besonderer Königl. Clemence« besluttede han den 17. maj s. å., at synderen skulle tilbringe resten af sit liv som slave i Rendsborg fæstning. (K. Rendsbg. P. 37. Krigsmin. ark.).

I en natmandssag ved Hammerum ret 1745, der nærmere bliver omtalt senere, forklarer Karen Christensdatter, der var født i Grønbæk sogn, Lysgård herred, at hendes fader, Christen Pedersen, gav sig til at være natmand, fordi han var løbet fra rytteriet; og i en anden sag ved samme ret 1748 oplyser den anklagede Niels Glarmester fra Aulum, at han tidligere havde været matros. I Skive politiret forklarer Andreas Laursen Høg, 1752 ^{23/9}, at han efter at have været soldat i 6 år og fået sin afsked, senere ernærede sig ved at feje skorsten og flikke kedler. En snes år havde han været »betinget som Skorstensfeger ved Baroniet Ryssensten og Ørislef Closters Eier«, og mange år var han skorstensfejer i Ringkøbing, indtil natmanden i Madum for tre år siden afløste ham der. At nævnte natmand ikke hed Andreas Laursen, som forklaret, men Peder Høg, og at han ikke var afskediget, men simpelt hen bortløben af tjenesten forandrer ikke realiteten, at soldaten foretrak det ringeagtede natmands-

bejde for krigerhåndværket. (Om denne sag se Jeppe Aakjærs artikel om rakkerliv i Skivebogen 1919).

I kirkebøgerne har jeg ligeledes et par gange set eksempler på, at afskedigede soldater har slået sig på kjæltring-professionen. I Rønbjerg sogns kirkebog 1781 24. juni nævnes: »Hafde en afskediget Rytter af Profession Johan Henrich Johansen og Hustru Ane Kierstine Hans Datter 1 Søn til Daaben udi Estvad - -, og i Skinnerup kirkebog 1797 23. april nævnes i anledning af at Niels Hansen Rosenlund og Benned Christensdatter fik et barn døbt, at »Manden skal være en paa Pension afskediget Rytter, er Glarmester af Profession.« Her kan også noteres at stamfaderen til Kvembjerg-rakkerne, i følge overleveringen, var en soldat, der var løbet fra sin »håndtering«.

Anton Gaardboe fortæller i »De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel« s. 109, at Kristen Klim, der var natmand i Hundslev, i følge gamle folks beretning skulle have været af bedre familie fra Klim i V. Han herred og at han havde været forvalter. Da han en gang havde skrevet et falsk skudsmål for en karl og som straf skulle miste sin højre hånd undgik han straffen ved at slå sig på rakker-håndteringen.

Det synes i ældre tid ikke at have været ualmindeligt, at en dødsdømt mand kunne redde livet ved at påtage sig bøddel- eller rakkerarbejde, ligesom man har haft den opfattelse, at kvinder kunne slippe for den dem idømte dødsstraf, når de ville ægte bødlen eller natmanden.

I en kgl. rettertingsdom 1557 hedder det om en tyv, Rasmus Klavsén, fra Langeland, at denne, efter at have tilstået, bad om nåde og at måtte få tyvsmærke og blive bøddel på landet i stedet for at miste livet »- -, och therpaa uti Rette lagde Annders Clementssen enn Dom, som Niels Jacopssen uti Piregaardt mett VIII Dannemenndt uti Nørreherritt paa Langelandt udgiifvit hagde under Dattum MDLVI, lydennedes, at eptther Rassmus Claussens egegn Bekiennedsse och Bepligtelse och epttherthii at Sagvolderenn tillodt och unnte hanum sitt Liff, och att hanndt schulle bliiffve Bödell, tha dömppte the for^{ne} Rasmus Claussen till enn Tiuff och at faae Tiuffs- och Bödels-Mercke, och dömppte hanum sitt Öre fra, och Bundenn sinn Koste igienn - -« (Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme II. No. 99).

Tilfældet er næppe enestående, i hvert fald ville det da være mærkeligt, at den dødsdømte kunne komme i tanker om, at der var mulighed for en sådan afgørelse.

Såvel i Frankrig som i Tyskland var det i ældre tid skik, at en dødsdømt forbryderske kunne blive benådet, hvis bødlen på retterstedet tilbød at række hende sin hånd (se H. Mathiessen: Bøddel og Galgefugl s. 66). At nævnte skik også har været udbredt, eller i hvert fald har været kendt, her, fremgår af et par traditioner: I Jydske Folkeminder VI. 152 fortælles om en barnemorderske, Birrit Boel, der blev henrettet på Bostrup hede. »Så kom der nogle Kjæltringer, og de vilde have haft hende til Kone en af dem, og det kunne have frelst hende, men hun sagde nej, hun vilde ikke slæbes omkring i æ Land og saa altid høre for det, de havde frelst hendes Liv.« Nylig har en gammel mand fortalt mig om et lignende tilfælde, efter sin moder: En pige, der havde født i dølgsmål og dræbt sit barn, blev henrettet på »æ Bavnslyw« i Lund, Gjellerup sogn. Den dag, hun skulle henrettes, var hun stærkt pyntet. Da skarpretteren spurgte hende om grunden der til, fortalte hun, at man havde bildt hende ind, at hun kunne få lov at beholde livet, når hun ville ægte bødlen. Men skarpretteren blev vred og skældte ud. Ved denne lejlighed var der forresten en gammel mand, der spurgte: »Falil, æ I æ bœrel?« svaret lød: »Nej, jeg er skarpretter!«

Undertiden stammede natmændsfolkene eller kjæltringerne direkte fra bondestanden. Den i sin tid over midt- og vestjylland bekendte kjæltring, P. Kr. Strudal, var således, i følge traditionen og eget udsigende, en »stor« gårdmandssøn, og selv om der er pyntet ved stamtavlen, var han i hvert fald ikke kjæltring af fødsel. Johanne Abrahams anden mand i Madum, Mads »Abraham« var bondefødt, og den over hele Midtjylland i sin tid berømte og berygtede mirakkeldoktor og troldmand, Laust Glavind, broder til førnævnte Wolle Gret, var af bondeæt, selvom man hidtil har anset såvel ham som moderen »Gro Gret«, for at være »fuldblods tater«. Ligeledes forekommer der adskillige tilfælde, hvor en kjæltring-karl blev gift, eller levede sammen med en »stor« gårdmandsdatter, hvilket på almindeligt dansk dog kun betød, at hun var bondefødt.

Når man ser Dalsgaards billede af en natmand, vel det ældste portræt man har af en sådan, da er det ejendommeligste næsten mandens hat, thi ansigtstrækkene ligner jo en almindelig bondemands i gamle dage. Og ser man på de fotografier, der i en senere tid er tagne af forskellige kjæltringer, da kan man ikke i et tilfælde tale om racepræg, hvilket også, i overensstemmelse med det resultat jeg er kommet til i nærværende

arbejde, er såre naturligt, eftersom disse folk, ethnografisk set, ikke var forskellige fra den øvrige befolkning.

Nu skal jeg ikke benægte, at de omstrefjende natmændsfolk og kjæltringer i nogle tilfælde var mørkhårede - i almindelighed dog samtidig med blå øjne. Men dels kan man hist og her, hvor folk ellers er

C. Dalsgaard: Natmand 1856.

lyshårede, træffe mørke individer, uden at nogen får mistanke om, at disse tilhører en fremmed race, og dels kan der påpeges tilfælde, hvor natmændsfolk i Vestjylland er kommen fra øerne eller egne, hvor folk er mørkere. Man kan nævne Christoffer »Jænyw« født Michelsen, en meget berygtet kjæltring, skorstensfejer og natmand fra Sjørring i Lindum sogn, under Thiile gods; han var født på Lolland omkr. 1744. Og blandt de i natmandssagen ved Hammerum herreds ret i 1745 optrædende natmandsfolk oplyses, at natmand Jens Nielsens hustru var en natmands datter fra Ulvig i Holbæk amt.

Det pålideligste billede af typerne giver imidlertid signalementerne på de natmændsfolk, der har været i straffeanstalterne. Men et gennemsyn af disse giver ligesaa lidt nu, som dengang typerne blev beskrevne, indtryk af noget fremmed, hvad enhver vil kunne overtale sig om ved at studere de ca. 40 signalementer, der gengives ved forskellige personer.

Dernæst vil vi et øjeblik se lidt på personnavnene. Medens de rejssende, der vist ofte stammer fra Sydtyskland, bærer fremmede navne som Enok, Altenburg, Mundeling, Benneweis, Mische, Herzberg, Mägeli, Rosenhagen eller hvad de nu hedder*, har natmændsfolkene og kjæltringerne, saa langt kilderne viser tilbage, gode hjemlige navne, og selv deres øgenavne er træffende benævnelser til skavanker eller ejendommeligheder ved individet eller familien, selvom det ikke straks er klart, hvorfor denne hedder Kat, Mus, Svin, Ryle, Tænd, Mæster osv.

Her vil der dog være anledning til at se et øjeblik på nogle u-danske navne, der mer eller mindre leder tanken hen på fremmede folk. Man træffer bibelhistoriske navne som: Adam, Abraham, Daniel, Kasper osv. Men hertil må dog bemærkes, at man i ældre tid ofte traf saavel alm. som fornemme folk med de samme navne, der vel i adskillige tilfælde var almanak-navne.

Kun i et par tilfælde vil der være større grund til at undersøge, om der er mulighed for, navnene er komne ind med fremmed blod. Blichers »Linka Smælem« har kun det fremmede præg, digterens frodige fantasi og Dalsgaard gennem sit billede har sat på hende. At selve navnet skyldes Blicher, er utvivlsomt. Linka hed Birgitte og Peiter hed Mikkell.

Derimod har »Tater« Adam voldt mig betænkelighed; mindre dog ved at Goldschmidt opdagede »orientalsk« blod i sønnen, som ved at Christen Adamsen fortalte, at hans bedstefader skulle være fulgt med grev Frijs fra Italien her til landet, og at slægten synes at have fået »Tater« navnet hæftet på sig som alm. kendingsnavn, hvad unægtelig kunne tyde på, at disse folk har haft et fremmed præg. Imidlertid har jeg, trods megen umage, ikke fundet det mindste, der forråder fremmed blod hos slægten.

»Tater« Adam var født omkring 1774 (Kirkebogen er brændt) i Spørring sogn, Hasle herr. Hans forældre var glarmester Carl Christian og Lene Olesdatter, navne, der hverken har italiensk eller endnu mindre orientalsk klang! Men samtidig med, at »Tater« Adam og dennes mere bekendte børn, Christen Peder Adamsen og »Tater« Lene, opholder sig i Østbirk, bor der i samme sogn en husmand, der hedder Adam Christensen Smed (død 1805, 78 år), og denne havde en søn, der hed Christen Adamsen »Smidt« - han blev i 1802 troløvet med Anne Jensdatter fra Urup mølle, og flere efterkommere nævnes af dette par. Nu ligger det

* Jvnf. »Rejsende« af Johan Miskow i »Danake Studier«, 1904, s. 129 ff.

snublende nær at tro, at man - maaske præsten eller degnen - har givet glarmester Adam Carlsen og hans børn Tater-navnet og derved sat et stempel på kjæltringerne, så disse ikke senere skulle blive forvekslede med de skikkelige bønder, der tilfældig bar de samme navne.

Så har vi Roland-slægten i Vendsyssel. Navnet lyder fremmed, men man træffer dog respektable folk i ældre tid med samme navn.

I 1630 nævnes en byfoged Anders Rollandsen i Viborg (N. kirkeh. S. IV. 181) og i 1715 er der en tvistighed mellem en Kirstine Margrethe Nielsdatter Roland af Viborg og borgemester, råd samt andre vedkommende på d. a. side angående en arv efter hendes fader, Niels Rolandsen og hendes søster, Dorthe Nielsdatter Roland (J. T. 93. 138. 212 og 264/1715). I 1664 fik en borgmester Rollandsen i Middelfart Strib færgested i forvaltning.

Endelig kan jo også nævnes, at vi har en gammel folkevise, hvori den rige Rolland omtales.

Såvel Evald Tang Kristensen som Anton Gaardboe besøgte den gamle »tater« Roland Peter Andreasen i Sindal fattiggård, der var født i Nibe 1819, og Gaardboe bemærker, »at *Ansigtssfarve og Udtryk røber ikke nogen fremmed Afstamning.*« Rolands fader var glarmester og hed Andreas Petersen og hans moder hed Juliane Rolandsdatter - hun var født i Kolind ved Ebeltoft ca. 1800.

Boliger - opløsning

Som nævnt i indledningen var der, navnlig i det 19. årh. visse hovedcentre i Jylland, hvor natmændsfolk og kjæltringer fandtes i større antal (flere familier). I Ringkøbing amt kan som sådanne steder nævnes: Rind, Dejbjerg, Rønbjerg foruden en del sogne, hvor der i kortere eller længere tid boede enkelte kjæltring-personer eller familier, således i Nissum, Madum, Lem, Stauning, Snejbjerg, Gjellerup, Sunds, Ørre, Aulum osv.

Af amtmand Lunds bemærkning i 1717 om, at proprietærene anviser rakkerne byggepladser på udhederne langt fra andre mennesker, synes at fremgå, at natmands-embederne på den tid særlig har været knyttet til herregårdene, og ligeledes, at rakkerne selv har måttet sørge for tag, hvis de ville have sådant over hovedet I byerne derimod havde natmændene

(rakkerne) faste embedsboliger, der vistnok som regel lå ved eller lige udenfor portene.

At natmændsboligerne under disse omstændigheder måtte blive yderst simple på landet, siger sig selv, og disse blev da også af den øvrige befolkning kaldt rakkerkuler.

Undertiden var en sådan rakkerkule gravet ind i en bakkeside eller i en høj eller også halvvejs nedgravet i jorden og så forresten opført af jord, pinde og gammelt skrammel, der var sammentigget rundt om fra. De ældste rakkerboliger i Dejbjerg og Rønbjerg var, efter sagnet, gravede ind i bakkesider, og i en politisag i Ringkøbing byting 1834 oplyses, at Peder Godt, da fattigkommissionen i Velling ikke ville have ham, først flyttede til skærsliberhuset i Lemb sogn og derfra i maj 1832 til Ølstrup hede, hvor han gravede sig en lille søjhytte i en høj, og hvor han boede den følgende sommer og vinter med sin kæreste, Karen Stauning. Derefter solgte han herligheden med tilhørende rettigheder for den beskedne sum af 1 rigsdaler og 3 mark courant til nedbrydning.

I Rind var forholdene neppe stort bedre i ældre tid, eftersom man for et århundrede siden kaldte en plet på Mørup mark for »æ ku-l« - formentlig stammede navnet fra, at der i endnu ældre tid havde ligget en rakkerkule der. Måske var det netop stamhuset, hvortil rakkerne brugte træet fra galgen i Snejbjerg, hvorom mere senere.

Men var disse natmænds- og kjæltringboliger simple, var der dog i de magre hedeegne mange fattige, men »ærlige« folk, der levede under lige så ringe kår og i jordhuse af lignende beskaffenhed. Her skal blot nævnes et eksempel, der kunne suppleres med mange andre fra Midtjylland: På Røjen hede i Sunds boede omkring midten af forrige århundrede Jens Chr. »Gartner« i et jordhus, der var gravet ca 2 alen ned. Træet til huset hentede konen på en trillebør i Ørrevad på én gang - en afstand på ca. 4-5 kilometer. Da man engang hentede jordemoderen, Constance Kathrine fra Ørre, til konen i jordhuset, var det ikke muligt at få den temmelig trivelige madame presset gennem den snævre døråbning, hvorfor man måtte fjerne nogle hedetørv og ris fra taget og hive hende den vej ned i hytten, idet man satte en stol under - så var der forresten ikke langt. I huset fandtes ingen skorsten, kun et røghul i taget.

Længere frem i tiden boede kjæltringerne, for såvidt de da ikke var henviste til fattighusene, senere fattiggårdene, rundt om i simple småhuse, hvoraf der fandtes mange overalt på den tid. Kun i ganske enkelte til-

fælde blev forsørgelses-kommunen med hjælp af amtet nødt til at bygge til disse folk, dels på grund af bolignød, men dog mere fordi ingen havde hjerterum.

Som nævnt s. 38 bebudede cancelliet i sin promemoria til amtmanden i Thisted den 29. november 1794, at der ville blive udstedt en anordning, hvorved man håbede, »at den hidtil herskende fordom mod disse mennesker skal blive aldeles udryddet.« Nævnte anordning kom ikke, og det var for så vidt også ret ligegyldig, som fordomme nu engang ikke lod sig udrydde ved kgl. forordninger; men den 23. april 1803 gav cancelliet stiftamtmandene og amtmændene, udenfor Sjælland, Ordre til at lade foretage en optælling af, hvor mange natmandsfamilier og do. medlemmer, der fandtes, og samtidig skulle der oplyses, om ikke natmands-embederne kunne afskaffes, og natmændsfolkene indlemmes i samfundet.

Holder vi os til Ringkøbing amt, da fandtes der, efter fortegnelsen 1803, 51 personer indenfor dets grænser henhørende til de fastboende natmandsfolk (embedsfolk), eller 9-10 familier. Og disse fordelte sig således:

Ramme sogn, Vandfuld herred	1 familie på	4 personer
Romb, Skodborg herred		2 personer
Hjerm, Ginding herred	3 familier på	9 personer
Madum, Ulfborg herred	1 familie på	13 personer
Vildbjærg, Hammerum herred	(natmandssøn)	1 person
Rind, Hammerum herred	2 familier på	15 personer
Dejbjærg, Bølling herred	1 familie på	7 personer

Iøvrigt var der på den tid, efter optællingen, ialt 248 individer af disse folk i Jylland.

Efter at have modtaget disse oplysninger henlagde cancelliet sagen. Måske følte det sin rådløshed, trods det ikke fattedes forslag fra mange forskellige sider, eller måske udtrykkes stillingen bedre ved - magtesløshed. Endelig havde regeringen vistnok ventet, at de værste ulemper ved disse folk ville svinde bort, efter at de personer, der ikke kunne ernære sig selv, fremtidig, i henhold til fattigreglementet af 5. juli 1803, kunne få fornøden understøttelse. Der var også, f. eks. i Ringkøbing amt, en del omstrefjende natmændsfolk og kjæltringer, især ældre kvinder og børn, som nu fik understøttelse af amtsfattiggassen; men når det drejede sig om arbejdsføre folk, var man tilbøjelig til at afvise disse under henvisning til, at sådanne raske folk selv kunne tjene føden.

Både direkte og indirekte blev regeringen nu og da bearbejdet fra forskellige sider af folk: Amtmænd, herredsfogder, præster osv., der interesserede sig for at få natmandsuvæsenet afskaffet. Her skal blot nævnes amtsprovst Lodberg Krarup i Borris, der i 1813 udarbejdede og afleverede et forslag til natmandsstandens forsørgelse og ophævelse. Forslaget lod han 1817 trykke i sit eget trykkeri og uddele til venner og bekendte. Landsoverretsassessor S. Jørgensen fremkom ligeledes med et forslag i sin lille pjece: »Noget om de såkaldte Natmænds Familier,« Viborg 1815.

Den 23. april 1819 indsendte stiftamtmand Fredrik Moltke i Ålborg en længere »forestilling« til Cancelliet angående natmandsfolkene i Nørrejylland. Moltke henstillede deri »Om derfor ikke det Kongelige danske Cancellie maatte ansee det hensigtsmæssigt, at en Commission blev udnævnt bestaaende af Stiftamtmandene i Wiborg og Aalborg tilligemed nogle Embedsmænd, som disse maatte bringe i Forslag, hvilke det blev paalagt at indhente fuldstændige Oplysninger om denne Sags Beskaffenhed for saavidt Nørre Jylland angaar, og indkomme med Forestilling om de kraftigste Midler til at raade Bod paa denne omforklarede Uorden.« (Dyrlund s. 389 ff.).

Cancelliet udsendte derefter den 22. juni 1819 et cirkulære til amtmændene i Jylland, undtagen Ålborg, angående midler til at hindre natmændsfolkets omstrejfen. »Da det er blevet Cancelliet forebragt, at der endnu i visse Egne af Jylland skal under Navn af Natmændsfolk forefindes en Deel Personer, som føre et omflakkende Levnet og for største Delen ernære sig af Betleri, saa skulle dette Kollegium, der maa ansee det for en Sag af yderste Vigtighed at bringe disse for den offentlige Sikkerhed farlige Personer til at føre et ordentlig Levnet, tjenstligst anmode (Tit.) om behageligst at ville snarest muligt hertil indsende Oplysning om Natmandsfamiliernes Antal i deres Embedsdistrikt og afgive Deres Betænkning om de bedste Midler til at hindre deres Omstrejfen og danne dem til nyttige Medlemmer af Staten etc.«

Optællingen kom altså denne gang til at omfatte både de fastboende og de mer eller mindre hjemløse omstrejfer, de folk vi her kalder natmændsfolk og kjæltringer, og man nåede tallet 79 i Ringkøbing amt.

Cancelliet fandt imidlertid de indkomne besvarelser ufyldstgørende, og det sendte derefter stiftamtmand Schönheider i Viborg følgende skrivelse, dateret den 31 marts 1821:

»Paa Grund af en til Cancelliet indløben Forestilling, betræffende den

Ulæmpe de saakaldte Natmandsfolks Omstrefjen i flere Egne af Nr. Jylland medfører, udbad man sig under 22. Juni 1819 samtlige denne Provinsens Overøvrighedens Betænkning om paa hvilken Maade dette Onde kunne forebygges og Natmandsfolkene, der hidtil have udgjort en særegen fra de øvrige Statsborgere adskilt Klasse, kunde dannes til nyttige Medlemmer af Samfundet.

Ved de derefter indkomne Svar er imidlertid denne vigtige Sag efter Cancelliets Skjønnende endnu ikke bleven saa tilstrækkelig oplyst, som det forinden yderligere Foranstaltning paatænkes, er at ønske, og man anseer det derfor rigtigst, at Sagen efter Geheime Conferentsraad Moltkes Forslag nærmere overgives af ham og Hr. Stiftamtmand i Forening med andre sagkyndige Mænd, hvis Betænkning De maatte finde det passede derover at indhente Idet man altsaa anmoder Hr. Stiftamtmand om at deeltage i disse Forhandlinger, bemærkes det, at der under Conferencen, der bliver at føre skriftlig, i Særdeleshed bør tages Hensyn paa at bringe saadanne Lovbestemmelser og Foranstaltninger, hvorved Natmænds Familierne kunne bringes ud af deres indbyrdes Forening, og derved sættes i Forbindelse med det øvrige Borgersamfund, samt gjøres deelagtige i dets Fordele, og at in specie deres Børns Underviisning og Opdragelse i Overensstemmelse med de alm. Anordninger kan betrygges, og den offentlige Orden og Sikkerhed kan overholdes mod de Brud paa samme, hvortil disse Mennesker efter deres nærværende Dannelsø og Stilling ere fristede og hengivne.

Om Resultaterne af Forhandlingerne, som Geheime Conferentsraad Moltke er anmodet om at indlede, forventer man i sin Tid fra ham og Hr. Stiftamtmand at modtage Beretning.*

Resultatet lod vente længe på sig, og cancelliet måtte efterlyse betænkningen den 18. august s. å. og atter den 23. april 1822. Endelig på slutningen af året fremkom beretningen, der er dateret Viborg den 12. og Ålborg den 16 december 22. Materiealet, der findes i Viborg amtsarkiv, Indkomne breve 1822 pk. 91, nu Landsarkivet i Viborg, består af et forslag fra St. St. Blicher, Thorning 1820*, et do. fra justitsråd Neckelmann, Randers 26. oktbr. 1821, et fra inspektør Undall, Viborg tugthus 31. aug. 1822 og endelig et fra stiftamtmand Schönheyder, Viborg 4. novb. s. å.

Det fører altfor vidt at omtale alle de mange forslag, der fremkom i tidens løb (se Dyrhund). En foreslog at sende natmændskarlene til vore

* Se »Tilkuerene 1919 s. 181 ff.

fjerne besiddelser som soldater, en anden at oprette kolonier af disse folk til opdyrkning af mark og hede, nogle holdt på fængsling, korporlig revselse, klapjagt osv. og en foreslog, at man ved hjælp af krudt skulle brænde et mærke på kroppen af dem, der løslodes af straffeanstalterne, - dog på et sted, der skjultes af klæderne! Endelig fremkom der selvfølgelig mange bedre planer.

I Chr. 5tes Danske Lov 3-19-18 og 19 art. påbydes, at amtmændene to gange om året skulle holde »Inquisition« over omstrefjende lediggængere, og de, der holdt sig til side de to dage (d. 1. juni og d. 1. decb.) Inquisitionen skete, skulle agtes for løsgængere, gribes og straffes.

I hertugdømmerne havde man flere gange ladet afholde jagt på omstrefjerne, derimod er det mig ikke bekendt, at man i det øvrige land havde efterkommet loven i den retning. Men til forskellige tider træffer man dog forslag derom. Den 26. september 1752 fik herredsfogden i Salling, Peder Dorschæus, tvende tyvebander, han havde opfanget, indsat i Viborg tugthus. Den ene bande bestod af 6 og den anden af 7 personer, »blandt hvilke en fader med 5 Sønner og en løs Qvinde, med hvem disse 5 Sønner er avlet i Utugt, og skal være saa vankundige, at de ey veed, at de er døbte etc. - -« Vedrørende disse folk modtager stiftbefalingsmand Joh. Albrecht With og biskop Andreas Wøldicke et kongebrev af 10. november 1752, hvori det hedder:

»Thi give vi Eder hermed tilkiende, at alt hvis saaledes, angaaende forommeldte 15 omløbende og i Wiborg Tugthuus indbragte Personer, er bleven foranstaltet, allernaadigst have approberet, og som I ydermere allerunderdanigst have forestilt, at det vel var giørligt, at see det ganske Land rensset for saadanne Landplagere, naar af alle Stiftamtænd blev gjort Aftale, paa een bestemt Tiid at lade ved alle vore Betienter og Sognefogder i hvert Amt holde Inquisition og Klapjagt, men det først ville afgjøres, hvorfra de paagaende Omkostninger skulle udredes, naar saadanne ugudelige Mennesker blev paagrebne i Sneese eller Hundrede Tal - -.« Kongen ønsker gerne at modtage nærmere »Forestilling, hvorledes de omløbende Løsgjængere og deslige Folk kan opbringes,« når tugthuset kommer i stand. (J. Tegn. ^{88/1752}).

I Viborg fik man en ny amtmand 1831, Ahlefeldt Lavrvig, og denne fik sat igennem, at der blev afholdt en sådan jagt, dog ikke på de i loven

bestemte tider, i Viborg, samt dele af Alborg, Randers og Ringkøbing amter den 11. februar 1835. Udbyttet ved denne kjæltringjagt var stort, idet der i Ringkøbing amt blev fanget 64 personer, i Viborg amt 45 og i Alborg amt 33 - ialt 142. Blandt disse var ca. tredieparten børn og nogle hørte ikke til natmandstypen.

Et nøjagtigt tal over, hvor mange natmandsfolk og kjæltringer, der f. eks. fandtes i Ringkøbing amt på den tid, giver de 64 ikke, thi dels strakte jagten sig ikke over hele amtet, dels må man regne med, at nogle ville kunne undgå jægerne og at andre allerede sad i en eller anden arrest, men endelig måtte man lægge tallet på de fastboende natmandsfolk til, hvorved tallet ville øges med ca. 15 fra Rind og ca. 35 fra Dejbjerg etc.

Som praktisk resultat af jagten kan nævnes, at en del hjemløse kjæltringer nu fik anvist et sogn, hvor de fremtidig skulle være forsørgelsesberettigede, hvorved myndighederne også fik lejlighed til at sørge for kjæltringsbørnenes skolegang og konfirmation, ligesom man efterhånden fik de yngre, arbejdsdygtige individer anbragte i faste pladser blandt bønderne. En del af de indfangne, ældre kæltringer blev indsat i Viborghus for kortere eller længere tid.

Når man læser ældre beretninger om natmændsfolk og kæltringer, da lyder det stadigt, at disse optrådte i store flokke eller i store drifter, og de enkelte eksempler såvel fra retssager som fra gamle folks fortællinger, hvor der opgives komplotter på 20-30 til et halvhundrede stykker, giver let den fejle forestilling, at nævnte folk i almindelighed optrådte i flokke. Nej, reglen var, at de strejfede om parvis eller familievis, idet man ikke tager ordet familie altfor bogstavelig! Men var mand og kvinde med 5-6 eller flere rollinger på farten og de så, måske tilfældig, mødte en anden familie af lignende størrelse, blev det let et antageligt selskab.

Adskillige forfattere har opgivet forskellige beregninger eller i hvert fald tal på natmændsfolkene. Det er tal, der svinger mellem 400 og 1000. Dyrlund underkastede spørgsmålet en nøjere prøvelse ud fra de førnævnte opgivelser fra 1803, 1819 og 1835, og han mente derefter, at tallet i Nr. Jylland på disse næppe kunne sættes højere i 1819 end til mellem 300 og 400, og at det i 1835 ville være 100 lavere (Dyrlid. s. 232 og 242). Udenfor Jylland synes disse folk ikke at have spillet nogen større rolle i disse tider, og man får indtryk af, at de er forsvundne tidligere på øerne end i Jylland, og deres efterkommere må enten ret hurtigt være gået op i den almindelige befolkning eller være rejst andre steder hen, eftersom

man ikke mærker til disse folk i den tid, hvor de netop var til den største plage i Midt- og Vestjylland.

Jeg skal ikke prøve at foretage nogen beregning over antallet af vore folk, eftersom det på forhånd er givet, at samme ikke kan blive nogenlunde nøjagtig. Men at tallet ikke var nedadgående omkr. 1835 i Ringkøbing amt er sikkert nok; jeg ville netop anse tiden omkring midten af det 19 årh. for kjæltringernes glansperiode her i Midt- og Vestjylland både med hensyn til antal og »betydelige« personer.

I enkelte distrikter og til visse tider ville man nok kunne opgive natmandsfolkenes antal ret nøjagtigt ved hjælp af folketællingslisterne og kirkebøgerne, men som regel vil man forgæves søge efter disse folk i de ældste lister fra 1787, det er som man på den tid ikke regnede sådanne for rigtige mennesker, og selv i listerne fra næste tælling, 1801, er Dejbjerg kjæltringerne ikke nævnte. Først i 1834 er materialet nogenlunde godt, men man må dog stadig regne med den mulighed, at præsten, degnen eller hvem der nu stod for tællingen, hist og her kan have undladt at bemærke, at vore folk hørte til natmandsslægten.

Men selve glansperioden bar i sig spiren til kastens opløsning. Fordommene mod disse folk må på den tid siges at være forsvundne, og det voldte ikke mere vanskelighed med at anbringe de yngre, arbejdsføre personer i tjeneste hos bønderne, for så vidt det da var nogenlunde skikkelige kjæltringer.

Karlene blev taget til soldater, gjorde deres tur med i krigene og erhvervede sig efterhånden den anseelse, de hidtil havde savnet. En del var der jo, som vi skal høre om senere, der foretrak at dele tilværelsen mellem straffeanstalterne og Guds frie natur, og endelig var der nogle, der drog til det forjættede land, »the far west«, for at bryde sig nye baner. Kun de ældre kjæltringer, der fra barnsben havde været vant til at foretage deres periodiske vandringer med tiggerpose og blikstøj, fik i almindelighed lov til at blive i deres profession, så længe de kunne, når de ikke gjorde sig skyldige i grove forseelser mod samfundets love.

Samtidig med at de gamle skjere døde bort, forsvandt særpræget og »Kasten« ophørte at eksistere.

Kjæltringsproget.

SOM nævnt i indledningen søgte og »fandt« man især beviserne for natmandsfolkets fremmede blod i deres hemmelige sprog: Kjæltringlatin, tatersprog, skjøjersprog, rotvelsk, prævelikvant eller hvilket navn man nu gav dette. Og det var egentlig først, efter at adjunkt N. V. Dorph i Viborg havde udgivet sin lille bog, »Rotvelsk Lexicon«, Vibg. 1824, og en anden udgave med titlen: »De jydsk Zigeunere og en rotvelsk Ordbog«, Kbh. 1837, at disse folk tiltrak sig dannede og lærde mænds opmærksomhed og blev genstand for nærmere undersøgelse og beskrivelse.

Da nu nævnte sprog - NB. i Dorphs gengivelse - indeholdt ord af såvel germansk, romansk som semitisk og indisk oprindelse, kom man let på den tanke, at disse fremmede gloser måtte være minder fra kjæltringernes vandringer og oprindelse; resultatet blev, at de »selvfølgelig« måtte stamme fra Indien.

Dorphs arbejde er, trods store fejl og misforståelser, meget fortjenstfuldt, idet han ved siden af det betydeligste ordforråd, der er optegnet her i landet af kjæltringe- og tatersproget, giver os værdifulde oplysninger, såvel om sin hovedkilde, »Professoren«, som andre forhold vedrørende kjæltringlivet. Men samtidig må rigtignok mærkes, at Dorphs leksikon yderligere bidrog til at forvirre begreberne om kjæltringerne og deres sprog; selv en kapacitet som St. Blicher er, trods sin levende interesse for og nogen kendskab til disse naturfolk, under påvirkning af Dorph, blind for, at disse - etnografisk set - er gode danskere. Jvnf. B.s »Kjæltringliv« f. eks.

Dorphs kilde var både heldig og uheldig. Heldig for så vidt som manden havde et ret betydeligt ordforråd - rigtignok fra flere forskellige hemmelige sprog - og uheldig, fordi samme ordforråd for en stor del var uhjemligt, dvs. mange af de meldte gloser var hverken brugte eller kendte af vore kjæltringer.

»Professoren« var nemlig ikke, som Dorph skriver i anden udgave af sin bog, »af den ægte Zigeuner-Race«, hvad også Dyrhund gør opmærksom på (s. 343); men under sin omflakken i selskab med ind- og udenlandske landstrygere, kjæltringer og lignende løse folk har han haft let ved at tilegne sig det ordforråd, han meddelte Dorph.

Når man læser, at professoren »hele sin Levetid havde strejft omkring, ikke alene i Jylland, men hele Tyskland igjennem, lige til, og

endogså indover de italienske, franske og hollandske Grændser«, at han havde været »Tambour eller simpel Soldat ved forskellige fremmede Regimenter« og at »han havde levet i naturligt Ægteskab med flere Zigeunerinder«, da er det såre naturligt, at der blandt hans ordforråd findes en forholdsvis stor mængde tyske eller plattyske ord og gloser af romani og andre hemmelige sprog, som er ukendte for de af vore kjæltringer, der ikke fo'r så viden om.

I følge ovennævnte kan man selvfølgelig ikke ud fra Dorphs ordsamling drage nogen bestemt slutning med hensyn til vore egne kjæltringers ordforråd, selv om en del af ordene, bogstavelig talt er hjemmelavede - det ses tydeligt nok; det er derfor også nogenlunde forståeligt, at Henrichsen i sin kritiske anmeldelse af Dorphs bog i »Maanedsskrift for Litteratur« 1837 finder det mærkeligt, »at Kjæltringsproget i det Hele stemmer mere overens med det sydtyske Rotvelsk, end med den nordtyske dialekt af samme.« Denne lighed ville næppe være fremkommen, ligesom de ca. 50 ord af romani i leksikonet ville være svundne ganske betydeligt ind, eller helt forsvundne, hvis man havde fået ordbogstoffet af en rigtig jysk kjæltring.

I sammenligning med rotvelsk (det tyske forbrydersprog) og romani (zigeunersproget) eller det norske fante- og skjersprog er vort kjæltringsprog fattigt - knap 300 ord. Dog er disse ord, indskudte i almindelig jysk samtale, fuldtud tilstrækkelige til at gøre en samtale mellem et par kjæltringer uforståelig for uindviede. Ingen, der ikke kender gloserne vil f. eks. kunne forstå: »Jæn'iken nøk' di'nu'eses - hunk'er di'nu'eses i æ byltes i så kwant virum!«

Hidtil har man antaget, at Dorph var den første, der her hjemme havde gjort optegnelser vedrørende kjæltringsproget. Det er han imidlertid ikke, thi i det forslag af ^{26/10} 1821, som justitsråd Neckelmann i Randers indsendte til stiftbefalingsmand Schönheyder i Viborg, angående natmændsfolkene, gengaves følgende 38 gloser af dette sprog: Pattere = fader; mattere = moder; culters = en kniv; gallin = en høne; gallinkonnerter = hønseæg; grebslinger = gæs og ænder; hevl = en hund; trap-pels = hest; bubbel = ko; snirviskassen, dvallesen, primkassen = arrest; dvollix, lummike = lås; hummelsen = arrestforvarer; undersnilskassen = tugthuset; oversnilskassen = slaveriet; meiseren = dommeren; tuller = mandfolk, også folk i alm.; tulleren di lunser = folk hører det; tullere-mai = fruentimmer; pøier = klæder; koite = pengemønt; braelse = pen-

gesedler; but = mad; hof = brød; maas = melk item glas; livet = øl; blancus = brændevin; nøk = at stjæle; røgaae = tigte; rimse ind = bryde ind; knaas = at dræbe; dok = at drikke; lumsen = gården; sætte i blind = at sætte ild på; zebe = sandt; luttum = usandt item løgn.

Her må dog bemærkes, at da Neckelmanns forslag indeholder en del fejl med hensyn til person- og stednavne (se under Svine-slægten), tør man ikke regne med, at de optegnede gloser er lige korrekt opfattede og gengivne.

Når Neckelmann i ovennævnte forslag bemærker: »Om de jyske kjæltringer vil flere, som for Tiden ere i Wiborg Tugthus, Karen Knudsdatter fra Salling, Ane Regine fra Langaac, Birthe Andersdatter, Zidsel Madsdatter og Maren Mistrup kunne give yderligere Oplysninger«, da kan der vel næppe være synderlig tvivl om, at netop disse optegnelser og anvisningen har givet anledning til, at Dorph kom til at interview »Professoren« i Viborg Tugthus.

Iøvrigt er det småt med kilder til belysning af dette emne, thi med undtagelse af Neckelmanns og Dorphs samling, nogle (ca. 130) forresten gode optegnelser af lærer M. Møller efter en da 68-årig »Skojerkvind« Mette Abelone i Sahl, Vinderup sogn, der findes trykt i »Skattegraveren« 1889, og ca. 70 forskellige ord i »Den jyske Hede« 1903 som Mylius Erichsen optegnede efter Johannes »Mus's« mandhaftige kone, Else Katrine* »Mus« i Dejbjerg, findes på tryk kun spredte småeksempler af mindre betydning, da de ofte er stærkt forvanskede. I denne forbindelse er de prøver, der f. eks. findes hos Blicher**, Etlar og Thyregod, ret værdiløse, eftersom de er konstruerede ved hjælp af Dorphs ordbog og i ikke ringe grad savner virkelighedspræget. Sidste anke gælder også den samtale mellem to skojere, som er gengivet bag i Dorphs bøger, thi, bortset fra de urigtige ord, der nu og da lægges disse skojere i munden, er skojerordene »fordanskede« eller forvanskede, og det øvrige er en broget blanding af jysk og rigsmål.

Af hidtil utrykte optegnelser*** findes, mig bekendt, kun de, jeg gengiver her, og som jeg navnlig har optegnet under samtaler med »Kjælle«

* M. E. kalder hende fejlgtig Else Mari; hun og ovennævnte Abelone er begge døde.

** Når B. forgæves tiltalte kjæltringerne i »deres« sprog og fik til svar, at det kendte de ikke noget til, tror jeg, det dårlige resultat af samtalen skyldtes, at hans tiltale har indeholdt ord, der virkelig var uforståelig for disse. Se B.s »Viborg Amt«, s. 22.

*** Nærværende afsnit var trykt i festskrift til Evald Tang Kristensen (1917). Nyt er Neckelmanns optegnelser og enkelte gloser.

Rotvelsk Lexicon.

Forlagt af R. P. Donø,
trykt i Viborg Stifts-Bogtrykkerie.
1824.

Titelbladet af Rotvelsk Lexicon

— 10 —

Funterhitz, Ildstedet paa Storstenen.
 Funtes, Ild, Ildbrand. Fatte Fun-
 tes, lille Ild.
 Funtes = Kambe, Flintsteen.
 Fuchs, Guld, Guldpenge, en Ducat.
 Fame r., en Haand.
 Fortariser, Forer, Formand.

G.

Gai, en Kone. (see Maie).
 Galline, en Hone. (Strygen r.)
 Galonis, et Vindue.
 Gastes, Korn (undt. Bøghvede).
 Genter, Folk, Menneſter.
 Gesibe, en Søster.
 Gesibrer, Søskende.
 Gesifer, Navn (Verbum).
 Glarm, Glas.
 Glarmfakker, en Glarmester (af fakker,
 gjør).
 Glimster, et Vindue, en Rude.
 Grammit, en Haand.
 Grammitpoi, en Handske, Vante (af
 Poi, et Klæde, Klædemen).
 grodrum, ſter.

Kasper. Jeg tillægger imidlertid denne ordsamling, der omfatter godt 200 ord og en del eksempler, ikke så liden betydning, fordi den giver et nogenlunde fyldigt begreb om kjæltringsproget, som det virkelig brugtes af skojerne her i Midt- og Vestjylland. Det er dog også interessant, at man endnu i begyndelsen af det 20. århundrede, efter at kjæltringerne, praktisk talt er ophørt at eksistere, kan finde en så betydelig rest - sikkert hovedmassen, da det jo altid har været et hjælpesprog - gemt i traditionen.

Selv om sammenligningen mellem de nyere og Dorphs ca 100 år ældre optegnelser gør det sandsynligt, at hovedparten af kjæltringsproget findes i den senere overlevering, tør man selvfølgelig ikke nægte, at enkelte ord kan være gået tabt, men at udstrække denne mulighed til også at gælde de jødiske og indiske ord er der vist ingen grund til, da nogle af disse næppe frembyder større vanskeligheder for en overlevering end adskillige romanske

Med hensyn til ordenes oprindelse da ses nogle tydeligt at stamme fra tysk, f. eks.: feldtes (feld) = mark, jord; funk'er (funke) = ild; rem'eker (Rahm) = fløde; swas (schwarz) = nat o. fl. - andre er af romansk oprindelse: a'kwe (aqua) = vand; dom'esk (domus) = hus; gal'li-ne (gallina) = høne; kas (casa) = hus; patrum (pater) = fader; por'ges (porca) = svin; pultes (puls) = grød; røg'å-r (rogare) = tigge; og stuld't' (stultus) = narre o. a. Fra det tyske tyvesprog (rotvelsk) har man blandt andet: dil· (dilla) = pige; grøn'iker (grunnert) = kål; knop (knup) = brændevin; spranget (sprunkert) = salt; straj'iker (strafpling) = strømper; swèm'ek (schwimmerling) = fisk; tek'ert (ticke) = ur; trap'ert (trappert) = hest m. fl. Og at ovennævnte romanske ord og andre fremmede ord i det væsentligste er overført i vort kjæltringsprog gennem det tyske tyvesprog kan der næppe være tvivl om

Af jødiske ord findes ingen i de nyere optegnelser, og fra zigeuner-sproget er der kun optaget et par gloser: bèn'ed og bæf -; deri ligger netop et godt bevis for, at kjæltringerne og taterne var hinanden uvedkommende

I denne forbindelse kan, som eksempel på, hvilken begrebsforvirring Dorphs leksikon skabte med hensyn til kjæltringsproget, efter Erslev: »Den danske Stat« 1855-57, s. 214, nævnes: »Skojersproget er temmelig fattigt og bestaar af Brokker fra alle Sprog, Tysk, Fransk, Latin, Græsk, slaviske Sprog og selv af det virkelige Tatersprog; men Hovedmassen (!)

er den ejendommelige hebraiske Dialekt, hvoraf Jøderne i Tyskland betjener sig.«

I førnævnte artikel af professor Kr. Nyrop i »Politiken«s kronik ²/₁ 1914 hedder det, efter at den formentlige sammenblanding af rakkere, inden- og udenlandske vagabonder og navnlig zigøjnere er omtalt: »Om disse forskellige Sammenblandinger og Krydsninger afgiver Natmandsproget yderst talende Vidnesbyrd (!).« - - - »Også jødiske sprogelementer lader sig eftervise saavel i det oprindelige Rotvælsk som i Natmandsproget (!)« Endelig hedder det om de indiske ord: »De er at betragte som sikre Laan fra Zigøjnernes Sprog, til hvis Grundstamme de hører. Zigøjnerne har bragt dem med sig fra Indien og trofast bevaret dem fra Slægt til Slægt; de har lært dem videre til de Omstrejfer af andre Nationaliteter, som de er kommet i Forbindelse med, og saaledes er det gaaet til, at den jyske Natmand kalder Vand for pani, Sølv for rup og en Okse for guru.«

Nej! vore jyske natmænd har netop ikke kendt disse jødiske ord; men fejltagelsen må vel også i dette tilfælde tilskrives Dorph.

Ligesom i det tyske tyvesprog (rotvælsk) findes der i vort kjæltringsprog enkelte forældede ord, archaismer, der netop af den grund var uforståelige for befolkningen, f. eks.: o blå·r=at snakke, der bl. a. steder bruges i »Reynicke Foss« 1555; et ord som brag' eser, bukser, har sin oprindelse fra brakker, gammelt navn for skindbukser (jvnf. broge); udtrykket o skj' t, gå eller løbe, har vi rester af i skæje ud og skøjter foruden i de jyske almuesmål osv.

En ikke ubetydelig del af ordforrådet var, som før nævnt, hjemmelavet, nærmest på samme primitive måde, som børn danner sig ord, når de savner udtryk for et eller andet, f. eks. bækenræj·er=and; bræg'ert=får; bu·bels = ko; dower = tolden på medetøj; krøl' = uld; lò'kes = hår; mjaw'ert=kat osv.

Men foruden disse ord, hvis afstamning lader sig bestemme, findes en hel del, der vel altid vil være en gåde, selv for de lærde. Nogle kan på deres vandring fra folk til folk og fra land til land have skiftet udseende og betydning i så høj grad, at de nu er ukendelige, og andre kan være dannede ved et rent tilfælde.*

* A. F. Pott skriver i sin Wörterbuch (Die Ziegeuner in Europa und Asien. Zweiter Teil. Halle 1845), Einleitung s. 8: »Die mir bekannten Gaunersprachen enthalten sämtlich eine Masse etymologischer Seits überaus dunkeler Wörter; natürlich schon aus dem Grunde, weil gar oft bei ihrer Entstehung Zufall und Wilkühr des Augenblicks im Spiele waren, die natürlich alle Berechnung spotten.«

De personlige stedord er gjort fremmede ved tilføjelse af - u'eses (Dorph - oses) til ordene i ejefald, hvilken form så bruges både til enkelt- og flertal i de forskellige fald, til eksempel: mi'nu'eses ka tyer, de æ di'nu'eses træ'plijer = jeg kan se, det er dine træsko; hin'nu'eses æ skøjte u'er o røg'å-r te wå'nu'eses = hun er gået ud at tigge til os. Denne endelse synes at stamme fra nedertysk rotvelsk, hvor jeg hedder minus og min minuses.

Blandt andre endelser er -es og -um, hvorved ordene får et vist fremmed præg, særlig iøjnefaldende f. eks. blan'kes = brændevin; feldtes = mark; kam'pes = sten; gla·rum = glas; grow'tum = stor osv.

Hos Dorph spiller endelsen -taris en ret betydelig rolle. Forf. skriver: »De Ord, som fattes i dette Sprog, tage de af Dansken, og sætter blot taris til Enden; dog gælder dette for det meste kun Nomina og Verba. - - Denne Endelse taris er saaledes bleven saa gængs i Rotvelsken, at den bruges ogsaa, hvor den ikke behøves, i Enden af rotv. Ord -« Rotvelsk Lexic. pag VII.

Hvorvidt nævnte endelse virkelig har været brugt f. eks. af forbrydere, eller et eller andet subjekt med lidt lærdom - mislykkede studenter traf man undertiden i dette samfundslag - har moret sig med at gøre alm. ord ukendelige på en nem måde*, skal jeg lade være usagt; men jeg tror, man dristig kan sige, endelsen, -taris, er det jyske kjæltringsprog uvedkommende. Den forekommer nemlig ikke en eneste gang i de senere optegnelser, Dyrland bemærker s. 333, at den ikke vides anvendt nogetsteds udenfor Jylland. Skulle det mon være »Professoren«s egen opfindelse?

Rimeligvis vil en og anden læser i denne forbindelse mindes navnet »Carit Etlar« og forklaringen i »C. E.s Minder«, Kbh. 1896, hvor forfatteren lader skøjterne tiltale sig med »Emtaris«-navnet: »Carl Emtaris!« (Carl fortælleren eller Carl, som fortæller) råbte de. Skriget gentoges af de dansende og lød som velkomsthilsen omtrent således:

»Carl Etar, Carl Etaris!« jublede Taterne - Benævnelsen lød forskellig ifølge hvert enkelt Individ's Udtale -, medens de trængte sig sammen om den Nyankomme.« S. 55.

Selvom man ikke kendte kjæltringernes store tilbageholdenhed og mistænksomhed over for fremmede, er det øjensynlig nok, at citerede optrin er *fri fantasi*. I slutningen af samme afsnit skimter man den rigtige for-

* Jvnl. historien om sønnen, der ville bilde sin fader ind, at nu kunne man ikke lære ham mere i København. — Latin lavede man ved at føje -ibus til det danske ord, knægtibus — pryglibus osv. (E. T. K. »Vore Fædres Kirketjeneste« Nr. 565).

klaring, som dog først træder tydelig frem i anden udgave 1907: »Digteren har givet en smuk og rørende Skildring af sin Ungdoms Elskede i »Smugleren Søn«. Da Bogen udkom, bar den Signaturen Carit Etlar. Dette Navn havde han dannet ved en sindrig Sammenslyngning af Navnene Carl og Tertia, men at det fik den bekjendte smukke Ordlyd og ikke en af de mange andre, som nævnte Bogstaver gav Anledning til, skyldes efter Digterens Forklaring Tatersproget.« - Man kunne for at undgå misforståelse, føje til: i Dorphs Lexikon!

Med hensyn til ordenes bøjning osv. da er der ingen forskel fra de tilsvarende jyske - isærligt vil de sproglige ejendommeligheder fremgå af ordsamlingen og de meddelte eksempler.

Vedrørende sprogets navn da skriver Dorph i sin fortale, at natmandsfolket kalder deres sprog rotvelsk eller præveliqvantsproget, og at andre almindelig kalder samme kjæltringlatin. Medens sidste påstand er rigtig, synes vore kjæltringer hverken at have kendt eller brugt udtrykket rotvelsk, og angående det andet navn tillader jeg mig at tvivle, skønt dets bestanddele, præweler og kwandt, forekommer i senere optegnelser.

Kjæltringerne kaldte sig selv skøjere og deres sprog skøjersprøg, påstod min »professor«, da jeg en aften søgte oplysning om dette emne; dette udsagn stemmer forresten godt med: »en gammel Skøjer - således kaldte hun sig selv -« (Skttgr. nr. 2 1888).

I denne forbindelse kan nævnes, at Ejler Sundt i sit arbejde over fante og landstrygerfolket i Norge, gjorde klart skel mellem norske tater og skøjere, der svarer til vort vandrende folk af samme navne. Men i modsætning til vore kjæltringers og zigeuneres sprog, der som følge af, at folkene ikke har haft samkvem med hinanden, er ret skarpt adskilte, synes de norske fanters og skøjeres sprog at være temmelig sammenvoksede i den nyere tid.

Hvorledes opstod kjæltringsproget?

Som tidligere nævnt antog Dorph m. fl. senere forfattere, at kjæltringerne oprindelig måtte stamme fra Indien, fordi sproget (i følge D.s ordliste!) indeholdt en del indiske ord; andre, f. eks. Dyrland (s. 350), mente, »der (har) engang til den jyske halvø fundet en større indvandring sted af rotvelsk talende omstrejfer«, med hvilke vore løse eksistenser efterhånden havde blandet sig, og efter hvilke de rotvelske og andre fremmede ord i vort kjæltringsprog stammede.

Forklaringen er simple. Forbrydere har, såvel tidligere som nu, haft

brug for hemmelige meddelelsesmidler både i arresterne, og når de var blandt andre folk, der ikke måtte forstå deres indbyrdes samtale. Det var som bekendt ikke ualmindeligt, at kjæltringerne tilbragte en stor del af deres liv i arrester og straffeanstalter; både der og under deres omstrejfen traf de andre omstrejfende individer, der måske kom videre omkring, og lærte under samværet med disse brugen af tyvesproget, der så efterhånden hos vore kjæltringer har fået sit særlige jyske præg.

Som eksempel på, hvor let en vagabond kan lære tyvesproget, og forresten også på, hvor let man kan tage fejl af disse omstrejfer, skal nævnes, at jeg en dag kom i snak med en mørkhåret, brunøjet skærsliber, der på forespørgsel indrømmede, at han hørte til de »rejsende« og var af tater-afstamning. Jeg fik forøget interesse for manden, da han, som svar på spørgsmålet, om han kendte de rejsendes sprog, brokkede nogle for mig aldeles uforståelige ord og fortalte, at han havde rejst i Danmark, Norge, Sverige, Finland, Tyskland og Amerika, og jeg bad manden, mod passende godtgørelse for sin ulejlighed, om at besøge mig samme aften.

Han kom også, viste mig sine papirer, og fortalte mig en del af sin historie, der var ligeså sørgelig som interessant. Skærsliberen var søn af en jysk lærer - altså god dansker -, havde taget præliminæreksamen og derefter flakket om, fordi han, som han sagde, var en skidt knægt.

Det viste sig, at han kendte mange af ordene i Dorphs leksikon. Snart havde han hørt et ord i Tyskland, Slesvig eller Danmark og snart kendte han et andet fra Telemarken, hvor han havde været sammen med norske fanter. De ord, han nævnte, da jeg først talte med ham, var finske. Manden var meddelssom nok, dog fik jeg intet svar, da jeg søgte at få en samtale i gang om forbrydernes hemmelige tegn og mærker og spurgte, om disse, som jeg nævnte eksempler på, var internationale - de samme i Amerika som Europa.

Kort tid efter prøvede jeg en anden fremmedartet skærsliber, der virkelig stammede fra taterne. Jeg spurgte ham om de rejsendes navne til forskellige ting, men fik stadig opgivet tyske gloser, bl. a. også messer for kniv. Har de da aldrig hørt de gamle bruge navnet »kul'tes« om en kniv? spurgte jeg. - Jo, det er jo ro-mani, fik jeg til svar; men dette sprog kendte han næsten intet til, han var for ung.

Udover det rent sproglige har kjæltringsproget fået særlig interesse derved, at det var en gængs mening, at det under dødsstraf var forbudt de indviede at røbe sproget til uvedkommende. Herom giver Dorph i en

anden udgave af sit lexikon, s. 3, følgende oplysninger: » - - - dulgte jeg ikke for ham min Forundring over, at han turde opdage mig denne Hemmelighed, da jeg vidste, at der blandt hans Kammerater var Livs- straf for denne Forbrydelse. Han tilstod, at dette var sandt; men for det første haabede han, at de andre Rotvelskere ikke skulde faa at vide*, at han havde opdaget noget, og desuden havde han foresat sig, saa snart han kom ud af Tugthuset, at begive sig lige til sit Hjem, og aldrig mere have noget Samqvem med dem.

Men desværre er det netop i denne Tid bleven mig forsikret, at de snue »Kjeldringer« have faaet opsporet Forræderen af deres Sprog, og at de, nogle Dage efter at han var kommen ud af Tugthuset, sloge ham ihjel, den Stakkel, paa Vejen i Nærheden af Kolding, førend han endnu naaede sit Hjem, hvor en Kone og en fattig, men rolig Arne ventede ham, for at skjænke hans aldrende Dage den Fred, han hidtil ikke havde kjendt i Livet.«

I »Blichers Livs Tragedie« II s. 115 meddeler Jeppe Aakjær: »Trods de ivrigste Eftersøgninger har vi ikke kunnet faa dette Drab bekræftet; det maa da staa for Dorphs egen Regning; men da vi aldrig senere træffer Hartvig Andreas Lunding (d. v. s. »Professoren«), er der en høj Grad af Sandsynlighed for, at han altsaa er en af de faa danske Professorer, der med deres Blod har besejlet deres Kærlighed til Videnskaben.«

Ejlert Sundt var kendt med Dorphs arbejde og »Professoren«s tragiske skæbne, da han begyndte at sætte sig ind i fantesproget, og hans første kilde, en ca. 50-årig tater, havde efter deres første samtale hvor denne, til stor overraskelse for Sundt, havde fremsagt nogle prøver paa deres sprog, der viste sig at være nær beslægtede med sanskrit, meddelte de øvrige fanter i tugthuset om nævnte samtale; »men en af dem havde da lovet ham at stikke hans Øjne ud, en anden at knuse Benene i hans Krop, naar de engang mødtes paa fri Mark.« Sunds beretning om fante-folket, 1852, s. 89.

Sundts næste kilde, den 35-årige Frederik Larsen Hartman, slave paa Akershus og ægte tater, en »horta romanisæl«, der gav Sundt et meget

* Længere frem skriver forfatteren: »Det er denne samme Rotvelsker, som under Navn af Profes- soren — hvilken Ærestitel han allerede havde faaet af sine Kammerater efter at denne af ham aflagte Lærdoms-Prøve — er skildret i Blichers naturtroe og naturkraftige Maleri »Kjeldringe- Liv«.

værdifuldt sprogstof, som han delvis selv optegnede, synes dog ikke selv at have været betænkelig ved at åbenbare sproget.

Jeg tror, nævnte eksempler er de mest håndgribelige på, at de hemmelige sprog, taterne og kjæltringerne talte, ikke ustraffet måtte røbes til uvedkommende; men det må dog forekomme en højst besynderligt, at nævnte kilder, uden spor af ydre tvang, lokkemidler eller overtalelser, ville løbe slig risiko, og man fristes derfor til ikke at fæste altfor megen lid til sagnets troværdighed.*

Mine hjemmelmænd hævdede, at det, såvidt dem bekendt, ikke var forbudt at røbe sproget; Dejbjerg-rakkerne talte beredvilligt med lærer Plauborg om deres sprog, og det er mig ligeledes bekendt, at kjæltringer, der herfra blev kørt til tugthuset omkring 1860, gerne talte med kusken om deres kjæltringlatin, dog »kunne kvinderne, der var med, ikke lide det.«

Viser en undersøgelse af selve typerne og deres historie, at vore kjæltringer er danskere, da taler deres kunstsprog fuldt så tydeligt i samme retning; men selv om en del af glansen derved går af vore jyske nomader, bliver der alligevel nok tilbage, der kan vække og vedligeholde vor interesse for disse.

Skøjersproget

ORD og eksempler uden mærke er gengivet efter mine egne optegnelser; M. E. = Mylius Erichsen (Den jydsk Hede, 1903); M. M. = M. Møllers optegnelser i Skattegraveren, 1889; D. = Dorph: Rotvelsk Lexikon, 1827, og do. De jydsk Zigeunere og en rotvelsk Ordbog, 1837; N. = Neckelmann's optegnelser 1821; S. = Ejler Sundt: Beretning om Fante- eller Landtrygefolket i Norge, 1852; K. = S. A. Krafft: Juristische-practisches Wörterbuch - nebst angehängtem Wörterbuche über die rotwelsche sogenannte Jauner- oder Zigeuner- und Spitzbubensprache von J. C. Fris. Ertlängen, 1821; og F. = H. F. Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål, 1886 - 1914. It. = italiensk; Jy. = jysk; Lat. = latin; Rom. = romansk; Rotv. = rotvelsk; Ty. = tysk.

* På den anden side er det rimeligt nok, at velorganiserede røverbander, hvortil kjæltringerne dog ikke i almindelighed kan henregnes, har krævet tavshed af medlemmerne med hensyn til deres hemmelige sprog.

De med * mærkede ord, der ikke forekommer i nyere optegnelser, er medtaget, fordi deres lighed med andre kjæltringord gør det sandsynligt, at de har været brugt af vore skøjere.

Med hensyn til udtalen da er lang lyd markeret med (·) og stød ved ('), og de mouillerede lyde er betegnet ved ld og nd.

A'kwe = vand, vandløb; M.E. a'qua; M.M. aww er; D. agvai. Rom. aqua. beri·m = betale. Hå'r dinu'esés nåwe köj'ter o beri·m mæj? = har du nogle penge at betale med; D. berimer = betaler, berimelse = betaling. beskondt = snavset, skidden; M.E. beskummer; M.M. beskonti; D. beskuneret. Af skunner.

bings = mand; M. E., M. M. og D. bings.

blankes = brændevin; D. blankes; N. blancus; K. blenkert = wein. I rotv. har man formerne: planche, planckert, blencker etc.

blund = ild; sæt i blund = sætte ild på. N.

blæ'res = mælk; M. E. blæries; M. M. blærris; D. blæris. Vistnok et hjemmelavet ord, der hentyder til skum på nymalket mælk.

blæ'res, o = at malke. Æ dil·wa u·r o blæ'res æ krom'eker = pigen var ude at malke kærne; D. blæriser.

blå·r, o = at snakke; o blå·r kwandt = snakke godt; ka dinu'esés blå·r æ skøjerspråg? = kan du tale skøjersproget? D. blårer; F. bladder, o blade. Gammelt dansk ord.

bom'tert = kiste; draw·bom'tert = dragkiste; M. M. bommert; D. do. skrin. bommik* = en flaske; D. Vel i slægt med o bom·er (jy.) = svire; F. bomre. bra'drum = broder; D. bratrum.

braelse = pengesedler M.

brald· = lomme; M. M. brall; D. do.; S. bralar og pralar = bukser.

braggesser = bukser; M. E. brakkerser; M. M. brakkeser; D. braggesser. Jvnf. gml. dansk brakker = skindbukser.

brasen = høne M. M., der bemærker: fra tyske kjæltringer.

bronak = kaffe; M. E. brunnak eller brounak; M. M. bronnak; D. brunak.

brynnik* = neg D. Jvnf. bryn = tagskæg.

bræg og bræget = får; M. E. bræggert; M. M. bræget; D. do. Af bræge.

bubbel = ko N. Hjemmelavet ord af bu og bæls.

bueles = by; D. bolis = stad, købstad. Af græsk polis.

but' = æde, bide; D. butter = spiser, bider.

but'ning = mad; M. E. but; M. M. butning = kød; D. butteri; N. but = mad.
 but'lak = sulten; M. E. og D. do. Butlak kan også betyde sult, hunger, og
 butlakker = sulter D.

but'ståk = ske; M. E. butter eller butstok; M. M. buldstok; D. butstok.
 byldtes eller bældtes = seng, vugge (som kjæltringkvinderne bar på ryg-
 gen); M. M. bylter = seng; D. byltes = do. Af bylt.

by-s, o = at drikke. O blyw by-sen = at blive fuld; han æ så by'sen = han
 er så fuld. D. byser = drikker; bysen = drukken, beskænket.

by-sbings = vært.

by-skas = kro M. E.; D. byskass.

by-slak = tørstig; M. E. og D. do.

bæf = vulva; D. bef. Et zigeunerord.

bækkentræj-er = en and; M. M. bækkentræjjer; D. bækkentrækker.

bæls = pose; M. M. do., også skind, krop. Salhoer di bæls = hyt dit skind;
 D. bels = bylt, pose, sæk, vadsæk; S. do. = pengepung. Jvnf. bælg.

bænd'e, o = snakke, sige til. Han bænd'ete dæn maj- = han snakkede med
 den kone. Men oftest brugte man verbet o blå-r i samme betydning.

D. benner = læser, snakker; S. penna, böna, bönnä sige. (Zigeunerord).
 bæn'ek = bog; M. E. binders; M. M. bintes; benfakker; F. benneke =
 gemme. (Bindet?).

dig'el = der. De hunk'er digel = det ligger der. D. diggel.

dil- = pige; M. E. dill; D. dill; K. dilla.

dinu'eses = dig, din osv.; M. M. do. (i Skttgr. står dinneses); D. dinnoses.

di-s = slå, lukke op. O di-s jæn' te dom'esk = slå én ihjel. O di-s æ dwal-
 ling åp mæ æ snøsling = at lukke døren op med nøglen. M. M. dises =
 slås; D. diser = slår; diser duust = slår død. De bingser dises = de mænd
 slås.

diskers = sætte, fad; M. M. dish = flad skål. Jvnf. dug og disk.

di-sköjt'er = klø (pryglepenge). Han sku ha nåwe di-sköjt'er dæn knæwels
 = han skulle have nogle klø den dreng.

dom'esk = hus, hjem; M. E. domask; D. domes. Rom. domus

dower = told på medetøj. Niels Kat sagde: Hå a li- hat så'rn dower, som
 Kasper hå'r, de vild a fandemæ ha gen- fi- skjælling te - dæsom a hå
 hatm = havde jeg bare haft en sådan told, som Kasper har, det ville
 jeg f... have givet fire skilling til - hvis jeg havde haft disse. Jysk
 dow = dyppe.

draller* = danser. Drallers = dans D.

draw-bommert = dragkiste; M. M. do.

du-bæls eller dow-bæls = pung; D. duel-bels = penge-pung. Men duel betyder ikke penge, som Dorph antager, men kommer af jysk dow = dyppe.

du-s = dø. Han æ du'st o ska fældtes i dæj's = han er død og skal jordes i dag. D. duser = døer.

dust = mel; M. E. og M. M. do.; D. dustes. Dusterpiltring = en ussel tigger, der nøjes med mel, brødstumper o. l. S. duftsmangar = meltraver. Taternes benævnelse på skøjerne i Norge. Ordet pilt har vi i gangerpilt. F. duft og dust.

dwalleesen = arrest N.

dwalling = dør, port; M. E. dvalling; M. M. dwelling og D. dvalling.

dwoillix = lås N.

dynling* = dun, fjer D.

dyder* = skylder D.

dæj' = dag. I dæj's = i dag; M. E. deiers; M. M. dejs; D. deis.

dåk', o = at give; hinu'eses dåk'e en gråwtum dåk'els = hun gav en god almisse.

dåk'els = gave, almisse. M. M. dugel; D. duel = penge, doggels = gave, almisse.

fak', o = at lave istand. M. M. fak = mørk; men det må være en fejltagelse. D. fakker = gjør. Fak æ dvalling til = luk døren. A fakker foslinger = jeg laver (bager) pandekager. Fakke byltesen = rede sengen. S. Fakka. Rom. facere.

firm = fire; D. firgen.

fjærre, o = at skrive; M. M. fjedderer. D har skribenter = skriver.

flakker = tallerken, båd M. M.; D. flakkert = fad, tallerken. Jvnf. jy. flakning = en flad, sortbrændt lergryde. Rotv. flachert, flachling = teller etc.

flans = gøre ren, især om at feje skorsten M. M.; D. kaminflanser = skorstensfejer.

flemsk, o = at græde. Æ gromsling flemsker = barnet græder; D. flimsker. flosk = pisse; M. M. flosker; D. flusker. E. T. Kr. har flonds(t): Din skom, do hå flondst i æ sæng. Skttgr. III. 190.

flow-peker = æbler; D. flupik

fløj't, o = at bande; D. flöiter. I denne forbindelse kan nævnes, at man ikke måtte fløjte om natten, for så fløjtede man fanden til sig.

fløj'tkas = tobakspibe; M. M. flöjtels. Jy. havde i ældre tid mundheldet:

Du ka stek di pi-f ind o gy den te en fløj't!

forvestes = forklæde M. M.; D. = en vest.

funker = ild, tørv; M. M. funker; D. funkens; funker = brænder, antænder, steger, koger. Af tysk funke.

føj-ling = skorsten, kakkelovn; M. M. do. Kommer vel af at feje.

fældtes = mark, jord; D. feldes. Af tysk feld.

fældtes, o = at jordes.

fåpas = sælge; fåpase = solgt; fåpasser = sælger. Ve du fåpas di fløj'tkas = vil du sælge din pipe. D. forpasser = sælger.

fåsling = bøsse, prædiken, prædikensbog, skinke; D. fosling = ar, mærke, tegning, bæger, dram, gjerde, dige; alt, hvad bages eller steges i en stegepande; pandekager o. d. hvad der tages og nydes på én gang; en pipe tobak, en snaps, en dosis dråber, en mundfuld, skefuld osv.

galline = høne; M. E. gallien; M. M. gallin; D. galline; N. gallin og gallinskonnerter (hønsæg). Rom. gallina.

ganis = gås. Tysk gans.

gasters = korn; M. E. gaster; M. M. gastning; D. gastes = korn (undtagen boghvede). Kommer vel af tysk gerste-byg.

gin'ter = familie, folk. Æ de wānu'eses gin'ter, dæ. skæj'ter? = er det vore folk, der går. M. M. ginter; D. genter. Ital. gente-folk.

glarum = glas, ølglas etc. En glarum knop = et glas brændevin; D. glarm; glarmfakker = glarmester; S.gla(d)rum. Af glar.

glenster = vindue; M. E. glenster; M. M. glimster (glins = glas); D. glimster; K. glemserich.

gottels = sukker D.

gram'ek = hånd; M. E. grammak; grammek; D. grammik. Jvnf. grams.

grebslinger = gæs og ænder N.

grofling = gryde; M. E. og M. M. do.; D. grofning; S. groffe.

gro-ler = gryn; M. E., M. M., D. og S. do. E. T. Kr. har optegnet klen-gergroler, der betyder boghvedegrød.

grosbings = herredsfoged M. M.

grumslak = frugtsomlig; D. grumslingslak.

grumsling = barn. Flt. -er; M. E., M. M. og D. do.; S. gromsing. Mulig af grums, en hentydning til snavsede unger.

grön'iker = kål. M. M. grönninger; D. do.; Rotv. grunnert.

gråw'tum = stor, tyk osv. M. M. growtom = fornem; D. grodrum = stor.

gråw'tumfåsling = skinke.

gråw'tumskas = herregård. D. har skruppekas.

gråw'tumbengs og gråw'tungsmaj = gårdmand og gårdmandskone.

gråw'tumsskro-ler = en degn. I Jy. alml. V. 639 grovsiokråler.

gårdkas = gård M. M.

hansnu'eses = ham, han, hans. D. hansnoses.

hærresbengs = herredsfoged.

hig'el = hid. D. higgel.

hof = brød; M. E., M. M. og D. do.

hung'k, o = at sove, sidde, ligge opholde sig. De hung'ker dæ = det ligger der. Æ ålmest maj. hung'ker ve æ fæj-ling = den gamle kone sidder ved kakkelovnen. O hung'k o æ fældtes om æ swas = at ligge ude på marken om natten. M. M. har hunk = ro; D. hunker.

hummelsen = arrestforvarer N.

hæk', o = at få Æ maj. hung'ker i æ byldtes, få hinu'eses ha hæk'e en grumsling = konen liger i sengen, for hun har fået en lille. M.M. hækker = stjæler, stjal; D. hægger = haver, får.

hōw'l = hund. M.E. hōwel; M.M. hæwl; D. hōvl N. hev'l.

hålkas = flaske M.M. do. og kande; D. holges; S. holkus = potte, pottemål. Jvnf. gammel dansk holk.

itvis = itu D.

jæn'iken = djævelen. Jæn'iken nøk' dinu'eses = fanden tage dig. M.M. jænniken; D. jenniken S. jennik. C. Molbech nævner i sit dialekt-leksikon, 1841, at bønderne i Ø. Ulslev på Lolland har optaget ord af præveliqvantsproget f. e.: Gid jænniken nøkke dig! De to skøjergloser findes dog ikke i J. Jørgensens Lollandsk Ordbog, 1945.

kal-singer = støvler. M.E. kalslinger; D. kalsling. Kalslingfakker = skomager; S. kalsing = sko. Ital. calzo.

kalås = bryllup, at blive gift. Di hå kalås i dæj's = de bliver gift i dag. M. E. kaloss; D. do. Jvnf. lat. collatis = sammenbringe.

kampses = sten; M.E. kampers; D. kambes; S. kampus. Jvnf. kampesten.

kandtes = sukker; M.M. kantes. Jvnf. kandis.

kas = gård; D. kass = gård, hus, hjem; i kass = hjemme; til kas = hjem. Ital. casa.

kisti* = hastig, straks, frisk, rask, munter D. Det er vel det samme ord, vi har i kisteglad.

kiw'ik = køn, smuk: mi-er og mjæst kiw'ik i 2. og 3. grad. M.M. kiwwek.

kjellerdie = spisekammer M.M.

kjes = pude M.M. Tysk kissen.

kjow-lpåj = kjole; M.M. kjolepoj.

kjæm'ter = kommer; M.E. kemper; M.M. do. kjemt = kom; D. kimter.

klengergroler mæ smigs = boghvedegrød med smør i. Skttgr. III. 190.

klengerhof = sigtebrød; M.M. klingerhof; D. klinger-hof. Hos D. betyder klinger boghvede; K.hof = fint brød.

klinger = smed M.M.; D. klinker. Af lyden.

klippes = saks D.

knasper = karl, knægt; M.E., M.M. og D.; S. knaspert. Tysk knabe.

knop = brændevin; D. do. Rotv. knup.

knu-ser = kender. A knu-ser dinu'eses gåt = jeg kender dig godt; M.M. og D. do. Af rom. cognoscere.

knæwels = dreng; D. do.

kom'p = købe; kom'per = køber; D. kumbeler. Rom. comparare.

krands = en mark; D. krans; S. do. -ort, mark. Jvnf. mønten kransmark (»Frivilligt offer«), 1808.

krom'ik = ko og hornkvæg. Flt. -er. M.E. kromak; M.M. kromæk; D. krummik; S. kromma. Hentydning til de krumme horn. D. har også hornikkel

krækkes = kød; M.E. krækters; M.M. krækkes = flæsk; D. kræges.

krøl' = uld; M.E. krøll; D. krølles = hår uld, låd; S. krølles.

kultes = kniv; M.E. kuldes; S. kultrum; N. culters. Af lat'n culter.

kwandt = god, godt osv., være god. De æ en kwandt dil. = det er en god pige. O kwandt venner = at spille kærester; M.M. kwant; D. quant = alt, hvad der duer; S. kvant = smuk, god.

kwart = melmad. En beslåen kwart = et stykke belagt smørrebød. M.M.

ky'er = kåd, overgiver. Kjælle Kasper brugte engang dette udtryk i retten: - a blöw' så ky'er. Ingen forstod dette gamle ord. F. kyde.

kykkes = kylling M.M.

køj'ter = penge, skillinger. Graw'tumskøj't = en dobbetkrone; M.E. og D. køjter; N. koite = pengemynt (og brælse = pengesæddel). Ordet køjter og krøjter er brugt af almuen i Vendsyssel og på Thy. S. kiöiter; F. köjter.

lak = syg, dårlig, fordærvet osv. But'lak og by-slak = sulten og tørstig; M. E. ; M.M. og D. do.; S. do. = ond, slet, ussel. Af ældre da. lak = lyde; eller fra zigøjnersproget lako = let, ringe.

lakkeri = tugthus D. og S.

lakkes = skændes. Han lak'e mæ u'r = han skælte mig ud. Æ hōw'l gor o lak'er u-r ve æ dwalling = hunden går og gør ude ved porten.

limels = lærred M.M.; D limes = do., linned.

limsk = skjorte, særk; M.E. limster, der også betyder skørt, og limask = særk; D. limsk.

livet = øl N.

longel = lys. M.E. longmand; M.M. lowmand; D. har lovmand = lys, lampe, og lovkass = lygte, samt lovmandsding = lysestage. Jy. low = luc.

ludum = lyve, bilde ind; D. luttrum = løgn; luttrumer = løgner; N. luttrum = usandt item løgn Måske af rom. ludere.

lummike = lås N.

lundser = hører. Fålunsling = forhør. D. lunser; lunselak = døv; N. lunser; S. luns. Rotv. lunzen.

lut = ræd. Æ dinu'eses lut for o skōj = er du ræd for at gå (og tigge)? D.do. låj'ek = hår. Hinu'eses hå' nåt kiw'ik låj'ek = hun har et smukt hår.

låkkes = hul; lokkes. Deraf nøkelokkes = tyvehul, arrest. Tysk loch.

maas = mælk, item glas N.

madrum = moder D.; S. matrum, mattere. Lat. mater.

maj = kone, moder; M.E. maj; D. maie.

meiseren = dommeren N.

mem'esk = lille, små, få osv. Æ de dinu'eses mem'esk grumslinger = er det dine små børn. D. mimisk.

minu'eses = min, mig osv.; D. minnoses; S. minnus. Fra ty. rotv.

mjaw'ert = kat; M.E. og D. mjavert.

morris = mund. O morris = at kyskes. Stek di morris = hold mund. M. E. murre; M.M. morris = smule - e bette morris, dvs. tid. D. murris, murrisfuld = en snaps, tår; murriser = bruger mund, mukker, knurrer, gøer, kyscs. Jvnf. murre, knurre.

niggel = ned D.; S. nikli = bort.

nobes = nej. O blår nobes = at sige nej. D. nobes; S. naben og namen. Ital. no.

-nu'eses = en tilføjelse til de personlige stedord for at gøre disse ukendelige. F. e. minu'eses, hansnu'eses, wānu'eses = jeg eller min, hans, vor. I ældre tysk rotv. hedder jeg minus og minuses. Muligt et oprindeligt navneord, der er føjet til ejendomsstedordet som omskrivning for personen. Jvnf. Sandfeld-Jensen: Sprogvidenskab, s. 194.

nøk' = tage, stjæle, plyndre, blive taget. Han blōw nøk'e = han blev arresteret.

- ret. M.M. *nøk* = stjæl eller tag, *giv(?)*; *nøkke* = stjal, stjålet, taget. D. *nøkker*; N. *nøk* = at stjæle; S. *nökka*. Jvnf.: *nok* et bette *nøk*.
- nøkkelåkes* = arrest, tyvehul, tinghus. D. *nøkelokkes*.
- nøkker(c)* = tyv M.M. og D.
- nå-ser* = næse, flt. *nå-seser*. D. har *snøggert*. Jy. *snøgre*.
- omhor** = bort. Skoie *omhor* = undvige D.
- pallevine* = dyne. M.E. *pallevin'*; M.M. *pollevien*; *polleviim*. Lat. *pulvinar*
- pangest* = tobak. M.E. *pankers*; M.M. *pankes*; D. *panges*; *pankert*.
- patrum* = fader. D. *padrum*; S. *patrum*; N. *pattere*. Lat. *pater*.
- pelempur* = hus M.M., der føjer til: efter tyske *kjæltringer*.
- pelikas* = hus M.M.; D. *pennekas* = opholdssted, herberg. *Pæn-kas* skal være brugt af de rejsende i Sønderjylland.
- pikling* = søm D. Af *pikke*, *småbanke*.
- pank* = potte. Jy. *alml.* V. 639.
- pollek (-er)* = lus. D. *pullik*. Måske af at *pulle*, dvs. *småklø*.
- pomp'*, o = kærne. Dertil brugte man en *stampekærne*.
- pomp'blærres* = kærnemælk.
- pomp'swallinger* = kærnemælksvælling.
- porges* = svin, gris. Flt. *porgesser*. M.E. *porges*; M.M. *pures*; D. *porges*.
Ro. *porca*.
- prag* = stjæl M.M., der føjer til: efter tyske *kjæltringer*.
- prekkes* = syer M.M. D. har *stikler* = syer, men *pulleprikker* = skrædder,
»luseprikker«
- pri-mer* = præst, M.E., M.M. og D. *do.*; S. *primar*. Rotv. *priemer*.
- pri-msti'en* = æg (ordret *præstesten*); M.E. *primskonnere* eller *primster*; D. *primskunner*. (Præstelort).
- primkassen* = arrest N.
- præwweler* = snakker M.M.; D. *præveler* = taler, snakker. Med navnet *præveliqvant* har man undertiden betegnet *kjæltringsproget* og *rotvelsk*.
D. har desuden *prævelkass* = skole; *prævelbings* = skolemester og *prævelsknævels* = skoledreng. Jvnf. gl. ital. *paravolare* (*parabolari*), *porlare*.
- pulteser* = grød. M.M. *do.*; D. *pultes*; S. *pultus*. Lat. *puls*.
- pøjer* = klæder N.
- pøj(-er)* = klædningsstykke, klæder. Sæng-*pøj-er* = sengeklæder; trapert *pøj-er* = hestedækner. M. E. *poj*; M. M. *poj-er*; D. *pojer*. Man siger i Midtjyll. om folk, der går forsigtig, at de går o *pøj-er*.

ravik = vred, gal. Æ bings blōw' så ravik, da mi maj· wa ind· o røgå·r = manden blev så gal, da min kone var inde at tigge. D. ravik.

rem'eker = fløde. M. E. rimmiger; M. M. remmeke; D. rimmeke. I Skttgr. III. 190: Sur blæris mæ raliker o = sur mælk med fløde på.

Tysk rahm.

rimplinger = pølse M. M.

rimse ind = bryde ind N.

ro·a, ru·a og ru·e = øl; M. M. rue; D. roi. Af jysk ru· = bruse, gære.

rollik = køre, age. D. rulliker. Kommer vel af rulle. En rål'ik = vogn; M. M. røllik; D. rullik.

ronds = drengbarn. Mi kuen hå fåt en ronds, sagde en kæltring. Jvnf. jy. ron·ver = væder.

røgå·r = tigge; D. reggårer = en tigger; N. røgåc. Lat. rogare.

råkkes = frakke, skørt; M. M. rokkes = skørt; D. rokkelpoi = kjole, kofte.

Tysk rock.

rot = ikke M. M.; D. do. = ikke, intet, ingen.

ruller = mølle; rullebings = en møller D.; K. roller.

ruskels = hør, halm, tag. M. E. do.; M. M. roskels = hør halm; D. ruskes. Af ruske.

råkkes = frakke, skørt. M. M. rokkes = skørt; D. rokkelpoi = kjole, kofte.

Tysk rock.

sawwer = snedker M. M.

selho·r = putte, gemme. Selho·r jæ = skjul jer. M. M. salhoer; D. sælhorer eller sælhorer = dølger, forvarer, gemmer. Rom. celare.

sjangert = kirke. M. M. do. samt synger og sang; D. sjammert.

sja·rm = synge. Æ knævls gor o sja·rmer = Drengen går og synger. M. M. og D. do. F. sjarme = larme.

skabil = lade, lo. D. skabelle.

skapow'n = hat, kasket. M. E. skapoen; M. M. skapown(-er); D. har overmand, stadi og kristadi, men de to sidste ord hører ikke hjemme i vort skøjersprog. Skapow'n er en fordrejning af fransk chapeau.

skjæres(-er) = skarnsmenneske, én, man ikke kan lide; D. skæres = skarns, skelmsk, slet.

skjæresbings = stodderkonge.

skoj-, skøj- eller skåj- = gå, gå og tigge.

skåj'ek = fod. Flt. -er = fædder, ben. M. M. skåjjik(-er). Dertil de beslægtede ord skøjer (egentlig den vandrende). M. M. skøjjer = kjæl-

- tring, rejsende; D. skoier; svensk skojare; norsk skøjer; hollandsk schooyen.
- skok = marked. D. sjok.
- skrantinger = ærter M. M.; D. skrantling = ært.
- skru = parre, hore. D. skrue-dill = skøge.
- skru-lak = parringslysten. M. E do.
- skrupkasse = herregård. Jy. alml. tbd. V. 302; D. do.
- skrå-ler = en degn. M. E., M M. og D. do.
- skunner = skide. En skun'er = en lort; bruges også som skældsord. M. M. skonner; D. skunner; skunt = skarn, møg; skunteri = slaveri N. Tysk schund.
- skæjt = gå, løbe. M. M. do.; D. skoie. Jvnf. skeje ud.
- slangert = ål. D. do. - og om en snog.
- slom-, o = at slumre, sove. D. slummedirer = sover; slumkass = opholdssted, herberg. Jy. alml. tbd. V. har: Slemmedegger æ knevels = sover drengen. K. schlummer = der schlaf.
- slom-lak = søvning. Slom-er dinu'eses, a æ så slom-lak = sover du, jeg er så søvning.
- slubberser = suppe M. M.
- smis(e) = smør. M. M. smigs; D. sming. Vel af tysk schmieren.
- smishof = smørrebrød, meldmad. M. E. har smishof = smør, men det er fejl.
- smunker = fedt M. E.; D. smungert eller smunges = fedt, tælg. K. schmunk, schmalz oder butter.
- smælemer = tatere, zigøjnere D. Næppe kendt af danske kæltringer. Efter Dorphs leksikon dannede St. Blicher navnet Linka Smælem. Rotv. schmehlemer og schwaelemer.
- snelkas = arrest, tugthus. D. snelkassen; undersnilkassen = tugthus og oversnilkassen = slaveriet N.
- snorris = æggekegale. M. M. snurris = pande, flæskepandekage; D. snurris = en stegepande, en spiderok.
- snudskels = halm. Sværtsnudskel = lyng Skttgr. 1885. 89.
- snurriser = spinder D. Af snurre.
- snævert = brændevin.
- snævert-hålkes = brændevinsflaske.
- snøgert = næse, snude, tryne. Puges-snøgert = svine tryne D. Jvnf. jy. snøge og snøgger.

snøsling = nøgle. D. har snytling. Tysk schlüssel, platt. slötel.

sobings = sognefoged. D. har brunnebinge.

spandeser = suppe. Swem'ekspandeser = geddesuppe. M. E. spanneser; D. spannes.

spranket = salt M. M.; D. spranges; K. sprunkert.

springert = en væder D.

sprætling = et lagen M. M.; D. do. Kommer vel af at sprede eller brede ud.

steg'eser = nåle, husepinde. Hun dåk'e æ maj. en steg'es o hæk'e en kwandt dåk'els = hun (kjæltringkvinden) gav konen en nål og fik en god almisse. D. har stikker = syer og stikler = skrædder samt nagges = nål.

stek di morris = hold mund.

stekeser = svovlstikker.

stonnis = kæp, stok; M. E. stunders; M. M. stonnis; D. stunnis.

stormbu·(e)les = købstad. D. stormbolis.

strabi'n = stue; M. M. do.; D. strebiin = stue, kammer, værelse, bod, loft. Skttgr. 1888. 3 har: Næk i delles åwerstrabin = stjæl i pigens dragkiste.

straj'iker = hoser, strømper; M. E. strajk; M. M. stråjjik(er); D. straig; K. strafpling.

strångeler = ål M. M.

stuld't = narre, (kurere?). I adskillige tilfælde faldt disse to begreber sammen. Mi maj. wa hæn. o stuld't dæn tullemaj. = min kone var henne at kurere (eller narre) den bondekone. D. stulter; stulteri = bedrageri, kneb; S. stultre. Lat. stultus.

stylter = store messingnåle til at fæste et klæde med. Klæltringerne lavede selv disse af messingtråd - hovedet blev surret nogle gange rundt; disse nåle blev brugt som en beskeden gave til bønderkonerne for at få en god almisse.

ståltvallen = forklæde M. E.

swallinger = vælling; M. M. do. Navnet er måske en parodi på varm vælling, der trænger til at svales.

swars eller swas = aften, nat; M. M. swas; D. svas; K. schwarza, schwerze = die nacht oder dunkelheit.

swæmmik og swömmik = fisk. O. swemmik = fiske; M. E. svimmak; M.

- M. swemmeker = fisk, fisker og at fiske; D. svømmik = fisk; svømmiker = fisker, meder. Rotv. schwimmerling.
- syw'ert = penis.
- sæng-påjer = sengeklæder.
- tikert = et ur, en klokke; M. M. og M. E.; D. tiggert; K. ticke.
- tranmand = ost; M. E. tranmæn. Vel af den stærke lugt.
- trappert = hest; M. E., M. M. og D. do.; N. trappels; trappiken = ridder; K. trappert. Ty. trappen = trave.
- tras = tre; D. do.
- triller = tallerken M. M.; D. tellium.
- trind'tels = pølse. M. E. trintels; M. M. trindels. D. har længling og K. længling.
- trom-fakker = spillekort (at lave trumfer med); D. trumffakker.
- træplinger = træsko; M. E. trevling; D. tritling(-er) = sko, fodtøj; K. trittling.
- tulle(-er) = bonde, bønder. Tullebings og tullemaj = bondemand og bondekone. M. E., M. M. og D. (tulle(-er)); N. tuller = mandfolk og folk i almindelighed. Tullern di lunser = folk hører det; N. tulleremai = fruentimmer.
- twindels = en rok. Af at tvinde.
- twis = to; M. M. twe; D. tvis, itvis = itu. Rotv. zwis.
- twærman = garn; M. M. tvermand; D. tverm = garn, tråd. Tysk zwirn.
- tyrik(-er) = øje, øjne. M. E. tyrik. D. har okling, jvnf. ndt. ok = øje.
- tyer = se, ser. Han tyer kwandt hansnu'eses tyriker = han ser godt med sine øjne; M. M. tyrer = ser; D. do. og tyrlak = blind.
- tåkel = bord; M. E. tokker; M. M. tokkel; D. tokkert.
- u-des = ud; D. utes.
- vantes = væg, mur; S. vantan. Tysk wand.
- vi'trum = vej, sti; M. E. vidrin; D. virum = vej, vejr, vind.
- zebe = sandt N.; D. sibe = ja, jo, sandt, sandhed.
- ålmost = gammel; D. olmsk; S. oldri. Rotv. olders, oltrisch og olmisch.

Samtale mellem to skøjere.

A: Ve dinu'eses kom'p minu'eses hōw'!?

B: Minu'eses hā'r rot kōj'ter i mi du-bæls o beri-m mæj-, men a vel fåpas mi flōj'tkas te dinu'eses, o så dāk'er a en kwandt hāl'kes blang'kes.

A: No-bes, minu'eses æ lut, dinu'ese vel stuld't mæ; men skæjt hen atr æ snævert, så ka vi blå·r om æ fløj'tkas - o æ du't kisti, så ka dinu'eses fo nåwer kwandt di-skøj'ter a mi stondis, så ka du hung'k i æ byldtes i flier dæj·s.

B: Å· ve dinu'eses et' flåsk?

A: Jåw, nær minu'eses æ flåsklak. Men, ka dinu'eses ty·er, om de æ wānu'eses ginter, dæ· skæj'ter digel?

B: Sibe! Knuser du dem et' - de æ dinu'eses maj· o twis grumslinger, dæ kjæmter te kas. Di hå nåk hæk'e en gråw'tum dāk'els ve æ tuller i dæj's - o så ska wānu'eses but' o by·s i swas, o læ wānu'eses så fo'n gla·rum knop!

**RAKKER- OG
KJÆLTRINGSLÆGTER**

Indledning.

SAAVEL bødlen som rakkeren hørte, som nævnt, i ældre tid med til købstædernes embedsstand; men byerne kunne jo være så små, befolkningen vel også så skikkelig, at der ikke ville være næring nok til en bød-
del. Fik man brug for en sådan person, så blev han hentet fra en større by. Således var forholdene i de vestjydske byer, Ribe undtagen. Mestermanden fra Ribe gjorde adskillige ture op i Vest- og Midtjylland i embeds medfør; men det fremgår dog også af Lundenæs lens regnskaber (Rigsarkivet), at man til tider har hentet bødlen fra Randers, Viborg og andre steder, når en misdæder skulle lide sin straf. I 1631 ses en mestermand fra Holstebro at have rettet »then Kiercke tiuff, nemblich Søffrenn Olluffsenn, som haffde brøtt och røffudt xxv Kiercker, huilchen och her paa Lundenis for sine Girninger fornyeligen wahr annholden -«

Et par kvitteringer fra nævnte regnskaber kan have sin interesse i denne forbindelse:

»Anno 1631 d. 18. May haffuer ieg Mester hanz Beszell Boendes wdi Randers adt ieg haffuer Bekomed och mig ehr Betaeled sexten Rigsdaller for adt Rete then ved hierumheredt Thing ved Naffnn Mads Munks-
gaardt thill vidnesbyrd ved min egen hand Wnderschreffuen och haffuer min Suen faaed En Rigsdall til drikp.

Hannsz Beszelow
Scharfricht von Randr.«

» - - Jonasz Hendrichszes Scharff Richter i Wiburg - - Ni Sletdaler for tri quinder at stryge til Kaget`-

Lundenesz 11 Ap. 1649
Jones Hendrichsen
egen hand.«

Og hvad renovationen, skorstensfejning og lignende natmandsarbejde angår, da var de vestjydske købstæder, helt op i det 18. århundrede så små, at embedet som natmand vanskelig nok kunne føde sin mand der.

Derfor forstår vi så udmærket amtmand Lund, Lundenæs, når denne i en indberetning til regeringen i 1717 skriver: »Ved Varde, Ringkjøbing, Holstebro og Lemvig og flere Stæder findes ingen Natmænd, Skorstensfejere o. s. v.«; hvorimod det senere hedder: »Proprietærerne anvise *Rakkerne* Byggepladser paa Udhederne langt fra andre Mennesker.«

Heller ikke i en fortegnelse fra 1737 over nævnte byers næringsdrivende finder man natmænd eller rakkere nævnt, men forholdene var jo så landlege og byerne så små - i Ringkøbing var der nævnte år kun 136 familier, i Holstebro 177 og i Lemvig endog kun 75 familier - at der højest kunne være tale om at få brug for en rakker til nu og da at tage sig af et selvdødt kreatur, og da kunne manden jo hentes fra nærmeste rakkerkule, eller hjælpe til ved en enkelt eksekution, men da klarede man sig, som man bedst kunne.

Da en Morten Beggesbøl, der sad i Lemvig, ved højesteretsdom af ^{16/10} 1739 var dømt til at miste sin hud, hvilken straf skulle eksekveres i fængslet, spurgte man cancelliet, hvem der skulle udføre hvervet. Herpå svarede der i et rescript af ^{9/11} s. å., at dommen skulle udføres af »Slutteren eller anden som dertil kand formaaes, Skarpretteren undtagen.«

Men nu viste det sig, at man heller ingen slutter havde i Lemvig, og det var ikke muligt, at byfogden kunne formå nogen »enten udi Byen eller paa Landet«, til at udføre eksekutionen. Vægteren ville heller ikke. Da befalede kongen ^{22/1} 1740, »at du (stiftsbefalingsmanden) tilkalder Vægterne i bemeldte Lemvig, at de skal være pligtige til, imod billig Betaling, at forrette Exsecutionen -« (Jydske Tegnelser ^{148/1739} og ^{7/1740}).

De ældste efterretninger om de midt- og vestjydske natmændsfolk får vi dels i et par retssager fra 1714 og 1745, der straks skal omtales nærmere og dels fra kirkebøgerne. Af disse kilder fremgår det, at der i hvert fald har været rakkere eller natmændsfolk i Skjern og Varde egnen i slutningen af det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede.

Natmandssagen 1713 - 14.

DET lader til, at »vore folk« har været nogle frygtelige, rå banditter i ældre tid, og man tror sig nærmest hensat til tredive års krigens tid, når man læser om, hvilke »uhyre excesser« nogle af disse folk begik i Vestjylland i 1713 - 14.

En natmand, Anders eller Andreas Jacobsen, og dennes kammerat, der var skorstensfejer, overfaldt og dræbte en soldemager, Niels Mouritsen, i Hammerum herred d. 9. decbr. 1713 »på en meget forskrækkelig måde«, som det med rette hedder i beretningen.

Først gav natmanden soldemageren et pistolskud i armen. Men soldemageren reddede sig foreløbig ved at styrte sig i en nærliggende å, svømme over på den anden side og løbe over til en by, hvor han skjulte sig i en lade.

De to røvere, der ikke kunne svømme, fik fat på en båd, satte over åen og ilede op til byen. Ved deres ankomst blev beboerne så skrækslagne, at de alle flygtede bort. Banditterne fandt imidlertid hurtigt den flygtede, og nu mishandlede de den arme mand på en måde, så man skulle tro, det var tyske bødler i hekseprocessernes glansperiode, og ikke almindelige vestjyske natmænd, der optrådte på skuepladsen.

Først slæbte de soldemageren ud på marken, og derefter »delte de hans Liv saaledes mellem dennem, at hver knusede en Arm og et Ben, stak saa en Fork igiennem hans Hals og lod ham ligge,« til han kort efter døde.

Men næste morgen tog de en hest på marken, spændte den til ligets fødder og slæbte det ned til åen, så det kunne drive til havs.

Kort efter døde skorstensfejeren, og han blev begravet af sine kammerater; men hovedmanden, Anders Jacobsen, blev greben og fik sin velfortjente straf den 7. septbr 1714 ved »Lye« kirke på følgende måde:

»Hans Arme og Bene blev af Skarpretteren levende knuset, den højre Haand afluggen levendes og Hovedet med en Øxe skilt fra Kroppen, Kroppen parteret udi 4 Parter og lagt paa Stejler, Haanden og Hovedet naglet fast paa en Stage og sat under en Galge til et Tegn, at han er dødet baade for Mord og Tyveri; da man maatte tænke, at saadan haard Execution skulde føre saadanne uchristelige Mennesker og morderiske Gemytter til Forskrækkelse og forlade deres Forsæt til saadanne Gjærninger, saa begikkes dog 4re Dage derefter et nyt Mord af tvende andre Natmænd, som stod og saa paa den Execution, som skete; den ældste af disse, hans Navn var Christen Pedersen, og den anden Natmand, var hans Søn, navnlig Christen Christensen, som begge den 12. Juli sidst haver indfaldet udi et Hus i Bølling Herr., da 2de Mandspersoner, som var der inde, tog flugten for at frelse sig fra Ulykke, blev Konen i Huset, Ane Margrethe Larsdatter, tilbage; den gamle Rakker befalede strax sin Søn at skyde Quinden ihjæl, som han og gjorde baade med Hagl og Kule af en Flindt, som han med sig førte, saa hun faldt strax død til Jorden og havde et levende Foster udi Livet 27 Uger gammel.«

Morderen* blev henrettet d. 3. decb. s. å. (Se Hübertz aktstykker III 154 og Jeppe Aakjær i Skivebogen 1918 s. 17 - 20).

Hørte den slags optrin end til sjældenhed, findes der dog sidestykker. I 1667 traf et rakkerkomplot, som rakkeren i Hillerslev, Salling herred på Fyn, havde rottet sig sammen med, Jørgen Svinesnider fra Sallinge. Disse kom i slagsmål, hvorved svinesnideren fik flere skud og hans søn blev skudt ned på stedet. Året efter kom »Røde Rasmus Rakker« fra Hillerslev med otte andre rakkere, iblandt hvilke Thomas Bøddel, Peder Rakker fra Odense, Laurits Skorstensfejer fra Middelfart, Peder Kjelling fra Ølsted og to kvinder, en morgen tidlig ind hos en mand i Vantinge, som de truede med at ville slå ihjel, hvorfor han og konen måtte flygte op på naboens loft, hvorhen rakkeren også fulgte dem. Da manden ikke ville komme ned, truede man med at ville stikke ild på huset, og man affyrede flere skud efter ham. Endelig trængte en stor rakkerdreng op på loftet, men manden fik bøssen vristet fra knægten og skød så denne ned.

Den gamle Jørgen Rakker i Hillerslev fik sit banesår i kamp mod nogle af sine standsfæller. Hans søn, Jonas Jørgensen, der blev gårdmand i Sø-

* Jvof. s. 26, hvor Jens Nielsen fortæller, at hans søsters mand, Niels Andersen, »blev derfor hen Rættete.

rup, var også et balstyrigt menneske. Hans datter Maren ægtede Didrik Hejdensen i Langsted Mølle. Didrik havde nærmest taget denne rækkerkvinde for at få fat i den gamle rakkers penge; men da han ved skiftet fik mindre, end han havde gjort regning på, fik han sin svoger, Peder Dal i Gjelskov Mølle, med sig, og nu brød de ind og stjal hans svigermoders pengeskrin, hvis indhold de tømte og delte; og da det var sat overstyr, forgav han sin kone og tog siden en »ærlig kvind«. Således fortæller Rasmussen Søkilde og S. Jørgensen i deres »Hillerslev og Østerhæsingne Sogne«, Odense 1881, s. 27.

I Odense blev både skarpretteren, natmanden og tre andre personer dræbte under et blodigt opløb, der fandt sted ved Vesterport i 1668.

Natmandssagen 1745.

I sidste halvdel af det 17. årh. boede i Leeding by, Dejbjerg sogn, en natmand ved navn Niels Clemmensen med sin hustru, Johanne Nielsdatter.

Disse havde haft tre døtre: Margrethe, Marie og Anne samt tre sønner: Daniel, Søren og Jens; men i 1745 var af disse kun Anne og Jens Nielsen levende. Sidstnævnte blev født 1697 og døbt den 7. november. Omkring 1717 blev han af hr. Bent viet til Anne Marie Joensdatter, hvis fader var natmand, Jøen Jensen, i Ulvig.

Ægteparret boede hos mandens forældre i »Dejbjerg Hus« og ved faderens død overtog Jens Nielsen natmandsbestillingen. I 1718 fik de en datter, året efter en søn og i 1724 atter en datter - »alle i kirkebogen med dåbsnavne og datoer andtegnet.«

Og nu fortæller sognepresten i Dejbjerg, hr. Jørgen Lang, i en erklæring i anledning af efterfølgende justitssag: »Ikke desto mindre blev Jens Nielsen Natmand under dette hans Ægteskab betrædet i Løstgighed med en fremmed Qvinde, saa at hans Hustru een Tiid lang forlod ham, indtil han under Udelukkelse des Aarsag fra Sacramentet og andre Motiver til Poenitence aflagde dend fremmede Qvinde og for sin Forargelse udstod Kirkens Diciplin. Hvor efter Hustruen igien søgte sin Samqvem og Vaaning som før hos ham indtil de, paa een Tiid med Børn og alt tilhørigt

udflyttede fra Deyberg Sogn, derefter vi aldrig har set dem eller, Gud være tack! fristet noget ondt af dem undtagen at Hustruen Anne Marie ungefæhr for 2 Aar siden var i Leeding Bye med et Spæd Barn paa Armen at tigge og gav sig ud for en gammel afsadt Præste Encke, indtil hendes forhen bekiendte Maal røvde hende. Over alt tacke vi Gud som skilde os ved dem, helst der mestendeels var intet andet end Ondt for Jens Nielsens Øyne var og derfor alle til Skræck og Frygt, naar hand nu er greben at undgiælde hans Gierning, ynskes være opfyldt, og hand i Rætt Erkiendelse om Guds store Langmodighed maa bøyes til Poenitence - - .

Deyberg Præstegaard d. 23. Martii 1745.

J. Lang.«

Vanskelighederne med natmandsbørnenes skolegang i Dejbjerg er omtalt før.

Når Jørgen Lang i ovennævnte skrivelse drager et lettelsens suk over og takker Gud for at være sluppen af med omtalte natmand i sit pastorat, da var det, som vi senere skal se, ikke uden grund. Få år efter ned-sætter Jens Nielsen sig i Aulum og derefter i Hodsager sogn, Hammerum herred, og her bliver hans opførsel efterhånden så slet, at sognepræsten i Ørre-Hodsager, Morten Lund, måtte klage til herremanden på Lergrav, på hvis gods J. N. opholdt sig med en kvinde af samme kaliber som natmanden selv. Morten Lund indsendte sin skriftlige besværing til Sr. Opitz d. 5. decbr. 1744; men da Opitz intet syntes at foretage sig i den anledning sendte Lund herredsfogden, Johan Busch i Toustrup, Snejbjerg sogn, en skrivelse dateret d. 1. jan. 1745, med beklagelse over at nævnte par ikke allerede var pågrebne og han anmoder samtidig om, at sognefogden i Ørre må blive beordret til at skaffe et par karle til beskyttelse for sig, når han er ude i embeds medfør.

Så bliver Jens Nielsen og Karen Christensdatter arresteret d. 28. febr. Resten lader vi Hammerum herreds justitsprotokol fortælle.

»Lørdagen d. 13. Martii 1745 blev Rættens sadt og betient af Herritzfogden Johann Busch og Sætteskriver Hendrich Busch med de 8te Mænd Lars Christensen, Knud Jensen, Jens Jensen, Christen Jensen, Christen Pedersen, Niels Jacobsen og Christen Skarrild (alle fra Snejbjerg).

Birckefoget Olle Stausholm fra Herningholm anmeldte sig for Rættens og fremlagde een ham af dette Steds høie Øfrighed Høiiædle og Vel-

baarne Hr. Justis Raad og Amtmand Christian Teilmann til Schromsagger etc. meddelte Autorisation, som Actor at udføre en Sag contra 2de paagrebne Aristanter Jens Nielsen Natmand af Brævigbeck Aulum Sogn samt een hos sig der haffde Qvinde Karen Christensdatter for deris med hinanden begangne Løsagtighed særdelis, da bemeldte Jens Nielsens Egte Hustru eendnu skal være levende, samme Autorisation Sr. Stausholm tienstlig begiærede læst og Acten til ført og sig med Paaskrift igien til stilled.

Der næst Stausholm fremlagde een under Rættens forrige i samme Sag udstædte Stæfning contra Aresstenterne Jens Nielsen af Brædvigbeck og hos sig hafde Qvinde Karen Christensdatter til Vidners Paahør for een og anden begangen Ondskab, samt Løsagtighed og særdelis forargeligt Levnet, og endelig at anhøre dem paa deris Personer ved Rættens og Rættens Midel forgiorde Arrest og derpaa forventende Dom og ved Magt Kiendelse, til Sagens nærmere Uddrag, samt Stæfning med sin loulig Forkyndelsis Paaskriff. Sr. Stausholm begiærede læst Acten tilført og med Paaskrift igien tilstilet.

Rættens tilspurgte begge Arrestanterne Jens Nielsen og Qvinden Karen Christensdatter, om de icke loflig i Dag 8te Dage hafver hørt den oplæste Stæfning dem for kynd, i deris Arrest, hvortil de beggge svarede Ja de hafde i Dag 8te Dage hørt den i Arresten for kynde, og ey heller har de til Datto forstaaed sig paa, hvem de til Forsvar kunde forlange mens samme ved Stæfningens for Kyndelse overladt til Herrids fogden, som ventelig og efter Embeds Pligt dennem forsyner fra Øvrighed med Forsvar, hvilket Rættens og har fuldkommet og paaberaabte Sr. Lars Lund, som der til er autoriseret, der og mødte og producerede dette Stæds Øfrigheds Autorisation og and Befalling til ham at være Deffensor for Arristanterne Jens Nielsen Natmand, og Karen Christensdatter datterit Schromsagger d. 10. Martii 1745, dend Lund begiærede læst paaskreven Acten tilførtog sig igien med paa Skrift tilstillit.

Derefter Lund vilde afvente Actors vidre Proceduer, Stausholm videre producerede een fra Velærværdige Hr. Magister Morten Lund Sogne Præst til Ørre og Hodsagger Meenigheder i hvis Meenighed Arrestanterne paa Velædle Hr. Opitz til Lergraf hans Gods har boed og opholdt sig og da fra Præsten som melt til meere velbemelte Hr. Opitz indkomne Skrivelse og derunder Andgifvende om Arrestanternis med hin anden begangne Løsagtighed og forargelige Lefnit, med vidre samme i Munde

førrer, om Assistance for Præsten til Sicerhed for ham i hans Embeds Forrætninger. Mesiven datterit Ørre Præstegaard d. 5te December 1744.

Hvilken Sr. Stausholm illige Maade begjærede læst Acten indlemmet og der efter sig igien med Paaskrift tilstillet.

Ydermere fremlagde Sr. Stausholm en Messive fra meer velbemeldte Magister Morten Lund datterit Ørre Præstegaard d. 1ste Januarii 1745 til skreven Herritzfoget Busch, hvor udi hand beraaber sig paa næst til førte hans Messive til velædle Hr. Opitz een yderligere der ved udbeder sig Rættens Assistance ved en andbefalet Salveguorde, som kunde forsvare ham paa hans retfærdige Ræise og ved alle Embedsforrætninger, som Sr. Stausholm og var begjærende, læst og protocollerit samt med Paaskrift ham derefter igien tilstillet.

Lund hafde andhørt de af Actor producerede Messiver særdelis Velværdige Hr. Magister Morten Lunds til Herritzfoget Busch aflatte datterit Ørre d. 1. Januarii 1745, som i Munde fører Sigtelser og Beskyldninger, dis Aarsag og Lund tog sig omnia Resservando resserverit paa Arristanternis Vægne, at Præsten Mag. Morten Lund bør i Følge Loven og allernaadigste ordringer her inden Rættens beviise sin Sigtelse og Beskyldning og i Mangel af sliig Beviiser at lide til Talle efter Loven og Sagens Beskaffenhed. Sr. Stausholm, som uforbiegængelig hafde maatte ladit Acter indlemme disse Beskyldninger over Arrestanterne, haabede sickelig af Præsten Velærværdige Hr. Mag. Morten Lund som fraværende efter foregaaende lovlig Indkaldelse maintenerer sin Haand og Andgiftelse, som han paa sit Embeds Veigne Gud og Kongen har været pligtig, ja nødtvungen vedkomende og Øvrigheden at til kiende gifve. Thi producerede Sr. Stausholm eenu, een under Rættens Seigl beskreven udstæde i Dag 8te Dage sist af Rættens over Arrestanterne holte Forhør med Begjæring matte læsis og Acten indlemnis og dernæst efter Sagens forefindende Omstændigheder reserverede Stausholm sig videre Forhør saa viit Dommeren til Sandheds Oplysning efter Paastand og Rættens loulig Behandlung kan finde fornøden at giøre og tillige som før begjærede dem af Rættens, og ved Rættens Vidne sidst læden 28de Februar loulig gjorde Arrest paa Arrestanternis Personer, hvilken Forrætning Stausholm fremlagde og siden samme efter Lovens allernaadigst Lydende ved det i Dag her i Rættens hæftede Stæfnemaal til næste Ting loulig forfuldt, saa vilde Stausholm formode samme ved Rættens Kiendelse vore confirmeret og ved Magt kiendt.

Rätten ved Magt kiendte den gjorde Arrest saaledis, at Jens Nielsen og Qvinden Karen Christensdatter begge under Arrest Baand og Fængsel skal forblive til endelig Sags Udrag, ifald Præsten Velerværdige Hr. Mag. Lund kan beviise sine Beskyldninger over Arrestanterne. I vidrige Fald haver Actor at blive sin Autorisation med hvad Svitters følge Dellenqventernis Opførsel og Ondskab kand meritere.

Sr. Stausholm begjærede Arresten med Rættens paafaldne Kiendelse beskreven udstæd til Arristanternis og anordnede Forsvars loulig for Kyndelse, hvornæst Sr. Stausholm var beføyet at begjære Sagens Andstand til Dag 14ten Dage, erklærede at tage Continuations Stefning i Sagen til samme Tiid, til Vidners Førelse og hvad videre Beviisligheder i Sagen fornøden kand eragtes til Sandhed og Sagens Oplysning i Haab, at det nu værende stærcke Vinters Veirilig og Snee forsvinder inden, at han uden Fare kunde come fra By til anden, og den eragtede Indkaldelse at nyde fremme. Hvilket Stausholm formodede Sr. Lund som Arrestanternis Fuldmægtig og Forsvar bifaldt. Lund reserveerte sin loulig paatalle for de Actors stræfne Maal fører mere i Munde een Præstens Andgivelse og vil ervarte, hvad Beviiser Actor vil fremme til Continuations Stefning Udstædelse, der næst Lund bad Rätten vilde behage at gifve hannem alt, hvis imod Arrestanterne førd og fremmed er beskreven til sin Underrætning og Sagens Oplysning, at hand der efter kand vide Sagen at begeigne. Sr. Stausholm replicerede paa Sr. Lunds formentlig forsildig giørende Paastand, som i Rätten af ham upaa anket eller modsagt er vorden hæftet, og omskiønt Stausholm producerede og til førte autoriserte en icke befuldmægtigen ham til videre Sags Paatalle een Arrestanternis med hin anden for øvede Løsagtighed og forargelige Lefnit, saa dog ventede Stausholm, det icke kunde formeenes hannem, hvad anden deris Ondskab under Sagens Drift og Fremme kunde op dagis under Acten at faa indlemet, og i dag er icke uden loulig Varsels der for Givelse Arrestanterne paagiældne af Rätten kand accepteris, overlod Stausholm til Rættens Paaskiønnens og lovforsvarlig Behandling, og sluttelig declarerede Stausholm ved sin eragtende Continuations Stæfning at vedblive sin Hoved Stæfning, som i Rätten er hæftet og formodede den begjærte Andstand til i Dag 14ten Dage at vorde ham bevilget. Lund reffererede sig til sit for hen til førte videre Replioqve lod han med beroe til anden og beleiligere Tiid, i øvrigt overlod hand alting til Rættens Lov forsvarlig Behandling. Rätten tillod Sagens Andstand efter

oven andførte Omstændigheder til i Dag 14ten Dage, med Paalæg at Actor loulig til den Tiid lader indkalde Velærværdige Hr. Magister Morten Lund at møde her for Rættten med sine 2de paaberaabte Testis for at legitimere sinne Andgifvelse Bræfve til Husbunden og Øvrigheden, og tillige belovede saa snart Concept til Continuations Stefning vorder fremviist skal den strax vorde udstæd til Forkyndelse alt efter Sagens Natur, og saaledes beroer da Sagen under Opsættelse til i Dag 14ten Dage.

Anno 1745 den 6. Martii blev Arrestanten Jens Nielsen af Brevig Beck fremstillet for Rættten til Forhør og Bekiendelse over de Beskyldninger, som hannem er giort og giort særdelis af Sogne Præsten Velærværdige Hr. Morten Lund af Ørre Præstegaard, som har forarsaget den hannem paalagte Arrest d. 28. Febr. sidst samt og derefter paalagt Baand og Fængseleer fri staaende for Rættten.

Thi blev hand af Dommerne først og alvorlig formanet til at giøre een reen og sandfærdig Bekiendelse over, hvad mislig Behandling hand kan have bedrevet og derpaa tilspurt:

1. Hvor han er fød og hvem hans Forældre var. Jens Nielsen svarede Hand var fød i Deybjerg Sogn Leeding Bye, og hans Fader hede Niels Clemmensen og Moder Johanne Niels Daatter.
2. Naar hand med sin forløbne Hustrue blef ægteviet, og af hvad Præst og i hvad Sogn. Responsum: ungefæhr for een 30 Aar siden, blev hand med sin Egte Huustrue viet i Deybjerg Kircke af daværende Præst afg. Hr. Bent.
3. Hvad hans Egte Huustrue heede og hvor hun nu er. R.: Anne Marie Ionsdaatter og meener hun opholder sig neede i Himmer Sydsel paa Sættrup Hede.
4. Hvor mange Børn de har auflet med hver andre i deris Egteskab. R.: 6 Børn nemlig 3 Sønner og 3 Døttre som alle ere døde.
5. Hvor hand har boet før hand kom til Bredvigbeck at boe. R.: Først i Deyberg Sogn i Leeding Bye. Siden i Aulum Sogn i Warheede og nu sidst i Bredvigbeck i Hodsager Sogn.
6. Hvor længe hand har boet i Bredvigbeck. R.: nu paa 8tende Aar.

7. Hvor lunge hand har omløbet og levet i Løragtighed med denne Qvinde Karen Christensdatter som nu er hos ham. R.: Nu sidste Juul i 14ten Aar haver de været sammen og fult hver andre.
8. Hvor mange Børn hand saaledis med hende uden Egteskab haver auflet med hende, og hvor mange af dem nu lever. R.: 6 Børn hvoraf 3 neml. Christen og Christen saa og Niels er døde de andre 3 neml. 1 Datter Maren 9 Aar, 1 Søn Christen 7 Aar og 1 Daatter 2 Aar er levende.
9. Hvor gammel Jens Nielsen nu er. R.: 42 Aar.*
10. Om han haver nogen Sødskende, hvor mange og hvor de ere. R.: Hand hafde 5 Sødskende 3 Søstre og 2 Brødre Nafnl. Daniel og Søren, de 3 Søstre Nafnlig Margrethe, Marie og Anne, som hand ved allesammen var døde, undtagen Anne, hvorom hand ingen Kundskab haver.
11. Hvor hand først er kommen i Kiendskab med denne Qvinde Karen Christensdaatter. R.: i Grauballe Bye Swostrup Sogn hos hendis Syster, som haver Natmanden i samme Bye.
12. Om hand veed samme Qvinde tilforn haver været gift eller auflet Børn, førend hun kom til ham. R.: Ney hand vidste icke hun hafde været gift, mens hafde auflet den Dreng Peder Rasmussen ved daværende Natmand udy Aarhus, som var 9 Aar gl. da Jens Nielsen først kom i Kiendskab med hende.
13. Om hand tilforn haver været i Baand eller Fængsel. R.: Ney aldrig førind denne Gang.
14. Om hand icke var med i den Complot, som for nogle Aar siden bestoel Præsten i Sveistrup. R.: Nej hand hafde icke været med i den Gierning eller veedste viidere derom, end hvad han havde hørt sige.
15. Om Jens Nielsen icke og haver staaen i Tviis Sogn og derfor stevnet og dømt. R.: Ney derom veedste han intet.
16. Om hand icke for nogle Aar siden haver staalet fra Birckemoes Mænd og hvad det var. R.: Ja han kom en Gang kiørendes derforbi for 3 Aar siden og 1 Hiul paa hans Vogn gick itue om Morgenen noget for Dag, da han tog et Hiul fra deris Vogn og sadt paa sin, lagde sit igien i Tanker hand vilde have flyet dem deris naar han kom tilbage og da han tog Hiulet, var ingen hiemme.
17. Naar han sidst gik til Guds Bord R.: Afvigte Aar noget efter Paask

* Han er f. 1697 og er altså 48 år.

- helligt i Hodsager Kircke og blev betient af Sognepræsten Mag. Morten Lund.
18. Om hand nogen Tiid haver været viet og givet til dend hos sig havende Qvinde Karen Christensdatter R.: Ney ey heller havde hand af nogen forlanget det.
 19. Hvorfor han gick eller løb fra sin første Kone. R.: Hun løb fra ham 5 Gange mens hand boede i Bølling Herredt og hand hentede hende igien med Hæste og Vogn hver Gang.
 20. Om han klagede paa den bortløbne. Om hun kom for nogen Øfrighed. R.: Ja hand klagede det for nuværende Præst i Deyberg Hr. Jørgen Lange som gav hende Pass at hun med Børnene maatte rejse fra ham, da hand hentede hende igien i Blaxmarck hos en Mand heeder Villatz to Miil paa denne Siide af Varde Bekiendte hun for Jens Nielsen, at hun hafde givet Præsten 2 Sldaler for Passet, som hun ved Hiem komsten leverit Præsten igien og da Præsten fik Passbrevet, gav hand Arrestanten 1 Td. (?) Rug for de 2 Slettedaler, hand skulde tie stille og icke aabenbare det, og var saa hans Huustrue hos ham 3 Aar derefter og levede skickelig med hver andre.
 21. Hvad der siden gav Anledning til deris Skilsmisse og Bortgang. R.: Hand veedste ingen anden Aarsag end dette: Hand icke kunde skaffe hende nock til Føden siden hun var kræsen og vilde leve lekker.
 22. Hvad Folkefær samme hans Huustrue var af. R.: Hendes Fader var Natmand og heede Ioen Jensen, boede i Ulvig*, hendes Broder heede Andreas Jacobsen, som blev steylet ved Lye** Kircke for Misgerning, og hun havde løbet Kieltring Løb i mange Aar og hendes Søster Ane Margrethe Larsdatter blev skudt i Hiel i Deyberg Huus, som Arrestanten er fra og boede. Og Arrestantens Systers Mand nafnlig Niels Andersen blev derfor hen Rættet.
 23. Om Jens Nielsen ved ingen Forklaring at giøre om dend Ild, som blev optendt under den Mands Vogn i Simmel Kiær. R.: Ney hand veedste derom intet.
 24. Hvor Arrestanten først blev antagen til Alters, siden efter hand flyttede fra Deyberg, og om han tidlig og aarlig haver søgt Altergang, før og siden hands Huustrue fra ham er bortløben. R.: første

* Ondløse sogn, Holbæk amt.

** Vel Lync i Nr. herred, Ribe amt.

Gang i Deyberg og aarlig der 2de Gange i en 22 Aar hand der boede, derefter var hand i Handherred eller Hanist i Lill Sogn, hos Natmanden Niels Rolsgaard i 6 Aar, og der ligeledes gick til Guds Bord 2de Gange om Aaret. Og Niels Rolsgaard hialp hannem saa vidt til Rette hos Præsten, at hand kom til Guds Bord, da hand ingen Beviis hafde fra Deyberg, hvorfor han maatte tiene ham for liden eller ingen Løn i 6 Aar. Siden kom hand i Tjeneste hos en Natmands Encke i Siøring i Thyland og tiente hende i to Aar, fordy hun skaffede hannem en rejse Pass fra Præsten i Frøslund paa Mors Hr. Knud, hos hvem Arrestanten gick til Guds Bord 2de Gange. Derefter reyste hand fra Mors og op til Grawballe ved Allinggaard i Swostrup Sogn, hvor hand blev bekiendt med denne Qvinde Karen Christensdatter, som og var villig og fulde med Arrestanten, efter at de havde opholdt sig sammen fra Nyt Aar og til Valberg Dag i Grawballe, derfra til Aulum Sogn i Hammerum Herred, hvor hand med Qvinden fick et liidet Huus opbyggt i Warheede af Serg. Opitz paa Leergraf og der boede begge sammen i 6 Aar og auflode 3 Børn 2de Sønner og 1 Daatter. Og der i Aulum Sogn kom til Alters hos Præsten Hr. Niels Snestrup, efter det Beviis, hand hafde ført med sig fra Præsten i Frøslund paa Mors, og derefter fløttede til Brevigbeck, hvor hand sidst boede.

Med viidere Spørgsmaal til Arrestanten Jens Nielsen lod Rætten beroe til Qvinden Karen Christensdaatter haver været i Forhør.

Derefter blev fremstillet Qvinden Karen Christensdaatter og blev af Rætten til spurgt:

1. Hvor hun er fra og hvem hendis Forældre var. R.: i Grønbeck Sogn Ans Bye*. Hendes Fader heede Christen Pedersen hafde tient for Rytter i nogle Aar, gav sig til at være Natmand, fordi hand var løbet fra Rytteriet, Moderen, Maren Christensdaatter, var fød i Aulum Sogn af skikkelige Forældre.
2. Om hun nogen Tiid haver været Egte viet og givet til Jens Nielsen. R.: Hun var ey Egte viet til Jens Nielsen ey heller har hun nogen-sinde begiært det af nogen Præst.
3. Hvad Jens Nielsens Egte Huustruue heeder og hvor mange Børn de med hver andre have aufløt. R.: Jens Nielsen hafde selv bekiendt

* Viborg amt.

- for hende at hans Egte Huustruue heede Anne Marie: men hvor mange Børn de med hverandre hafde auflet, veedste hun icke.
4. Hvor hun med Jens Nielsen haver boet førend de kom til Bredvigbeck at boe. R.: Hun kunde icke huske enten det var 5 eller 6 Aar, de hafde boet i Aulum Sogn, førend de kom til Bredvigbeck at bo, og i Bredvigbeck har de boet i 7 paa 8de Aar, hvilket deris Stæde Brev kand udviise.
 5. Hvor længe hun haver henlevet i Løstgighed med Jens Nielsen uden Ægteskab. R.: i 14 Aar, har hun levet med Jens Nielsen uden Ægteskab.
 6. Hvor mange Børn hun saaledes i Løstgighed haver auflet med Jens Nielsen og hvor mange af dem nu var levende. R.: Hun havde auflet 6 Børn ved Jens Nielsen hvoraf de 3 endnu lever neml. 1 Dreng og 2 Piger de andre 3 som var Drengbørn ere døde.
 7. Hvor gammel hun nu er. R.: Hun er 40 Aar og der over.
 8. Om hun hafver nogen Søsken, hvor mange og hvor nu er. R.: Hun hafde en Syster Margrethe, som har til Egte Natmanden Jens Nielsen i Gravballe.
 9. Hvor hun først er kommen i Kiendskab med Jens Nielsen. R.: Hun blev først kiendt med Jens Nielsen i hendes Søsters Huus i Gravballe, hvor hun hafde været i 2 Aar, før end Jens Nielsen kom og fick hende med sig.
 10. Om hun tilforn haver været givt eller auflet Børn, førend hun kom til ham. R.: Hun hafde auflet en Dreng navnlig Peder Rasmussen uden Egteskab med Natmanden, Rasmus i Aarhus, hvor Drengen er døbt og hun har staaet i aabenbar Skrifte af afg. Hr. Hans Toxver.
 11. Om Jens Nielsen og hun tilforn havet været i Baand eller Fængsel. R.: Hun svarer ney.
 12. Om Jens Nielsen icke haver staalet i Tviis Sogn og derfor været stevnet og dømt. R.: Ney.
 14. Om Jens Nielsen icke for nogle Aar siden haver staalet fra Birckmoes Mænd, og hvad det var. R.: Hun havde hørt det af Jens Nielsen selv tilligemed hendes Søn Peder Rasmussen, at de tog et Hiul i Birckmoes som icke var vel gjort, mens sagde, de kunde have laant et, det kunde have været kiønnere.
 15. Naar hun sidst gick til Guds Bord. R.: afvigte Paaske Tiide sidst, og

hafde afvigte Michalii Tiider ofte forlangt af Præsten Magister Morten Lund, at hand vilde tage dem til Guds Bord.

Med videre Spørgsmaal lod Rættten bero til nærmere. Derefter blev Qvinden Karen Christensdaatters Søn Peder Rasmussen fremstillet og af Rættten tilspurgt:

1. Hvor gl. hand var. R.: Ungefæhr 22 a 23 Aar, og
2. om hand haver været til Guds Bord nogen Tiid. R.: Ney men har gaaet med Ungdomen i Sognet hver Søndag til Overhøring.

Videre Forhør blev i Dag ikke fremmet, for sin Omstændigheds Skyld; men Arrestanterne under Forvaring til viidere indsadt.

At saaledes forhørt og af Arrestanterne bekiendt test. Hammerum Herri-
rits Ting ut supra. Johann Busch.«

I forhøret den 27. marts blev Jørgen Birkmose (J. Sørensen), Jens Jensen, Anders Jacobsen, Peder Povlsen og Jens Jacobsen af Birkmose, Timring sogn afhørte.

Jørgen kender godt både Jens Natmand og Peder Rasmussen, men har ikke set Karen.

Da actor, efter defensors skøn, spørger om for meget, »begeignit Lars Lund af Toustrup som and befalede Defensor for de her for Retten staaende Arrestanter protesterede imod Svar paa fremsatte Qvestion i Følge Lovens 1ste Bogs 14de Cap. 5te Art forhaabende og at under denne Doms Act ey vorder handlet imod ustæfnet Mand.«

Det oplyses at natmanden en morgen har taget et hjul fra Jørgens vogn, der stod for »Høe Hullet« ved laden, afskåret tømme og medtaget denne samt et hovedlag - »hvilcet Delllenqventen Jens Nielsen selv til svarte og vedstoede.«

Da Jørgen om morgenen så, der var stjålet hos ham, og opdagede sporet fra vognen, fik han fem mænd fra Birkmose med sig, »som ridendis paa deris Hæste fuldte Vognsporet til Sædding Marck«, hvor man fandt både tyven og kosterne.

Excorteret af de seks ryttere måtte tyven køre tilbage til Birkmose og der fra videre til Albæk i Snejbjerg sogn. Det var deres agt at ville aflever tyven og kosterne til deres herskab, fuldmægtigen eller herredsfogden; men i Albæk fik de at vide, at hverken herskabet eller fuldmægtigen var hjemme og at herredsfogden, (den for 3 år siden afg. Lars Svanholm) var i Skåne. Man vendte derfor tilbage til Birkmose, hvor Jens Nielsen

måtte tage hjulet af sin vogn og sætte på Jørgens igen, ligeledes måtte han aflevere et andet, han havde stjålet fra Anders Jacobsens vogn.

Efter Birkmose mændene afhører man to mænd fra Simmelkjær angående en vogn, der har været sat ild under, og en stjålen kjortel, men de vidste kun, hvad de havde hørt fortælle.

Så bliver der stillet Christen Iversen af Bredvig i Ørre en mængde spørgsmål bl. a. om ikke Jens Nielsen og kvinden undertiden har haft salt at sælge og til vidnet falbudt: »Tyrer, Høleer, Græbe, Ploug, Jærn, Øxer, Lærit eller Klæder og disslige.«

Det oplyses, at Jens Nielsen en gang havde frataget vidnet en har hammer, en anden gang en lynglee og Karen havde en gang stjålet ungefær 2 skp. byg og en anden gang »1 Bage Reb som laa paa hans Haandkværn« - rebet havde Peder solgt i Tved i Aulum. - For ca. 3 år siden, da der var frastjålet vidnet tvende gjæld vædere, kom Jens Nielsen en aften sildig, da vidnet og hustru var gået til sengs, uden for vinduet »græd og klagede sig og sagde Gud naade mig, jeg skal have Skyld for dine Vædre, som de andre staa.« Siden havde J. N. sagt til vidnet, at det var Karen og Peder, der stjal nævnte vædere. Iøvrigt havde vidnet kun en gang købt 2 stk. hårreb af Jens Nielsen.

Ved forhøret mandag d. 29. marts fremstod Peder Andersen Stoubæk af Hallundbæk »og gjorde sin Æd efter Loven med opragte Fingre.« Han vidner, at Jens Nielsen med sin ægtehustru og to børn for nogle år siden havde logeret hos vidnet og at J. N. nogen tid efter fik bopæl i Varheede med Karen Christensdaatter etc.

Dommeren var forarsaget ved dette Vidnitz Examen at paalægge Vidnet selv af efterlæsse sidste Bekræftelse og Forpligt af Lovens Æd af Aarsag hand viiser sig vrangvillig i sit Svar og lige som partiesck og intresered med Dellenqventerne, efter at Vidnet selv lydelig hafde læst de sidste for Bandelser i Æden over een Meenæder forklarede hand, at Jens Nielsen og Qvinden Karen Christensdaatter een 13 Aars Tiid hafde boed samen baade i Varheede og Brævigbeck.« Vidnet havde engang købt en »Skiær Kniv«, som J. N. tog af sin »Skiær Kiste« men intet mere.

Under dette lange forhør oplyses det, at ovennævnte vidne en gang havde logeret en omvandrende mand, der havde en kjæp i sin hånd og en kvinde med sig, sidste fik hos vidnet et stykke brød og »et Sætt Mælk«. De kom en middag lå i laden og drog bort næste morgen. Men så må vidnet bekende, at Jens Nielsen havde negtet nævnte par husly og at J. N.

dagen efter havde været hos vidnet og sagt, at den fremmede mand var en tyv.

Ved Jens Nielsens hjælp overtydes vidnet nu om »at hand udlaante samme tyv og kieldring sin Fliint og tillige een Plejel Slagel og een Forck, som (han) skulle have at forsvare sig med, om nogen kom til ham. Og samme Kieldring tog Slagelen og slog i Ladebolcken med og sagde, saaledes skal jeg handle Jens Nielsen, om hand kommer til mig, da sagde Vidnet det er ingen Synd hand hafde vel fortient, det yder mere for klarede Dellenq. at samme Kieldring eller Omløbere bekiendte for ham siden effter, at Vidnitz Bøsse, da hand udllaante den, var ladt med Krud og skaarne Haul af Vindues Bly.«

Videre fremstod Peder Mickelsen af Varhede, som vand og forklarede, at J. N. med sin egtehustru for ca. 13-14 år siden »fick Huusz 2 Nætter hos hver Mand i Varhede Bye saa som stræng og haard Vinters Vejerlig den Tiid paa kom.«

Jens Nielsen fik hus og bopæl i Varhede af hr. Opitz. Nogen tid efter »ungefähr 2 a 3 Aar kom der een Qvinde og 2de Karls Persohner til Byen og efter hver andre søgte Jens Nielsens Huus effter at de alle 3de vare indkomne kom een af dem ind til Vidnit og sagde iblandt andet, dend Qvinde som var med ham og Medfølger var Jens Nielsens Egtehustru og samme Mand som sagde det, var Nattmanden ved Rye Hof. Sagde og, at hand og Søn var gaaed med Jens Nielsens Hustrue for at beskiærme hende for J. N. hun turde icke alene kome til ham. Anden Dagen saa Vidnit at samme J. N.s Hustru og de 2de Karle gick fra Byen igjen og J. N. fuldte med dem op over Marcken.

Ungefähr for 2 eller 3 Aar siden var samme Jens Nielsens Hustrue hos Vidnet og giordé sig ukiendelig og vilde laane Huus, hafde med sig en stor Dreng.«

Videre forklarer vidnet, at Jens Nielsen en gang skal have stjålet en hest i Finderup af biskoppens bønder i Viborg og solgt eller bortbyttet samme til en mand i Tviis. Samme hest eftersøgte ejeren, men han fandt den først, efter at hesten var både dræbt og flået. Manden, der havde købt hesten, havde beklaget sig over, at dyret om natten var stukket bag ind med kniv eller kårde og deraf død. Samme morgen hesten var død, indfandt Jens Nielsen sig, »som hand var kaldet men uden at være det eller begiært af Manden, og tog Huden af samme Bæst.« Manden, der havde købt hesten meddelte vidnet, at hesten var mærket på det ene øre, og at

Jens Nielsen skar begge øren af, da han tog huden af, og lod dem ikke sidde ved huden.

Efter vidnets hukommelse berettede manden, at han ikke ville give Jens Nielsen nogen betaling for huden, denne tog af, da han ikke havde sendt bud efter ham, »saa som han tvilte på ham, hand selv var den, der havde givet Bestet sin Død.«

Jens Mortensen af Varhede forklarede, at der en gang var stjålet en frøkål fra ham og disse dagen efter fandtes i Jens Nielsens have; men så blev de bragt tilbage igen - det var nok Peder, der havde været på spil.

Lørdag den 10. april 1745 fremstod birkeskriver Sr. Jacob Hiort fra Herningsholm i Hr. Stausholms sted. Præsten Morten Lund fra Ørre var mødt og defensor, Lars Lund, er ret nærgående med sine spørgsmål over for pastoren, han spørger bl. a.: »Hvor ofte hand ifølge Lovens 2. Bogs 7. Capit. 7. Articul har besøgt Arrestanterne i deris Fængsel, med Trøst og Formaning nu i samfulde 6 Uger.« Dertil svarede præsten, »at så snart hand blev er kyndet om Dellinqventernis Misgiærninger ved Vidner at være bevist, skal han straks indfinde sig for at fyldestgiøre sit Embede og saa venter Defensor for nøyet.« Helt fornøjet var monsr. Lund dog ikke med svaret, thi han »bigierde Rættens vilde paalægge Magstr. Lund ifølge Ritualen Pag. 251 og udgangen kongl. Rescript, at møde hos Arrestanterne i deres Fængsel med Trøst og Formaning i det mindste 1 Gang om Ugen allerhelst de ere Medlemmer af hans Meenighed.«

Den 8. maj oplyses i et forhør, at Jens Nielsens kone skal opholde sig hos natmand Anders Iversen på Sottrup hede i Himmerland, hvor hun skal lade sig bruge som jordemoder for hendes folk, og i en skrivelse fra sognepræsten, hr. Thomas Lillelund, dateret Uelstrup præstegård den 10. april 1745, meddeles vedrørende Anne Marie Joensdatter, at hun kom til sognet for 15 år siden med et slags bevis (skudsmål) fra hr. Frantz Rosenberg fra Ulstrup var til alters 13. februar 1737, men var så borte et år i Salling, fik et barn og kunne ikke komme til alters Af og til har hun opholdt sig hos natmand Anders Jensen på Sottrup. Da præsten søgte om oplysninger om hende, var hun ikke hos natmandsfolket, »men ude om Føden«; men natmandens moder, Ane Marie Hansdatter, forklarede, at Anne Marie Joensdatter lå hos hende, når hun var der i huset, og da beklagede hun sig over, hvorledes hun havde fået hug og slag af manden, »fordi hun ej vilde stjæle med ham. Han stal den Gang og siden Faar af Faarestien, Korn af Laderne og paa Marken og allehaande mere saadant,

gaaende, ridende eller kiørende, bortstaalet om Natten, ja endog at have hørt sige, at han deelte saadant med sin Huusbonde i to liige Deele.«

Videre fortæller den gamle, at da hustruen sidst var hos manden i Bredvigbæk, truede han hende, hvis hun sagde, at hun var hans hustru, og da hun ej ville lyve, truede han hende med både bøsse og økse, så hun måtte flygte og skjule sig i nogle buske og hun har siden den tid ikke været sønden for Viborg for hans trusels skyld.

Fra Skanderborgsk distrikts birketing fremlægges samtidig en skrivelse af 13. marts, hvori oplyses om Jens Nielsen: »- - den samme Jens Deyberg hand var virkelig med at stjæle fra Sal. Hr. Jacob i Sveistrup, men undkom at vi icke fick ham fat. Mens alle de som var i Søgemaal sagde ham ud, at hand var Mester i det Spild. Men vi har aldrig haft ham her langt mindre dømt ham; men Acterne udviser, at han tit var nafngivet og han har længe passerit for en grov Tyv og Skielm - -.«

Endvidere forelå der skrivelse fra const. sætte birkefoged og fuldmægtig ved Tviis kloster, hr. Palludan, der meddeler, at Jens Nielsen ved et tingsvidne ved birkeretten i Tviis år 1728 var overbevist om at have stjålet. Sammen med nogle andre, fra Gjørding sogn, havde han i Horslund i Vinding sogn bortstjålet en mand fra Gjellerup 13 skjæpper rug med sække samt hans vogn og bagrebe.

Under samme forhør bekender Jens Nielsen, at han har besvangret en kvinde af sit folk, Anne Ostersdatter fra Mollerup på Mors.

Stausholm ønsker derefter Jens Niensens bekendelser vedrørende »it Bæst som hand hafve solt eller henskiftet til Mads Nielsen Melgaard i Rojen« - hvorledes han er kommen til det.

Jens Nielsen bekender, at han for ca. 5 år siden byttede en brun stjerne hest med Mads Nielsen Meldgaard i Rojen, Vildbjerg sogn, og fik en ravn sort, stumphalet hoppe og 2 mark og 8 sk. i bytte. Otte dage efter byttet var gjort, kom to mænd fra Taang by, Palsgaard gods, til Mads Nielsen og vedkendte sig hesten, som de også fik med sig. »Nogle Dage derefter skickede Mads Nielsen Bud til Dellenqventen hand skulde skaffe ham sin egen Hoppe og Penge igien. Manden som ejede Hesten og en Mand til var kommen og vedkiendt sig den, af Aarsag Manden frygtede Jens Nielsen var kommen galt til den, leverede han den og til de, som kiendes ved dend, og Dellenqventen Jens Nielsen leverte Mads Nielsen Rojen sin Hoppe og 2 Mark og 8 Sk. igien og mente dermed at dette Marcket var til Eende.«

Den 15. maj mødte Søren Madsen fra Tång by og forklarede, at han for ca. 8 år siden var blevet en brun sribel, blæset hæst med 2de hvide bagføder op til knæerne og var porfodet, fra stålen imellem Ans og Tång bye i Thuskiær om aftenen. Man kendte dens »slau og tråd« (skæv fod) fulgte sporet og fandt hestens ene sko ved Falborg kirke. I Viborg tabte han sporet men tre dage efter fik han bud fra to hosekræmmere fra Hammerum herred nemlig Peder Tållund og Christen Rojen, at Jens Nielsen havde tre heste som han lod vogte i Simmelkjær kjær, derimellem var måske omtalte hest.

Ca. 3 uger efter fik Søren Madsen kundskab om, at Jens Nielsen Natmand havde hans hest. Han rejste så ud til Hammerum herred til Christen Rojen og derfra til »Peder Taulund«, hvor han blev tilrådet at rejse hjem og få 2-3 mænd med sig og kræve hesten.

Da Søren nu kom med omtalte mænd til Mads Nielsen, foreslog sidste, at de skulle tage hesten med til hans husbonds fuldmægtig på Tanderup, Snejbjerg sogn. Til fuldmægtigen leverede Søren Madsen endvidere et brev fra hans husbond, hr. Friedenrich på Palstrup. Da fogden havde læst brevet, red han straks til Lergrav til Jens Nielsen Natmands husbonde, og da han kom tilbage derfra, fik Søren Madsen sin hest og så rejste de hjem igen.

Stausholm forlangte derefter én i en anden sag arresteret mand, Hans Christian Thomsen, afhørt. Denne bekendte, at han afvigte sommer var hos Jens Nielsen Natmand i Bredvigbæk og da bad J. N. ham følge med sig til Rodstrup og stjæle en hest, men dertil svarede arrestanten: »Nej jeg tør icke, ieg er rimmet fra Soldateriet i Slesvig, derfor tør ieg icke komme synden paa.« Jens Nielsen derimod bekendte for retten, at samme arrestant havde begæret af ham, at han ville følge med til Daniel Natmand i Rodstrup, »han hafde 2de capable Hester, dem vilde de stjæle. Samme Hans Christian Thomsen hafde og en Hund hand vilde tage med sig og sagde, den var saa god som 3de Karle. Kom der 5, saa kand du Jens Nielsen tage fat paa den ene og ieg den anden, Hunden skal nok bestyre de 3; hvortil Jens Nielsen sagde ney og bad ham packe sig af hans Huus, som og skeede.«

Trods streng bevogtning så Karen Christensdatter dog lejlighed til at undvige fra sine bevogtere, Christen Klitzgård af Snejbjerg og Niels Jensen af Herning by.

Onsdag aften den 19. maj 1745 gjorde Karen sine vogtere tryk ved at sige, at hun ville koge en pot mælk ved skorstenen og lægge et par tørv i kakkelovnen, og så stak hun af. Om natten kom hun til et jordhus, der brugtes som fæhus, i Tjørring. Ejeren, Jesper, fandt hende der om morgenen, lukkede for hende, til herredsfogden og et par andre mænd kom og hentede hende.

I forhøret den 29. maj fortæller Jens Nielsen, at han har købt omtalte stjalne hest af »en Natmand navnlig Anders med et Hareskiøre i Munden, men Rættens kand ingen vis Kundskab (faa), hvor samme boer eller er at finde.«

Endelig bekendte Jens Nielsen, at han havde været med Jørgen Kragbæk og Povel Mortensen og stjålet førnævnte rug, sække, tømme og bagreb i Horslunde, men til hans undskyldning tjente dog, at han var truet der til af Jørgen Kragbæk og Christen Hansen. Efter Felding-præsten hr. Henrichs tilsigelse og ordre »førte Jens Nielsen Dejbjerg det omtalte stjaalne Rug fra Kragbæk i Vinding Sogn og til Horslund og hafde med sig efter Præstens Anordning 3de Karle med 3 ladte Bøsser. Og da han saaledis havde hjemført det staaalne Rug, tog bemeldte Felding Præst fra Tviis Closter, nemlig afg. Hr. Henrich, Jens Niensens Hæste og Vogn fra hannem, og Koe og Faar samt Boe og Boeskab fra Jørgen Kragbæk og jog dem begge fra Stædet Kragbæk i Tviis Sogn, og da Præsten saaledes tog fra Dellenqventen og den anden, var med hannem Manden af Blind Kilde og 2de Mænd af Stockvad Fader og Søn«.

Den 12. juni spurgte man Jens Nielsen, om Karen var vidende om, at førømtalte 2 gjældvædere var stjalne. Jo, svarede J. N., for hun både selv »lauede Pølser der af og soltede Kiødet i en stor Leer Gryde og der efter klippede Ulden af Skindet og da Kiødet var saltet hængte hun det selv i Røgen.« Karen benægter dog rigtigheden af J. N.s oplysninger.

Efter replikker mellem actor og defensor den 19. juni optog dommerne sagen til »Doms Afsigt udi 4re Uger, som bliver dend 17de Juli først kommende, og ifølge Lovens Pag. 57 Art 19de opnæfnte og udmeldte, 8te Dannemænd som tilligemed Herredsfogden skal effter see Beviiser og endelig med ham derudi votere etc. . . .«

Sammen med følgende 8 meddomsmænd: Jens Kiersgaard, Lars Pedersen og Lars Christensen af Snebjerg sogn samt Christen Dalgaard, Ifver Trøstrup, Jens Vemb, Jens Christensen Ørehoved i Tjørring afsagde herredsfoged Johan Busch den 17. juli følgende dom:

»Efter Sagens Omstændighed og Sagens befundne Beskaffenhed kiendes for Rett, at Delinquenten Jens Nielsen Natmand pligtig er og bør 15ten Dagen efter denne Doms lovlige Forkyndelse for sin begangne grove, lastværdige og u-gudelige Gjæringer ifølge Lovens Pag. 945 Art. 24 at miste sit Hoved med Øxe og Hovedet derefter med Kroppen af Natmanden begravnes paa Retterstedet.

Ligeledes kiendes for Ret, at Delinquentinden Karen Christensdaatter for sit Tyfverier og letfærdig løsagtig Levnet pligtig er og bør 15ten Dagen efter denne Doms lovlige Forkyndelse følge Lovens Pag. 93 Art. 9 at bindes til Kagen, og slaas med 6 Riis, 3 Slag af hvert Riis, samt derefter at forsendes til Børne Huuset i Kiøbenhavn til Arbeide sin Livs Tiid, det under Lovens viidre Tvang.«

Nørre Jyllands Landstings domsprotokol melder 28. juli 1745:

»No 5. Sr. Olle Stausholm fra Herningsholm som Actor contra Delinquenterne Jens Nielsen Natmand og Karen Christensdaatter.

- - begyndte d. 13 Martii 1745 og sluttet d. 29 May næst efter ved Forhør 16 Marts samt siden førte Vidner, Præsters Attester og indstevnedes Tilstaaelser er bevist, at den anklagede og sagsøgte J. N. Natmand haver i sit Ægteskab med Ane Marie Joensdaatter begangen aabenbar Horeri med Karen Christensdaatter og med hende avlet 6 Børn og derforuden at have begaaet adskillige Tyverier og megen ugudelig og forargelig Levnet, thi kiendes bemelte Jens Nielsen Natmand, saavel til Exempel for andre ligesindede, som og ham selv til velfortient Straf, at have sin Hoved Lod forbrudt og bør miste sit Hoved med Øxe og Kroppen at nedgraves paa Retterstedet hvorfor Skarp-Retteren nyder i alt Elleve Rixd. efter allernaadigste Rescript af 12. Martii 1698.

Angaaende den sagsøgte Karen Christensdaatter, da som hun ligeledes er overbeviist at have begaaet Horeri med ovenmeldte Jens Nielsen Natmand, som hun har avlet 6 Børn med, foruden at hun og med en anden Natmand af Aarhus har i Hoer aflet Eet Barn tilforn, og endvidere begaaet Tyverier og anden ugudelig Levnet, saa tilfindes hun at Kagstryges, og derefter i Viborg Tugthuus at indsettes, der sin Livs Tid at arbejde, og nyder Skarpretteren for hende at kagstryge 4 Rdl. efter ovenmeldt allernaadigst Rescript.

Dog bør herefter ingen Execution at ske, førend denne Dom vorder allerunderdanigst indstillet til Hans Kongl. Maysts. allernaadigste Approbation.

Omkostningerne til bemeldte Delinquenters Fængsel, Forfølgning og Execution udredes af Amtet efter Amtmandens Revision, og den indstefnte Dom saaledes at ansees.

Thestrup. Trellund. DysseL.«

Ved kgl. resolution, dateret Droge d. 9. September 1745, blev lands-
tingsdommen over Jens Nielsen formildet således, »at han paa Livet
maa være pardoneret, men at han i det Stæd skal brænde mærkes paa
Ryggen, kagstryges og arbejde sin Livs Tid i nærmeste Fæstning, hvor-
om vi igiennem vor Krigs-Cancellie ville lade føye den fornødne
Anstalt - .«

Endvidere bestemtes, »at de af bem. 2 Delinquenter sammenavlede
Børn og i Live værende 3 Børn, som Du (Amtmand Chr. Teilmann) be-
retter ey kunde nyde den behøvende Pleye og Opfostrelse, saasom Al-
muen holder det for en Vanære, at have dem i deres Huuse, formedelst
de ere Natmandens Børn, maa underholdes af de Fattiges Herreds Cassa,
indtil de kan arbejde for Penge i Viborg Tugthus, hvilket vi under
denne Dags Dato har rescriberet Stiftamtmanden og Biskoppen over
Viborg Stift - - -« (J. T. ^{04/1745}).

Karen Christensdatter fik ved samme lejlighed sin overrettsdom god-
kendt - dog var hendes saga ikke endt her endnu, thi tingbogen melder
løverdagen den 29. januar 1746:

»Sr. Stausholm fremstillede for Retten Delinquenten Karen Christens-
datter, som forhen efter Kgl. allernaadigst Befaling første Gang af 9.
September 1745 var condemeret først at kagstryges og derefter at ar-
bejde i Viborg Tugthus sin Livs Tid, men der ey formedelst allerunder-
danigst Andragende Omstændigheder er vorden modtaget, men i dend
Stæd ved allernaadigst kgl. Befaling dat. Kiøbenhavn den 3. December
1745 befalet, at samme Delinquent Karen Christensdatter oversendes til
Børne Huuset paa Christianshavn paa Livs Tid, med Begiæring at Ret-
ten vilde examinere hende i Anledning af hendes Bortgang af hendes
Arrest, Vagt og Fængsel afvigte Søndag Aften den 23. Januar sidstleden.«

Synderen forklarer nu, at hendes vogtere, en fra Abildtrup og en fra
Store Ahle, havde erklæret for folkene i huset, at de ikke ville stå vagt
længere, og så var de gået. Da lyset var tændt, fulgte Karen sine vogte-
res eksempel og sneg sig ud af huset. Hun havde nemlig hørt tale om, at

herredsfogden havde bestilt vogn til om mandagen at føre hende og hendes børn bort til deres fremtidige opholdssted.

Der var fæstet en stor »Ege Knob« med jernbeslag og en jernlænke ved hende, og desuden havde hun en »Fod Knob« og en jernlænke ved sit højre ben; men nord for Snebjerg kirke fik hun ved hjælp af to sten låsen slået itu, og så smed hun lænkerne osv. og stak af over Tjørring bro, Hollingholt bro ind over heden, hvor hun lå om mandagen. Tirsdag morgen var hun inde i et hus i Thorup i Sunds, fik for 1 sk. brændevin og fik samtidig at vide, at en vogn, hun havde set, skulle til Viborg med natmandens børn, og at man ledte efter moderen, der var løbet bort.

Så ændrede hun kursen og gik til Ikast og videre. Syd for Bording mølle kom Christen Larsen fra Kidris mølle, Rind sogn, til hende, medens hun hvilede sig ved vejen. Mølleren kendte hende og han fik hende omsider overtalt til at følge med sig til herredsfogden. og så havde hun for sidste gang i frihed betraadt den brune hede.

Af børnehusets kirkebog (Landsarkivet Kbhvn.) fremgår det, at »Karen Christensdatter fra Jylland« er communiseret 1748, 49, 50; men hendes dødsår har jeg ikke fundet.

Hvor og hvorledes kagstrygningen på de to syndere gik for sig, melder historien intet om; men at det både var omstændelig og bekostelig at udføre disse straffe, navnlig når det i visse tilfælde drejede sig om en årlig kagstrygning, viser nedenstående regnskab vedrørende en Johanne Michelsdatter fra Ringkøbing Amt, der var idømt til årlig kagstrygning og hensat på livs tid i Børnehuset på Christianshavn.

Iøvrigt fastsættes der i flere forordninger regler for afstraffelsen af de mordere, hvis dødsstraf er ændret til »en anden daglig og vedvarende Straf, Lidelse og Forhaanelse.« Det hedder bl. a. i en forordning af 18/12 1767: » - da skal saadan grov Misdæder ikke straks miste Livet; men derimod, sig selv til velfortient Straf, og andre ligesindede til Skræk og Afskye, straffes paa følgende Maade, nemlig:

1. *Kagestryges og brændemærkes paa Panden*, og derefter hensættes til Arbejde i Jern paa Livstid, Mandfolkene i Rasphuset, saafremt og saa længe deres Kræfter det tillade, men ellers og siden i nærmeste Fæstning, og Kvindfolkene i Tugthuset, og der, som de mest udædiske, farligste og foragteligste blandt alle uærlige Slaver og Misdædere, ej alene for sig selv vel forvares, men og daglig bruges, saavel, efter

deres Kræfters Beskaffenhed, til det allerstærkeste og haardeste, som til det allerlideligste, haanligste og foragteligste Arbeide.

2. Skal Misdæderen *engang hvert Aar*, paa den samme dag, paa hvilken Mordet var forøvet - - - fra Rasp- eller Tugthuset henbringes til det Sted*, hvor det var forøvet; eller i Fald samme er for langt fra- liggende, ða til Byens offentlige Rettersted, og der atter *kagstryges*, eller pidskes med 27 Slag af 9 Riis.
3. Fra Fængselet eller Tugt- og Rasphuset til Retterstedet eller det Sted, hvor Mordet var forøvet, og tilbage igen, skal Misdæderen, til desto større Forhaanelse, *føres paa Natmandens Sluffe*, i gemene og de i Fængselet eller Rasp- og Tugthuset brugte daglige Klæder, uden Hat eller Hue, med blottet Hoved, Strikke om Halsen og sammenbundne Hænder.
4. Naar de i Fæstningen, Rasp- eller Tugthuset ved Døden afgaae, skal deres Legeme ved Natmandens Folk henføres til Retterstedet, og Ho- vedet samt Haanden der afhugges, og Kroppen derefter lægges paa Steile, men Haand og Hoved sættes paa en Stage.«

REPATATION**

Udi efterskr. Delinquentsager.

Den efter Placaten af 20. Apr. 1770 paa Johanne Michelsdatters Aar- lige Execution 27 Rdl.

REIGNING

Paa de medgaaende Udgifter ved Executionen paa Delinquentinden Johanne Michelsdatter:

1. Skarp Rether Mühlhausen betalt efter vedlagte quitterede Reigning 7 Rdl.
2. Oswald efter en dito 8 »
3. Til Vægter Inspecteuren efter en do. 14 » 1 Mk.
4. Og til tvende Betiente og Fogedtiener som have været Tilstæde som Vidner ved Exsecutionen og forinden efter min Ordre bestilt samme 4 »

Summa 33 Rdl. 1 Mk.

* Af praktiske grunde blev det ved plakat af 20/4 1770 bestemt, at de delinquenter, der efter første kagstrygning og brændemærkning er hensatte i raspehuset på Christianshavn, skal kag- stryges på det offentlige rettersted i København på samme dag forbyrdelsen blev begået.

** Ringkb. amts delinquentomkostninger. (Landsark. Vibg.).

Hvilke Tredive og Tre Rigsdaler og en Mark mig igien af Cassereren ved Børnehuset Sr. Oest er bleven betalt, og for samme hermed quitteres. København, den 19de Juny 1770.

A. A. D. Suhm.

Vor verrichtung der hautigen Execution an der Delinquentin Nahmens Johanne Michelsdtr. welcher gepeitschet ist, komt mir zu nach dem Taxt für peitschen 5 Mk.
den Strick omb den hals legen zu lassen 2 »

Summa 7 »

G. Mühlhausen.

Obenstehende 7 Mk. sind mir von Hoch edlen Hr. Etats Rath Suhm richtig bezahlet, wofür ich hiermit gebührent quittere.

Copenhagen

d. 19. Juny 1770.

G. Mühlhausen.

Vor verrichtung meiner Leüte bey der hautigen Execution an der Delinquentin Johanne Michelsdatter komt mir zu nach dem Taxt vor ein Pfal nieder zugraben 2 Mk.
Die Delinquenten aus dem Kinder Hause nach der gericht-
stelle und wieder zurüch zufahren 4 »
den Pfahl wegg zu nehmen 2 »

Summa.... 8 Mk.

Oswaldt.

Obenstehende 8 Mk. sind mir von Hoch Edlen Hr. Etatz Rath Suhm richtig bezahlet wofür quittere.

Copenhagen

d. 19. Juny 1770.

Oswaldt.

For 104 Vægttere ved Executionen over Johanne Michelsdatter den 19. Juny 1770, haver Høyædle og Velbaarne Hr. Etatz Raad og Byfoged Suhm betalt

a Mand 12 Sk., ialt beløbende 13 Rdl.

Saa og for een Careth herfra og ud til Executions-
stedet og tilbage igien 1 » 1 Mk.

Tilsammen 14 Rdl. 1 Mk.

For hvilke mig saaledes betalte Fiorten Rigsdaler Een Mark, hermed ydmygt quitterer.

Z. Mejnertsen.

Efter Høyædle og Velbaarne Hr. Etatz Raad og Byefoged von Suhms Ordre; have vi underskrevne Betientere bestilt og alle vedkommende tilsagt angaaende den Exsecution som Delinquentinden Johanne Michelsdatter, i dag haver udstaaet ved Rætherstædet uden Væster Port, ved hvilcken vi som Vidner har været tilstæde ved Delinquentens Ud- og Indbringelse i Børnehuset, for saadan vores møje og opvartning, haver Højbemeldte Hr. Etatz Raad betalt os Fiire Rixdaler og derfor Underdanigst quitterer.

Kiøbenhavn d. 19. Juny 1770.

H. Rasmussen. A. Walsøe.

Conform med Originalerne.

testerer

Joh. Oest,

p. t. Bogholder og Casserer.

Hesteskærer og glarmester 1748.

KUN to år efter, at den store sag contra natmanden Jens Nielsen og kvinden Karen Christensdatter fra Bredvigbæk var bragt ud af verden, kom Hammerum herreds ret atter til at sysselsætte sig med en natmand eller, som han nævnes i sagen, Glarmester Niels Bentzen Uldfæld fra Aulum.

Det var »Præviligerede Hæsteskiærer« og »Udbøder«, Niels Pedersen Ohrloff i Rindum, der i skrivelse af 9. maj 1748 indgav klage til amtmanden over sin konkurrent, »Fouskeren« i Aulum.

»Høyædle og Velbaarne Sr. Etats og Justits-Raad,
Naadgunstige Herre.

Jeg underskrevne er højliggen for aarsaget at tilkiendegifve for Deres Velbaarenhed, hvorledes der er en Fousker, nafnlig Niels Glarmester paa Sr. Opitzius Gods paa Leergraff, et Stæd udi Aulum Sogn, som

heder Skiærk, hvilken for næfnte Fousker gjør mig stor Indpas i min Forrætning med Hæster at skiære; og vil ikke endnu adlyde deris Velbaarenheds autorisation, heller ikke Herritsfogdernes Forbydelse og Advarsel, baade udi Ulfborg-Hind og Hammerum Herreder. Og siden jeg erfarer, at Sr. Opitzius handt haver hannem, dog hand hværken hafde Passe eller Beskeen, hvorfra han er kommen. Saa vilde jeg underdanigst formode af deris Velbaarenhed at samme Fousker, nafnl. Niels Glarmester i Aulum Sogn maatte ved en Mandat fra Sr. Etatzraad indstændig andbefalis at indeholde med hans forhen brugte Fouskeri udi min Forrætning. Og hvis hand icke endnu effterdags skulle straffes effter Loven og Forordning som Mandatz Overtrædere, saa vel deris Amt Beboer at de maatte og blive anbefalet i samme Mandat ved ingen at lade sig betiene uden af mig som er autoriseret, helst ieg nu i 16 Aar upaaklageligen haver betient Amtet baade for Proprietair, Præster saavel som Bønder - - - .

I øfrigt henlever ieg forventende mig en naadig Resolution.

Ringkiøbing,
dend 9de May 1748.

Høyædle og Velbaarne
Hr. Etatz og Justits-Raad
Naadgunstige Herres
underdanigste Tienere
Niels Pederson Ohrloff.«

I en erklæring fra herredsfogden i Ulfborg-Hind herreder oplyses, at glarmesteren for 3 år siden havde opereret i jurisdiktionen og i den anledning blev taget, men løb igen. Året efter tog Niels Ohrloff ham, da han skar plage i Ulfborg, »men Undervejs ved Brogaard echaperede hand og svømmede over Aaen og udi et Kiær, hvor ingen kunde tage ham,« skar så siden i Thim og Madum osv.

Selv fremstiller Niels Bentzen Uldfæld, Fæstebonde på Lergrav, ligeledes sin sag skriftlig således:

»Bekiender for Herritsfogden hvorledes ieg fattige Menneske er paa mordiske og røver Viis nogle Gange angreben og overfalden af Hæste Skiæreren Niels Pedersen Ohrlov af Rindum og hans Medfølger, fordi ieg iblandt andre mine Hænders Giærninger til Brødets Erhvævelse har for en og anden skaaren nogle Hæste og Plage, som hverken bem. Niels Ohrlov eller den anden Hæsteskiærer har villet eller kunnet skiære, hvilket er og bliver at bevise, naar ieg fattig forslagte og udplyndrede Men-

neske maa nyde Ret af Kongens Fred og Frelse - - - for 6 Aar siden angreb Niels Ohrlov mig i Hover Sogn med 2de hans Medfølgere Jacob Odderbæch og Peder Hammelsvang med Bøsse paa Armen fratog mig da 5 Rdl. i Penge 4re Alen sribet Tøi 1 Par bered Skind. Dernæst forgangen Aar Niels Ohrlofs Broder Hans Pedersen og en Kone af Madum angreb mig og maatte give dem de Penge ieg havde 1 Rdl. 1 Mk. 10 sk. som ieg der anklagede for Herr. Fogden, men Gud bedre den fattige, som ey har noget at forsvare sig med. Noch bemeldte Niels Orloff og Broder forgangen Aar ved Pintzetider angreb og tog mig til Peder Vestergaards i Ulfborg i mange Folks Paasiun, jagede mig for ved dem med Hug og Slag indtil de fik mig ud paa Heden, da ieg maatte trække min Lomme ud og da tog de Penge ieg havde 3 Rdl. 3 Mk. En Halvskiorte og en Par Halværmer, vilde saa hugget mine Hænder af, havde ikke en Kone og en Pige, som kom kiørendis hørt mit Raab og Skrig og dog fuldte Røverne mig til Tim Bro og Aa, der sprang ieg i Vandet og saa tog Niels Ohrloff min Kiortel og bandt ved hans Sattel, saaledes har de tracteret mig arme Menneske som i 9 Aar tjente for Matros paa Hs. Mayts Salig og Høyloflig Konge Frederich den 4des Ohrlog og for med mange flere for 27 Aar siden ærlig afskediget - - - .«

Sluttelig henstiller glarmesteren, at Niels Ohrloff viser Retten »hvad eller hvis Prævillegium han har paa Hæsteskæreriet - - - saa faar ieg vel 6 Ugers Opsættelse til at faa min Nød og Trang paaklaget paa høgere Steder.«

Trods den brutale behandling, han synes at have været genstand for af anklageren, gik sagen Niels Uldfæld imod, thi den 26. oktbr. 1748 blev han dømt til enten at betale en bøde på 30 rdl. eller tilbringe 2 år i Viborg tugthus.

Ohrloff-slægten, hvoraf der findes adskillige efterkommere, særlig i Jylland, skulle i følge folkesnak være kommen ind med »Hoffet i Horsens« fra Rusland i slutningen af forrige århundrede. Denne påstand er imidlertid kun falsk gætværk, thi alle de russere, der ledsagede de fyrstelige personer, der den 13. oktbr. 1780 ankom til Horsens fra Archan-gelsk, vendte efter bestemmelsen hjem igen til Rusland. Men desuden træffer man slægten længe før den tid i Jylland - en Peder Orlov nævnes 1618 i Ribe -. I 1717 rettede to brødre, Nicolaj og Henrich Orlov, hestegildere i Langeskov, en anmodning til stiftamtmand von Plessen, Aarhus Stift, om at beskytte sig og hesteskærer-embedet, som de et

par år tidligere havde fået af amtmanden, mod en Poul Laursen på Frijsenborg gods og Hans Christensen, Stjernholm amt. Frijsenborgskæreren synes navnlig at have været en »farlig« konkurrent, eftersom det i klagen hedder: »at den paa Grevskabet lader sig ansee, som den der skjætter ingen, i ded han, hvor han rejser, fører Flinter og anden skarp Gevær for at omkomme os i vor Næring, saa vi maa frygte for saadan Gjenge.« (Aarhus stiftamtsarkiv, Vibg.).

I sin Hjerm Ginding Herreders Beskrivelse har dr. O. Nielsen nævnt flere hestegildere af Ohrloff-slægten.

Vardeegnens rakkere.

I DET 18. århundrede træffer vi rakkere eller natmandsfolk i flere af sognene omkring Varde, og adskillige af disse folk kom mer eller mindre direkte i forbindelse med de natmændsfolk og kjæltringer, der fandtes i Skjern- og Herning-Eggen.

I Bryndum sogn

nævnes (i kirkebogen) *Anne Malene af Hedehuset*, der blev begravet ¹⁸/₁ 1762, 91 år gml. - hun var altså født omkring 1671. Hendes mand hed antagelig »Niels Rakker«. Det er vistnok deres søn, natmand Anders Nielsen, der fik embedet efter faderens død, og som fik følgende børn døbt i Bryndum kirke: 1747 *Mette Andersdatter*, ¹⁸/₁ 1750 *Søren* (død s. å.), ¹²/₃ 1755 *Anne Malene Andersdatter* og 19. s. eft. trin. 1762 *Ingeborg Andersdatter*.

Den ¹/₁₂ 1762 blev Anders Nielsen, natmand af Hede-huset, begravet. Hans alder opgives ikke, og konens eller enkens navn har jeg ikke fundet.

Jeg formoder, det er en søster til Anders, *Margrethe Nielsdatter af Hedehuset*, der den ⁶/₁₀ 1764 blev gift med *Niels Jørgensen af Outrup*. Som forlovere blev indskrevet *Jens Jørgensen af Dejbjerg* (mulig Niels Jørgensens broder) og *Mette Andersdatter af Hedehuset*.

Niels Jørgensen fik natmandsembedet i Bryndum, men døde allerede et års tid efter - han blev begravet den ⁶/₁₀ 1765. Den ³¹/₃ sidstnævnte år fik parret en søn døbt *Jørgen*; men barnet døde året efter.

Da natmandsembedet nu atter var ledigt, flyttede en *Abraham Jørgensen* med sin kone, *Kiersten Hansdatter*, og deres tre børn, *Else*, *Sophie* og *Jørgen*, fra Kvembjerg i Dejbjerg sogn til Hedehuset, hvor de den ²¹/₁₂ 1769 fik et dødfødt drengsbarn begravet. Det er sandsynligt, at Abraham var broder til førnævnte Niels Jørgensen og Jens Jørgensen (Kvembjerg) og at disse Folk stammede fra Ovtrup. Hvor længe Abraham levede i Kvembjerg, kan ikke oplyses, men Palmesøndag 1767 fik han Datteren Sophie døbt i Dejbjerg kirke. (Se under Muse-slægten).

Kiersten Hansdatter havde været gift før, og i Bryndum kirkebog nævnes, at hendes datter, Abrahams steddatter, *Else Malene Frideriksdatter*, den ⁴/₆ 1780 fik en datter døbt Hylleborg Kirstine - som barnefader blev udlagt en »gevorben Soldat Unger fra St. Andst.«

Den ¹/₆ 1784 var der stor fest i Rakkerhuset, thi den dag blev ungkarl *Jørgen Frederic Abrahamsen* af Hedehuset og *Ingeborg Andersdatter* fra *Stauning** trolovede i Bryndum og samtidig blev Ingeborgs broder, *Henrik Andersen* fra Stauning, trolovet med Jørgens Søster, *Sophie Abrahamsdatter* - de blev viede i Bryndum kirke d. ¹²/₁₁ s. å. Som forlovere var indtegnede Abraham Jørgensen (A. J.) og Anders Andersen (A. A.).

Abrahams anden datter, *Else Abrahamsdatter*, fik den ¹⁴/₁₂ 1773 sit uægte barn døbt *Anna Margrethe*. Som barnefader blev udlagt »Omløbende Natmands Dreng, navnlig Johannes Hansen« fra Horne - ham der siden blev kendt under navnet »den gule Rakker«.

Abraham synes at have drevet en større forretning, thi 1779 ²¹/₁₁ oplyser Brøndum kirkebog: »havde *Natmands Svend Anders Andersen* og *Anna Christensdtr.* en Datter ved Daaben kaldet *Anna Kathrine*« og »1783 1. Sept. blev *Natmandssvend Anders Andersen* og Hustru *Anne Christensdtr.* deres Tvilling Døttre formedelst Svaghed af Præsten hjemmedøbt i Overværrelse af Børnenes Moder samt Abraham Jørgensen, Hustru og Datter Sofie. Det ældste Barn blev kaldt *Margrethe* og det yngste *Else*. Dca. 12. p. Trinit. den 7. Sept. blev Hiemmedaaben comfirmeret i Brøndum Kirke. Natmand Jørgen Jørgensens Datter *Else* af Outrup bar *Margrethe*, og Natmand Abraham Jørgensens Datter *Sophie* af Hedehuset i Brøndum Sogn bar *Else*. Testes Abraham Jørgensen af Hedehuset, Christopher Nielsen af Outrup, Henrik Andersen af Stauning, Jørgen Jørgensens Hustru, *Else Malene Caspars Datter* af

* Ingeborg og Henrik boede tæt indtil Kvembjerg-huset, men på Stauning grund, til de blev gifte.

Outrup, Christen Jensens Hustru Lisbeth Johannesdatter og Datter Mar-
ren fra Salling; Mortens Datter Anna Maria fra Rye, og Niels Beches
Datter Else af Madum. Konen blev indladt Dca. 16 p. Trinit.«

Abraham Jørgensen, Forum, blev begravet den $\frac{4}{12}$ 1807 - hans alder
angives at være 83 år - og konen blev begravet den $\frac{11}{6}$ 1809, 80 år
gammel.

I Abrahams ældre dage passede sønnen, Jørgen, og svigersønnen,
Henrik, embedet. Den $\frac{10}{9}$ 1786 »blev Henric Andersen og Sophia Abra-
hamsdatter deres af jordemoderen, Kirsen Bastians, hiemmedøbte søn,
Abraham kaldet, hans Daab confirmeret. Præstekonen Mad. Huulegaard
bar ham. Testes Her. Lorentz Lütken Landmaaler, Niels Christensen af
Forum, Ingeborg Jeppesdatter ibd., Birthe Jensdatter af Fogelbech. Ko-
nen døde, inden hun kunde blive indladt.« Den 20årige Sophie blev
begravet i Bryndum den $\frac{17}{9}$ 1786.

Jørgen Abraham og Ingeborg af Hedehuset fik en del børn. Den $\frac{6}{3}$
1786 blev datteren, *Kirsten*, døbt, den $\frac{22}{3}$ 1789 *Anna Sophie**'s dåb
confirmeret, den $\frac{31}{7}$ 1791 *Anna Margrethe* (død 1794), den $\frac{13}{4}$ 1794
Anna Margrethe (død s. å.), den $\frac{2}{8}$ 1795 *Jens Christian* (blev confirme-
ret i Nebel 1810), den $\frac{26}{2}$ 1798 *Anna Maria* (confirmeret i Nebel 1812),
den $\frac{8}{3}$ 1801 *Anna Margrethe*, og endelig den $\frac{20}{3}$ 1808 fik de datteren
Mette døbt. Som hjemsted nævnes Forum og blandt fadderne findes
barnets søster, Ane Sophie. Desuden havde de en datter, *Ingeborg Jør-
gensdatter*, der blev confirmeret 1819, og som fik uægte Børn døbt i
Bryndum 1826 og 31.

I en indberetning, angående fattigvæsenet 1794, skriver Pastor Huule-
gaard, at der i Skads herred kun findes natmandsfolk i Bryndum sogn,
hvor der er »een Natmandsfamilie bestaaende af 8 Personer, som alle
forholde sig skikkelig. Deres Næringsvej kan aldrig blive Tjeneste hos
Bønder: thi jeg tror ikke, at Bondens gamle Fordomme udryddes ved
alle kgl. Forordninger, præstelige Formaninger og Exempler. I afvigte
Sommer tog jeg en af Natmandens Døtre i min Tjeneste, blot for at
give Bonden Exempel: men jeg kunde ikke, enten jeg ved Opmuntringer
eller Bebreidelser eller Trudsler overtale mine andre Folk til at spise af
Fad med hende. Min Kone spiste af samme Fad som hun, men det vir-
kede intet paa de andre. I mine Tanker er det bedst, at den nuværende

* Hun blev gift i Bryndum 1817 med ungarl Jens Sørensen fra Esbjerg.

Natmandsfamilie ernæres som hidtil, dog med noget aarligt Tillæg, siden deres forrige Fortjenester ere indskrænkede . . . » (Landsark. Vibg.).

På folketællingslisten 1801 nævnes som boende i Hedehuset: Jørgen Abrahamsen, Husbond, 37 Aar, jordløs Husmand og Skorsteensfeger i Skads Herred; hans Kone, Ingeborg Andersdatter, 39 Aar; deres Børn: Kirsten, 15 Aar, Anne Sophie, 12 Aar, Jens Christian, 6 Aar, Anne Marie, 3 Aar, og Margrethe paa 1 Aar. Endvidere: Abraham Jørgensen, 79 Aar, gift 1ste Gang, Kirsten Hansdatter, 82 Aar, gift 2den Gang (Husbondens Forældre) - faaer Ophold af Schads Herred.

Om Bryndum rækkerne findes kun lidt gemt i nutidens overlevering. Kun de allerældste folk mindes Ingeborg Rakker, »en lang, smal én med en stor skyghat«, der boede på Bryndum hede, men som vistnok tilbragte sine sidste år i Astrup fattighus.

Ingeborgs eftermæle er ikke det allerbedste. Hun, der var »en lille kun klog«, både kunne og ville gøre fortræd. Den 97årige Anne Vestergaard i Forum har fortalt mig, at Ingeborg Rakker som hævnakt lavede det således på Forumlund, hos Jens Lund, at fortællerens fire halvbrødre blev sølle allesammen (åndssvage), ligesom man stadig havde uheld med kreaturerne - og så var det endda meget værre i formandens, Niels Lunds, tid. Slemme var det, og det »orted ud i fem slæjtled«, så det var ikke så sært, folk var ræd for hende.

Visse tider af året, i slagtetiden og ind til højtiderne, drog Ingeborg rundt i sognene og tiggede. En 85årig kone, Karen Bondesen, i Alslev, der var født i Toftnæs, fortalte mig følgende træk: Ingeborg Rakker logerede en gang imellem hos fortællerens forældre i Toftnæs, men da hun kom der en aften, sagde konen, Oskild Sørens datter, at man ikke godt kunne have hende denne gang; men nu kunne Ingeborg få noget at spise og så skulle karlen følge med hende hen til landevejen, så hun let kunne finde hen til en anden gård, hvor hun kunne overnatte. Grunden til, at man ikke kunne have Ingeborg, var, at man hvert øjeblik ventede småfolk i gården. Nå, tiggersken takkede for mad og gjorde en bemærkning om, at det ikke gjorde noget, at man ikke kunne have hende natten over; men idet hun ved afskeden var i døren, vendte hun sig om og sagde: »Ja, sku I slå nåt te - enten dæ hæjer æ båen - så ved I, hu a buer!«

Kort efter gjorde Oskild barsel. Om dagen drak og sov barnet godt; men når aftenen kom, skreg det i vilden sky og ville ikke tage bryst.

Manden, Kr. Nielsen, måtte hver nat op og rende frem og tilbage over gulvet med det skrigende barn. Det blev langt fra bedre og folk snakkede om, at man vist burde sende bud efter Ingeborg Rakker, der var god til at kurere den slags; men Oskild sagde, at det dog var den sidste, hun ville søge hjælp hos. Imidlertid endte det med at karlen, Hans »Else«, en aftenstund måtte afsted ind over heden til Forum efter Ingeborg.

Da kællingen ud på natten kom til Tranegård sagde hun: »A æ træt -, a ka et i awten«, og så gik hun i seng. Men hun fik ikke megen ro, for barnet skreg, som gjaldt det livet, og faderen måtte op og trave med det frem og tilbage over gulvet. Da Ingeborg havde ligget og hørt lidt på spektaklet, sagde hun: »De ka et go - a mo nok op!« Sa kom hun op, forlangte en kniv og en træ tallerken, satte sig hen til bordet og gav sig til at skære nogle lyngkroge eller pinde i små stykker, som hun puttede i en lille pose, hun havde syet. Da hun var færdig med arbejdet, gik hun hen og hængte posen om halsen på barnets moder og sagde: »Så, læ no æ bæn kom hæn o fo æ brøst - hwa render I mæ den ater!« Manden bemærkede: »Hwa vel æ bæn hå æ pat!«; men da man lagde barnet til tog det bryt, og siden var der aldrig noget i vejen.

Næste morgen skulle Ingeborg have sin betaling. Hun forlangte et stykke barnetøj af hver slags - det skulle naturligvis bruges til hendes egne børnebørn; men så var der også et klæde, der om natten lå over barnets hoved, - »de sku a osse gjarn ha«, sagde Ingeborg. »De for I et - de æ a blöwen genn«, sagde Oskild, »men kier æ bæn sæ, skal I fo en stök, dæ æ lisså gue.«

Det blev også galt i nabogården. Der var et barn, en dygtig dreng, trekvart år ældre end Oskilds barn. Ingeborg Rakker kom derind for at tigge, fik vist ikke alt det, hun ønskede sig; i hvert fald blev drengen sær efter den tid - »han væj-st et«, hvorimod hovedet voksede og blev ved at vokse. Så fik man da bud efter Ingeborg. Da hun kom sagde hun: »Nå, I ku ha hint mæ far - no ka Kræ Nielsens bæn kom te o go far jæs!«

Den 93årige Niels Jessen Gregersen i Forum huskede, at Jørgen Abraham og kone boede i rakkerhuset (æ Klyynpøt) i Vesterforum syd for Langsom. Jørgen gik og fiskede en del, men ellers bestilte han ikke noget særligt, - han var hverken blikkenslager eller glarmester. Da rakkeriet hørte op, fik de en ko. Nu er der en lille gård, hvor rakkerhuset lå.

Børnene fra rakkerhuset synes de ældste folk i sognet ikke at kende noget til og forgæves har jeg eftersøgt de gamle fattigprotokoller for

Bryndum sogn - de synes at være gået tabt ved en ildebrand. I den ældste af forstanderskabets protokoller, der er bevaret, har jeg kun truffet Jørgen Abrahamsen nævnt én gang. Han fik den ²⁶/₂ 1847 bevilliget lærred til et par lagner og en skjorte.

Ved folketællingen i 1834 bor Jørgen og Ingeborg i et hus i Forum og da har de en plejesøn, Stephan Jørgen Stephansen*, på 8 år hos sig. Men i 1840 bor parret i fattighuset - Jørgen er da 79 og Ingeborg Andersdatter 82 år. Samme år nævnes deres 51årige datter, Ane Sophie, der er gift med tømmermand Jens Sørensen Esberg - de bor i Forum.

Ingeborg døde den ³⁰/₁₀ 1850. I kirkebogen angives hendes alder til 95 år og hun nævnes da: enke efter fattiglem Jørgen Abrahamsen. Samtidig oplyses, at hendes fader hed Anders Johansen, (V. Nebel kirkebog).

Om Jørgen Abraham fortælles nedenstående træk i Evald Tang Kristensens »Jysk Almueliv« V. 685. Er der ikke af meddeleren sket en forveksling med hensyn til stedsangivelse, Bjærgmosekjær (Horne), da har Jørgen og Ingeborg sikkert kun opholdt sig der ganske kort, eftersom jeg ikke har fundet spor af disse i arkivalierne eller ved at udspørge gamle folk i Horne.

»Jørgen Abraham, der boede i Bjærgmosekjær, hans kone løb med æ gule Rakker, der ogsaa boede i Horne, og de var længe henne. Endelig kom hun igen. Saa sagde Folk til ham: »Var du fornøjet med det, te din Kone saadan løb med æ gule Rakker?« Han svarede: »Aa, Gud, læ Soten tornes i ham, den lille gule med æ Kannd, han ku ha læt mi Kjælling wann.«

I Foraarets Tid, da der kastedes Klyne, var alle unge Folk fra Bjærgmose nede i den Mose at kaste Klyne, og saa gik de derind til Jørgen Abraham og spiste Meldmad. En Dag, mens de unge var der inde, saa kommer hans Kone med et Fad Vælling og sætter paa Bordet og gaar fram igen. Æ Rakkers Børn kan ikke godt bie, men snupper Skeerne. Saa siger han: »Hold jere Framfødder fra æ Fad, Børn!« Saa er der en Pige iblandt de unge, der stikker saa hjertelig i at le ad det. Han bliver fornærmet derover og siger: »Griner du af mig, saa skal og Soten tornes i din knabbere Tryne, din lie Spetååkel.« Pigen hun ud af døren og kom der aldrig mere. Hun var smaa-pok-arret, og derfor var det, han kaldte hende knobberet.

* Søn af pigen Ingeborg Jørgensdatter af Forum, f. 4/9 1826.

Æ gule Rakker var inde et Sted med hans Kande og satte den i Forstuen. Der var Mælk i den, og saa kommer der en Hund ind og faar Hovedet under Rebet, som han bar den i. Idet han lukker Døren op, saa render Hunden med Kanden. Han raaber da til Konen: »Johann, Johann, æ Hund render mæ mi Kannnd.«

Naar Abraham* kom ind et Sted at tigge, forlangte han altid saa meget. »Kan du give mig et Pund Smør i Dag eller et Faarelaar.« Han gik omkring og spillede noget for Folk, og saa sagde han: »A skal Saten torne mig spille for jer, te æ Lus skal dratte af jer!« De var svirende en Gang, ham og nogle flere, og det var Tordenvj. Saa siger han: »Lad os nu faa en Draaem, inden æ Skrald kommer.«

Ovtrup rækkerne.

Visse ting tyder på, at overleveringen har ret, når den melder, at stamfaderen til de senere bekendte Dejbjerg-Kvembjerg rakkere skulle være kommen fra Ovtrup, og jeg er ligeledes tilbøjelig til at mene, at såvel enkelte af Horne rækkerne som stamfaderen til Rind rækkerne stammer fra samme kant. Personnavnene tyder i hvert fald på, at der var et nært slægtskab mellem disse og Ovtrup folkene.

Den første natmandsfamilie, jeg ved af at sige, der boede i Sdr. Tang, Ovtrup sogn, V. Horne herred, var *Jørgen (Jørgensen) og Else Malene Caspersdatter*. Hun var født ca. 1724, nævnes på folketællinglisten 1787 som enke efter 1ste ægteskab, 63 år gml. og levede endnu i 1803.

Efter Jørgens død, fik sønnen af samme navn stedet - et lille hus med nogen jord uden hartkorn, der var tillagt ved udskiftningen. Efter mandens og konens død skulle stedet tilfalde sognet. Der havde oprindelig hørt nogen jord til natmandens hus, men Jørgen måtte sælge denne på grund af armod.

I 1813 angives, at Jørgen Jørgensens næring er at flå heste og feje skorsten, desuden havde han en smule indtægt ved at lave og sælge limer (koste) og ved at gå lidt i dagleje. Skønt han kun er 50 år, bemærkes dog, at han er en gammel mand, dog arbejdsfør.

»Da Natmandsbestillingen bortfaldt, fik han af Herredskassen 5 Rdl. - en ganske utilstrækkelig Erstatning -«, og familien måtte derfor af og til tigge, når det kneb.

* Dvs. Store Abraham.

For at bøde lidt på husets slette økonomiske forhold, slog såvel faderen som sønnen, *Christen Jørgensen*, sig undertiden på tyvehåndværket. Men da de natten mellem den 4. og 5. Decbr. 1812 overfaldt, mishandlede og bestjal en Søren Hansen Smed, der boede i et afsides liggende hus i Vostrup, og lagde denne bagbunden på gulvet, så gik det galt.

Ved de forhør, der begynder ved Horne herreds ret d. 7. jan. 1813 og ender med, at gærningsmændene dømmes d. 8. juli s. å., fremkommer der en del interessante oplysninger.

Sønnen Chr. Jørgensens opdragelse siges at have været skikkelig, dog har han kun lært catechismus. Moderen forklarer, at han var genstridig, og hun mente, at han det meste af sommeren havde opholdt sig i Dejbjerg. Selv forklarer Chr. J., at han for et år siden havde fast tjeneste hos Carstensen i Tjæreborg - og at han siden har levet af dagleje og skorstensfejning.

Som ledsagerinde havde Chr. J. *Anne Kirstine Jørgensdatter* fra Mørup i Rind sogn, Hammerum herred, og hun forklarer, at da hun og Chr. var hos Caspers i Mørup, kom Jens Peter der med glaskiste på ryggen. Han ville til Snebjerg, sagde han, at hente noget fruentimmertøj, som han havde taget fra en kvinde, der havde fulgt ham i 6 år, men som han nu havde jaget bort. Jens Peters rette navn var ellers *Jens Jensen* - han var født 1788 i Mogenstrup i Salling og tilstår, da han bliver anholdt og kommer i forhør d. 4. marts, at han i 5 år har levet sammen med en pige, *Anne Jørgensdatter*, (faderen var Jørgen Rasmussen på Seem Mark) uden at være gift, men de havde ingen børn. Han var forøvrigt en skidt knægt, der havde adskillige synder på sin samvittighed. Medens han og Anne boede i et lille hus på Føvling hede, blev parret anholdt for tyveri, ført til Haderslev arrest og derfra måtte han en tur til Rendsborg og hun til Glückstad. Nu dømmes han til 5 års tugthusarbejde i Viborg, og der bemærkes samtidig, at han har været voldsom og uregerlig i arresten.

Jørgen Jørgensens kone, *Maren Christensdatter*, var på nævnte tid 52 år og altså født omkr. 1761. Hun var født i Roslev (Salling) og konfirmeret i Skive. Hendes fader, der rømte, da hun var 5 år, hed *Christen Jensen*, og hendes Moder, *Ane Elisabeth Johannesdtr.*, fulgte med datteren til Ovtrup, da denne blev gift med Jørgen, og der døde moderen i 1805, 79 år gml.

Jørgen og Maren fik 10 børn, hvoraf de 7 levede i 1813, og da var den yngste 8 år. Jeg har fundet følgende af deres børn:

Else (Malene), der var født c. 1788 og conf. 1806; *Anne Elisabeth*, f. c. 1790, conf. 1807 og gift 1833 med Frands Chr. Nielsen, Damhuset; men da han forlod hende, slog hun sine pjalter sammen med Natmand Hans Mortensen i Resen og fik med ham en datter, Maren Hansdtr.; *Christen*, f. c. 1792, der blev sendt til Viborghus 1813; *Jørgen Frederik*, f. c. 1794, conf. 1809 og tjente da i Ø. Debel - i 1813 tjente han Chr. Frandsen i Bækhus, besøgte 2. juledag sammen med sin moder faderen i arresten, »og da skal han ud af arresthullet have sagt til sønnen, at der lå nogle sølvpenge under en kampesten i stuen,« som sønnen så tog. Men da Jørgen Frederik stedse har tjent ude, kender han ellers intet til ovennævnte misgærninger.

Ane Sophie, f. 1796 - begr. 23. septb. 1798, 2 år gml.; *Jens Peter*, døbt 17. Marts 1799, tjente 1813 hos degnen i Ovtrup, blev conf. i Durup, dømt ved Lysegård-Hids herred d. 30. aug. 1844 og indsat i Viborghus; *Casper*, døbt d. 3. maj 1801; *Friederich*, døbt d. 7. Aug. 1803, g. m. Jensine Jochumsdatter, men løb på Varde marked bort med Karen Due; *Johannes*, døbt d. 3. maj 1807 og begr. 24. maj 1810. Ved Johannes's dåb nævnes Johannes Natmand og hustru fra Horne som faddere.

Jørgen Jørgensen og Chr. Jørgensen fik d. ^{8/7} 1813 hver 2 års tugthus og Maren Christensdatter samt Anne Kirstine fik hver 8 mdr.

I tugthusprotokollen findes følgende oplysninger om Jørgen og Christen: J. J. 52 Aar, 67" stærk af Skuldre, sort Haar, blaa Øjne etc., gift, 4 Dreng og 2 Piger. Han afgik sammen med »Christen Jørgensen - »farlig Forbryder ei straffet før«, 22 Aar, 63", middel af Væxt og af Bygning, har lyst Haar, blaa Øjne, er ellers rask, ugift har en Dreng, og Jens Jensen eller Jens Peter, født i Grinderslev Sogn - »farlig Forbryder« - sendt til Københavns Raspehus d. 22. Maj 1814 under Bevogtning.

Ved nævnte lejlighed blev natmandshjemmet i Sdr. Tang opløst, og siden træffer man Maren og datteren Elisabeth dels i natmandshuset i Resen og dels hos natmand Jens Diederiksen i Durup. J. D. var gift med en søster* til Maren, og da konen døde kort efter Marens ankomst, blev sidste der i huset, indtil hun døde.

* Frederikke Christensdtr. Hun fik 1798 d. 22. april en søn døbt, Hans Chr Johansen, medens hun opholdt sig i Sdr. Tang.

Horne rakkene.

I slutningen af det 18. århundrede og første halvdel af det 19. træffer man to natmandsfamilier i Horne sogn. Den ene natmand hedder *Christopher Nielsen* og den anden *Johannes Hansen* - sidste kaldte man »ægul rækker«. At der, foruden sognets egne natmændsfolk, kom mange omløbende kjæltringer til sognet, fremgår af fattigprotokollen (sognerådets arkiv). På fattigkommissionens møde på Nørholm den 28/6 1806 overvejede man, hvilke midler man skulle bruge »til med Sikkerhed at standse saavidt muligt den overhaandtagende Omløben af fremmede Bøttere og blev i denne Henseende vedtaget, at en Fattigfoged skulde antages for ethvert af Sognene (Thorstrup-Horne) og tilbydes 5 Rdl. hver i aarlig Løn og 10 Sk. for enhver Omløber fra fremmede Steder, som af ham antræffes og til Sognefogden henføres og opbringes, og skal da en saadan Fattigfoged meddeles en Instrux af Distriktets Commission til yderligere Forklaring af, hvorledes han skal passe denne sin Tjeneste.«

Christopher Nielsen hørte ikke af Fødsel til de Varde rakkere, idet han var søn af den i sin tid berygtede Niels »Kolli« i Sdr. Nissum. En broder, der hed Christen Nielsen, men som blev kaldt Christen Bæk, boede i Madum, Ulfborg herred, og der havde Christopher også sit tilhold kort før han den 22/6 1777 blev gift med natmandens datter, *Ane Sophie Jørgensdatter*, i Bryndum.

Mulig har parret en tid opholdt sig i Ovtrup, eftersom der den 10/6 1782 i Bryndum kirkebog nævnes en Christopher Outrup som forlover, da Christen Nielsen af Kårby og enke Ingeborg Jørgensdatter af Durup bliver gift.

I overleveringen nævnes oftere en Stoffer Rakker, der rimeligvis er identisk med vor Christopher. Her skal, efter Jens Kamp's Danske Folke-minder, 1877, gengives følgende træk:

»Den gamle Stoffer Rakker kom engang med to »Diller« og flere børn til en Gaard i Thorsted ved Ringkøbing og bad om Nattely. De fik ogsaa Lov til at ligge paa noget Halm i Bryggerset, der rigtignok var uden Loft. Om Morgenen, lige som Manden i Gaarden var staaet op, hører han stor Allarm i Bryggerset, som om noget tungt faldt ned. Han iler derud, og da staaer Stoffer og jamrer sig, men saa snart han saa Manden, farer han løs paa den ene af Konerne og begyndte at prygle hende. - Det skulde nu nemlig hedde sig, at det var ham og Konerne, der sloges, og at det var Aarsag til den store Spektakkel! Dog, da Stoffer var draget

afsted med sine Koner, bleve de der i Huset kloge paa, hvad der havde været i Vejen. Der hængte en røget Side Flæsk højt oppe paa Skorstensmuren i Bryggerset. Den havde Stoffer faaet lyst til at smage og havde saa krøbet op paa Skorstensdøren. Men som han halvt havde faaet Skin-ken skaaret igennem, gik Døren i Stykker, og Stoffer faldt ned uden at faa noget af Flæsket. For at aflede Mistanken gav han sig saa til at prygle løs paa Konerne.«

Utvivlsomt strejfede Christopher meget om og kun få gange nævnes han eller familien i de ældste fattigprotokoller. I 1804 får konen og deres 2 børn 2 skpr. rug og i de følgende 2 år lidt mere. Sidste år, konen er opført på forsørgelsesplanen, er i 1806, da fik hun 3 skpr. rug, 2 skp. byg og 1 mk. 12 sk. Der bemærkes, at hun er fattig.

På et møde d. ^{30/10} 1829 oplystes, at »Natmand Christopher Nielsen d. 31. s. M. var bragt til Sognefogden i Horne fra fremmede Sogne, dog uden Bekostning for Transporten. Han befandtes meget svag af et farligt Broktilfælde, og da han er forsørgelsesberettiget (her), var han midlertidig tagen i Huusly og Pleie i Hindsig efter Omgang - .

Commissionen finder det bedst tienligt for ham, at han indtinges til Pleie hos en Familie og at derom Accord afsluttes underhaanden, saafremt Bekostningen ikke overstiger 1^{1/2} Td. Rug, 1^{1/2} Td. Byg og 8 Rdl. i Penge aarlig i maanedsviis Betaling; hvis saadan Accord ikke lader sig slutte, da foretages Licitation over hans Pleie i Morgen efter Gudstjenssten. Skulde ingen Lejlighed være at erholde for ham paa enten af disse Maader, da vedbliver han at gaa om fra Mand til Mand. Befindes hans Sygdom at være af den Natur, at Lægens Undersøgelse og Behandling behøves, da besøger Sognefogden i Horne Sogn ham kjørt til Varde.«

Da man hverken kunne få Christopher afsat ved licitation eller accord, »udstædtes d. 3die November en Bog, hvorefter han skulde gaae Sognet rundt fra Mand til Mand i Kost og Pleie.«

Den ^{27/3} 1830 fandtes han død på vejen i Strelluf, Ølgod sogn. Hans alder angives til ca. 80 år. Og den ^{14/12} 1830 oplyses i fattigprotokollen, at sognefogden havde indbetalt 2 mk., som var indkommen ved auktionen over Christopher Nielsens efterladenskaber, nogle få mådelige klædningsstykker - det samme beløb, som hans begravelse kostede.

Hvor mange børn parret fik, ved jeg ikke; men jeg har fundet følgende:

Appelone Kirstine Christophersdatter, der døde i Viborg tugthus 1794 kun 13 år gammel; en datter af samme navn, født et par år efter førnævntes død, blev gift ind i den anden natmandsfamilie i Horne. (Se s. 155). Så nævnes der i fattigprotokollen en *Ane Christophersdatter*, der i 1804 ønskede understøttelse, hvad commissionen dog ikke kunne gå med til, da hun var frisk og stærk »og uden børn«. Endelig havde de sønnen, *Niels Christophersen*, der i almindelighed gik under navn af Niels »Ovtrup« eller Niels »Spillemand«. Mærkelig nok kaldes han i arkivalierne ofte Niels Christensen.

Første gang, jeg har truffet Niels Ovtrup, er da han i 1812 kommer syg hjem fra regimentet og får ophold hos sine forældre i Trandsbøl i Horne sogn. Han fik da foreløbig 3 rdl. i hjælp af fattigcommissionen.

I 1814 androg pastor Hjort i Horne, »at en fra det fynske Infanteri Regiment for Apoplexie casset Musqveteer, Niels Christensen eller Christophersen Outrup, er kommen til Trandsbøl, Horne Sogn, fra Outrup og forespørger, om Horne Sogn er pligtig at forsørge ham.«

Amtsfattigdirektionen svarede d. 18/7 s. å.: »Da det efter indhentede Oplysninger er godtgjort, at Niels Christensen eller Christophersen vel i de sidste Aaringer har tjent i Aastrup og Horne Sogne, hver Sted 1 Aar, førend han i Aaret 1807 kom i Krigstjenesten, og efter derfra at være dimitteret fra Aaret 1812 har opholdt sig i Thorstrup Sogn; men da han ingen af disse Steder har havt Bopæl og Hjemstand i saa lang Tid, som er bestemt ved Fattigvæsens Reglementets 6. §, hvorimod han forhen har haft Hjemstand over fulde tre Aar, endog 4 a 5 Aar i Hodde Sogn, saa skjønnes ej rettere, end at han bør af dette Sognedistrict for- sørges, hvilket tillige finder Medhold udi en af det Kgl. danske Cancellie i Aaret 1804 givet Resolution.«

Den 15/6 1813 blev Niels Outrup copuleret i Rind med *Anna Kierstine Caspersdatter*. Aaret efter, den 20/7, fik de sønnen, *Johannes*, der var død i Kvembjerg 8 uger gammel, begravet i Dejbjerg. Den 9/10 1815 fik de en datter, *Ane Sophie Nielsdatter*, døbt i Rind kirke - »Konen Ane Sophie Jørgensdatter fra Horne« bar barnet. Endelig fik de sønnen *Casper Nielsen*, der blev født i Rind den 21/1 1821 og som senere under Navnet Casper »Hodde« blev sørgelig berømt.

Vi forlader nu Stoffer-slægten for at stifte nærmere bekendtskab med den anden natmandsfamilie i Horne.

Johannes Hansen (eller *Johansen*) var, som nævnt s. 147, fader til *Else Abrahamsdatters* barn, *Ane Margrethe*, der blev født i Bryndum 1783. På den tid kaldes han »omløbende Natmands Dreng«; en halv snes år senere (1794) skriver pastor Huulegaard i Bryndum angående fattigvæsenet blandt andet i sin indberetning: » - men de omløbende Natmands-svende *Anders Hansen* og *Johannes Hansen* med Hustruer og Børn kunne tiene Brødet ved en Fabrique.«

Omkring 1800 synes natmand *Johannes Hansen* (den gule rakker) at have slået sig ned i Horne. Familien bor 1803 på Trandsbøl hede og får da 8 skp. rug, 4 skp. byg og 11 rdl. Parret har tre børn på henholdsvis 7, 8 og 11 år hos sig og i fattigprotokollen bemærkes: »alle skikkelige«.

Hvor længe *Johannes* levede sammen med *Else Abrahamsdatter* ved jeg ikke; men parret fik, foruden førnævnte *Ane Margrethe*, tre sønner: *Hans Christian Johansen*, der blev født 1791 i Siig i Thorstrup sogn, *Johannes Johansen*, der blev født 1795, og *Abraham Johansen*, født 1797 - de to sidste blev født i Horne sogn. Senere blev *Johannes* gift med *Ane Sophie Jørgensdatter* - disse var faddere ved *Johannes Jørgensen* i Outrups dåb den $\frac{3}{5}$ 1807. På forsørgelsesplanen for 1814 er opført: »Trandsbøl *Johannes Johansen* 50 Aar og Hustru *Anna Jørgensdatter* 60 Aar - have været Natmændsfolk som have ingen Næringsvej - bor i Fæstehus.« De får dette år 4 skp. rug, 4 skp. byg og 1 Rdl. I 1816 - 17 er *Anna* noget skrøbelig og *Johannes* svagelig. Og i fattigprotokollen hedder det den $\frac{17}{12}$ 1817: »*Niels Christensen* af Rotbøl, som i 4re Uger havde havt den særdeles svage og syge *Anna Jørgensdatter*, Natmand *Johannes Hansens* Hustru af Trandsbøl hos sig til Huse, plejet hende og besørget hendes Begravelse, tilstaaes 1 Rdl. 3 Mk. S. H. Cour. (8 Rdl. N. V.)«.

Angående *Johannes's* død meddelte Skads herreds kontor følgende i skrivelse af $\frac{3}{5}$ 1821 til Thorstrup-Horne fattigcommission:

»Paa Skads Mark mellem Skads By og Krogsgaard fandtes i Gaar Formiddag en død Mandsperson. Under det i denne Anledning i Dag optagne Forhør er det af en Person, som troede at gjenkende den Afdøde, forklaret, at hans Navn er *Johannes*, at han var hjemmehørende i Horne Sogn og er almindelig bekjendt i Egnen under Benævnelserne »den gule Rakker«. Ved den af Districts Chirurg *Monrad* foretagne Besigtigelse af det døde Legeme fandtes paa samme ingen udvortes Læsioner, hvorfor Districts Chirurgen antog, at den Afdøde efter at være

falden paa Marken, ei har havt Kræfter til at reise sig igen og saaledes er omkommen af Kulde.

De under Forhøret erhvervede Oplysninger bestyrke aldeles denne Formodning, hvorfor det efter disse Oplysninger maa antages, at den afdøde har lagt paa Marken paa samme Sted, hvor han i Gaar blev funden, siden Onsdagen den 28de f. M.

Ved at tilmelde Hr. Cancelliesecretairen forestaaende skulde jeg tjenstligst anmode Dem om behageligen fra Vedkommende i Horne Sogn at erhverve videre Oplysning, om den ovennævnte Person derfra er bortgaaet, og ei kommen tilbage m. v., som kan tjene til at skaffe Vished om den afdøde er denne Person, hvornæst jeg beder mig lige behageligen underrettet, om han ønskes begravet i det Sogn, hvori han er fundet død, i hvilket Tilfælde Begravelses-Omkostningerne dog formentlig maae blive for Horne Sogns Regning.

Den Afdøde, som indtil videre er henlagt i Skads Sogns Køllehus, var efter Udseende 50 og nogle Aar gammel, han var iført en hvidegraae Vadmels Kjole, blaae Vest og Benklæder, hvide uldne Strømper og Træsko. Paa Hovedet havde han en graae Hue og en rund Hat. Forhovedet var skaldet. I hans Lommer forefandtes ved Undersøgelsen intet uden en Kniv med Futteral, en liden Flaske, en Tobaksdaase og noget Røgtobak.«

Den ¹¹/₃ 1821 blev Johannes Hansen begravet på Skads kirkegård. I kirkebogen hedder det: »1821 den 1. Marts døde Johannes Johansen, Natmand. Omkringgaaende Betler fra Horne Sogn; fundet død paa Skads Mark. Alder: omtrent 60 Aar.«

Regningen på begravelsesomkostningerne lød på:

1. Breder til førbenævnte Ligkiste og Søm	1 Rdl.	
2. til Arbejdsløn	2 Mk.	8 S.
3. 1 gl. Lærredsbeng at omsvøbe Liget med	2 »	8 »
4. til Gravkasteren og til dem, som aflædte Liget	2 »	00 »
5. 1 Potte Brændevin, 4 Smørrebrød	1 »	00 »

Ialt 2 Rdl. 2 Mk. 00 S.

Foruden førnævnte ejendele nævner sognefogden, N. Midtgaard, i en følgeskrivelse, dateret Soelberg d. 11. martii 1821, følgende genstande:

1 par skindbukser, 2 par uldne strømper, 1 stok, 2 par uldne håndklæder*, 2 tørklæder, 1 par strømpebånd, 1 gl. pose og en nattøje.

* Dvs. vanter.

Om den ældste af »den gule rækker«s sønner, *Hans Christian Johansen*, får man følgende oplysninger gennem Bjerge Aasum herreders politiprotokol:

»Aar 1820 den 27. September, blev en Politiret sadt paa sædvanlig Tingsted om Morgenen Kl. 8, af undertegnede Politidommer i Overværelse af Vidnerne Andresen og Hans Morsig; hvor da blev optaget følgende Politiforhør:

Fra Sognefogden i Fraugde var, med skriftlig Anmeldelse, Gaars Aften Kl. 6 indsendt en i Birkum Bye anholdt Person, ved Navn *Hans Christian Johansen*, som der hos Oldermænden havde betlet og paa Grund af Upaslighed forlangt Nattelleie. Sognefogdens Anmeldelse blev fremlagt og lyder saaledes:

»Da anbragte Person Hans Chr. Johansen ved at afvige fra den rigtige Vej, efter sin Bestemmelse paa sit foreviste Pas, har indfunden sig ved Oldermænden i Birkum og der anmeldt sig saa syg, at ikke videre kan passere; saa kan jeg ikke undlade bemeldte Person, som Betler til Hr. Herredsfogden at lade henføre til videre Foranstaltning.

Fraugde, den 26. September 1820.

Hans Christian Hansen,
Sognefoged.«

Anholdtes Pas og et Dokument udstedt af Inspektøren ved Viborg Tugthuus, under 31. Juli d. A., hvoraf sees, at for nævnte Person i nogle Aar har været i bemeldte Straffeanstalt for Desertion m. v. vedhævet dette Forhør.

Bemeldte Hans Christian Johansen, som ved Indbringelsen var hensadt i Jurisdiktionens Arrest, blev løs og ledig fremstillet, og afgav om sit foregaaende Lev og Levnet følgende Forklaring: At han er født i en Bye, som hedder Siig i Thorstrup Sogn, omtrent en Fjerdingsvej fra Hovedgaarden Nørholm i Ribe Amt. Da Comparenten var 1¹/₂ Aar gammel flyttede han med sine Forældre til Annexet af Torstrup, der efter hans Forklaring kaldes Hvon eller Horne Sogn, hvor han opholdt sig hos sine Forældre indtil han var 10 eller 11 Aar gammel, da han begyndte at gaa omkring i Landet og betlet; og kom han da til Schlesvig, hvor han lod sig angagere ved det der garnisonerede Infanterie Regiment som Tambour, efterat have staaet ved dette Regiment 4 á 5 Aar og lagt

i Garnison deels paa Falster og deels i Kiel, fra hvilket sidste Sted Componenten, efter faa Dages Ophold deserterede fra Regimentet og gik tilbage til Falster, hvor han blev paagreben, og istedet for at straffes efter Krigsartiklerne med Spidsrod blev han, i Betragtning af sin Ungdom og at han endnu ikke var confirmeret, hensat i Viborg Tugthuus paa Kongens Naade, hvorfra han den 31. Juli d. A. igjen blev løsladt, og efter at have besøgt nogle Paarørende, taget Pas fra Randers til København, og siden passeret de Steder, som Paategningerne paa Passet udviser, og forlod Odense i Gaar Morges til Svendborg, hvorhen han havde forandret sin Rejse i den Hensigt, at han vilde til Falster for at se, om han ikke der kunde faa Tjenesten, han var bleven vist fejl af Vejen, og saaledes kommen til Birkum, hvor hans Mangel af Penge, svagelig Helbred og tynde Paaklædning, havde nødt ham til at bede saavel om Huusly som noget til Livets Ophold.

Componenten er omtrent 28 Aar gammel og hans Forældre ere Johannes Hansen og Else Sophia Abrahams Datter, hvoraf den første endnu lever og er fattiglem i fornævnte Hvon eller Horne Sogn. - Componenten vil ikke nogensinde have gjort sig skyldig i anden Forseelse end den omforklarede Desertion, hvortil han foregiver at være bleven forledet af nogle af sine Kammerater; medens han stod ved Regimentet var han et Par Aars Tid sindssvag.

Componenten har ingen Plan eller Udsigt til sit fremtidige Ophold, da han, som en Person, der har været i Straffeanstalten, og svag baade paa Legem og Sjel, ingensteds kan haabe at faae Tjeneste især i nærværende Tid, da der er en Overflødighed paa Tjenestefolk; han bad desaaarsag ved Øvrighedens Hjelp at maatte blive henført til det Sted, hvor han i Følge Reglementet for Fattigvæsenet af 5te Juli 1803 og Placaten af 14. December 1810 tilkommer Forsørgelse. Componenten blev derefter overleveret Arrestforvareren og Forhøret sluttet, for at indsendes til Stiftet med Anmodning om, at de nødvendige Oplysninger igjennem Stiftamtmandskabet i Ribe, saavidt muligt maa blive indhentet, om han, saaledes som forklaret, tilkommer Forsørgelse i Hvon eller Horne Sogn - - da han, som efter Udseende svagelig af Helbred, i det mindste for Tiden, ikke er i Stand til at ernære sig.«

I Thorstrup-Horne sognes ældste fattigprotokol er indført afskrift af de breve og dokumenter, der vedrører Hans Chr. Johansen, og gengives her nogle uddrag:

Direktionen for Viborg Tugthus oplyser i Skrivelse af ^{29/7} 1820: »Det kgl. General Kommissariats Kollegium har under 22. ds. tilmeldt Kancelliet, at det har behaget Hans Majestæt under 21de næstforhen paa velbemeldte Kollegie derom allerunderdanigst gjorte Forestilling, aller underdanigst at resolve, at den i Viborg Tugthus paa Kongens Naade i Aaret 1814 indsatte Hans Christian Johansen maae skjænktes Friheden paa Vilkaar, at ifald han ved at dølg, at han har været Tugthuusfange, søger og igjen erholder Ansættelse i Krigstjenesten, kan han vente atter uden Dom at vorde indsat i Tugthuset, hvilket forinden hans Løsladelse i et Forhør bliver at betyde ham. - Tillige er det allernaadigst resolveret, at denne Benaadning skal udføres paa hans Majestæts høie Formælingsfest den 31. d. M.«.

Da fangen blev løsladt, fik han i afregning 15 rdl. 26 sk. (vistnok arbejdsfortjeneste) samt i rejsepenge for 6 mil a 4 sk. = 30 sk.

Under sit tugthusophold blev han confirmeret den ^{21/6} 1819 i tugthus kirken.

Den ^{11/6} 1820 fik Hans Christian et rejsepas fra Randers til København, udstedt af politimester Neckelmann. Signalementet lyder: »- Fødested: Thorstrup, Alder: 28 Aar; Vext og Bygning: middel; Øjne: blaa; Haar: blond; Særkjende: et Navn paa venstre Haand.«

Han underskriver selv: Hans Christian Johans. Påtegningerne viser, at han den 19. var i Aarhus, den 20. i Horsens og samme dag i Vejle. Den 22. rejser han fra Kolding til Haderslev; så forandrer han ruten og rejser til Middelfart den 23., Odense den 25., hvorfra han rejser til Svendborg.

Den ^{18/10} 1820 oplyser fattigcommissionen i Thorstrup-Horne, at Hans Christian Johansen »er født (døbt) i Siig Bye, Thorstrup Sogn, den 11. December 1791 - af Forældre Johannes Hansen Natmand og Hustru Else Sophie Abrahams Datter, som paa deres Omvandring var kommen til bemeldte Siig, men aldrig der har havt Opholdsted; senere har disse hans Forældre havt et Huus i Trandsbøl, Horne Sogn, hvor hans Moder døde, men der vides ikke, at denne Søn har opholdt sig hos dem, eller været set i Sognene i de sidste tyve Aar, førend nu for en Maanedes Tid siden, da han var hos mig |: Præsten :| og forlangte en Døbeattest, som han dog ei siden afhentede, og da foregav han at være opdraget i Col-ding hos en Paarørende, saavidt erindres hos en Moster, som skal være gift med en Skomagere eller anden Haandværksmand, hvorom han selv

maa kunne give Oplysning. - Da han altsaa her i Sognene ikke har havt noget Ophold, formener Commissionen, at han ikke herfra kan tilkomme nogen Understøttelse. -«

Den ³⁰/₁₀ 1820 var Hans Christian i et nyt forhør i Bjerger Aasum ret, hvor han oplyser, at han i Kolding har en søster, Kjersten Sophie, der er gift med daglejer Ole Nordmand. Han har boet enkelte gange hos disse, men har ellers ikke opholdt sig i Kolding, og han hævder, at han har boet hos sine forældre i Horne sogn fra han var 3 - 4 år til sit 10. år.

Den ¹⁰/₂ 1821 bestemte Det kgl. danske Cancellie, at Hans Christian Johansen bør forsørges af sit fødested - altså Thorstrup-Horne.

Ved fattigcommissionens møde på Nørholm den ⁹/₃ 1821 var H. Chr. Johansen mødt og blev henvist til omgang i distriktet. Men allerede den 18. s. m. indfandt han sig hos stiftamtmand Koefoed i Ribe og ønskede rejsepas til Fredericia, hvor han ventede at kunne få plads på en klædefabrik. Den 23. s. m. udstedte pastor Hjort i Thorstrup ønskede pas, og Hans Christian forlod atter egnen.

I december 1821 fik Thorstrup-Horne fattigvæsen en regning på 9 rdl. 4 mk. 10 sk. fra Fraugde fattig-commission på udgifter til underhold, fra den ¹¹/₁₁ 1820 til ²⁰/₂ 1821, og klæder til Hans Christian.

Udover, at han modtog 4 mk. ¹²/₅ sk. i rejsepenge, har jeg ikke senere truffet ham i protokollen.

Om sønnen, *Johannes Johansen*, junior, giver forskellige politiprotokoller en del oplysninger. I forhør, der blev holdt ved Sunds-Gudme herreders politiret i 1813 over arrestanten, Johannes Johansen, der var anholdt og sigtet for at have stjålet en »Kæppekniv« fra en gårdmand i Rynkeby, oplyser sigtede, at han er 19 år, født i Froulund,* Horne sogn ved Varde, og ukonfirmeret. Hans fader var Johannes Johansen Smidt og moder (Ane) Else, hvis efternavn er ham ubekendt - hun er død for godt 9 år siden. Arrestanten fortæller, at faderen var Skoflikker (nok så fornem en profession som kedelflikker eller natmand!). Da Johannes (jun.) 9 år gammel, kom han fra sin fader og drog ud på betleri. Han drog dels om i »Holsten«, hvor hans søster, Kirstine Sophie, tjente, og dels i Jylland i et tidsrum af ca. 6 år. Så kom han med en skibsløjlighed over fra Fredericia til Strib; derfra fulgtes han med en smørpranger til landsbyen

* Dvs. Fruerlund.

Staurby og omegn. Siden kom han til Fåborg, hvor han kom ind hos en guldsmed Mathias Arentzen. Han var kommen ind hos guldsmeden for at tilbetle sig nogle klæder; men Arentzen spurgte fyren, om han ikke kunne have lyst til at komme i lære. Johannes slog straks til og nu var han hos guldsmeden i omtrent to år. Så en dag var der slået »et skandskrift« op på en skomagers dør i byen. Johannes blev mistænkt for at være skriftets forfatter og mester Arentzen anbefalede sin lærling at rejse; samtidig rådede han Johannes til at fortælle, at denne havde været på kanonbåden Norge.

Nu havde Johannes strejft om nogen tid, var i Rynkeby kommen ind hos en mand, havde bedt om og fået et stykke brød og samtidig »lånt« en kniv uden at spørge ejeren. Ved sin anholdelse fandtes han desuden i besiddelse af et par sølvhægter, som han opgav, at han havde tiltusket sig hos en kone for en sort filthat, samt en sølvknap - sidst havde han, ved bytte med et par sko, fået af »den rødhårede Hans« i Brangstrup.

Den 7/4 1813 blev han for ovennævnte »lån« dvs. tyveri, dømt til at sidde i Odense tugthus et år.

Efter at være sluppet ud får han plads på Hindsøavl; men allerede den 28/8 1814 meldte forvalter Betzer til Vends herredskontor, at »Reserven Johannes Johannesen Buerlund var undveget fra lægdet den 1. august og nu vandrede om på landet som betler.« I Vends herreds politiret d. 8/8 s. å. forklarede Johannes, at han var løbet fra Kauslunde til Odense, hvor han havde tilbetlet sig 2 rdl.; så drog han rundt på landet, samlede sig en del penge, købte sig et par sko i Nyborg-egnen for 12 rdl. Endvidere havde han købt, eller dog fået fat på, et par uldne, lyseblå strømper, et par gamle, grønne, sribede, manchesters korte bukser, et uldent brystduge, brunt med gule striber, en gammel sort vadmel kort kjole med hvide knapper, hvilke klædningsstykker han havde købt af en marskandisers kone. Desværre ved han hverken, hvad konen hed eller hvor hun boede; men da retten er meget interesseret i at få at vide, hvor hans klæder stammer fra, så fortæller han videre, at brystduget blev ham foræret i Kauslunde og at bukserne blev ham givet på en gård, ligesom en liden herregård, der ligger ved en bondeby, omtrent 3-4 mil nordøst for Fåborg. Han havde en flunkende ny filthat på, der var fabrikeret af hattemager Dorich i Odense. Hatten var han ligeledes kommen ærlig nok til, eftersom hans broder, Abraham, der i parentes bemærket var mere velhavende, havde foræret ham samme. Hvad Abraham angik, da var han på

rejse fra Lunde præstegård til København truffet på Johannes og havde da givet sin trængende broder hatten, der havde kostet 29-30 rdl.

I et senere forhør kommer Johannes i tanker om, at han selv har købt hatten hos Dorich - men broder Abraham, der var med, havde forstrakt ham med penge til købet. Iøvrigt er Johannes's hukommelse ret svag, dog kan han huske, at han i sidste forår kom ud af tugthuset efter at være straffet for tyveri. Grunden til at han løb bort var, at han ikke havde klæder nok til at dække sin nøgenhed i fortalte han.

Ved denne lejlighed får man følgende signalement af Johannes Johansen: »58 tommer høj, 20-22 år, lyst hår, blå øjne, almindelige men med dannede ansigts deele, dog noget ubetydeligt skiælende med øjnene, smal af skuldre og af been.«

Den ¹⁶/₁₀ 1814 faldt dommen. Han blev idømt 4 ugers fængsel for betleri - andet kunne man ikke overbevise ham om, at han havde gjort sig skyldig i.

Endelig blev Johannes Johansen tiltalt og dømt ved Lunde-Skam-Skovby politiret i 1815. Af domsprotokollen (Landsark. Odense) fremgår det, at arrestanten den 25. marts var indbragt til Odense fra Norup sogn, hvor han havde udgivet sig for at være en skipper fra Svendborg og under dette påskud havde overtalt en husmand Rasmus Andersen i Norup til at levere sig noget tøj af linned og ulden, som han skulle bringe til husmandens søn, der var ved husar-regimentet. Han fik ti alen lærred og 3¹/₂ alen vadmæl, et par strømper samt noget garn og tråd og drog dermed til Emmelev og Brandsby. Imidlertid havde man fattet mistanke til »skipperen«, man lod ham indhente og fik også tøjet fra ham igen.

Under sin omflakken på Hindsholmen fik Johannes nattely hos Peder Eriksen Ølund. Der lånte han et »pibehoved« at ryge af. Piben tog han med sig og borttuskede den til en anden mand. Hos en husmand Anders Christensen, i Husum navngav han sig for Frederik Skipper og fortalte, at han var godt kendt med husmandens broder, Hans Christensen, ved kongens regiment, og at samme desværre ved en ulovlig handel var kommen i fortræd. Nu skulle »Frederik Skipper« naturligvis være mellemmand og hjælpe Hans Christensen, hvorfor han af Anders fik overladt et par nye lærreds-munderingsbukser, et blåt og et hvidt forklæde samt 2 rdl. i rede penge.

Johannes havde også besøgt en Karen Jensdatter i Kiærby, bildt hende ind, at hendes søn i København var kommen i fortræd og var bleven ar-

resteret. Forseelsen var dog ikke værre, end at penge kunne bøde derpå, og nu overlod Karen i den anledning Johannes et par blå bukser, et par hvide, uldne strømper, prikket hvergarn til en vest, en blå kofte, et broget tørklæde, et par sølvspænder, en blå, vadmel's kjole, 2 små stykker lærred samt en 5 rdl. seddel - så skulle Johannes få sønnen fri.

Desuden var arrestanten sigtet for at have frastjålet Karen Jensdatter en 24 skilling og nogle 2 skillinger fra en kiste, men da han benægtede at have gjort det og beviser ikke lod sig fremskaffe, slap han for tiltale på dette punkt.

Af præmisserne fremgår det, at Johannes »har nydt godt af Almuevæsnets Forsorg og i Causlunde Sogn er bleven antaget til Førsørgelse paa Omgang, indtil han kunde confirmeres, hvilket efter Sognepræstens Hr. Meelbyes Attest vilde have fundet Sted til sidstafvigte Paaske - hvis ikke Arrestanten forinden havde forladt Sognet.«

Dommen, der faldt d. 11/11 1815, lød:

»Thi kjendes for Ret:

Arrestanten Johannes Johansen, Fraugdelund, som ogsaa har betegnet sig af Navnet Friderich Lentz eller Lind og flere Navne, bør hensættes til Arbejde i Odense Tugt- og Manufactour-Huus i 2 Aar, hvilken Tid det ventes, at han nyder godt af Stiftelsens Indretning og Forsorg til at kunne blive confirmeret, saa betaler han og i Erstatning osv.«

Den 28. novbr. 1817 slap han ud af Odense tugthus og samme dag blev broderen, Abraham Johansen, udskrevet af hospitalet i Odense, hvor han var blevet kureret for skab. Begge skulle have begivet sig til Kauslunde, men de drog i stedet for til Catrineberg i Vejlbys sogn, hvor de ville besøge en pige, som de kendte, og der blev de anholdte. I forhøret i Vends herreds ret d. 2/12 1817 tilstår Abraham at have været straffet med 14 dages fængsel for betleri. »Iøvrigt forlangte begge, at de dog endeligen eensgang maatte blive førte tilbage til deres rette Hiem og Fødested Horne Sogn i Schads Herred ved Warde, hvor de har ikke aleeneste Fader i Live, men ogsaa Bekiendtere, ved hvis Hielp og Understøttelse de bedre kunne blive fremholdte til Confirmation og ordentlig Levnit end her paa et fremmed Sted - - - - .

I Henseende til disse Comparenter blev derefter af Retten kiendt saaledes: At de anholdte Abraham Johansen og Johannes Johansen ikke

have fulgt den rette Vei fra Odense til Causlunde efter det givne Tilhold er en Forseelse lige ved ulovlig Omstreifen, der paadrager samme Straf som Betlerie; thi bør de begge hver for sig at hensættes udi Fængsel, nemlig Abraham Johansen udi 4 Uger og Joh. Johansen udi 14 Dage, hvilken Straf exequeres strax efter Øvrighedens Foranstaltning.« (Vends herreds forhørsprotokol. Landsark. Odense).

Ifølge Kauslunde kirkebog konfirmeredes 29. marts 1818 »Johannes Johansen Fauerslund og Abraham Johansen Heden, begge Reserver af 108. Lægd, Sønner af Natmand Johan . . . i Horne Sogn ved Varde, komne fra Hospitalet og Tugthuset i Odense med Anbefalingsbrev fra Stiftamtmanden af 29. Marts 1817 at konfirmeres; Johannes var født i Fasten 1795, Abraham ved Pintsedag 1792, begge i Horne Sogn; begge var maadelige af Kundskab, men af god Opførsel, og begge havde haft de naturlige Kopper i 1801.«

Mellem påske og pinse 1818 drog Johannes (og Abraham) til Jylland, hvor han straks stiftede intimt bekendtskab med *Else Sophie Caspersdatter* fra Rind. Den første frugt af venskabet blev Johannes Johansen senere kaldt Johannes Guldsmid, der blev døbt i Rind d. $\frac{1}{3}$ 1819. Parret strejfede iøvrigt rundt i Jylland - han loddede og hun betlede, og naar hun lå i barselseng, betlede han også.

Den $\frac{9}{1}$ 1823 træffer vi vore folk i Hjelmslev-Gjern herreders politiret på tingstedet i Skanderborg. De sad ellers i Aarhus arrest, og der fødte Else Sophie et pigebarn, der den $\frac{21}{4}$ 1823 blev døbt i Rind kirke og kaldt *Christiane Johansen*. Da byfogden søgte oplysninger om arrestanten, svarede pastor Hjort d. $\frac{16}{10}$ s. å.:

»Til tjenstskyldigst Oplysning angaaende den arresterede Johannes Johannesen meldes herved: Horne Sogns Ministerialbog udviser, at Lørdagen d. 14. Marty 1795 fødtes Johannes Hansen Natmand og Hustru Else Abrahams Datter i Fruerslund en Søn der hjemmedøbtes navnlig Johannes, hvis Daab publiceredes paa Skjærtorsdag d. 2. April s. A. Han findes ikke her confirmeret, men eftersom der er mig sagt, skal dette være sket i Causlunde Kirke Annexet til Middelfart af Sognepræst Hr. Melbye, da han en Tid lang skal have været i Fyen. Om hans Levnet er mig intet bekjendt, saasom han ei i min Embeds Tid har opholdt sig her i Sognene: men Lægdsmanden for 59 Lægd siger, at han 1820 er udskreven til Artillerie Kudsk, men rømte fra Lægdet og har Vedtegning 1822, ei kommet tilstede.« Ved nævnte ret fik Johannes Jo-

hansen d. $14/1$ 8 ugers fængsel for løsgænger og betleri, medens Else Sophie fik 6×5 dages vand og brød d. $7/8$ s. å.

Denne Johannes Johansen har jeg ikke truffet senere, så det er muligt, at han er landet i slaveriet, hvad jeg har fundet en antydning af et steds.

Else Sophie Caspersen, datter af natmand Casper Christensen i Rind, blev født 1795. Hun førte en meget omflakkende tilværelse, siger selv i et forhør 1835, at hun har opholdt sig en del hos sin søster, Ane Kirstine Caspersen og dennes mand Niels Christensen i Hodde fattighus, og hos sin broder, Jørgen Frederik Caspersen, husmand i Tulstrup, Ikast sogn. I 1837 flytter hun fra Rind til Gjellerup, i 1845 er hun i Herning fattighus og der døde hun d. $10/8$ 1852 af svindsot, 58 år gml. Foruden de to førnævnte børn fik hun d. $8/6$ 1830 en søn, der i Rind kirke blev døbt *Christen Nielsen*, men som i almindelighed blev kaldt *Kræ Abraham*. Som barnefader blev denne gang udlagt Christen Nielsen fra Hodde; men senere fattede man mistanke til rigtigheden af denne opgivelse, og der blev anlagt justitssag mod Else Sophie ved Hammerum herreds ret i 1835. Og nu tilstod hun, at Abraham Johansen fra Horne (broder til hendes første kæreste), i virkeligheden var barnets fader; men for ikke at afskære sig fra muligheden af at kunne blive gift med Abraham, når dennes kone døde, havde hun bedt gudmoderen, Ane Cathrine Pedersdatter fra Dejbjerg om at udlægge en anden som barnefader.

Abraham, der på den tid sad i Viborghus, nægtede at have haft omgang med Else Sophie, men akterne viser, at disse to i længere tid har været »kwant venner«, og så får hun ved Hammerum herreds ret d. $9/4$ 1836 6×5 dages vand og brød for at have udlagt urigtig barnefader samt for løsgænger og betleri.

Ved nævnte Abraham fra Horne fik hun desuden i 1833 sønnen *Casper Abrahamsen* (Bastrup), der er nærmere omtalt i et senere afsnit.

Den $16/4$ 1840 blev Else Sophie dømt sidste gang ved Hammerum herreds ret - hun fik da et års forbedringshusarbejde i Viborg for løsgænger.

En af de første dage i januar 1833 kom et par omstrefjende betlere ind hos pastor Buchare i Vinding sogn, Ulfborg herred, hvor de bad om mad. Da de ingen penge havde, blev de anholdte af stodderkongen og ført til sognefogden, hvorefter de blev tiltalte ved Ulfborg-Hind her-

reder politiret den 8. s. m. Den ene, *Abraham Johansen* fra Horne, forklarede, at han var 36 år*, og at hans forældre, *Johannes Hansen* og *Else Sophie Abrahamsdatter*, var døde. Han var hjemme, til han var 10 år gl., og så kom han i lære hos hattemager *Laus Møller* i Middelfart, hvor han var i 4 år, da han løb af sin lære. Senere blev han anholdt i Ringkøbing, hvor han sad et par måneder. Derfra blev han sendt til Middelfart i efteråret 1817, som formentlig hjemmehørende der, og der blev han fremstillet for landmilicesessionen, kom på Odense Sygehus og blev behandlet for skab. Senere blev han anholdt i Vejlbj og ved Vends herred dømt for »at have afvejet fra den rette vej mellem Odense og Kauslunde«. *Abraham* fik ved dom af 2. decbr. 1817 4 ugers fængsel, idet han nylig havde været straffet med 14 dages fængsel for betleri. Efter den 29. marts 1818 at være konfirmeret i Kauslunde sammen med sin broder *Johannes* kom han igen hjem til Horne ved Varde, hvor han straks blev gift med natmand *Christopher Nielsens* datter, *Abelone Kirstine Christophersdatter*. Med undtagelse af de 6 år fra 1820 - 26, han var i krigstjenesten ved Jydske regiments lette dragoner, havde han stadig opholdt sig i Horne. To år tjente han hos *Niels Christensen* i Malle og et år hos *Jes Jessen* i Bavnum i Horne sogn, men ellers angiver han, at han den meste tid han gået i dagleje.

I 1820 blev *Abraham* indkaldt til militærtjeneste. Inden sin afrejse sendte han stiftamtmand *H. Koefoed* i Ribe følgende skrivelse:

»Høivelbaarne Hr. Stiftamtmand Koefoed.

Jeg tog mig den Frihed forgangen at tale med Deres Høivelbaarenhed, om at dette maatte mig bevilges at faae en liden Understøttelse til min Kone og Barn, mens jeg er inde ved Regimentet, haabende, at det maatte min Kone og Barn bevilges, henlever jeg Deres Høivelbaarenheds underdanigste Tjener.

Trandsbøl i Horne Sogn d. 23de Juni 1820.

Allerunderdanigst
Abraham Johansen.«

En kopi af skrivelsen blev fra stiftamtet sendt til fattigvæsens commissionen i Horne med anmodning om, at man der ville sørge for, at familien ikke kom til at savne den nødvendige understøttelse under mandens fraværelse.

* Han var født på Trandsbøl hede og døbt i Horne kirke den 3. juni 1797.

I decbr. 1821 fik fattigcommissionen gennem stiftamtet følgende skrivelse fra »Det jydsk Regiment lette Dragoner« i Randers 1 ⁴/₁₂ 1821:

»Dragon i det Jydsk Regiment lette Dragoner 1ste Eskadron, *Abraham Johansen Heden*, af Ribe Amt 59de Lægd Nr. 122 har for Regimentet andraget, at hans Kone, Abelone Christophers Datter, og hans Barn, der er i 3die Aar, som opholder sig i Horne Sogn i bemeldte Amt, for Tiden ere huusvilde, saasom benævnte Sogn ikke har villet antage sig dem til Forsørgelse, og forskaffe dem Husly. Da bemeldte Abelone Christophers Datter, som skal være høi-frugtsommelig, er udaf Stand til at forskaffe sig og Barn nødvendig Understøttelse, saa anmoder Regimentet herved tjenstligst det kgl. Stiftamthuus om behageligst at foranstalte, at bemeldte Abelone Christophers Datter og Barn i deres hjælpeløse Forfatning, bliver tagen under Forsørgelse i Horne Sogn, eller i hvilket andet Sogn de maatte være forsørgelsesberettigede.«

Fattigcommissionens svar, ³/₁ 1822, gik ud på, at ovenstående andragende var ubegrundet og ubeføjet, idet »bemeldte Appelone Christophers Datter har for Aaret 1821 af Fattigvæsenet nydt 4 Skp. Rug, 4 Skp. Byg, 1 Rbd. Sølvs og 78 Snese Tørv; det var hende tillige af Commissionen tilbudt, naar hun til Majdag forlod det Sted, hun i Trandsbøl beboede, da at gaa omkring i Districtet efter meddelelden Omgangs-Liste, hvilket hun for Commissionen nægtede ikke at ville, og det behøves ei heller, thi hun fik forinden en meget god Lejlighed med fordelagtig Tilbud hos Gaardmand Laurids Thomsen i Gunderup, hvor hun, som medfølgende Bilag Lt: A: udviser, skulle havt Huusværelse og nydt for sig og Barn for Nøden Brændsel og 1 Potte Melk daglig, paa Vilkaar, at skulle have gjort Gryder til Halvt, hvorved hun gjerne kunne have ernæret sig med Barn, da hun som Bilag Lt: B: udviser, førend hun kom i Ægteskab med meermeldte Abraham, har tjent hos flere i Sognet og derved for hvervet sig Udkomme; men hun forlod, efter nogle Ugers Ophold L. Thomsen, uden nogen angiven Aarsag, dog formodentlig for - efter dette Folks Viis - at vandre omkring i Landet at betle.

Commissionen hørte ei heller Noget fra hende, førend i December Maaned 2de Dage efter, at dens Samling, som var blevet kundgjort fra Prædikestolen, var bleven holdet, da hun mødte hos en af Commissionens Medlemmer og for samme androg, at hun formedelst hendes frugtsommelige Omstændigheder behøvede Huuslye og Understøttelse, hvilket første blev af Commissionen strax besørget hos en Mand i Rosbøl, og i

Henseende til det sidste hende ad interim tillagt hende 4 Skp. Rug, 4 Skp. Byg, 1 Rdl. Sølv og fornøden Brændsel, som tildeles hende af Beboerne i Sognet efter Omgang - «

Nævnte bilag Lit: B: lyder:

»At Appelone Christophers Datter før end hun kom i Ægteskab med hendes nu havende Mand, Abraham Johansen, har tjent undertegnede og gjort de saakaldte Jydepotter eller Gryder, som hun er særdeles god til, bevidnes herved.

Stausbjerg i Trandsbøl den 29de December 1821.

Niels Nielsen. Rasmus Christensen.«

Appelone er nu et par år indtinget i Rotbøl, og i løbet af sommeren, sidstnævnte år, kom Abraham hjem. I 1825 har Abraham 3 børn og da ses han atter at have været en tur inde ved regimentet. 1827 bemærkes første gang, at familien bor i eget hus, men de sidste par år, konen levede, fik de fri bolig i fattighuset og understøttelse.

Af fattigprotokollen for Thorstrup-Horne (sognerådets arkiv) fremgår det, at familien på den tid fik 6 skpr. rug, 6 skpr. byg, 80 snese tørv og 1 rdl. i rede penge årlig. Men understøttelsen kunne variere lidt fra år til år, og da Abelone i sommeren 1831 lå syg, fik hun fra maj en pot sød mælk daglig og 1 pund smør ugentlig.

Den 23/6 s. å. døde Abrahams kone, og deres tre børn blev, efter flere forgæves førsøg, indtingede hos fremmede. Gårdejer Jes Pallesen i Hornelund lovede at tage sig af *Anna Elsebeth*, Abrahams datter, der var 4¹/₃ år, indtil hendes 7de år for 8 rdl. h. c. årlig, og derefter til hendes konfirmation for 6 rdl. årlig. Drengen, *Johannes Abrahamsen*, 9¹/₄ år gammel, blev indtinget hos gårdmand Christen Christensen i Bounum for 6 rdl. årlig til hans konfirmation. Endelig blev *Christopher Abrahamsen* indtinget hos Jens Madsen i Siig for 6 rdl. årlig.

Allerede før konens død spillede Abraham kærest med Else Sophie Caspersdatter fra Rind og ligeledes efter (jvnf: s. 167), og han havde i nogle år ikke noget fast opholdssted, men strejfede om i landet og ernærede sig ved glarmester- og blikkenslagerarbejde samt tiggeri. Bevilling eller rejsepas havde han dog ikke.

Et fjerdingår efter konens død og efter at han havde forladt sognet, vendte han tilbage igen. Om dette besøg melder fattigprotokollen følgende:

Præsten meddelte, at Abraham var vendt hjem til Horne d. 26. oktober »og havde egenmægtig borttaget sin Datter Anna Elsebeth fra Jes Pallesen, hos hvem hun var indtinget, at han [sognepræsten] strax havde indmeldt Sagen for Herredsfogden, som og havde givet Ordre til Abraham Johansens Arrestation, men at denne, som havde faaet Nys herom, atter havde begivet sig med Barnet bort fra Sognet. Efter et Par Ugers Forløb havde han atter indfundet sig med sit Barn hos Sognefogden i Horne, Grdmd. Niels Andersen, som da havde beordret et Par Mænd til at føre ham til Varde. Undervejs deserterede han fra dem og erklærede, da han var i nogen Afstand fra dem, at man aldrig mere skulde se ham i Horne Sogn; han var blot kommen tilbage for at blive sit Barn ledig, som han ej længere kunde forsørge.

Da Grdmd. Jes Pallesen ikke var at bevæge til atter at tage Barnet i sit Huus, forblev hun hos Sognefogden, indtil videre Anstalt var truffen. I Gaar lykkedes det at faa hende indtinget hos Husmand Søren Christensen Tellemark for 7 Rdl. 4 Mk. H. C. indtil hendes 10de Aar og derefter indtil hendes Confirmation for 5 Rdl. 4 Mk. H. C. aarlig uden Opsigelse. [NB. Correspondancen med herredsfogden om Abraham Johansen findes i Liber Daticus].«

Nu er det, at Abraham, under sin omstrejfen og under forsøg på at betle, bliver anholdt i Vinding, som før nævnt. Han vedgår, trods han er arbejdsfør, at han ikke har søgt arbejde - men, han havde dog haft under overvejelse at søge arbejde næste sommer!

Den 26/3 1833 faldt hans dom ved politiretten ved Ulfborg-Hind herreds ret, hvor Abraham blev idømt 8 måneders forbedringshus i Viborg. Men han var utilfreds med dommen, og ved Ringkøbing amts overpolitiret d. 27/3 s. å. blev den da også sat ned til »20 Dages og Nætters Fængsel paa Vand og Brød for egen Regning.«

Arrestforvareren fandt ved visitationen af Abraham en foldekniv og en lille nøgle. På forespørgsel svarede Abraham, at nøglen var til en glarkiste, som han efterlod sig hos sognefogden i Nør Omme, og at han ville bruge kniven til at skære halsen over på sig selv med. Hans Signalement fra den tid lyder: 66½ tomme høj, temmelig svær af bygning, blå øjne, brunt hår og bakkenbarter; har skade på det højre øje, som er noget nedfaldet i hovedet, er iført en kort, blå vadmeststrøje, et par sorte do. pantalons, en blå taftes vest med en rad små metalknapper, 1 gl. sort silketørklæde, en gl. hat og et par træsko.

Fra september 1833 til januar 34 sad han arresteret for løsgænger i Herning, blev ført til Varde arrest, men brød ud derfra. Atter blev han anholdt i Hammerum herred, ført til Varde, hvor han den ¹⁹/₃ 35 blev fremstillet til politiforhør, og dagen efter blev han dømt for løsgænger. Dommen, der ikke synes at være indført i protokollerne, blev appelleret til Ribe amts overpolitiret, hvor hans sag blev behandlet den ²⁸/₃ s. å. Han idømtes nu 1 års tugthus og blev indsat i Viborghus den ⁶/₄ 1835.

Den ⁶/₄ 1836 blev Abraham, efter udstået straf, løsladt af tugthuset. I tugthusprotokollen noteres, at hans Opførsel har været upåklagelig. Han kom hjem til Horne, hvor han vistnok gravede sig ind i en høj i Rotbøl - han synes i hvert fald at have undgået kommunen. På den tid stiftede han bekendtskab med *Maria Cathrina Olufsdatter*, hvis daglige navn var *Trine Let*. Den ¹⁹/₁₀ 1836 sendte han amtmanden følgende ansøgning:

»Underdanigst P: M:!

Jeg Abraham Johansen, født i Horne Sogn Aaret 1785, hvor jeg opholdt mig i bemeldte Sogn hos mine Forældre. I en Del Aar hjalp jeg mine Forældre ved hans Arbejde, indtil jeg endelig omsider 1818 blev gift med Pigen Appelone Christine Christophers Datter af Horne Sogn, med hvem jeg levede i 13 Aar, da hun ved Døden afgik 1831, i hvilken jeg og min Hustru avlede 5 Børn, hvoraf de 2de ere døde. - Da jeg nu ikke seer mig i Stand til at ernære ovennævnte mine Børn uden en troe Ledsagers Hjælp, vover jeg underdanigst at bønfalde Deres Høyvelb., at mig maatte forundes Tilladelse, paa lovlig Maade at ægtevies med denne min Huusholder Maria Cathrine Olufs Datter. - Da jeg ikke seer mig istand til at forsørge disse mine umyndige Børn uden en troe og kjærlig Moders Hjælp, som og jeg ikke selv har nydt nogensomhelst Erstatning af Horne Commune, vover jeg tillidsfuld til Deres H: ædle Retskaffenhed at vove Bønhørelse, at dette mit Ægteskab maatte vorde bønhørt.

Horne Sogn 19de Oct. 1836.

Underdanigst
Abraham Johansen.«

Abrahams ansøgning blev sendt fattigkommissionen til erklæring og denne lød:

» - I denne Anledning skulde jeg ikke undlade, paa egne og øvrige Medcommissaires Vegne, underdanig at meddele følgende oplysning:

Abraham Johansen har allerede i sit Ægteskab med den i hans Ansøgning ommeldte Abelone Christine Christophers Datter i flere Aar nydt Understøttelse af Fattigvæsnet, og efter hans Hustrues Død overtog Communen hans 3 Børns Forsørgelse; den ene af disse er uconfirmeret og tjener for sit Brød; for de 2 andre betaler Communen endnu aarlig 15 Rdl. 4 Mark Cour. - Hvis altsaa Abraham Johansen, imod al Sandsynlighed, nogensinde skulde blive sat i Stand til at refundere den saaledes i en lang Række af Aar oppebaarne betydelige Understøttelse, kunde Commissionen naturligvis intet have imod, at han indlod sig i nyt Ægteskab. - Abr. Johansens Ansøgning remitteres.

Thorstrup-Horne Fattigcommission

8de Novb. 1836.

Underdanigst

J. Daugaard.«

Abraham og Trine fik ikke deres ønske opfyldt; men ville amtmanden og sogneforstanderskabet ikke give dem sin velsignelse, så vidste parret at klare sig uden. De slog sig først ned i Sækbæk en tid og senere på Stundsigt Mark, hvor de havde en lille simpel hytte ved siden af en sandgrav, der siden blev kaldt Abrahams dam (når der var vand i den) eller Abrahams grav. Graven var forresten oprindelig fremkommen ved, at man der havde brændt sten til Horne kirkes tårn. Døren til Abrahams hytte var meget lav, og loftet over stuen var dannet af lægter med tørv over. Deres bageovn havde han selv lavet ved at forme ovnen af tørv, lægge et godt lag ler på og så brænde tørvene af. De levede mest af tiggeri, men lidt fortjeneste havde Abraham vel også ved sin blikkeslager og glarmester virksomhed.

Et år før jul kom Abraham ind i Hornelund med en velfyldt tigger- eller brødpose. Snapse havde han fået rigelig af, og da han kom hjem til Trine, var posen bleven borte for ham. Om han var gået fra posen eller denne fra ham, det var han ikke klar over; men næste dag fandt han dog posen i krattet nær en spang over Kjærgaarvad-Bæk.

Abraham var en kraftkarl, og når han tiggede, var han gerne fordringsfuld, så han hørte ikke til de kærkomne gæster. En dag, han kom ind til en mand i Tistrup, bad han om »en flæskbøst te ywl«. Manden sagde naturligvis nej; men Abraham blev ved: »Ywel kommer da et mier end jæn gång i æ oer!« hvortil manden svarede: »Nej, men det gør Abraham!«

Både Abraham og Trine var forfaldne og når der så kom andre kjæltringer i hjemmet, var der til tider »en gråw hus«, så skikkelige folk ikke holdt af at komme der. Når Abraham var fuld, var han ofte brutal overfor Trine og det var nok ikke så sjældent, at hun rendte fra ham i kortere eller længere tid.

I 1853 fik Abraham 2 skp. rug og 1½ skp. byg, året efter 4 skp. rug og 1¾ skp. byg. Et lignende kvantum korn samt 3 rdl. bevilligede man ham i 1856, da han lå syg. Da der blev sendt bud efter provst Tobeisen til Abraham, turde han ikke gå ene der hen, men fik Pæ Villadsen med. Så døde Horne sogns sidste kjæltring den 25/s 1856. I kirkebogen er han indført som enkemand og indsidder under fattigvæsenet. Ved salg af hans efterladenskaber indkom der i følge fattigregnskabet 4 rdl. 4. mk. 13 sk.

Den 86årige Jens Jessen i Stundsig har fortalt mig, at da Abraham lå lig og ligsmændene var der inde, trimlede liget ned og slog i det samme øjnene op. Rædselsslagen råbte Trine: »No kommer han Fanden riste mæ!« Og Pæ Villadsen, der var til stede, og som var en stor kryster, sagde: »Jøsses - Dælen gåle mæ!«

I muren på Abrahams hus var der et lille kighul, der blev dækket med en sten. En morgen, Pæ Villadsen trak sit får op i nærheden af Abrahams hytte, fik han pludselig øje på den hvide sten. Men han syntes, det var Abrahams hoved, og blev så ræd, at han kylte det oprinkede fåretøjr og løb hjem, alt hvad han kunne, og så fortalte han skrækslagen, at nu sad »Abraham i æ hwål o keg ud!«

Om børnene har jeg ikke fundet ret meget. I april 1844 kom Johannes syg hjem fra sin tjeneste i Lindknud og fik ophold hos sin fader, der da boede i Sækbæk. Drengen fik plaster og dråber og Abraham fik 2 skp. rug. I 1854 tjente Johannes i Ølgod og der døde han, efter at have forløftet sig på en sten. Han blev begravet den 25/s.

Sidstnævnte år opholdt Else Abrahamsdatter sig i Varde, hvor hun fik et barn, i hvilken anledning Thorstrup-Horne kommune havde ret betydelige udgifter; men siden har jeg ikke truffet hende.

Trine Let blev ved med at bo i Abrahams hus. I 1857 er hun syg og fik i den anledning 1 rdl. 2 mk. af kommunen.

Svine slægten.

Spørger man gamle folk i Midt- og Vestjylland om, hvilke kjæltringer de har kendt eller hørt tale om, fejler det neppe, at man får Svine-navnet frem.

Ikke alene var kendingsnavnet ejendommeligt, men blandt slægtens ret talrige individer fandtes flere, der ikke vandrede upågtede om og hvis færd satte sig dybe spor i traditionen. Alligevel har det voldt mig megen mæje at udrede trådene i denne slægts historie og når jeg nu præsenterer »stamfaderen«, dvs. den der først fik prædikatet »Svin« hæftet på sig, da lader det sig kun gøre ved en rekonstruktion.

Fra overleveringen og retsarkiverne er det bekendt, at der i sin tid var en glarmester et eller andet steds, der hed *Jens Jensen »Svin«*, og at dennes kvinde, der hed *Kirsten Christoffersdatter*, i mange år efter mandens død i 1813 boede i Aulum.

Nu har jeg et par steder truffet nævnte »stammoder« med tilnavnet »Høg«, og da der 1762 er født en Jens Jensen i Aulum, hvis bedstefader kaldtes Jens »Høg«, kunne man tænke sig, at det er denne Jens Jensen, der har levet med Kirsten og tilført hende Høg-navnet. Senere har parret fået »navneforandring« og herom melder overleveringen:

Jens og Kirsten Høg eller Kirsten Rakker med børn kom en dag på vandring til en gård, hvor der var bryllup. Kjæltringerne skulle selvfølgelig også have noget af bryllupsmaden; men da der var dårlig plads andet steds, »hvæ-!t« man et stort svinetrug i gården og bænked dem der ved. Nu var der en af bryllupsgæsterne, der bemærkede: der sidder svinet med alle grisene. Siden beholdt familien »Svine« navnet.

I anledning af Jens Jensens dåb melder Aulum kirkebog: »1762 Onsdag d. 6. October havde Jens Høgs Datter Mette Marie Jensdatter Høg et Slegfredbarn i Aulum Kirke blev døbt og kaldet *Jens*. Til Barnefader (blev udlagt) Jens Jørgensen Glarmester, som Moderen til Barnet ei vidste hvor han var [enten den Gang Gierningen skede eller nu]* men en løs og ledig Person, der ikke har nogen vis Tilflugtssted. Hvilket før Daaben blev sagt i Faddernes Paahør. NB. dend drenge Slegfredbarn, som blev jordet her på Aulum Kirkegaard 1759 14 Dage før Michel. var ogsaa ovenmeldte Qvindes Mette Marie Jensdatter, som var døbt af Hr. Poul Riis, Engbjerg Præstegaard, og kaldet Peder efter Beretning.«

* Senere overstreget.

Udover navnet har jeg fundet meget lidt om Jens Svin. I en indberetning fra justitsråd Neckelmann i Randers til stiftamtmand Schönheyder i Viborg 1821 hedder det: »I Ringkjøbing Amt i Hammerum Herred har været en Natmand kaldet Jens Sviin, som er død. Hans Enke skal være Fattiglem og opholde sig i et Huus i Alling (dvs. Aulum!) Kirke i bemeldte Herred. Derfra nedstammer en talrig Flok af Børn og Børnebørn, som under Navn af Svinefamilien skal være bekendte for de mest voldsomme af Natmandsæten. De vanke om i hele Jylland, men mest i Hammerum Herred. De leve alle i naturligt Ægteskab, og ingen af dem skal være confirmerede.

Dertil høre Jens Christian Palerup (Glerup!), Kirsten Jensdatter lever med Jørgen Pedersen, Ane Jensdatter i Samliv med Simon Nielsen, Ingeborg Jensdatter med Anders Axelsen, Ane (Mette!) Cathrine med Hans Nielsen, Christopher Christensen (Jensen!), Ane. (Johanne) Marie (?) med Abraham Pedersen.«

Traditionen går ud på, at »æ stuer Sviin« var slem til at slå. En gang var der et vældigt slagsmål mellem nogle kjæltringer på Lund marked. Det gik til sidst ud over Jens Svin. Da var der en mand, der løb hen til herredsfogden, kammerherre Casper Møller, der naturligvis også var til marked, og sagde, at herredsfogden endelig måtte komme - »de slår æ Svin ihjæl!« Dertil bemærkede Møller nok så tørt: »Fanden med, om de slagter svinet - det er vel fedt nok!«

Til sidst gik det Jens Svin skidt. Han ville en gang overfalde en mand (efter andre beretninger var det en kræmmer eller nogle kjæltringer), men denne var ham for stærk, og han fik sine sener skårne over i »æ Hambere«, så han ikke kunne gå.* Konen Kjæsten Høg, bar ham i førstningen, men da det jo blev hende for træls, fik hun en tohjulet kasse at køre ham i. Om parrets færden på den tid har E. Tang Kristensen optegnet følgende:

»En Mand fra Herningegnen fortæller som følger: Da vi skrev 1806, var det første Gang, jeg fik »æ gamle Swin« at kende. Jeg var fem Aar og laa med nogle flere Hyrder oven for Kollund Krat paa en Høj. Da kom hans Kone, Kirsten Rør**, kørende med ham oppe fra Lind paa en Hjulbør; de havde ellers en Søn med, der hed Simon, men han var for

* I et forhør i 1835 hedder det om Ingeborg Jensdatters fader: »hendes Fader Jens, der havde en Rørelse og ikke kunde gaa - «.

** Sikkert fejl, da hun ellers adskillige steder kaldes Høg og ingen steder »Rør«.

Natmændsfolk og kjæltringer 12

doven til at hjælpe hende. Faderen, skal jeg sige os, kunde slet ikke gaa, da han en Gang havde faaet Senerne skaaret over i Slagsmaal. De hvilte dem saa lidt ved Højen, og i samme Godlag kom en Mand kørende vester fra med et Læs Hedetørv. Ham bad Kirsten Rør, om hun maatte binde Selen til Vøgnkæppen. Det sagde han ja til, og nu gik det nok saa lystelig ned ad Kollund By til, men da de kom til et Vrid paa Vejen, væltede æ gamle Svin af. Han bandede Manden, men denne kerede sig ikke om det, tvært imod blev han ved at køre og skrannede, saa man kunde køre ham langt hen. Nu maatte Kirsten igen til at tage fat, og saa tog de ind til Byen til en Mand, hvor de plejede at have Kvarter, naar de kom ad den Kant. Saa bar hun sin Mand paa Ryggen ind i Stuen. »Ja det er strængt nok at være Hest i saadan en Varme,« sagde hun. - »Det er sært, I ikke er klogere end at gaa og slæbe paa den Stodder,« sagde en Mand, som stod der inde. - »Hvad skal a gøre, bitte Faer, naar han ikke kan gaa?« - »Du kan engang køre ham i en Klynegrav og lade ham ligge der.« - »Hjærte, søde Faer! det mener I da vel ikke, vi er ægteviiede sammen, og saa skulde a drukne ham!« - Naar de saa havde faaet tiggert sammen baade Flæsk og Kød, saa lavede de en grumme stor Gryde Kaal, og den aad de rent op. Naar det var bestilt, lagde de deres Ben under Kakkellovnen og faldt i Søvn, men først sørgede de altid for at faa en Spand Vand ved Siden af sig, da de var farlig tørstige efter denne her gode Kaalmad.« (Galschiøt: Danmark I. 410).

Kirsten Christophersdatter var født i Skjærk i Aulum og døbt 26. søndag efter trin. 1761. Hendes forældre var glarmester og soldesætter Christopher Jensen og Else Marie?. Hun blev konfirmeret på Mors og blev i marts 1818 henvist til forsørgelse i Aulum. Det lykkedes fattigvæsnet at få hende indtinget hos en husmand for 3 rmbk. om dagen. Men efter 3 ugers forløb blev fattigcommissionen klar over, at hendes underhold blev sognet alt for dyrt på den måde. Så henstillede man til hende, at hun vel selv kunne ernære sig. - NB. i de omliggende sogne - og skåne Aulum! Kirsten var mer end villig til at forlade Aulum og strejfe udenfor sognets periferi, og var hun ikke bleven anholdt i 1819, var sognet måske sluppet for fremtidige udgifter til hende. Nå, hun synes forresten ikke at have belastet Aulums fattigregnskab i særlig grad. I 1823 er der opført 4 mk. 8 skll. til sul til hende og 3 mk. til reparation af hendes rok - det er alt, hvad jeg fandt vedrørende hende i fattigregnskaberne. Hun døde i Aulum fattighus 1829 ⁹/₁₀, og hendes

alder opgives i kirkebogen til 71 år - hun har antagelig set ældre ud, end hun var.

Jens Svin døde i Borris 1813. Kirkebogen oplyser: »2den S. efter Paaske d. 2den Mai den omkjørende Glarmester Jens Jensen, som døde hos Jens Sønderskov, begravet gl. 58 Aar.« Derefter skulle han jo være født 1755 - og ikke 1762; men den slags uoverensstemmelser træffer man meget ofte i opgivelserne af kjæltringernes alder. Et steds får Jens Svin »Glerup« og et andet steds »Klejtrup« navnet; men det kan være arv og behøver ikke at være en hentydning til fødestedet.

Jens og Kirsten fik 12 børn, hvoraf de 7 levede i 1819. Men da børnene blev født rundt om og nogle døde som små, kan jeg kun gøre rede for følgende:

1. *Karen*, født ca. 1783, levede sammen med Niels Kat. Se senere.

2. *Ingeborg Jensdatter* blev født i Tistrup ved Varde omkring 1787. I forhøret i anledning af Højrisbranden får man at vide, at hun på den tid løber med Natmand Peder Grønnings søn, *Jørgen*, »der bærer Glarkiste og sætter Ruder ind«, og at de har tre levende børn. Men tidligere havde hun været kærest med senere afdøde omløber *Peder Sørensen* kaldet *Peder Fyrst*, med hvem hun havde sønnen *Hans Chr. Pedersen*, der var født i Durup omkring 1808.

I et forhør i Bølling Nr. herreds politiret den 26/s 1835, ved hvilket Ingeborgs broder, Jens Chr. Glerup, i følge amsdordre af 14. s. m. var indkaldt for at give oplysning om, hvor Ingeborg var født, oplyses, at Ingeborg er død for nogen tid siden i barselseng i Brøndum sogn i Salling, og at hun havde efterladt sig flere uægte børn. Jens Chr. Glerup siger i forhøret, at hun blev født hos Henrik Due, og han mener, at Karen Due i Tistrup kan give yderligere besked. Videre fortæller han, at hendes forældre, der vankede om i landet, var »Jens Jensen Klejtrup, Hemmel Land, og Moderen Chresten Jensen Christophersdatter fra Aulum Sogn, Skjærk By« - - »iøvrigt vedbliver han, at Moderens Navn er Christen Jensen, saa vidt han mindes, skjønt det blev ham betydet, at dette egentlig ikke var noget Fruentimmernavn.«

Jørgen Pedersen Grønning blev født i Ørregård den 9/s 1792 under forældrenes omstrejfning og døbt i Ørre kirke den 12. s. m. Hans fader var natmand Peder Jensen Grønning, og moderen, der i kirkebogen er indført som Mette Kirstine Jørgensdatter Kolli, hørte til den berygtede Kolli slægt i Nørre Nissum.

Ved kjæltringjagten i 1835 blev Jørgen, hans daværende »Dil.«, Maren Christensdatter, samt hans 5 børn anholdte i Estvad. Under forhørerne i Hjerm Ginding herreders politiret oplyses, at han havde avlet 6 børn med afdøde Ingeborg Jensdatter. To af disse, *Jens Peder* (født i Tøndering ^{28/4} 1818) og *Mette Marie* (født i Haasum ^{3/11} 1823), blev anholdt ved nævnte lejlighed. Desuden har jeg oftere truffet datteren. *Kirstine Marie Jørgensdatter* (*Svine Kirsten*), der var født i Aulum omkring 1816. Hun blev for eksempel dømt i Salling herred ^{10/6} 1835 og i Nibe ^{17/6} 1842.

Efter Ingeborgs død slog Jørgen sine pjalter sammen med *Maren Christensdatter*, hvis dåb blev confirmeret i Haasum kirke i 1803. Hun var en datter af Christen Nielsen og Susanne Henriksdatter fra Snedsted i Thy, og hørte ikke til natmændsfolket før.

Jørgen Grønning blev sendt hjem til Ørre, medens Maren og børnene blev henviste til forsørgelse i Haasum. Præsten i Ørre sendte en ansøgning ind til amtet om en tilladelse til, at Jørgen måtte ernære sig ved blikkenslager professionen - så kunne man da blive fri for ham på lovlig måde. Men, skønt præsten bemærkede, at Jørgen er høflig og skikkelig nok, når undtages, at han svirer og lever usædelig (dvs. ugift), så blev ansøgningen dog afslået.

Den ^{10/6} 1836 fik Jørgen sin første dom, 4×5 dages vand og brød, i Hammerum herreds politiret for løsgængereri. Efter sin løsladelse gav præsten ham 4 mark og med disse drog han ud i verden igen og havnede snart hos sin familie i Haasum fattighus. I december samme år er familien, efter at have strejft om et par måneder, inde et steds i Mønsted for at søge nattely, og da bliver de anholdt af sognefogden. Jørgen hævder under forhørerne i Fjends Nørlyng herreders politiret, at han ikke har kræfter til bondearbejde, hvorfor han, dog uden bevilling, har ernæret familien ved sin blikkenslager profession. Trods han er 44 år, er han dog uconfirmeret. Præsten i Ørre vil nemlig ikke confirmere ham, da han så også kunne blive nødsaget til at ægtevi ham!

Efter politiretsdom af ^{12/1} 1837, stadfæstet såvel ved over- som højesteret, blev Jørgen puttet i Viborghus i 18 måneder, medens Maren slap med 8 måneder. Jørgen blev confirmeret i tugthuset i 1838. Hans opførsel var god og hans kundskaber nogenlunde. Signalementet i tugthusprotokollen lyder: Middel - klejn - sort hår - brune Øjne - bleg - ar ved mund og over højre øje.

Siden har jeg ikke fulgt hans skæbne. Men i 1867 sad han i Horsens, og da gav han Goldschmidt en selvbiografi, der desværre er mere rig på fantasi end virkelighed. Jvnf. En Hederejse.

3. *Ane Jensdatter* var født omkring 1789 i Ovtrup ved Varde. Fra tiden omkring 1812 levede hun sammen med *Simon Nielsen*, kaldet *Skele Simon*, der var en søn af Niels Femmer, Fynbo eller Rosenlund (se under Mæt Katrin Swin). Parret havde haft 8 børn, men i 1835 var af disse kun *Kirsten* (født i Vejlby omkring 1816), *Hans Chr. Simonsen*, der gik under navnet *Smal Hans* (født i Yttrup omkring 1819) og *Niels Simonsen* levende. Niels kom til at bo i Vroue. Anne, eller Ane Kirstine Jensdatter, døde i Haasum den ¹⁷/₄ 1852 af brystsyge, 62 år gammel.

Om Skele Simon oplyses i oftere nævnte forhør i Hammerum herred den ⁸/₈ 1816, at »han er født i Dour Sogn i 4re Gaarde Alken kaldet,« at han er 24 år »nu anstundende St. Hansdag.« Han har altid vandret og ført et ørkesløst liv og er uconfirmeret. Han driver glarmester professionen, men har dog ingen redskaber for tiden. Den ¹⁴/₃ 1815 var Simon undvegen fra arresten i Ringkøbing, hvor han var sigtet for at have stjålet 2 luhnstikker til en vogn fra en mand i Vorgod. Før omtalte Frands Balthersen, der samtidig sad i Ringkøbing, hjalp ham ud, idet de i forening fik lavet et passende stort hul i en mur, så de kunne stikke af. Om Skele Simon er der iøvrigt optegnet en del træk i E. Tang Kristensens Jysk Almucliv, men da Simon ikke just hører til de vestjyske kjæltringer, kan jeg ikke ofre mere plads på ham her.

4. *Kirsten*, født i Janderup ved Varde ca. 1793. Hun løb dels med Anders og dels med Johannes Axelsen - se under sidste.

5. *Mette Cathrine*, født i Rind 1795 - se s. 188.

6. *Mette Marie*. Hanning kirkebog melder: »1799 3. Søndag i Fasten blev Glarmester Jens Jensen og Hustru Kirsten Christophersdatters Datter Mette Marie begravet 2 Aar. Da bemeldte Personer rejste igjennem Sognet men formedelst den haarde Vinter fik Logement hos Hans Lauridsen i Meld Finderup, hvor Barnet døde den 22. Febr.«

7. *Jens Chr. Glerup*, født i Stauning 1785 - se nedenfor.

8. *Johanne*, født i Madum 1800 - se s. 200.

9. *Christopher*, født i Bitse i Gjellerup 1802 - se s. 202.

10. *Karen Marie*, født i Hanning 1807. Kirkebogen melder: »Moderen ankom svag til Tylvad i Hanning den 7. August Aften Kl. 7 og gjorde Barsel Morgenen derpaa Kl. 2¹/₂.« Barnet blev døbt den ⁹/₈ i Hanning kirke.

Jens Chr. »Glerup«.

1785 »Torsdag den 23. Juny blev Natmanden Christopher Jensens Datter, Kirsten Christophersdatter hendes u-ægte Barn hiemedøbt og kaldet Jens Christian, og udlagt til Barnefader Jens Jensen gevorben Soldat indkvarteret i Randers*, saaledes udlagt af Anna Sørens datter. Dom 5 pst. Trinit. d. 26. Juny blev samme u-ægte Barn Jens Xstian hans Daab confirmeret: Else Iversdatter bar Barnet. Faddere vare Peder Jepsen Præstens Avlskarl Søren Villadss: Anne Vestergaard, Karen Xstensdatter.« (Stauning kirkebog).

I 1823 blev Jens Chr. Glerup kendt forsørgelsesberettiget i Stauning. Han havde henvendt sig til amtet med anmodning om at få besked på, hvor han var hjemmehørende, og i den anledning blev der den ¹⁷/₂ 1823 optaget politiretsforhør over ham ved Bølling Nr. Herred.

Politiprotokollen oplyser:

»Hans Navn er som angivet Jens Chr. Jensen, 38 Aar gl., født af Forældre Jens Jensen, som er død i Sønderschou i Borris for endeel Aar siden, og Kirsten Christensdatter, som lever og er under Forsørgelse under Fattigvæsenet i Aulum Sogn. Hans Fader var ogsaa Glarmester og rejste omkring, som han har gjort og gjør endnu.

Componenten blev paa hans Forældres Omvandring født i Jens Pigs Huus i Stauning Sogn, og indtil hans 15de Aar fulgte han med dem, men efter den Tid begyndte han at reise paa egen Haand som Glarmester og Blikkenslager, her i Ringkøbing Amt, og har ikke været der udenfor, undtagen, naar han har været i Varde Egnen og deromkring paa sine Vandringer, og har ikke opholdt sig længere end nogle Uger paa noget bestemt Sted af Gangen, indtil saavidt han husker, i Aaret 1812, da han tillige med Fruentimmeret Anne Margrete, med hvem han, uden at være ægteviet til hende, da havde avlet 2 Børn, bleve tiltalte under Ulfborg Hind Herreds Jurisdiction, og vare arresterede her i Byens Raadhuus Arrest for Hæleri eller Medvideri i et Tyveri, samt

* Synes ikke at kunne passe. Der var ikke indkvarteret soldater i Randers den gang.

han hendømt til Viborg Tugthus 1 Aar og hun 3 Maaneder, hvilke Straffe de udstod, og han blev med det samme confirmeret i Tugthuset.

Da de var kommet ud af Tugthuuset begyndte de igen deres Omvandring med hinanden, og have siden og føre endnu samme Levnet og Maade at erhverve Livets Ophold paa, og have nu 4 levende Børn.«

Jens Chr. »Glerup« eller »Swin« syntes at have hørt til de forholdsvis skikkelige kjæltringer, eftersom man, med undtagelse af nævnte tilfælde, ikke træffer ham blandt de mange andre skøjere, der fylder op i politi- og justitsprotokollerne; og dog giver Overleveringen ham enstemmigt det eftermæle, at han var slem til at rapse.

En gammel mand, der var født i Brejning, har fortalt mig, hvorledes Jens Chr. med »kone« og barn en gang kom ind i fortællerens hjem. Kvinden satte sig på skamlen og lod efter sædvane spolevuggen, hun bar på ryggen, hvile på bordet. Hun havde sat sig med ryggen til bordskuffen, og nu lagde drengen (fortl.) mærke til, hvorledes kællingen, samtidig med at hun syslede med barnet, fik listet et par skiver brød ud af bordskuffen, som hun så puttede til sig. Imidlertid var manden heller ikke uvirksom. Han var, som sine søskende, velvoksen og gik med høj hat - uden pul. Når han nu stod inde i de lave bondestuer, kunne han uden synderlig møje, ved at rokke lidt med hovedet få syle, fritter o. lign. Genstande, der i ældre tid havde deres plads ved loftsbjælkerne, praktiseret ned i sin hat.

Således gik det også nævnte sted; men drengen opdagede det og sagde: »a trower æ syl æ falden i di hat!« Jens Chr. så efter - jo, det var den også. Så fik knægten sylen, hvorefter gæsterne forsvandt.

Hos Moust Vestergaard i Skibild tog han ligeledes de fritter og syle, der sad ved bjælkerne. Udenfor gården mødte han Moust, og da var han fræk nok til at falbyde tyvekosterne til deres rette ejer. Men Moust svarede: »A pas Fanden om di freter - a hår freter nåk!« Så stak Jens Chr. af; men da Moust kom ind, opdagede han, at han alligevel ingen havde. På samme måde forsvandt der ikke så sjældent en pølse i Kjæltringens Hat, når han kunne få lejlighed til at opholde sig i et køkken eller hvor, der hang pølser ved bjælkerne.

En af mine gamle fortællere har fortalt mig, at Jens Chr. Glerup gerne kom til hans hjem i Fjederholt én gang om foråret og én gang om vinteren. Om vinteren lå han på halm for ved bilæggeren, men om foråret eller sommeren ude i laden. Han lappede ved ruderne, klinkede

potter og loddede utæt blikstøj osv. Skønt Jens Chr. ellers var lang-fingret, stjal han aldrig i meddelerens hjem.

I en gård i Able i Vorgod logerede han ligeledes en gang imellem, men der opførte han sig dog en gang mindre pænt. Da Jens Chr. næste gang kom der og bad om at måtte ligge der om natten, sagde manden: »Nej - for sidst du var her, stjal du min moders briller!«

I Jydsk Almueliv, V. 693, fortælles, hvorledes »æ store Swien« fik en stikkekniv raget i sin hat i Holt i Rind og hvorledes han et andet steds, medens han snakkede med konen, stod og vikledede en snold uld-garn af konens op om sine fingre. Garnet tog han selvfølgelig med sig.

I en årrække levede han med en kvinde fra Thy, der hed *Anne Margrethe Henriksdatter*. Parret fik flere børn, men hvormange ved jeg ikke. Under deres omvandring fødte kvinden en dreng i Krogslund i Gjellerup sogn, der blev døbt i Gjelleup kirke d. 15. april 1816 og kaldt *Christian Peter Severin Jensen* - to år senere blev samme barn begravet i Ørre. Senere fik de anden søn døbt med samme navn; det er denne, der blev gift med Mette Abelone i Sahl. I et pas udstedt af Bølling herreds kontor d. 4. juli 1821 til Jens Christian Jensen, glarmester og kedelflicker af profession, der agtede at rejse til Varde og omegn på sit håndværk og som blev fornyet d. 26. s. m. til en rejse gennem en del af Hammerum herred til Holstebro og omegn, anføres, at han har kone og 2 børn med sig. På nævnte rejsepas er følgende signalement angivet: Høj - øjne blå - lyst hår og »kan ikke skrive«.

Gamle folk, der mindes »Jens Christian fra Stauning«, som han selv navngav sig, har fortalt, at han så grim ud - havde en stor »Po-g« (knude eller pose) under øjet på venstre side, og at han iøvrigt gik med en del messing på sit knivskaft etc. - han hyldede, som broderen, mundheldet: »Jo mere messing, des større kjæltring!«

I »Fra Dansk Folkemindesamling« II. s. 27 - 28 har Kr. Larsen Vestergård fortalt, at Jens Chr. Svin havde kastet kæp til Kjen Bråspande, der var fra Staby og ikke var af »tatterrace«. »Da min Faders Hede gik tæt op til Amtstuen (i Madum Sogn), vilde Jens Svin gerne have Lov til at bygge et Hus dér ved den gamle Landevej og lovede min Fader mange krumnæsede Kristianer og Frederiker (Specier) i Indfæste. »Jeg forstaar ikke Kjesten,« siger min Fader til Kjen Bråspande, »at du vil løbe Landet rundt med den Jens Chr. Svien!« »Det er den rareste Menesk, man kan tænke sig!« siger Kjesten. Naa, de fik da Lov til at bygge

H. A. 21
 Pra. 1821.
 I dette Hæfte
 Af Jens Christian
 Glorup
 Om
 92. Hæfte
 i. 12. Hæfte
 Gode

Politimesteren
 Politimy. H. A. 21.

om i alle de 12 Hæfter der er i dette
 Hæfte om Jens Christian Glorup, Glorupstuen og
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om

Hæfte

København den 19. Juli 1821.
 om i alle de 12 Hæfter der er i dette

Om i alle de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om
 de 12 Hæfter der er i dette Hæfte om

Politips for Jens Christian Glorup 1821. (Herning Museum).

Huset, og de gravede sig saa ind i en Bakke og satte en Sojvæg op foran, fik Sparrerne rejst og et Lyngknippe op til Rejsekrans. De holdt saa et stort Rejsegilde paa den nærliggende Amtsstue og Brændevinen flød rigelig.

Ud paa Natten kom Taterne op at slaas, og Kjen Bråspande fik nogle Klø. I hvert Fald løb hun sin Vej, og kom ikke mere tilbage til Taterne, og Huset faldt snart ned.«

Om Jens Chr Glerups familieforhold giver lærer M. Møller følgende oplysninger, efter Jens Christians sønnekone, Mette Abelone i Sahl (Skttgr. ^{2/1888}):

Jens Sviens kvinde hed *Ane Margrete Dorthea* og var nok fra Hammerum herred. Deres børn var *Kristian Peder Severin Jensen*, *Henrik Jensen*, som rejste til Amerika, *Kirsten Jensdatter*, *Sine Jensdatter*, *Ane Margrete Jensdatter* og *Ane Lisbet Jensdatter*. Disse pigebørn udmærkede sig i deres ungdom ved en overordentlig skønhed.

Kristian Peder kom sammen med en datter af Peder Kristian Struer, der hed Mette Abelone. Han var en dygtig blikkenslåer og kom til at bo i et lille hus i Sahl. De skal have haft 13 børn, af hvilke nogle lever her på egnen og er meget dygtige folk.

Sine Jensdatter skal have været en ligefrem blændende skønhed. Hun kom til Holstebro og blev der gode venner med en Krambodsvend Karl Severin hos købmand Rygård. Han gav hende en mængde skjønne sager, såsom silkeklæder, bånd osv. Der sagdes, at ingen af bønderpigerne kunne måle sig med Sine Jensdatter hverken i skønhed eller klædedragt, når de kom sammen på markedet.

En historie, hvis pålidelighed jeg imidlertid ikke vil indestå for, går ud på, at han en tid skal have løbet med hende, og at de skulle have haft det så småt, at hun måtte tage hans sidste skjorte i stykker til deres børn. Hans familie skulle så have sørget for, at de kom fra hinandenovre i Kjøbenhavn. Sine Jensdatter kom senere sammen men en vis Didrik, og de kom til at bo i Tovstrup i Salling.

Mads Lunde i Skjern, der var født 1844, besøgte en gang som dreng en slægtning i Stauning, og da var han samtidig en smut henne i fattighuset, hvor Jens Chr. Svien sad og lavede »Pro-ser« (rettere præskol-dere) af træ, som han så beslog med blik. Sådan indretning tog han 4 skilling for. Da samme fortællers morbroder, Kræ Kjargor, i Slumstrup byggede sig et nyt stuehus, lavede Jens Chr. Svien blyvinduer dertil.

Stauning sogns forhandlingsprotokol (sognerådets arkiv) indeholder kun følgende oplysninger om Jens Christian*:

1842 ²⁴/₂ Angaaende Jens Chr. Jensen blev man enige om, at det ei maatte tillades de Beboere, der skulde koste ham, derfor at give ham Betaling, da Følgen deraf vilde blive, at han i Forvejen vilde optage Penge hos vedkommende Beboere og derved vorde Sognet til større Byrde.

De Beboere, der hidtil har sluttet privat Accord med ham, bør derfor alligevel koste ham saa mange Dage, som de var forpligtet til. Denne Bestemmelse skal bekendtgøres ved Kirkestævne med det tillige, at dersom de Beboere, der allerede uden Fattigcommissionens Tilladelse have givet ham Betaling for de dage, de skulde koste ham, ei ville modtage ham de bestemte Dage, skal han paa deres Regning bortliciteres og Pengene, i Tilfælde af Vægtring, inddrives ved Udpantning.

1843 ²³/₁₀ Angaaende J. Chr. J. blev man enige om at indgive en Ansøgning til Amtet, at det maatte tillades ham at nedsætte sig i Stauning som Glarmester og Blikkenslager.

1853 ¹⁷/₁₀ Jens Chr. J. forsørges i Fattighuset og til Husholderske sammesteds antages Ane Marie, som f. T. tjener hos Sognefoged Mads Vestergaard, i det mindste for et halvt Aar under samme Betingelser, som Inger Marie hidtil har været det.

1858 ²⁵/₂ bevilger man ham en kjole til 5 Rdl. og d. ²/₀ s. å. får han et par nye bukser.

Et års tid efter, at han havde fået sine nye klæder, døde han.

Kirkebogen fortæller:

Død ⁴/₃ 1859 Jens Christian Jensen, 74 Aar. Fattiglem i Stauning Fattighus, forhen Omløber og Glarmester. Søn af Omløbersken, Kirsten Christophersdatter - som Fader udlagt gevorben Soldat Jens Jensen, Randers.

Da manden var død, skulle liget bæres fra fattighuset over i våbenhuset, hvortil valgtes fire af sognets estimerede gårdmænd. Men før ligbærerne tog fat, måtte de naturligvis stramme sig op med en stor dram. De bar ham i et lagen, en Mand ved hvert hjørne. Da man så kom op på kirkegården, var den ene af mændene, Kræ Buend, så uheldig at stumle over en grav - han slap sit tag og liget trimlede ud på kirkegården. Dertil bemærkede en af mændene lunt: »Nå, der legger han - æ Swien!«

* Ældre protokoller er vistnok gået tabt.

Mæt Katrin Swin.

Medens Jens Jensen og Kirsten Christoffersdatter var på vandring, fødte sidste en datter hos Jørgen Natmand i Mørup. Barnet blev døbt, *Mette Cathrine*, i advent 1795 i Rind kirke.

Indtil sit 13 år vandrede hun med sine forældre, siden dels med sin ældre søster Kirstine og en yngre Johanne og dels med moderen og sin yngste broder Christoffer.

En kort tid tjente hun i Sahl; der blev hun kærest med *Morten Abrahamsen* og fødte hos dennes fader, Abraham Mortensen, Natmand i Rønbjærg en søn, der døde kort efter. Kirkebogen fortæller: »1815 d. 14. April døde hos Abraham Mortensen i Rønbjærg en fremmed Qvinde, som af og til opholdt sig hos ham, ved Navn Mette Cathrine Jensdatters uægte Drengbarn *Jens* 8 Uger 3 Dage.«

Megen alvor synes der ikke at have været i forbindelsen med Morten Abraham, thi i 1817 er hun »kwant venner« med *Hans Chr. Nielsen »Rosenlund«* og med ham drog hun nu rundt i flere år. Hun tiggede, og han drev glarmesterprofessionen.

Om Hans Chr. »Rosenlund« er efterretningerne sparsomme; men oplysningerne i Skinnerup kirkebog i anledning af hans dåb er dog både udførlige og interessante. »Ao. 1797 d. 23. April blev døbt et Barn med det Navn Hans Christian, hvis Forældre, i Følge et paa behørig stemplet Papiir foreviist Skudsmaal, som var udstædet af Provst Højer i Roesholm (Harrild), ere Ægtefolk, og var Manden Niels Rosenlund og Konen Banned Christensdatter.* Manden skal være en paa Pension afskediget Rytter, er Glarmester af Profession, og vandrer omkring paa samme fra Sted til andet tilligemed Kone og Børn, da de ingen vis Opholdssted have. Da de var komne til Schinnerup (N. f. Thisted) kom Konen Natten imellem den 20. April i Barselseng. Benævnte Barns Daab blev derpaa den 30. April offentlig bekræftet i Schinnerup Kirke, og vare Fadderne Degnen Poul Thilsteds Kone bar det, Anders Nielsens Kone fulgte med - - - «

Af et forhør ved Hammerum herreds politiret ^{20/12} 1819 fremgår det, at Niels Rosenlund, også kaldet »Fynbo« eller »Fimmer«, var 82 år

* Banned, der var født ca. 1750 og døde i 1816, var en datter af Christen Jensen »Nellik« og landets mest berygtede skojerkvind, »Lång Grethe«, hvis rette navn var Anna Margrethe Sørensdatter (f. ca. 1720 og d. i Viborghus 1794). Om »Laang Grethe« se Jeppe Aakjær: Blichers Livstragedie II. 124 ff. og do. Skive Aarbog 1918. 5 ff.

dette år, og at Hans Chr. havde vandret med sine Forældre og tigget i Thy, Himmerland, Salling, n. og v. for Holstebro og i Hammerum herred. Senere havde han vandret med broderen, Simon Nielsen, kaldet Skele Simon, eller Søsteren, Ane Margrethe Nielsdatter, der løb med en, man kaldte »æ gal studenter« men som ellers hed Johan Meyer. Endelig slog Hans Chr. Rosenlund sine Pjalter sammen med Mæt Katrin Swin i 1817.

I December 1819 brændte Højris i Ikast, hvor herredsfoged Casper Møller residerede. Det lå nær for herredsfogden at fæste sin Opmærksomhed på de mange kjæltringer, der strejfede om i hans udstrakte jurisdiktion, og da der havde været slået et truselsbrev op på en af hans portdøre, kort før gården brændte, var han endnu mere sikker på, at gerningsmanden skulle søges blandt disse folk, navnlig havde han Johannes Axelsen mistænkt, og han gav derfor sine sognefogder Ordre til at anholde alle mistænkelige personer.

Det var i den anledning, at sognefogden i Ørre havde anholdt Hans Chr. Rosenlund og Mæt Katrin som pasløse personer i Nygård i Ørre og bragt disse til herredskontoret.

Fluks ved anholdelsen spurgte Casper Møller, om Hans Chr. havde lært at læse og skrive. Det havde manden, heldigvis for ham, ikke. Han vidste heller ikke, om Johannes Axelsen kunne skrive, men derimod vidste han, at hans egen fader, Niels Fynbo, havde kunnet skrive.

Mæt Katrin Swin var ligesaa uskyldig i Branden, som Hans Chr. Rosenlund var. Hun kunne hverken læse eller skrive og var ligeså lidt som manden confirmeret.

Johannes Axelsen kendte hun nok. Hun havde truffet ham for 5 år siden hos Jesper Thalunds i Ørre. og forleden år, da hun logerede nogle dage hos natmand Hans Mortensen, der boede i et enligt hus tæt norden for Vinde ved Skive, havde hun været sammen med ham der. Af fremmede havde der desuden været: Skråddel Rasmus og dennes søster Kirsten, Hans Chr Rosenlund, Jens Chr. Swin og dennes søster, Ane Jensdatter samt Skele Simon.

Mette havde af Johannes Axelsens kone hørt, at Johannes kunne skrive, og »Kirsten Abrahamsdatter, en Datter af Natmand Abraham i Rønberg, fortalte Deponentinden en Gang, da de var samlede i Salling, at Johannes Axelsen for et Aars Tid siden eller længere havde i hendes Faders Hus i Rønberg skrevet et Brev, som han først sagde var til

sin Kone i Ørre, men siden, da hun vilde vide, hvad han havde at skrive til sin Kone om, tilkjendegav, at være til Kammerherre Møller paa Høyriis.«

På deres omvandring havde Hans Chr. Rosenlund tjent lidt ved sin glarmesterprofession, men Mette Katrine havde nok »tjent« mere ved tiggeriet. Hans Chr. ejede kun de klæder, han gik i, og så sin glarmesterkiste, der indeholdt: 1 kniv, 1 hugtang, 1 fil, 1 cirkel, 1 lodbolt og nogle små stumper glas. For 4-5 år siden havde han været arresteret i Holstebro sammen med en anden omløber, Henrik Jensen; men efter 4 ugers forløb blev de løsladt og kørt til Resen kirke, hvorfra de drog videre til Salling. Hans Chr. og Mette havde fået et barn, der døde og blev begravet i Hvidbjerg noget før mikkelsdag 1819.

Parret slap for straf, men Mette blev sendt til Rind, hvor pastor Næblerød fik hende indtinget hos en mand i Svendlund. En ældre pige skulle der undervise hende i begyndelsesgrundene af læsning; så Mette kunne komme så vidt, at hun kunne blive confirmeret. Meningen var god nok, men så stak hun af igen en nat kort efter. Det varede ikke længe, inden hun atter fandt Hans Chr. og ved ham blev hun »grumslinglak« og fødte en datter den ¹⁵/₁₁ 1820 i Hover. Barnet blev hjemmedøbt og kaldt *Bennet Kirstine Hansdatter*. Bennet var i 1843 kærest med Johannes Guldsmed i Rind og fik med ham datteren *Mette Cathrine Johansen*, men senere løb hun med Severin Kat. Hun var flere gange i Viborghus for løsgængereri og betleri og der døde hun den ¹⁵/₄ 1850, 30 år gammel.

Niels Rosenlund var, navnlig under navnet »*Femmern*«, velkendt over alt også i Hammerum herred. Kort før jagten på betlere og omstrejfere i Slesvig fandt sted, den 18. oktober 1804, blev Niels Hansen Rosenlund og hustru, *Benned Christiansdatter* anholdte i Haderslev. I den trykte (tyske) fortegnelse over de anholdte får man der i tillæget følgende beskrivelse af disse to:

»Niels Hansen Rosenlund 66 Jahr alt, mittler Statur, braun von Haaren, blau von Augen, die tief liegen, runzlicht von Gesicht, gebürtig aus Kopenhagen, aber seit vielen Jahren von da abwesend; hat sich in den letzten 10 Jahren zu Brund, im Kirchspiel Hilderslef, Amts Thistedt, mit seiner Familie aufgehalten; ernährht sich angeblich mit Gläserarbeit,

ist aber zufolge seines producirten Passes d. Thistedt den 12. Jul. 1804 wegen Bettelns aufgebracht worden.

Dessen Frau Bennet Christians Tochter. 55 Jahhr alt, blau von Augen, braun von Haaren, gelb von Gesicht, mittler Statur, und gebürtig im Kirchspiel Fabierg.

Beide sind zufolge des angeführten Rescripts mit der Warnung, sich dem Pasz gemäs unverzüglic und bey Vermeidung der Zuchthausstrafe nach Jütland zu begeben, entlassen worden.*

Den 80 årige P. Sørensen Fløe i Køljkær har efter sin moder og bedste-moder i Nørgård i Kollund fortalt mig følgende om disse folk: »Æ Femmern« snakkede fornemt, og bedstemoder spurgte ham derfor en gang, om han hørte til kjæltringerne. Han fortalte da, at hans fader var degn, men forældrene døde, medens »Femmern« var soldat - han lå inde mange år under napoleonskrigene -, og så gav han sig til at rejse landet rundt som andre kjæltringer. Hans kone hed »Bæ·nd«, en søn kaldte man »Snatte-Peer«, og en anden hed Simon og en datter hed »Greethe«.* Simon var stærk og bankede en gang nogle andre kjæltringer af, i hvilken anledning moderen sagde: »Dæ som Simon et ku sto sæ, så hå· a let få, a föj· ham åp mæ rowbrø o flæsk!« Snatte-Peer derimod var ikke stærk; han sagde: »Hår a kræfter, slu a tården gåle mæ æ kjæltringer i æ hiele land!« hvortil faderen bemærkede: »Derfor fik den gale ko de krumme horn - for ellers ville den stange - men Simon er sindig, derfor har han kræfter!«

En gang familien var i Nørgård, fortalte Femmern, at Greethe en gang havde kogt grød til sin mand. Denne klagede over at grøden var både for tyk og for tynd. Det kunne konen ikke forstå. »Jo, den er for tyk til at være vælling og for tynd til at være grød,« sagde han, og så tarsk han konen. Men bag efter gav Femmern rigtignok ægtemanden nogle gode klø i hans rumpe. Da man tillod sig at spørge, om han kunne det, svarede Femmern: »Jeg kunne sidde på min rumpe og tærsk alle de kjæltringer, der kan være på en tønde land!«

En anden gang, de lå i Nørgård, lavede Benned en ægkage inde ved skorstenen af 14 æg, og den bar hun så ud og satte på logulvet. Men Snatte-Peer, der sprang omkring i et par gamle støvler, der ellers blev brugt af tærskeren, fik sit ene ben i ægkagen, så denne sprøjtede rundt om. Peer fik klaps af Femmern, og så løb slænget sin vej fra det hele.

* Se under Christoffer Svin.

Om vinteren fik de lov at ligge på noget halm på stuegulvet ved bilægeren. En nat kneb det for Benned at falde ret til ro. Femmern kommanderede: »Vil du lægge dig!« Konen svarede: »A ska ha mæ kløj!« Kort efter lød det atter: »Vil du lægge dig!« men Benned genmælede, at det var hendes ene arm, det var galt med, den var dårlig. »Fanden med din arm - det er værre med mit ben. Det er benene, man skal gå på - man kan godt gå, fordi man har en dårlig arm!« lød det fra patriarken.

Foruden fornævnte børn må jeg antage, at den »Sømand, glarmester Anthoni Nielsen Rosenlund«, der fik en søn døbt *Jonas* i Timring 1826, også var Niels Rosenlunds søn. Anthonis hustru, Ane Sophie Pedersdatter, der i kirkebogen kaldes »en omløbende«, gjorde barsel hos Jens Jespersen i Birkmose.

Hvor mange børn, Mette fik, ved jeg ikke, men efter overleveringen at dømme slæbte hun i mange år rundt med småbørn på ryggen, hvorfra hun havde en ejendommelig »røltende« gang. Foruden Bennet (eller Benned) og en udtalelse i et forhør 1819, hvor Mette opgiver, at deres eneste barn er død, har jeg kun fundet datteren Karen Mari, om hvis fødsel og døb Gjellerup kirkebog melder: »1824 den 1. September født *Karen Marie Hansdatter*. Moderen Mette Cathrine Jensdatter født i Rind sogn og Hans Christian Nielsen f. i Skinnerup i Thyland. Omløbende Natmandsfolk. Hun fødte Barnet i Lillegaard. Faddere Konen Kirsten Christoffersdatter fra Aulum, hendes datter Johanne Jensdatter fød i Madom Sogn, Abraham Pedersen Grønning f. i Snejbjerg og Jens Christian Christiansen Nør fra Ryde Sogn. Uægte. Forældrene var omløbere og i Barsel Affæren opholdt sig hos Svend Lillegaard forlod strax Sognet og medtog Barnet.«

Ved folketællingen i 1840 opholdt Karen sig hos sin moder i Herning fattighus og senere blev hun gift eller levede med Morten Rønbjærg. En søn, Hans Chr., kaldet Greven, opholdt sig først i 1900'erne på Gjellerup fattiggård.

Hvor og når Mæt Katrin Svins livsledsager, Hans Chr. Rosenlund, gav slip på hende, ved jeg ikke, men ved Bennets confirmation 1836 er han i hvert fald død.

Skønt Mette hele sit liv strejfede meget om og betlede, har jeg dog kun fundet hende en gang blandt de mange kjæltringer, der blev idømt straf for løsgængeri og betleri. Den 15. marts 1826 fik hun ved Hammerum herreds ret 8 dages vand og brød for sin omløben og betlen.

Sammen med Hans Chr. Nielsen og Abelone Jensdatter, der nærmere omtales under P. Chr. Strudal, blev hun pågreben hos gårdmand Peder Christensen i Ørregård i januar 1826. Det oplyses ved denne lejlighed (Politisag ved Hammerum herred nr. 1 1826) at den 29-årige Mette Cathrine er uconfirmeret og at hun, efter eget sigende ikke har betlet, undtagen når hun da har bedt om mælk til sine børn. Hendes fader, Jens Jensen, ernærede sig, sin hustru, »Kjersten Kjerstine«, og børnene ved sin glarmesterprofession. En sommer havde Mette tjent hos en mand i Hollingholt, vandrede så rundt i landet med sin moder i 5 år, var et par dage hos en mand i Tjørring, hvor hun skulle vogte kreaturer, men løb der fra og har så iøvrigt levet sammen med Hans Chr Nielsen. Sidstnævnte forklarer, at han er 28 år gammel, er uconfirmeret og har lige så lidt som Mette været straffet. Han har aldrig haft, ejheller søgt nogen tjeneste, og ikke opholdt sig i noget sogn udover 8 dage ad gangen. I de sidste 7 år har han rejst og levet sammen med Mette Cathrine Jensdatter og med hende avlet fire børn, af hvilke de to er døde - de to andre følger forældrene. Den ældste »Benthe« på 4-5 år er født og døbt i Hover ved Ringkøbing, og den yngste, Karen Mari, er født og døbt i Gjellerup i september 1824. Hans Chr. opgiver at have ernæret sig og sine ved glarmester og blikkenslagerprofessionen m. m.

Abelone Jensdatter, der er 46 år, har de sidste par dage været i ovennævntes selskab »for at hjælpe dem at bære deres børn«.

Under 6te marts samme år meddeler amtet, at de tre personer skal tiltales for løsgængeri, men ikke for, skønt uconfirmerede, at have begået lejemål.

Mette boede, som nævnt, i 1840 i Herning fattighus og her er hun i 1843 genstand for Johannes »Mus«s opmærksomhed. I et par skrivelser mellem Hammerum herreds kontor og pastor P. Sveistrup i Rind oplyses, at Johannes Pedersen fra Dejbjerg i 1840 var straffet ved Hammerum herreds ret med 10 dages vand og brød for løsgængeri, i 1841 ved Bølling Nr. herred med 30 dages vand og brød for løsgængeri og svigagtig omgang med hittegods og at han efter sidste straf i aug. s. å. blev afleveret til Dejbjerg fattigvæsen, hvorfra han fik tjeneste på Margrethelund. Siden arbejdede han som daglejer eller rejste omkring og søgte arbejde, og da det ikke ville lykkes »for at fæste sig en plet jord, hvor han ville bygge på.« Det sidste var for såvidt lykkedes for ham, som han »i forening med Mette Cathrine Jensdatter - med hvem han er gode

venner - har fæstet sig en kálhauge og en plet hedejord af Jens Nielsen i Thorsted.«

En skønne dag stiller Johannes med sin tilkommende svoger, Christoffer Jensen »Bitzou« fra Gjellerup - sidste fremviser en bevilling på at lodde - for præsten i Rind og spørger, om han må ægte Mette Cathrine, hvad Præsten ikke mener kan lade sig gøre, dernæst om hun da må følge med og føre husholdning for ham, hvortil præsten svarer, at det er der ikke noget i vejen for, »når han blot ville have hende som husholderske.«

Men hvorvidt så de to kom til at leve i idyllen i Thorsted eller ej, melder historien intet om.

I 1850erne boede Mette i et lille hus på Lundmølle mark, Snebjerg sogn. Huset er brudt ned for få år siden. En gammel mand har fortalt mig, hvorledes hans fader og tre andre karle en søndag formiddag var henne at grave hedetørv for hende, medens hun boede der.

De skulle jo ind og have noget at styrke dem på og fik da en vældig ægkage i et »boldkår«. Karlene gjorde et godt indhug i ægkagen; men da Mette kom ind i stuen igen, sagde hun: »Ta æ skie - I foer jo et!« De spiste så halvdelen - resten åd datteren.

På den tid, hun boede ved Lundmølle, blev hun gift, rigtig lovformigt ægteviet, med Anders »Ravn«. Denne var ikke just »å æ Slaw«, men passede ellers godt nok ind i familien. Faderen, Niels »Ravn«, boede først i Sahl, hvor han var gift med den bekendte vækkelsesprædikant, Jens Hav's søster, men da han samtidig lå i med »Kjæsten Mari Bak«, blev de skilt. Niels flyttede til Herning, levede der i mange år til sin død. Der fortælles, at Kirsten Marie og Niels en gang havde overfaldet og skamslået en mand, hvorfor de fik en større straf - det var nok på den tid, da de boede i Brændgård ved Herning. Da Mæt Katrin Svin netop også har boet i et lille hus ved Brændgård, er det muligt, bekendtskabet med sønnen, Anders Christian Nielsen eller Anders Ravn, stammede fra den tid.

Om Anders Ravn er der ellers ikke stort at fortælle. Han gik undertiden i dagleje forskellige steder, men folk, der mindes ham fra den tid, mener, han var bedst som dagdriver.

Den nu (1920) 84-årige Jens Mikkelsen i Snebjerg var i sin ungdom sommetider nede at gøre et plovbed for Mæt Katrin Svin, medens de boede på Lundmølle mark. Ved sådan lejlighed blev der jo opvartet med det bedste, Mettes spisekammer rummede af fødemidler - sikken

ægkage med lange stykker flækket pølse i - »en ordenlig skronni« - og kaffe og fløde i overflødighed. Men det hændte dog også, at de næsten intet havde i huset, thi de frådsede jo gruligt, når de havde fået tigget en del sammen. Således havde Mæt Katrin en dag ingen fløde til Jens Mikkelsens kaffe - i stedet for kom kællingen en ægblomme i, hvad der nok ikke smagte ham ret godt.

I krigen 1864 måtte Anders Ravn med og han var med ved Danevirkes rømning, hvor han forresten havde det besynderlige uheld at løbe vild, komme fra sin afdeling og lande hos Mæt Katrin Swin - held i uheld! Han var borte i 14 dage, men så blev han opdaget og måtte til fronten igen.

I 1866 boede Mæt Katrin atter i Brændgaard i et lille hus, der tilhørte Pæ Tamsen i Holing. Dette år fik hun 4 mark af Rind-Herning kommune - den eneste gang, jeg har fundet hendes navn på de bevarede fattigregnskaber. I 1867 bor hun ligeledes i Brændgaard, hvad der fremgår af et forhør i Hammerum herreds ret ved hvilket det oplyses, at hun har spundet garn for en knægt på Herningsholm; men næste år flytter hun til Sahl og ender sit rastløse liv $\frac{9}{8}$ 1868 i fattighuset der, 73 år gml. Manden står ved denne lejlighed opført i kirkebogen som tjenestekarl.

Dette er i hovedtrækkene Mæt Katrin Swins levned; men gennem ældre folks fortællinger får man desuden en hel del gode træk frem, der viser, at hun foruden at være omløbende betlerske også havde gode egenskaber, der har bevaret hendes navn længere i traditionen end mange samtidige kjæltringers.

Noget af det mest isjnefaldende hos Mæt Katrin Swin var, at hun svarede dårligt til sit øgenavn - hun var netop det modsatte af et svin. Der var overordentligt propert hos hende, og da hun boede i Brændgaard, havde hun gardiner over vinduerne og et hvidt sengetæppe på sin seng, hvad man ellers ikke så hos bønderne på den tid. Hun sagde også, at hun nok skulle holde skidtet fra sine negle. Hun vidste jo godt, at folk kaldte hende ved Svine navnet. Da herredsfogden en gang spurgte hende, hvorfra hun havde navnet, svarede hun, at de rige købte dem titlen, men de fattige får en sådan gratis. En gang hun kom ind i Trøstrups hjem i Timring, hvor familien netop sad og åd kål, spurgte hun, om hun ikke kunne få lidt med - »I ver jo nåk, æ Swin gjaen vel ha koel o kartofler« føjede hun til.

Et steds i Gjellerup stod hun og fortalte en bondehone om sin afstamning, men konen afbrød hende med: »A ver misæl nåk, hwa læk du er å!«

Den 85-årige Mariane Kjeldsdatter i Ørre mindes Mæt Katrin Swin fra 1840-50erne, når denne på sine vandringer kom til Aulum. Hun var altid så pæn: stribet skjørt med rød kant for neden, nedringet, rødkantet livstykke med røde længdestriber og højrode, bundne ærmer, der var rynkede oppe på skuldrene. På brystet under livstykket havde hun et blomstret tørklæde. Så havde hun et tørklæde om hovedet, en tværsæk med et barn i på ryggen, en stok hængende i en snor på armen - og så »jaw-bond« hun, medens hun roltede hen ad vejen.

Efter en anden gammel fortællerske gik Mette om sommeren med »stomper« eller bare fødder, skørtet hæftet op, som skik var, så hun deri kunne bære en del af sine almisser, og endelig havde hun mælkekanden i hånden.

Men, hvad der særlig gjorde hendes navn kendt var, at hun optrådte som klog kone og gav mødrene gode råd, når deres børn fejlede et eller andet.

Ofte lød hendes diagnose på »löwergø« og det bedste råd der imod var, at man en onsdag aften efter solnedgang skulle skære en grøn tørv, lave et rundt hul deri og putte barnet der igennem, stiltiende, 3 gange mod solen. Tørven skulle atter lægges på sin plads og trampes til, og så skulle det første, der kom fra barnet, brændes. Når tørven var groet fast igen, ville barnet være »kie«.

Der var mange kvinder, der, med godt resultat, fulgte Mettes råd, og hendes almisse fik selvfølgelig på disse steder et passende tillæg.

Følgende kostelige historie fortalte Sine Bjerregård i Hammerum mig: Sine tjente i 1864 hos Lars Søndergård i Grøderis, Gullestrup ved Herning. Deres nabo havde på den tid en stor, tyk pige på tre år, der ikke kunne gå. Lars snakkede med sin kone om, at der burde gøres noget ved den sølle pige, og galt var det, at konen snart skulle have et barn igen. Da blev man enige om at sende fortælleren over til Mæt Katrin Swin, der boede i Brændgård. En ka wal gik hind en låf tow', dvs. lidt uld, mente de, for penge var det småt med. Men Sine måtte ikke sige, at hun var gået direkte til Mette, da man var ræd for, at kællingen så ville tage et større honorar. Pigen skulle sige, at hun var gået til Herning for at se tyskerne.

Mette boede i den østre ende af et lille hus. Hun sad for bordenden, og Sine lagde forbavset mærke til, at der var så rent og pænt hos kjæltringen. Der var strøet sand på gulvet og i et hjørne hængte et stort spejl.

»Hwa ska du, mi bå'en?« spurgte Mette; og Sine svarede, at hun skulle bede Mette om at komme op til Lars og kurere deres barn. Det var søndag, og Mette ville komme om tirsdagen. »Hwa for du i lön?« spurgte Mette, og pigen svarede: »A fo'r tyw· då·ler!« Gik du efter mig, fortsatte Mette, og Sine svarede, at hun ville op og se tyskerne i Herning. Men så snart Sine var kommen udenfor, satte hun kursen mod hjemmet. Imidlertid var Mette gået udenfor huset, og da hun så, at Sine stak af til Gullestrup, blev hun gal og bandede over den løgnagtige tøs.

Heldigvis var Sine i tørvemosen, da Mette kom; men de traf hinanden ved middagstid, og da skældte Mette løgnhalsen ud. Over middag skulle omtalte barn puttes nøgen gennem en grøn tørv, hvori der var skåret et rundt hul. »Hwæm ska hjælp mæ?« spurgte Mette. Både Lars's kone og Sines madmoder var frugtsommelige, så de måtte ikke. »Ka Sine et'!?« spurgte Lars; men Mette vrissede: »Hun æ jo fuld a lów'n, så de dow'er et'.« Men, der var ikke andre; og nu kommanderede Mette: »No hå'r du o tå æ båen, når a stekker den i gjæmmel, o du mo ver, te du hålder ve'n - o du mo ingen teng sæj-!« Så blev barnet puttet tre gange gennem hullet, medens Mette mumlede noget, og tørven blev lagt på plads igen, og når den var groet til, så ville barnet være kureret. Mettes honorar var et halvt pund uld.

Om en anden mærkelig kur har Mikkell Helstrup, født i Snebjerg 1841, fortalt mig følgende: Som ungt menneske led han af ufrivillig vandladning. Lægen havde sagt, at det var der ikke noget at gøre ved. Men en dag spurgte moderen Mæt Katrin Swin, der dengang boede på Lundmøle mark, om hun ikke vidste råd. Jo, drengen kunne komme hen til hende en dag.

En søndag gik den 15 årige Mikkell over til Mette, der sagde, han skulle følge med hende ud i køkkenet. Mikkell var ked af det, så skulle han vel have bukserne ned, og man kunne aldrig vide, hvad kællingen kunne finde på.

Da sagde Mette: Du skal ta tre helbrændte mursten, uden at nogen ser det, et sted, hvor man er ved at bygge. Stenene skal varmes godt op i

ilden, og så skal du pisse tre strændt på disse tre torsdag aftner i træk, hvorefter du skal lægge stenene tilbage. Men det skal ske stiltiende.

Mikkel tog stenene ved Thomas Helstrups gård og bar stenene til bage; men i de 75 år, der var gået siden, havde han ikke mærket det mindste til omtalte skavank og nu var han 90 år!

Den 83-årige Christiane i Ørre fattighus fortalte mig, at da hun som ung boede hos sine forældre i Sammelsted by, boede hendes søster øst for »o æ lång· bak«. Sidstnævntes lille barn var syg og lå og skreg voldsomt en dag, Mæt Katrin på sin vandring kom der til. Mette rådede konen til at smøre barnet med regnormeolie, som hun selv kunne lave ved »o pot miewå·rm i en kruk« og bage det ind i et brød i ovnen. Moderen gjorde, som kjæltringen havde tilrådet hende, og barnet kom sig også kort efter.

Samme fortæller havde en broder, der i mange år led af »æ koeld« og forgæves havde søgt råd der imod mange steder. Da rådede Mæt Katrin dem til at sætte roden af en bestemt plante i brændevin og lave en stærk Punch til patienten, og deraf skulle han drikke så meget, at han blev hel beruset. Under kuren skulle han gå uafbrudt hele tiden - kunne han ikke selv, skulle man støtte ham.

Han gennemgik også kuren. Konen og søsteren støttede ham, så længe de kunne, så kastede han voldsomt op, kom i seng og svedte ganske grueligt. Men siden fejlede han intet.

En anden har fortalt mig, at da hun i 1859 gik til præst, havde hun en dårlig næse. Faderen søgte råd der for hos Mæt Katrin Swin, der vistnok boede i Rind på den tid. Mette kom så en dag, så på næsen og ordinerede en salve, som de selv skulle lave. De skulle skrabe det grønne af undersiden på hyldebark og koge det sammen med tyk fløde til en salve (hyldesmør) og dermed skulle den dårlige næse smøres. Mette sagde, at de skulle tage den fløde, der sad på undersiden af skumskeem, når de skummede fløden af mælk. Men efter at være behandlet med denne salve nogle gange, kom næsen sig.

I andre tilfælde anvendte Mæt Katrin Swin, og det synes med samme held, magiske midler. Medens hun boede i Brændgård, gik nabokonen en dag om til hende og bad hende om at sætte nogle vorter bort. Kællingen bandede, hvad hun var slem til, på, at det kunne hun nemt gøre. Så tog hun en pind, skar en skure der i for hver vorte og stillede så pinden hen

i vinduet. Et øjeblik efter kom der en anden kone ind til Mette, hun tog pinden og strøg på den. »Ja,« siger Mette, »no ka du fo dem.«

I Høgild i Rind var der en mand, hvis kær undertiden blev malkede om natten. Man tiltroede Else Kusk på Fjederholt mark skarnstregerne, og konen, der var meget overtroisk, kørte en dag sammen med sin pige over til Mæt Katrin for at søge råd. Mette bandede på, at det kunne konen nemt få ændret - hun skulle bare tage og binde sin mand om natten.

Hemmeligheden var nok, at manden ofte besøgte Else Kusk og enten selv medtog mælken på sine natlige besøg eller også tillod han kvinden at hente mælk der.

Et sted i Ørskov kunne de ikke kærne smør, Mæt Katrin kom der og hjalp dem i deres nød. Hun gik ud på »æ kalgordi-g«, skar en pind (antagelig af rønn) og satte denne i kærnestaven. Undertiden kom hun også noget i kærnen.

En gang, hun kom ind i Nørgård ved Herning, lå et af børnene syg i gården. Da Mette så det, trak hun en blå tråd op af sin lomme og ville til at måle barnet; men sådanne kunster ville den unge kone ikke have brugt.

Når undtages, at hun en gang »keg ind ad æ hønhwål« hos sognefoged Kræ Moustsen i Tjørring, hvoraf følgen selvfølgelig blev, at »sen fæk di ålder æn æk«, ved jeg ikke af, at hun skal have gjort fortræd noget steds. I nævnte tilfælde var hun kommen i gården og havde bedt om et par æg, men så havde man sagt nej, deres høns gjorde ingen. Passede det ikke helt ud før, så sørgede hun for, at det kom til at sæde.

Mæt Katrin Swin fik mange kopper kaffe for at spå. Når hun kunne få kaffe, så kunne hun sige folk, hvad det skulle være. Den gamle Lars Græjsen har fortalt mig, hvorledes Mette en gang kom ud og bød ham ind, da han gik og pløjede i nærheden af hendes hus i Brændgård. Lars fik først noget at spise og blev dernæst spået af hende. Noget passede: Han skulle komme til at holde bryllup, hvor der var to skorsteen på huset, og der skulle snart komme en pige til ham - andet mindes han ikke. Pigen kom også knap efter - det var hans søster; men hun kom uventet.

Ligesom Mette holdt af en tår kaffe, således satte hun også pris på en dram, uden at hun dog var hengiven til spiritus. En ældre mand mindes, at hun sommetider kom til Agerskov i Bording, og at hun en gang sagde, at hun var så syg, så syg - havde hun dog bare haft en kamferdram, bare en halv pægl, troede hun nok, det kunne hjælpe. Da hun så fik den ønskede dram, kom hun sig også straks.

Johan Abraham.

Om Johanne Jensdatters fødsel og dåb oplyser Madum sogns kirkebog følgende:

År 1800 - 4. søndag efter påske havde glarmesteren . . . og Hustrue . . . deres pigebarn, kaldet *Johanne*, født den 8. mai d. a. til dåbspublikation i Madum kirke, med hvilket denne omløberkone faldt i Barselseng i en mands lade i Madum.

Under oftere nævnte forhør i Hammerum herreds ret, december 1818, oplyste Jens Svins enke, Kirsten Høg, at hendes 19-årige datter, Johanne, har løbet med en dreng, Abraham, der er søn af natmand Peder Grønning; men efter hvad Kirsten har hørt sige i Vrå, skal hun nu være i følge med sin søster Kirsten og Johannes Axelsen.

Vedrørende Abrahams fødsel melder Snejbjerg kirkebog: 1802 28. marts blev natmand Peder Jensens drengbarn født i Snejbjerg, døbt *Peter Abraham*. Fader og moder var omvandrende tiggere.

Næste gang, man hører noget til Johanne og Abraham er, da parret med 3 børn ved kjæltringejagten den 11. februar 1835 bliver anholdt i Rønbjerg. Abraham oplyser i et forhør, at han havde fået pas fra Snejbjerg, hvor han var forsørgelsesberettiget, til at måtte hente noget tøj, han havde liggende hos natmand Morten Abrahamsen i Estvad. Men i stedet for pænt at vende tilbage til sin opholdskommune, så drog han videre til Salling, hvor han traf sin »Dil-«, der vandrede om med deres børn: *Mette Marie*, 8 år, *Mette Cathrine*, 6 år og *Ane Sophie*, 2 år - parret havde foruden disse endnu fire døtre.

Den 24/s s. a. blev Abraham ved Hjerm-Ginding herreders ret idømt 8 måneders forbedringshus i Viborg for løsgængeri. Johanne blev idømt 4×5 dages vand og brød; men hun blev sendt hjem til Madum og kom ikke til at udstå straffen, antagelig fordi hun ventede sin nedkomst.

Nu kom Johan Abraham, som man kaldte hende, til at gå til confirmationsforberedelse - 35 år gammel! Blev timen for lang, brød hun uden videre op, idet hun, henvendt til præsten, sagde: »No ka a et vent længer - a ska hjem o gi æ bæn æ pat!«

Da Abraham var færdig i tugthuset, hvor han havde arbejdet ved spoling og opført sig godt, og hvor han forresten også blev confirmeret, blev han sendt hjem til Snejbjerg. Her bad han fattigcommissionens formand, pastor Krarup, om tilladelse til at gå til Madum, dels for at hente sit

tøj hos kæresten og dels for at søge plads. Præsten nægtede ham tilladel- sen, men tre dage efter stak Abraham alligevel af til Madum, hvor det lykkedes ham at få plads hos sognefoged Lars Madumgård og Chr. Olsen ved Madum kirke. Nu drog Abraham tilbage til Snebjerg og bad præsten om at måtte få sit skudsmål påtegnet og udleveret, men det blev ham nægtet. Så gik Abraham til amtmand Neergård, der var så elsk- værdig at give ham skriftlig tilladelse til at måtte tage fast plads i Ma- dum. Og bag efter lykkedes det ham at få skudsmålsbogen, der dog fik en påtegning om, at Abraham havde nydt understøttelse af fattigvæsnet.

Imidlertid ønskede Abraham at blive viet til Johanne, med hvem han i 18 år havde fartet landet rundt og avlet 9 børn; men der skulle jo penge til og disse havde han ikke. Så fik han et par stabile mænd med sig rundt hos de Madum bønder og rejste så mange smålån, med løfte om tilbage- betaling eller arbejdsydelse for pengene, at han kunne betale familiens gæld - 2 rdl. 5 mrk. 13 sk. til Snebjerg og 53 rdl. 1 mrk. 8 sk. courant samt 14 skpp. rug til Madum Kommune. Derefter blev han $\frac{11}{16}$ 1837 gift med Johanne og kom til at bo i Madum kirkehus hos sin familie.

I 1838 den $\frac{30}{16}$ blev der i Ulfborg Hind herred holdt forhør over Abra- ham, vist i anledning af nævnte lån; men forøvrigt oplystes det at han allerede havde afbetalt en del af sin gæld. På folketællingslisten 1840 kaldes han blikkenslager og almisselem og da har de følgende børn hjem- me: *Mette Marie*, 13 år, *Mette Cathrine*, 10, *Sophie*, 8, *Mette Kirstine*, 3 år, og en udøbt datter.

Den $\frac{8}{2}$ 1843 døde den 41 årige kjæltring i Madum kirkehus. Hr. pastor P. Severinsen i Bringstrup, forhen Tim-Madum, har meddelt mig, at Abraham en aften blev kaldt ud af nogle mænd, der forlangte, at han skulle følge med. Ved Ovns mølle bro gennembankede de ham. Johanne fik ham hjem, og nogle dage efter døde han. Beboerne skiftedes til at holde vagt over ham, og Kr. Bro har fortalt, at hans fader havde våget over Abraham. Således fortalte gamle folk i Madum.*

Året efter, den $\frac{11}{2}$, blev Johan Abraham gift med den 25årige Mads Christensen af Vognborg. I kirkebogen er Johanne indført som enke efter *glarmester* Peder Abraham Pedersen. Man kan derefter slutte, at Abra- ham både har drevet blikkenslager og glarmesterprofessionen.

I 1849 fæstede Mads »Abraham«, som han i almindelighed blev kaldt, et hus, der tilhørte Madum præstegård, og som endnu ligger et par kilo-

* I herredets arkiv har jeg ikke fundet spor af antydning af noget kriminelt ved dødsfaldet.

meter syd for Ulfborg ved den østre side af Ringkøbing landevejen. Huset bar det mærkelige navn: Amtsstuen (æ Amtsståw.). Jeg har forgæves søgt at få klarhed over navnet. Nogle har gættet på, at huset oprindeligt havde været kaldt amme-stue, en hentydning til Johannes mange børn; men det passer ikke, thi navnet, amtsstue, bruges allerede i fæstebrevet 1849. Jeg kunne tænke mig muligheden af, at træet kunne stamme fra en kasseret amtsstue-bygning. I 1849 var det et gammelt åshus med brøstfældige vægge og rådne ben - det var næsten kun ås og sulc, der kunne bruges, og det hele blev kun vurderet til 16 rdl. (brandforsikret for 70 rdl.) Mads skulle i stedet for indfæstning ombygge huset. Den gamle fæsteafgift var 1 rdl. 2 mrk. samt 2 dages arbejde. Men i henhold til forordning af 27/6 1844, blev de to dages arbejde sat til 6 mrk., så det årlige fæste og landgilde blev 2 rdl.

Mads, der var af bondestanden, var dårligt gående. Han fik lært at lave bliktøj, som Johan Abraham gik rundt og solgte - hun bar varerne i en fiskekurv på ryggen eller i sit opbundne forklæde.

Med Abraham fik Johanne 13 børn og ved Mads fik hun et barn, så der var mange munde at skaffe føde til.

Mads og Johan var skikkelige nok; men kjæltringerne fra andre egne ville gerne holde til der, og så blev der jo til tider holdt nogle værre drikkegilder i amtsstuen. Ved sådanne lejligheder kaldte Mads sig undertiden for amtmand. Børnene har ingen særlig interesse for os her - de var, efter sigende, ikke alle lige skikkelige. Datteren *Mette Cathrine Abrahamsdatter*, der var født den 9/4 1829 i Hjerm, blev gift med Kjælle Casper; men hendes søstre blev vistnok gift med alm. bønderfolk. Mads Abraham døde den 2/6 1881 og Johanne, der blev indtinget hos en husmand i Madumflod, døde den 28/1 1892, 92 år gammel.

Kristoffer Swin eller Bitse.

I ældre tid fandtes, så vidt man ved, i Gjellerup sogn kun lutter ærlige folk, der skikkelig ernærede sig ved deres landbrug og bindhose. Da kom en skønne dag glarmester Jens Jensen Swin og hustru, Kirsten Christoffersdatter - sidste var »grumslak« - til Bitse nord for Hammerum, og her skænkede kvinden sognet et »uærligt« individ, der efter morfaderen blev kaldt Christoffer eller Stoffer.

Om denne i sognets historie usædvanlige begivenhed beretter Gjellerup kirkebog: »1802 Fierde Søndag efter Trin. den 11. Juli blev døbt her i Gjellerup Kierke, en Rejsende Glarmesters Søn som blev kaldet *Christoffer*. Faderne var Hr. Smedegaard af Frølund Jens Larsen af Krogs-lund, Anders Bundgaard af Gjellerup, Søren Tvær Moesses (!) Hustru af Bjødstrup, og Jens Krøygaaards Datter af Gjellerup By. Provstinde Høst holdt Barnet over Daaben - Foreldrene var Jens Jensen Glarmester og Kirsten Christoffers Datter som angave sig at være Ægtefolk. Barnet født i Bitzou her i Sognet.«

Om Stoffers første færden er grumme lidt bekendt; men som seksten-års knægt bliver han ved Hammerum herreds ret tiltalt og dømt for mordbrand. Gårdm. Jens Larsens stuehus i Timring brændte, medens Christoffer opholdt sig der. Han havde betlet, men intet fået og Jens Lar-sens kone havde sagt til knægten, at han ingen ting fik, før hans moder betalte, hvad hun skyldte hende. Mistanken mod Christoffer må have været grundet, thi han idømtes 4 ugers simpel fængsel d. 9/8 1818.

Atter blev han i anledning af Højris branden 1819 anholdt, men slap fri for tiltale. Det oplyses ved denne lejlighed, at han havde lært blik-kenslager- og glarmesterhåndværket af sin broder Jens Chr. Glerup, me-dens disse var på vandring, og at han i løbet af få dage havde sat sig så godt ind i kunsten, at han nu kunne lave tragte, potte- og pæglemål, lyse-former, sier, lamper og fyrtønder af blik; desuden kunne han lodde kedler og sætte ruder ind. Stoffer havde haft en bedre glarkiste, end den der blev vist frem i retten, men så havde han handlet med glarmester Niels Jensen fra Rye og fået dennes glarkiste og endelig havde N. J. ved sam-me lejlighed slettet en restgæld på 3 mark, der fra ældre tid henstod på Stoffers conto. Tinet, der fandtes i Stoffers besiddelse ved anhol-delsen, havde han fået af glarmester Jørgen Grønning for et par metalknapper.

Året efter har han tjeneste på Lindbjerggård og bliver da confirmeret 17³/₄ år gammel. Der bemærkes i den anledning i kirkebogen, at han hidtil har ført et omvankende levnet; det er derfor ret naturligt, at han på kundskabskalaen ikke når højere op end til mådelig - opførslen der-imod betegnes som god.

I 1823 bliver han dragon og har som sådan stadig tjeneste i 2¹/₂ år. Omkring 1830 bliver han gode venner med *Anne Margrethe Nielsdatter*, der var en søster til Hans Chr. Rosenlund og Simon Nielsen. Hun var

født i Hillerslev c. 1794, havde før levet sammen med en omløber Johannes Nielsen og med ham avlet 2 børn. Christoffer og Anne Margrethe havde en søn sammen, *Jens Christoffersen*, født 1831. Ved *kjæltringjagten* den 11. februar 1835 blev parret anholdt i Ramsing og man får da følgende signalement af dem: Christoffer er 64½ tomme høj, har lyst kruset hår, blå øjne, et ar på venstre kind, høje vrister. Han er iført grå trøje og bukser, en grønstribet vest, et rødt halstørklæde, uldne strømper, en gammel skjorte, hat og træsko. Anne Margrethe er af middel størrelse har brunt hår og blå øjne, er klejn af ansigt og lemmer. Hun er iført en sort og rødstribet kjole, et gammelt sort tørklæde, et do. stribet, en rød-tærnet kappe og et brunt tørklæde om hovedet, sorte uldne strømper, særk og træsko.

Anne Margrethe oplyser i retten, at de på deres vandring sidstafvigte søndag i Haderup havde hørt, at der skulle være jagt på *kjæltringerne* den 11. februar derfor drog de videre, indtil de blev tagne i Ramsing.

Christoffer bliver nu henvist til Gjellerup fattigvæsen, og hvorledes hans modtagelse bliver der, får man et indblik i ved at studere fattigkommissionens forhandlingsprotokol (Sognerådets arkiv).

»År 1835 d. 17. Maj forsamledes efter Tilvarsling Præsten med Commissionen såvel for at afholde Auktion over Anna Marie Fønnesbeks Efterladenskaber som at udsætte den til Sognet ankomne Christopher Jensen m. m.

--- Dernæst blev den til Sognet henviste Person Christopher Jensen, fød i Bitzou heri Sognet af omrejsende Natmandsfolk, anbudet i Tjeneste for Sognets Beboere som maatte behøve hans Tjeneste til Arbejde fra nu af og indtil næstkommende 1ste November for en betinget og accorderet Løn, der betaales til Fattigcommissionen. Clemen Holt, Gaardmand i Vraa, bød i Løn for ham 2 Specier, naar han vilde være villig til at forrette Landarbejde. Ingen, uagtet der var talrige Sognemænd tilstæde, vilde give ham mere i Løn. Clemen Holt vilde ogsaa give ham mere i Løn, naar han er villig til at arbejde for ham flittig, da han ikke forlangte hans arbejde for intet, men vilde lønne ham hvad han vil fortjene ved god Opførsel og flittig Arbejdsomhed, f. Ex. en Specie mere, og maa-see mere, i Løn. Clemen Holt modtager altsaa paa disse Vilkaar Christopher Jensen i Tjeneste for nævnte Tiid, og Commissionen tilstod ham (Christopher Jensen) 5¼ Al. godt Blaargarns Lærred til en Skjorte. Christopher Jensen var tilstæde.«

Da man på et møde den 14. oktober s. a. tager bestemmelse om, hvilke fattiglemmer, der skal bortliciteres fra den 1. november. bemærkes, at »Christopher Jensen har vel erklæret at ville sørge for sig selv, men da Commissionen ikke kan være vis paa, at han vil søge og at han kan have Tjeneste, saa maatte den tage den Beslutning at skaffe ham lovlig Næring med at tjene en Mand i Sognet - -«

Saa bekendtgjorde man ved kirkestævne, at Stoffers arbejdskraft stod til rådighed for højstbydende. Men ikke en gang Clemen Holt reflekterede, og man besluttede derfor »ved tilvarsling ved kirkerne i omegnen at forskafe ham tjeneste.«

Den 1. november var commissionen atter samlet for at drøfte Stoffers fremtid - foreløbig fra november til april, »men ingen af Sognemændene, der var tilstæde, vilde modtage ham for Løn eller Korn til hans Føde.« Stoffer erklærede atter, at han godt kunne sørge for sig selv uden understøttelse af sognet.

I fattigvæsenets regnskab for 1835 er opført følgende udgifter til Christoffer:

Rejsepenge til Ringkøbing	3 Mk. Courant
5 ¹ / ₄ Al. Lærred til en Skjorte a 12 Sk. C.	5 - 1 ¹ / ₄ .sk
5 ¹ / ₄ do. do. a 1 Mk. 2 Sk.	5 - 14 ¹ / ₂ -
Kost i 9 ¹ / ₂ Dag a 10 Sk.	5 - 15 -
7 Al. Vadmel til Trøje og Buxer a 3 Mk. 2 Sk.	3 Rd. 3 - 14 -
Et Par Træsko 1 Mk. 4 Sk. 1 Al. Staffeerlærred	
1 Mk. 2 Sk.	2 - 6 -
Rejsepenge til Sessionen	2 - 0 -
En Trøje at sye 2 Mk. Et Par Buxer at sye 1 Mk. 8 Sk.	3 - 8 -
Farveløn og Farvemateriale	3 - 0 -

9 Rd. 1 Mk. 10³/₄ Sk.

Det var, som man ser, en ikke ubetydelig udgift, kommunen havde haft på Stoffer det første år. Aktiverne strakte ikke vidt, og det var forresten det eneste år, at man havde nogen indtægt ved manden. Da Clemen Holt kom for at betale Stoffers løn, ville han trække 3 mk. 15 skll. fra, som han i sommerens løb havde udbetalt sin karl. Således: »til hvert Lund

Marked 8 Skll. og til Reisepenge til Sessionen 8 Skll. og de øvrige til Tobak.« Commissionen misbilliger, at husbonden uden dens vidende har forstrakt Stoffer med penge, men går dog ind på, at Clemen må fradrage 2 mk. 1 skll. i Lønnen.

Stoffer får nu ophold i fattighuset og »lever« så på sin glarmesterprofession, med passende tilkud af kommunen til råmaterialer og beklædningsgenstande. Understøttelsen varierer fra 2 rd. 5 mk. 13½ skll. i 1838 til 23 rd. 5 mk. i 57; men den var som regel 7 rd. årlig.

Stoffers bevilling til at drive glarmesterhåndværket så således ud:

»Christian den Ottende af Guds Naade Konge af Danmark etc.

Vor Gunst! Vi give Dig (dvs. amtmanden) herved tilkjende, at Vi efter den derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning, samt de Os iøvrigt foredragne Omstændigheder, allernaadigst ville have bevilget, at *Christopher Jensen Bützow* af Gjellerup Sogn i Hammerum Herred under det Dig anbetroede Amt, maa drive Glarmester og Blikkenslager Haandværket paa Landet i Hammerum Herred, forsaavidt han med egne Hænder kan afstedkomme, paa Vilkaar, at han tager fast Bopæl i Gjellerup Sogn, samt at han under denne Vor allernaadigste Concessions Fortabelse kun alene og uden Medfølge af Kone, Børn eller Andre, der drive samme Haandværk som han, maa reise omkring for at udøve bemeldte sin Haandtering, ligesom hans Børn ej heller maa oplæres i det nævnte Haandværk, men saa længe deres Alder fordrer det, bør holdes til stadig Skolegang, og naar de udskrives af Skolen strax anbringes i fast Tjeneste, hvorved vedkommende Fattig- og Skole-Commission bør føre nøjagtig Tilsyn«.

(Til herredsfogden over Hammerum herred fra Ringkbg. amt 10. maj 1841.)

Den 18. november 1847 behandler man en ansøgning fra glarmesteren om hjælp til anskaffelse af en diamant*; men man antog ikke, at man burde indlade sig derpå, såmeget mindre som han i indeværende år ikke har oppebåret lidet af kommunen og man mener, at han anvender det ilde, enten ved straks at drikke det op eller på anden måde sætte det over styr. Dette år har kommunen haft følgende udgifter på Stoffer:

* En ældre mand mindes, at Stoffer brugte en nøgle til at brække glasset itu med, når han ingen diamant havde.

15. Marts til Glas	1 Rd.	
» » 1 Pd. Uld til Ærmer		2 Mk. 15 Skll.
17. April til Glas	1 -	
18. Oktob. til Linned	2 -	
25. Novb. til Glas	1 -	
» » 1 Par Træsko		1 - 12 ¹ / ₂ -
» » 1 Pd. Uld til Strømper		1 - 13 ¹ / ₂ -
» » til Glas	1 -	
		7 Rd. 1 Mk. 9 Skll.

Stoffer Swin skildres som en stor tølper og vældig grovæder, svarede for så vidt udmærket til sit slægtsnavn og han gjorde forresten heller ikke på anden måde sit folks traditioner til skamme.

Broderen, Jens Chr. Glerup, var »ibannet« slem til at rapse - det var Stoffer nok ikke; men han var derimod »döwleblænd« slem til at lyve og slem storsindet.

På sine vandringer med glarkisten og sin blyvinde fortalte han de utroligste historier, der forresten heller ikke blev troede. Et steds fortalte han at han havde været gårdmand i Gjellerup, hvor han havde haft 300 kaniner på en gang; men så var gården brændt og kaninerne havde gravet sig ind i kirkegårdsdiget.

En gang havde de slagtet et fedt svin i gården. Else, d. v. »Konen«, ville tage hovedet til juleaften; men Stoffer sagde: »Nej, det giver vi til de Fattige - det halve af Svinet bar vi saa omkring og delte ud til Fattigfolk« - føjede han til. (J. Almucliv tillbd. V. 116).

Et steds i Assing fortalte han, at han en dag havde lagt sin tobaksdåse fra sig i vinduet, men da han ville tage den igen var der gået kraft i den.

Stoffer kom engang ind hos »An Kjar i Döwelmus« og så meget nedtrykt ud. Da Ane spurgte, hvad der var i vejen, kom det i stødmål fra ham, at hans kone var druknet. Han fremstammede ønsket om at få en dram og rakte en skilling frem af sin lomme, som han ville stikke konen. Hun ville dog ikke have hans penge, men gav ham alligevel snapsen og nu kom Stoffer så meget til kryldt, at han kunne fortælle, hvorledes det var gået til. Familie var på vej til Holstebro kommen til en spang over en å. Brættet var smalt og Stoffer sagde til sin kone, at hun ikke måtte gå over. Hun vovede sig alligevel over spangen, kom halvvejs over, men så steglede hun ned i åen. Stoffer stod på den anden bred - så hende

fægte i luften med armene. - - Atter tog sorgen overhånd, han rodede igen i vestelommen og fik sig en snaps mere, hvorefter han blev rolig.

Få dage efter overraskedes »An Kjar« ved at få besøg af Stoffers livsledsagerinde! Denne fortalte, at manden jævnligt havde ladet hende »drukne« på den måde, når de var bleven uvenner.

Hos Dynes Fjederhodt i Rind fortalte han, hvorledes han en gang gik »o mjæt« ved Herningsholm, men ved modsat side af åen. Da kom Phillip Davidsen, en søn af gårdens ejer, ned til åen og skjældte Christoffer ud, fordi denne gik der. Men Stoffer svingede med sin »miergåj«, så han fik kroge i jøden, og nu trak han denne ned i åen og benede så af til Lund. Da Phillip kom op, svang han sig på en hest og red over til sognefogden, Niels Abildtrup, i Lund og spurgte, om denne ikke kunne sige ham, hvor der var en »meder«. Sognefogden vidste ikke, hvad manden mente; men så forklarede jøden, at det var en, der stod og hvistede med en medestang. Niels Abildtrup kunne eller ville ingen besked give Phillip, og denne måtte ride hjem uden at få sig hævn.

Storpralende var Stoffer - »de æ Stoffer, Landt o Bjørn. dæ hår såt Hammerum herred i skik,« sagde han. Landt var herredsfoged og Bjørn fuldmægtig. Og så storsindet var han, at han ofte sagde: »Fa·r sku Stoffer dø, end han sku go i böt bowser.«

I Stoffers tid begyndte de to landkøbmænd, Troels Gravesen i Vesterholm og Hans Chr. Bank i Bærslund at gribe ind i kjæltringernes gamle næringsvej, idet de gav sig til at skære og forhandle glas. Stoffer synes dog ikke at have følt sig ilde berørt af konkurrencen, thi han sagde i den anledning, at nu var det ingen sag at være kjæltring, når sådan to mænd tog deres ringeagtede arbejde op.

Stoffers første »maj« hed, som vi har hørt, Anne Margrethe men senere træffer man ham i selskab med én, man kaldte »Guul Else« eller »Döw· Else«. Efter én kilde skulle hun være en gårdmands datter fra Salling*; men det turde mulig passe bedre, hvad en gammel mand fortalte mig: Hendes Fader hed Ebbe og var brøndgraver. En gang da Ebbe i tyskebyen, vistnok ved Trehuse, var ved at grave på en 70 alen dyb brønd, skød brønden sammen om ham. Nu var det uhyre bekosteligt at få en så dyb brønd gravet, og det var selvsagt også en dyr historie at få den forulykkede brøndgraver gravet frem, derfor søgte man re-

* Hun var forsørgelsesberettiget i Hvidbjerg og dømt i Fjends Nørlyng herreders politiret den 9/11 1841 for løsgænger.

geringen om hjælp. Men regeringen svarede: »Lad ham sidde« - og så blev han der.

Det var nok i foråret 1843, at Else og Stoffer slog deres pjalter sammen. Hun blev ud på sommeren anholdt for betleri og i den anledning folklarede Stoffer i retten bl. a. at »samme dag som Else Ebbesdatter i foråret ankom til ham, indgav han et skriftligt andragende til provst Hübertz, hvori han anholdt om tilladelse til at beholde hende hos sig, da han behøvede et tyende.« Provsten havde mundtlig svaret, at Stoffer skulle få nærmere besked, hvilket denne udlagde således, at nu kunne Else blive hos ham, til provsten gav nævnte besked - »og det var først ved hendes anholdelse, at han erfarede, at provsten ikke havde indrømmet hans begjæring!«

Cancelliråd Hunderup (Hammerum herreds kont.) udbad sig oplysninger om ovennævnte forhold, og provsten svarer (16/6 1843), at Christoffers forklaring er rigtig nok; han havde bedt om tilladelse til at have Else hos sig men det ville man ikke indlade sig på, da Christoffer boede frit i fattighuset, fik hjælp der, desuden bestandig hjælp til klæder og glas og »da han ikke kan ernære sig selv, hvorledes kan det da ventes, at han kan ernære Kone og Familie?« Provsten har ikke givet Stoffer noget skriftligt svar, »thi jeg formener ikke, at nogen vil forlange, at jeg skal correspondere med Kommunens Fattiglemmer, saalænge disse vide, hvor Præsten bor og kunne tale med mig.«

Stoffer og Else vandrede meget omkring - han med sin glarkiste og hun med småbørnene i en pose på ryggen. En gang, de på deres vandring lå i Jens Aaensbjærgs lade i Sønderås i Sunds, fik Else lov til at lave mad inde ved skorstenen. Først lavede hun en ægkage med en snes æg i. Den bar hun ud til manden og så gik hun ind og lavede en mindre af en halv snes æg; men da hun kom ud til Stoffer med sidste, havde han allerede sat den første til livs ved hjælp af nogle snapse. Else blev vred og sagde; »Du æ da åsså en regti Swiin!« Det var forresten almindelig snak, at der skulle 24 æg og en flaske brændevin til en kjæltringpandekåk, og noget var der om det.

Stoffer ejede en blyvinde og satte undertiden blysprosser (blyvinduer, som man sagde) i for folk; men ofte endte han sit arbejde ved forberedelserne. Flere gange har jeg hørt fortælle, hvorledes han fik truffet vidtløftige forberedelser til arbejdet - undertiden fik han boret et par huller i en skammel til at sætte sin blyvinde fast i, levede så længe

det lod sig gøre, på arbejdsgiverens bekostning - stak så af uden at lave mere.

Christoffer og Else fik flere børn, der fulgte med forældrene på deres vandringer. Ved Bølling-Nr. herreds politiret var de i efteråret 1855 tiltalte sammen med nogle andre natmændsfolk. Da havde de to børn med sig, den 6-årige *Ebbe Chr. Christoffersen* og *Augustinus Christoffersen*, der var 1½ år. Familien, der var anholdt i Hanning, havde været på vandring i 14 dage. Da de intet ulovligt havde gjort, slap de fri og blev hjemsendt til Hammerum herred.

En gang, parret logerede i Agerskov med 2 børn, bildte Stoffer folkene ind, at der kun var ½ år mellem børnene!

I Jydsk Almueliv (Tilbd. V. 116) fortælles, at de en vinterdag med frost og snestorm kom til Klode mølle. Madam Tørslev, der ønskede at se børnene, udbød, da hun fik dem at se: »Men Gud, de ser jo stærkere og sundere ud end mine egne, som har en lun stue og en varm kakkellovn, det havde jeg aldrig troet.«

En Dag stod Stoffer i Kræ Thygesens gård i Stubkjær og lagde en stor kobberring om sin kæp. Der kan du få dig en god kæp, siger Kræ Thygesen. »Ja,« svarer Stoffer, »den æ Fanden stød mæ gue te Ælser ræk!« - »Den æ måski et så wag?« siger Kræ Thygesen. »Nej,« svarer Stoffer, »hun ska Fanden stød mæ åsså nåk fo en o små-g!«

Ligesom Stoffer ingen kostforagter var, foragtede han heller ikke snapsen og han var ofte svirende. I en noget omtåget tilstand kommer han en dag ind i kirken. Præsten prædiker netop om drukkenskab - eller måske fandt han lejligheden passende til at berøre denne last. Nok er det, Stoffer føler sig ramt, rømmer sig og siger ret højt: »Hæmm - de wa en stræ-g te mæ!«

En dag først i april 1861 kom Christoffer ind til Købmand Niels Merrild i Bærslund og sagde: »Du kommer te o gi mæ en dram.« Han fik så en pægl, og den drak han, som det havde været øl. Så bad han om en strikke - han skulle en tur til Dejbjerg for at hente en hund, sagde han. Det blev Stoffers sidste rejse. En morgen, Kræ Dæjn, der havde et sted i fæste fra Sdr. Felding præstegård, kommer udenfor sin gård, siger han: »A ka da't fåsto, hwa de æ, dæ leger ud o æ hie i retning a Kræ Fillips.« Da man så gik derhen, var det »Christoffer Kjæltring«. Han lå med ansigtet ned i sneen og glarkisten på ryggen - det var denne, Kræ Dæjn havde fået øje på. Liget blev ført til Gjellerup og

jordet der, og der var forresten snak om, at Gjellerup sogn gjorde en stor begravelse over Stoffer, da denne nok aldrig var falden kommunen til byrde. Således fortalte en gammel mand i Ølgod mig; men fattigregnskaberne tyder dog ikke på, at Gjellerupboerne skulle have flottet sig i anledning af Stoffers dødelige bortgang. I ekstraordinær understøttelse fik Christoffer i 1861 2 skp. rug, 1 skp. byg, 2 rdl. 5 mk. 8 skll. - desuden ofrede man ekstra 1 rd. 1 mk. på ham, og endelig kostede hans begravelse 4 rd.; men hjemkørslen af liget fra Troldhede har kostet en del, så omkostningerne ved hans begravelse derved blev højere end normalt.

Markus Hjøllund, der smedede rundt om for folk i Arnborg og Brande, lavede et gravskrift over den forulykkede, der lød således:

På Troldheden forleden der døde en mand,
i ord og i tale var han stor af forstand.
I en busk lyng, der faldt han om,
men flasken i hans lomme den var tom.
Og dermed endte han sine sorger så let.

»Jåw, den Markus Hjøllund de wa så møj en gråw. spålt,« føjede den gamle meddeler til.

Gjellerup kirkebog melder: »1861 d. 6. April død, begravet d. 14. April Christoffer Jensen Bitzou. 59 Aar. Almisselem i Fattighuset | : ugift : | Funden død paa Troldhede i Sønder Felding.«

Jens Christophersen.

Foruden før omtalte Kirsten Christophersdatter havde soldsætter Christopher Jensen en datter, Ane Kirstine, og en søn, Jens Christophersen. Om Anes dåb fortæller Rind-Herning kirkebog: »1792 Dom. 24 post Trin. en ugift Qvinde af Mester Mands Folk navnlig Else Marie fik sit barn døbt i Rind Kirke, der i Daaben blev kaldet *Ane Kirstine*. Susc. Mette Kirstine. Fidei. Jørgen Natmand og Casper og Hustru Christiane og Fredericia af Mørup Huus. Barnefader blev udlagt at være Christopher Jensen Soldsætter.«

Jens Christophersen blev født i rakkerhuset i Nr. Nissum 1785. Kirkebogen melder derom: »Alm. Bededag et uægte Barn i Kolly Huset døbt i Kirken og i Daaben confirmeret *Jens*. Faderen var Christopher

Jensen og Moderen Johanne Kirstine begge gifte Folk.« Et halvt år efter døde moderen i Strelluf, Ølgod sogn, og drengen blev da, ved amtets foranstaltning, sat i pleje for 16 rdl. om året hos sognefoged og lægdsmand Christopher Jensen Smed i Strelluf. Der var, hvad navneligheden kunne tyde på, intet slægtskab mellem drengen og plejefaderen. Femten år gammel blev Jens Christophersen confirmeret i Ølgod og året efter fik han plads i Egvad, hvor han blev i tre år; derefter tjente han to år i Lønborg, og så blev han Soldat.

I 8 år stod han nu ved det holstenske rytterregiments 1ste eskadron og dernæst i 3 år ved de annekterede batailloner og opholdt sig en tid på Sjælland, Fyn og Langeland. Da han igen kom til Jylland, blev han ansat ved det 2det jyske regiment 4. b., 3. c., og der skulle han stå til sit 45 år, fortæller han i et forhør i Rinds-Gislum herreders politiret den 18/6 1822.

Jens Christophersen hører til de, meget få, natmænds-sønner, der i ældre tid opnåede den »ære« at blive soldat. Naturligvis kunne han derfor takke sin plejefader, der som lægdsmand og sognefoged nok kunne få Jens Christophersen anerkendt som en »ærlig« mand. Men den lange tjenestetid havde ikke nogen heldig indflydelse på Jens. I syv år klarede han sig dog nogenlunde; men så var han så uheldig en dag, han ville besøge en kammerat, der ikke var hjemme, at få lyst til et brød, der lå i stuen. Brødet tog han og solgte til en bonde, da han var i pengeforlegenhed. På lignende måde var han kommen i besiddelse af et par støvler og et forklæde. Regimentet lå i Eckernførde, og der blev Jens Christophersen i krigsretten d. 22/6 1812 idømt 10 dags vand og brød for tyveri.

Derefter går det stadig ned ad bakke med ham. Allerede den 27. juli s. å. træffer vi ham i en ny krigsret. Han var uden tilladelse gået fra Cappeln til Bredenbek for at besøge et fruentimmer. Da Besøget trak temmelig længe ud, lod regimentet ham fire dage senere hente og derefter tiltale. »Lørdag d. 18. d. M. (var han) uden at have Tilladelse af Leutenant v. Lindemon, under hvis Commando han stod, gået hen til Bredenbek, som var 5 Miil fra Olpenitz (hvor han skulde ride Patrol), for at besøge et Fruentimmer, navnlig *Frederikke*, som havde et eget Huus, og hos hvem Arrestanten for 6 Aar siden havde ligget i Qvar-teer«. Det var dog ikke første gang, han nu besøgte Frederikke efter de seks års forløb, thi han havde en gang haft tilladelse til at være borte i

24 timer; dog timerne hos Frederikke svandt hastelig hen, Jens Christophersen glemte sine pligter og blev afhentet. Den gang slap han dog for straf, formedelst han bildte sine foresatte ind, at han havde et sølle ben. En eftermiddag, ikke længe efter, havnede han atter hos Frederikke, men da kom han dog tilbage morgenen efter, hvorfor han slap med 25 stokkeprygl ved eskadronen. I et af forhørene oplyser Jens Christophersen forresten, at han og Frederikke har et par børn sammen.

Den 28/7 1812 faldt dommen: »Arrestant Rytter Jens Chr. Christophersen Nr. Nissum bør at føres 6 Gange mellem Spidsroden af 200 Mand i 1 Dag.«

Det var en hård straf at løbe spidsrod, og synderen måtte på sygehuset bag efter; men allerede den 18. november samme år træffer vi manden i et nyt krigsretsforhør. Få dage efter, at han var kommen ud af sygehuset, kom en dragon til ham og foreslog, at de skulle desertere. Jens Christophersens interesse for militærvæsnet var på dette tidspunkt ikke stor, og så gik han ind på planen.

Ret længe kunne desertørerne dog ikke holde sammen. Jens Christophersen kom fra den anden, levede af brombær og vand og sultede. Så fik han arbejde hos en bonde, men blev i august måned greben af den civile øvrighed i egnen ved Hohenvedstedt og afleveret til regimentet.

Den 21/1 1813 faldt følgende krigsretsdom i Eckernførde:

»Kjendt for Ret:

Jens Christophersen Nr. Nissum bør at hænges, af hans Efterladenskaber udredes de ved hans Anholdelse foranledigede Udgivter med 4 Rdl. 24 Sk. S. H. C.«

Nu så det sort ud for Jens; men d. 16. februar 1813 formildede kongen dommen derhen, at arrestanten skulle »føres imellem Spidsrødderne af 200 Mand ti Gange i een Dag og derefter afgives til Sappeur Korpset for ved samme at udtjene sin Tid - «*

Efter endt soldatertjeneste fik Jens Christophersen plads hos Simon Nielsen i Grimlund, Hoven Sogn, et år, tjente dernæst et år i Lindbjerg mølle, Ribe amt, og fik sig så et hus i Vind sogn, Hind herred, hvor han ernærede sig som skorstensfejer og glarmester nogle år, uden dog at være altfor bunden til sit hjem. I forsommeren 1822 bliver han an-

* Efter justitsprotokollen og dokumenterne i krigsministeriets arkiv.

holdt sammen med to kvindfolk og to børn, alle tilhørende natmands-folket, af sognefogden i Vonsild og indbragt i Hobro arrest. I politirets-forhøret den 18/6 ved Rind-Gislum herreders ting fortæller Jens Christophersen, at grunden til deres anholdelse var, at hans kvinder var kommen i klammeri med en karl i Aarup by, og så havde sognefogden anholdt dem.

Han nægtede ikke at have betlet i de fire år, han havde løbet om i landet som glarmester, derimod hævder han, at han aldrig nogensinde har været tiltalt eller dømt for noget retsbrud. At han en halv snes år tidligere var bleven dømt til at skulle hænges, synes han rent at have glemmt nu, og det får retten da heller ingen besked om.

Den ene kvinde, han havde med sig, og som havde et $\frac{3}{4}$ år gammelt barn, hed *Mette Marie Christensdatter*, var 32 år og var født i Vind sogn. Faderen, Husmand Christen Tækkeriis, var død, men moderen, Lisbeth Madsdatter, levede endnu på den tid i Vind. Mette oplyser, at hun har tjent i adskillige år. Et års tid havde hun været gift med Jens Christophersen - de blev viede i Vind kirke. Ni år før var hun uden tjeneste og opholdt sig da os sin broder, husmand Jens Christensen, i Vind. Hun ernærede sig delvis ved sin bindehose og fik et barn med en Frederik Beck. I et senere forhør vedgår Mette Marie dog, at hun ikke er viet til Jens Christophersen.

Den anden kvinde, der blev anholdt samtidig, var Jens Christophersens søster-datter, Kirstine Jensdatter. Hun var 28 år, født i Janderup ved Varde. Kirstine havde aldrig haft plads, men altid strejft om, først med sine forældre og derefter med andre natmændsfolk. Hun har aldrig været straffet før og fører et fem år gammelt barn med sig.

Den 17/7 1822 faldt dommen og Jens Christophersen fik 4 Ugers fængsel for betleri og løsgænger.

Seks år senere blev han, Mette Marie og deres fire børn, efter amtets ordre, anholdte af sognefogden i Haderup og tiltalte ved Hjerm-Ginding herreders ret for løsgænger og betleri. I et førhør i politiretten d. 24/4 1828 oplyser han, at han havde boet 3 - 4 år i Vind og havde derefter vandret, indtil han i Juli 1825 slog sig ned i Haderup, hvor han lejede et stykke hedejord på Hessellund hede af husmand Laust Christensen (Lejekontrakt af 16/7 1825). På denne hedejord opførte han »en hytte af tørv«, og deri blev sønnen, *Christen Jensen*, født den 6/11 1825. Denne søn skejede forresten også ud; thi i 1848 sad han i Viborghus, var idømt

1½ års forbedringshus for tyveri og betleri, og da bliver han først confirmeret.

I nævnte politiret indrømmer Jens Christophersen, at de ikke i en årrække har søgt tjeneste, uagtet de dog både var friske og arbejdsføre. Og ved samme lejlighed fremlagde han en amtstilladelse af 9/10 1822, hvorefter det skulle være ham tilladt at opholde og ernære sig hvor og på hvad måde, han ville. Han har naturligvis aldrig været straffet, men for ca. 6 år siden sad han arresteret i Hobro i 15 uger, så da var han nær ved at komme galt afsted. Han havde dog intet ondt bedrevet, tværtimod; det var nogle andre omvandrede folk, der var kommen op at slås, men det havde han ingen del i.

Mette, der er 39 år, oplyser, at hun selv havde et hus i Vind. »Dette Hus bestod kun af 4 smaa Fag og var meget ringe af Materialer, saa at det kun kan have kostet hende 6 Rdl., hvilke hun havde sammensparet af sin Løn.« Hun hævder, at hun ikke kan tage plads, når hun skal passe sine fire børn, hvoraf det ældste barn kun er 7 år og det yngste 11 uger.

I dommen, der faldt den 18/7 1828, hedder det med hensyn til mandens skorstensfejer-profession, at hans amtskas kun lyder på, at han ikke er bundet til kun at måtte opholde sig i sit fødedistrikt; men det indeholder intet om, at han må optræde som skorstensfejer eller lignende på landet, og skorstensfejningen har han hverken lært eller øvet i sine tidligere år, så det er nærmest et påskud af ham til at kunne drive om og fortsætte sit virkeløse liv, når han kalder sig skorstensfejer. Jens Christophersen fik 8 ugers fængsel på sædvanlig fangekost og Mette Marie 8 dages vand og brød.

På den tid får man følgende signalement af Jens Christophersen: »65 Tom, klein af Lemmer. Haar graa noget skaldet. Øjne blaa. Gusten Ansigtifarve.«

Ved Holstebro byting blev han d. 4/8 idømt 2 års forbedringshusarbejde i Viborg for 2den gang begået tyveri og blev så den 10/8 s. å. sat ind i Viborghus. I tugthusprotokollen hedder det, at han er gift og har 4 sønner og 2 døtre og der bemærkes, at fangens opførsel er ret god.

Godt et års tid efter, at han slap ud fra Viborg, gik det ham galt igen. Om Aftenen den 19. Februar 1839 brød Jens Christophersen og dennes stedsøn, Knud Frederiksen ind i Hundkjær i Vinding og stjal 3 rugbrød, 2 sigtebrød og et hørslædderlagen. I Ulfborg-Hind herreders ekstraret påstår Knud, at han var uskyldig; men da tyvekosterne fandtes i hans

hjem og vidnerne var imod ham etc., betragtedes han som hovedmand, dog blev hjælperen, Jens Christophersen, samme straf underkastet. Ved denne lejlighed oplyses, at Jens Christophersen havde udgivet falske 16 rbsk. tegn, som Knud havde lavet. Første havde oftere set stedsønnen lave falske markstykker af bly, som han ved hjælp af blåsten gav udseende af kobber.

Ved underretten $\frac{3}{7}$ 1839, såvelsom ved overretten d. $\frac{10}{8}$ og højesteret d. $\frac{10}{11}$ s. å., blev Jens Christophersen idømt fæstningsarbejde på livstid. Han blev så indsat i Københavns Fæstning, og der døde han d. $\frac{1}{7}$ 1845.

Grønningerne.

Kirsten Marie Grønning.

I slutningen af det 18. årh. synes natmand *Peder Jensen Grønning** og hustru, *Kirstine Jørgensdatter* (Kolli) at have haft ophold nogen tid i Ørre sogn, uden at det nu kan sees, om han har været der i embeds medfør eller det kun har været et mer eller mindre tilfældigt ophold. I den tid blev deres søn, *Jørgen Pedersen Grønning*, der er nærmere omtalt s. 179, født den 9. august 1792 og døbt den 12. s. m. i Ørre kirke. Ti år senere, da parret fik sønnen, *Peder Abraham Pedersen* (omtalt s. 200), døbt i Snebjerg kirke den $\frac{28}{8}$ 1802, kaldes forældrene omvandrende tiggere. Og da de den 21. september 1812 fik en datter, *Kirsten Marie*, døbt i Sunds, bemærkes der i kirkebogen, at forældrene er fra Vrou i Viborg stift.

Kendingsnavnet Grønning - man sagde også undertiden Grønne - tyder på, at manden stammede fra Grønning i Salling.

Kirsten Marie Grønning hører man intet til, før hun bliver anholdt i Rønbjerg under kjæltringejagten den $\frac{11}{12}$ 1835. Hun oplyser i forhørerne i Hjerm-Ginding herred, at hun har vandret med sine forældre, indtil disse døde, da hun avr 8 år. Så gik hun med en søster *Ane Kirstine*, der er gift med *Morten Abrahamsen* i Rønbjerg, og var der i 12 år. Og hun har strejft om i Salling, Fjends, Hjerm-Ginding og Hammerum Herreder og betlet i alle de år.. Hun havde ikke været straffet før, men fik nu en dom på 2×5 dages vand og brød for betleri. Straffen

* Død $\frac{30}{12}$ 1821 på omvandring i Lundhuse i Gjellerup, 65 år gl. (Kirkebg.).

udstod hun i Lemvig arrest, da der ikke var plads i Holstebro, og derefter blev hun sendt hjem til Sunds, hvor hun var blevet kendt forsørgelsesberettiget.

Nu skulle hun dels deltage i skoleundervisningen og dels forberedes til sin confirmation. Men det holdt hun ikke af, og under foregivende af, at hun fik for lidt til føden, og at skolebørnene gjorde nar af hende, stak hun af 13 uger efter. Den 17. november blev hun anholdt i Maabjerg ved Holstebro, og der bliver gennem amtet rettet en forespørgsel til Provst Hübertz i Gjellerup-Sunds.

I sit svar, dateret den $7/12$ 1835, bemærker provsten, at hun ingen mangel har lidt, og selvom børnene har villet gøre nar af hende i skolen, så har det dog kun kunnet ske, når læreren en kort tid har været fraværende. »Paa mine oftere Forespørgsler om hende blev hun altid rost, som den der tegnede godt og skikkede sig godt, og det var mig ganske uventet, at hun med eet vilde vise et saa ganske modsat Sindelag, og forny sin forrige Omflakken.

Mueligt kunde hendes Bortløben være begrundet i en Tilstand, som Rytget tillægger hende, nemlig Frugtsommelighed. - «

Sommetider holdt Kirsten Marie sig pænt indenfor sognets grænser og til andre tider strejfede hun om i landet. Da hun en gang var sat fast og tiltalt, hævdede hun, at det nærmest var som en følge af en overenskomst, hun havde med Sunds, at hun strejfede om. Sogneforstanderskabet havde ladet sig forstå med, at man ikke havde noget imod, at hun strejfede om, når blot hun holdt sig udenfor Sunds sogns grænser. Det havde Kirsten heller ikke, og så fortsatte hun sin omvandring.

I 1846 er hun på farten i Lemvig kanten sammen med en Niels Christensen. Parret blev anholdt i Skodborg-Vandfuld herreds jurisdiction og indsat i Lemvig arrest. Da det oplystes, at de var fra Sunds, blev sogneforstanderskabet dér afæsket en erklæring. Denne gik ud på, at Niels Christensen var husmand i »Ilsgaard«, Sunds sogn, men var for nogen tid siden rejst sin vej i følge med sin tjenestepige, Kirsten Marie, der hørte under fattigvæsenet i Sunds. Hun var confirmeret i 1841, men allerede før lod hun sig besvangre og hun har født et barn siden. Iøvrigt mener Provst Hübertz ikke, at parret kan betragtes som betlere, da manden ikke er ubemidlet og han sikkert har underholdt pigen.

Et par gange siden træffer man i forstanderskabets forhandlingsprotokol, sognerådets arkiv, omtalte Niels Christensen nævnt. I 1846 ind-

sender han en ansøgning til amtet om at måtte ægte Johanne Jensdatter af Thorup i Sunds, men præsten synes at være imod forbindelsen og i november 1847 er de endnu ikke blevne viede. I forstanderskabets protokol hedder det, at man ikke har noget imod ægteskabet, »dog med den Betingelse, at dersom hans Kaar senere skulde forbedres saameget, at han skulde kunne svare noget Bidrag til sit Barn med Kirsten Marie Grønning, da forbeholdt Sogneforstanderskabet sig Ret til at fremkomme med Fordring paa ham.« Omtalte barn må være Ane Marie Grønning, hvis historie bliver fortalt i næste afsnit.

Skønt der er adskillige, der mindes Kirsten, fra den tid, hun boede i Sunds fattighus, er der dog ikke gemt noget videre om hende i overleveringen. I foråret 1859 er hun syg, i hvilken anledning kommunen har nogle ekstra udgifter på hende, og den $\frac{7}{8}$ 1859 døde hun, 46 år gammel.

Man får indtryk af, at hun hørte til de skikkelige kjæltringer, og det samme får man af hendes børn, *An Mari Nielsen »Grønning«* og *Christian Andersen* - sålænge disse var børn; men derefter ville det være synd at kalde disse folk skikkelige.

Ane Marie Grønning og Casper Hodde.

Ane Maries historie er næsten så mørk og trist, som en kjæltringkvinds kunne blive. Som uægte barn, med en kjæltringpige til moder, opdraget, dvs. udliciteret til den, der ville tage hende for den mindst mulige betaling, uden at have kendt et hjem, havde hun ringe mulighed for at nå op i en agtet stilling blandt sine medmennesker. Men, man gjorde uret, hvis man lagde skylden for, at hun mislykkedes, over på samfundet eller på retsplejen, som skik gerne er, når et individ synker ned i dybet.

Hun fik sine folks slette egenskaber i vuggegave, manglede energi til at modstå sine slette tilbøjeligheder, stjal, betlede og drev om i landet med andre kjæltringer, istedet for at tjene sit brød ved ærligt arbejde, hvad hun absolut ikke var afskåret fra i sin ungdom, når blot hun selv ville. Begyndelsen var god nok! Og så endte hun da, som et i bund og grund ødelagt individ, med at slå sin mangeårige ledsager ihjel, komme i livsvarig fængsel, blive benådet efter 14 års forløb for endelig at komme hjem og henleve resten af sit elendige liv i det slettest mulige selskab med et fordrুক্ত mandfolk og få år efter dø som et usselt vrag.

Ane Marie Nielsen Grønning blev født den 29/7 1836, vistnok i Dejbjerg, og døbt i Sunds den 7/8 s. å. Som barnefader udlagde Kirsten Marie Niels Skott (Niels Christensen) af Dejbjerg. An Mari blev som barn bortliciteret til Jørgen Sørensen, Sønderaas Huse, der f. e. i 1846 fik 1 td. rug for at have hende.

Første søndag efter påske 1851 blev hun confirmeret i Gjellerup kirke »efter at være befunden god i Christendoms Kundskab og meget god i Opførsel.« Derefter fik hun plads hos selve herredsfogden, justitsråd Feddersen, på Nørholm ved Herning fra maj til november s. å. I hendes skudsmål udtrykte herredsfogden sin fulde tilfredshed med hende, og jeg mindedes ligeledes, at både Søren og Carl Truelsen fra nabogården, Vesterholm, fortalte, at hun den gang var en meget skikkelig pige.

Fra den 25. marts til november 1857 havde An Mari plads hos en mand i Vejrum ved Holstebro. Men der løb hun fra i august, kom hjem til sin moder i Sunds fattighus, strejfede om og stjal, en dag hun var ude at tigge, et lommeuhr hos en snedker Povl Mikkelsen i Ørre. Man fandt uret hos hende, hun bekendte, blev arresteret og i Hammerum herreds ekstraret d. 17/8 1858 idømt 2×5 dages vand og brød.

På den tid var hun bleven kærest med Casper Nielsen, kaldet Casper Hodde eller Hoje, der var en søn af Niels Ovtrup og Anna Kierstine Caspersdatter fra Rind sogn. I fire år strejfede parret om uden fast opholdssted eller arbejde. Ganske vist optrådte Casper Hodde som glarmester, men han havde ingen bevilling, og de levede nærmest af betleri.

På en tur til Skjernegnen lå parret en nat i husmand Niels Kjærgaard Olesens lade i Klokmose i Faster. Fra laden gik de op på stuehusets loft og stjal et rugbrød. Tyveriet blev opdaget, og man satte efter tyvene, der smed brødet. Kort efter blev de pågrebne, og da deres synderegister ikke var lille i forvejen, blev han nu i Bølling Nr. herreds ret idømt 1 års forbedringshusarbejde den 1/8 1861.

Efter at de havde udstået deres straf, gik der nogle år, inden de atter kom på kant med loven. Fra den tid har en gammel mand fortalt mig, at han var til session i Holstebro i 1863. Der var to vognfulde karle fra Sunds. Undervejs sprang der en karl op i den vogn, hvor fortælleren sad. Karlene spurgte kusen, om de ikke skulle smide den uvedkommende karl ned, og det gjorde de. Men karlen, det var Kjælle Casper, »bløvhåwele vre«, og da man kom til Holstebro, var der mødt flere kjæltringer, blandt andre også An Mari Grønning og Casper Hodde, de

ville slås med de Sunds karle. Casper Hodde fløj på en Møllersvend og var hård nok ved denne, indtil fortælleren kom til og kastede Casper over ende; men nu kom An Mari løbende og hun slog fortælleren i hovedet med en pung, hvori der var penge. Det endte med, at kjæltringerne blev anholdt.

I maj 1867 fik Casper og An Mari besøg af Casper Bastrup og samme dag af en kvinde ved navn Marie Bendix Sivertsen, der, efter hendes lange strafferegister at dømme, var en meget erfaren dame. Om aftenen var An Mari Grønning inde hos bager Jensen i Herning, hvor hun fik et rugbrød på kredit, idet hun opgav et falskt navn. Og dagen efter lykkedes det, vistnok på Marie Bendix's initiativ, at få en kurvfuld hvedebrød af samme bager i commission. Noget af brødet fortærede kjæltringerne selv, og lidt gik de to Caspere til Snejbjerg med dagen efter og fik bortbyttet med 3 pund uld.

Da der var gået nogle dage, uden at handelsmændene havde afleveret kurven og aflagt regnskab for salget, blev kjæltringerne meldt til politiet. Uheldigvis var politiet så uforskammet hurtig i vendingen, at komplottet blev arresteret, inden ulden blev gjort i penge, for det var naturligvis ellers meningen, at bageren skulle have haft sine penge for brødet. An Mari's forseelse blev d. $10/8$ vurderet til 6×5 dages vand og brød, medens hovedmanden, Marie Bendix Sivertsen fik 8 måneders forbedringshus.

I efteråret 1870 blev Casper og An Mari, sammen med flere løsgængere, anholdt i Holstebro kanten. An Mari havde i Skave solgt bliktøj og tigget, og da Casper blev anholdt, var han brutal og satte sig til modværge. Ved Holstebro købstads politiret fik An Mari den $9/9$ en dom på 8 dages simpel fængsel, medens Casper i en ekstraret den $4/10$ fik 4×5 dages vand og brød for løsgængeri m. m. Og en månedstid senere blev parret straffet i Hammerum herred igen for betleri.

Først på året 1873 er de en tur oppe i Løgstør egnen. De kom ind i Valsted kro en dag og lå der om natten. Casper svirede med et par andre bossere og grisede om natten sengen til, hvorfor kromanden om morgenen forlangte en rimelig betaling for at kunne få sengetøjet rensat. Men gæsterne lavede optøjer og forlod kroen uden at betale. Parret blev eftersøgt og An Mari anholdt, medens Casper undslap. Og så fik hun den $2/4$ 2×5 dages vand og brød for betleri.

Ved Hjerm Ginding herred blev parret i maj 1877 tiltalt for bedrageri, løsgængeri, betleri og overtrædelse af straffelovens § 101. Hos en kvinde

i Ragborg havde de lånt et uldent klæde, som Casper havde bortbyttet i Vemb. Og da de blev anholdte, var de opsætsige - Casper talte især ringeagtende om sognefogdens politiskilt og sagde, »at det ligeså godt kunne hænges om en hund!« Denne respektløshed over for øvrigheden i forbindelse med andre forseelser blev den $\frac{9}{16}$ takseret til 3×5 dages vand og brød.

Casper Hoddes signalement er i 1876: Høj af vækst, blondt hår, blå øjne, sort overskæg og mørk ansigtsfarve. og An Mari's lyder: Lille af vækst, blondt hår, blå øjne og rød ansigtsfarve*.

I 1878 stod vore folk atter tiltalt ved Hammerum herreds ret for betleri, løsgænger og bedrageri. Siden anden påskedag havde de flakket om i forskellige herreder til de den $\frac{9}{16}$ blev anholdt i nærheden af Arnborg kro, hvor de havde slået sig ned i en grusgrav. Da politibetjent Rasmussen fra Herning anholdt dem, fandtes Casper i besiddelse af en ladt bøsse, som han dog knaldede af på befaling, en pung med 58 øre og en foldekniv, medens An Mari havde 28 øre, nogle synåle og hæfter hos sig.

Blandt parrets synder var det særlig graverende, at Casper og An Mari en dag havde været inde hos ugift kvinde Ane Kirstine Johansen i Nøvling, hvor Casper havde truffet aftale med kvinden om at tage hendes 17-18 årige søn med sig for at lære denne at lave bliktøj. Drengen kom straks med parret og fik en byldt med sig, hvori der var et par underbukser, en vest, en skjorte samt et skind, beregnet til skødeskind. Casper havde opgivet, at de boede hos Lars Kjær i Herning, og der skulle drengens uddannelse særlig foregå.

Til at begynde med synes Casper at have været ret omhyggelig for sin lærling, idet han for det første tog sig omsorgsfuldt af nævnte byldt og dernæst i Snebjerg kro, hvor han købte brændevin, bød drengen en snaps. Da lærlingen ikke ville drikke brændevin, sagde Casper, at så var det bedst, at han gik foran til byen, for så kunne han købe et par træsko og vente på mesteren ved Herning plantage.

Pligtskyldig adlød drengen Casper, og han stod såmænd længe og ventede på sin mester, der naturligvis slet ikke tog til Herning. Endelig var drengen da så fornuftig at gå hjem til sin moder igen.

I Hestlund havde Casper lånt et lommeur og An Mari en stendunk et sted. Sagerne skulle leveres tilbage, men blev i stedet for gjort i penge. Så havde de også solgt en lille hund, der var fulgt med dem, og af mølle-

* Efter Bølling Nr. herreders signalements- og visitationsprotokol.

rens kone i Ikast havde An Mari fået en jerngryde, som Casper skulle gøre i stand. Gryden fik Casper bortbyttet meget fordelagtigt til Anders Bjødstrup.

Der blev holdt flere forhør for at få parrets meriter belyste. An Mari kendte naturligvis intet til alle de skarnsstreger, man beskyldte dem for. Hun og Casper havde været på vandring i Viborg kanten, men aldeles ikke i Vildbjerg og Nøvling. Derimod havde hun nok hørt en lille fugl synge om, at Kjælle Casper og hans »dil-« havde opereret i disse egne.

Omtalte lærling havde An Mari ikke fornøjelsen at kende, og det havde Casper Hodde selvfølgelig ikke heller. Derimod var det ikke Casper ubekendt, at An Mari havde bortbyttet en kedel, som han havde istandsat. Hun fik nok en anden og ringere, rent fabriksarbejde, og sidste havde hun atter solgt for en ubetydelighed til Anders Bjødstrup på Skjoldborg mark.

Da An Mari derefter kommer frem for skranken igen, er det hende ikke muligt at mindes omtalte kedel. Dog, da hun en halvsnes dage efter kommer i et nyt forhør, ved hun besked. Casper havde selv solgt gryden til Anders Bjødstrup for en blikkaffekande og 3 små potter.

Efter at Kjælle Casper, der på den tid boede ved Knudmose sammen med An Vind, havde meddelt politiet, at Casper Hodde havde fortalt historien om lærlingen til ham, fik Casper Hodde sin hukommelse igen. Vesten havde han solgt til Chr. Bjødstrup i Dejbjerg for en anden og simplere og et ur, men så havde han givet 50 øre i bytte.

Ved Hammerum herreds ekstraret den ¹⁰/₈ 1878 blev nævnte bedrifter vurderet til 6×5 dage.

Fra den tid har en ældre murer, Peder Andersen i Snejbjerg, fortalt mig følgende træk: På hjemvejen fra Herning kom fortælleren en dag i sommeren 1878 ind hos Kræ Frølund's i Snejbjerg, hvor der var købmandshandel. Konen var ene hjemme, og hun bad Peder om at blive, da Casper Hodde og An Mari sad der, og det lod ikke til, at de ville gå igen. Peder Andersen satte sig hen til Casper, der jævnlig trak sin brændevinsflaske op af en taske og gæstfri bød fortælleren en slurk med. Da flasken var tømt, hev Casper en flaske vin frem. Men nu blev An Mari vred, skældte ud og sagde, at der ingen mening var i at sidde og fylde brændevin i den mand - var det én, der var noget ved, kunne han jo selv give noget ud! Det tog Casper dog ingen notits af. Så forlangte hun at få Caspers pung, da hun ville købe noget. Hun fik pungen,

men købte intet, og da Casper forlangte sin pung igen, ville An Mari ikke af med den. Da blev Casper vred. Han trak uden videre snak skørterne op over kællingens bare ende og gav hende med sin flade hånd nogle gode klaps, idet han bøjede hende over disken. An Mari bandte og græd, men pungen måtte hun af med. Først ved et tiden om natten stak disse kunder af igen.

I begyndelsen af december 1878 er Casper og An Mari en tur vest på. De besøgte da Casper Hoddes søn, Husmand *Niels Hans Lorentsen*, kaldet *Hans Taamus*, i Lem. Stedet synes at have været et yndet tilholdssted for kjæltringer og landløbere, thi foruden vore folk kom også »æ hviid dræng«, Jens Christian fra Skarrild med sin kone, Inger Mari Glistrup, der. Medens Casper og Jens Chr. gik hen til høkeren efter brændevin, kom An Mari Grønning og Hans i ordstrid. Hun var meget beruset og ondskabsfuld, navnlig da overfor Hans's kone, Rasmusmine Rasmussen, der for nemheds skyld blev kaldt Mine til daglig. Det endte med, at Hans kylte An Mari ud. Det var om aftenen. Da Mine og Inger nogen tid efter gik ud for at se efter An Mari, lå hun besvimet udenfor med et stort gabende sår i panden. Næste morgen ville Casper og An Mari gå til Ringkøbing for at melde det passerede; men da hun ikke kunne tåle at gå så langt, gik de til sognefogden i Velling, der fik An Mari indlagt på sygehuset.

I politibetjent Erichsens rapport fremsætter An Mari som sin mening, at Hans Taamus har bibragt hende flere knivstik i hovedet. Distriktlæge Melchiorssens erklæring går ud på, at hun har et stort lapsår, der indtager hele venstre side af panden. Pandebenet er blottet, og det er iøvrigt et fælt sår.

Forhørerne gik An Mari imod, idet det syntes, at hun havde fået såret ved at falde imod en sten, da hun blev smidt ud. Inger Marie havde ikke set, at Hans havde nogen kniv fremme, og Mine gav den oplysning, at An Mari selv havde udtalt sig med, at det var Casper Hodde, der havde sparket hende.

En dag Casper Hodde besøgte sin kvinde på sygehuset, flyede hun ham nogle bøger, der lå på sygestuen. Det var nærmest lån, eller for Casper kunne have noget godt at læse i. Casper lagde bøgerne ind hos Hans Rasmussen i Lem, der var gift med Caspers gamle kærest, Trine Taamus (Hans Taamus's moder). Parret blev i den anledning efterlyst, og en tid efter anholdte. I Ulfborg-Hind herreders politiret fik de hver

2×5 dages vand og brød d. 20/s 1880. Under forhørerne oplyses det blandt andet, at de to havde rejst i vesteregnet sammen med husmand Anders Rasmussen fra Røgind i fire dage. De havde solgt blikstøj og betlet.

Casper beskyldte under forhøret Anders for tyveri, i hvert fald havde Anders selv fortalt, »at han løb tre ænder ind på klitten og kogte suppe på dem«, hvad Anders naturligvis benægter at have gjort.

Blandt forskellige andre småting havde politibetjent Rasmussen også fået opspurgt, at Casper og An Mari i marts havde logeret en nat i Egeris kro. Næste morgen havde de bedt krokonen om at følge med op i stuen, hvor de havde ligget, for at hun kunne overbevise sig om, at de intet havde taget. Netop i anledning af deres anmodning troede hun dem og ville ikke se efter. Men da hun nogle dage efter kom op i stuen, manglede der et lagen i sengen.

Samme sommer gjorde herredsfoged Krarup i Herning et gilde for sine sognefogder, ved hvilken lejlighed han udtalte ønsket om at få fat på Casper Hodde og An Mari, når lejlighed gaves. Nogen tid efter så sognefoged Knud Chr. Thomsen i Drongstrup, Sdr. Felding, at om-spurgte gik ind til hans nabo. Knud fik spændt fra, fik fat på en nabo og satte efter parret, som de også nåede tæt uden for byen. An Mari Grønning sad og Casper stod op og forrettede et lille naturligt Ærinde. An Mari klagede sig og sagde, at de ingen ting havde gjort, og da hun hørte, at de skulle transporteres til Herning, påstod hun, at hun umuligt kunne holde ud at gå så langt. Knud og en karl fulgte med til Skarrild; men der ville arrestanterne absolut hvile sig, og An Mari benyttede lejligheden til at få fat på en flaske brændevin. Men trods den opstrammer, de to nu jævnlige tog sig, erklærede An Mari rent ud, at hun ikke ville gå længere, og da man kom til Kibæk, måtte man have fat på en vogn.

Fra samme tid omtrent har en gammel mand i Gundesbøl hede i Aadum sogn fortalt mig følgende oplevelse: Da vi et år skulle have vor julenadver, kom der nogen og rumsterede ved vor dør. »Hærre Guj - hwæm komme no?« udbød moder. Da kom An Mari Grønning først ind med gennemfiltret og blodigt hår, og bag efter kom Casper Hodde, der ligeledes var ilde tilredt og blodig. De havde været i slagsmål med andet rakkerkram, knivene havde været fremme, og nu var de to tyede ind hos Jens Iversen. Vi havde kun to senge; men de to mishandlede

kjæltringer skulle da i den ene, det trængte de hårdt til, og så skulle vi to børn ligge hos disse. Men det ville vi absolut ikke, og vi krøb op til vore forældre.

I dette fattige hjem holdt kjæltringerne ofte til. De kom med fødevarer og brændevin, og så levede alle højt, så længe der var noget at tære af. Undertiden sad Casper Hodde der og lavede bliktøj.

Gennem Aadum sogn kom der i ældre tid mange kjæltringer, og derfor holdt man en stodderkonge eller fattigfoged. Først havde man en gammel mand, der hed Johan Peder; men da kjæltringerne rendte ham over ende, valgte sognerådet en yngre mand, der hed Niels Madsen. Denne var kludekræmmer og kom alligevel meget rundt i sognet. Lønningen var først i 80erne 25 kr. aarlig; men så fik han et par kroner for hver, han i embeds medfør bragte på politistationen i Skjern.

Da Casper blev løsladt fra sin sidste straf, fik han tilhold om at melde sig på herredskontoret i Herning, hvad han selvfølgelig undlod. Næste gang, han blev anholdt, hævdede han rigtignok, at han to gange havde været ved herredskontorets dør. Den ene gang var om morgenen kl. 8 og den anden var næste dags aften - begge gange var døren lukket! Det hedder i forhørsprotokollen, at han har strejfet om og »vil have ernæret sig ved at lodde og skærpe Kaffekværne.« Men hensyn til sidste vistnok meget specielle industri, må Casper indrømme, at han ingen redskaber har der til, og at han egentlig kun har prøvet sin færdighed på Anders Bjødstrups kværn. Casper fik denne gang 5×5 og An Mari 3×5 dages vand og brød for betleri og løsgænger i Hammerum herreds ret den ¹⁹/₁₀ 1881.

Da An Mari blev løsladt den 11. november, fik hun pålæg om at gå til Sunds. Hun tog imidlertid fejl af vejen. Hun skulle have været mod nord, men gik syd på. Da hun kort efter atter blev sat fast, var hun i besiddelse af 1 flaske brændevin, 1 pund uld, 3½ pund kød, flæsk og pølse, der var sammentigget.

Den ²⁰/₁₁ 1881 fik hun 4×5 dages vand og brød. Dagen efter, An Mari fik denne dom, blev Casper løsladt med tilhold om at melde sig på herredskotoret hver lørdag, og der gøre rede for, hvorledes han i den forløbne uge havde erhvervet midler til sit underhold. Dog trådte tilholdet først i kraft, når han forlod fattiggården i Rind.

Nu holdt Casper sig i ro indtil nytårsdag 1882. Han fik da lov til at gå i by og var så heldig straks at træffe An Mari Grønne, hvorefter de

begge kilede af vest på. Den 9. januar blev de anholdt i Røgind og derefter transporterede til Herning. Casper forklarede, at han egentlig havde befundet sig godt i Rind fattiggård, og han ville også nødig have været derfra. Men så kom An Mari Grønning uheldigvis, og skulle han vælge, da opgav han sin behagelige tilværelse og holdt sig til An Mari. Begge fik nu 4×5 dages vand og brød den 1/2.

Så kommer parrets sidste vandring.

Samme sommer træffer vi dem atter i kjæltringernes gamle eldorado, Dejbjerg. Fra den 21. til den 23. juni boede de hos Chr. Bjødstrup og Ingeborg Mæster i Bjørnemoshus.

Torsdag den 22. var mændene nede ved Stauning Fjord for at stikke ål. An Mari, der blev hjemme hos Ingeborg, drak brændevin, var vild og ustyrlig, så Ingeborg næsten ikke kunne have hende i huset. Næste formiddag forlod Casper og An Mari Bjørnemos og gik nord på op i heden. An Mari, der var svirende, havde foruden 3 pund ål, Casper havde stanget, en trepægleflaske med brændevin i sin kurv.

Ved en lille høj, øst for Dejbjerg Hedegård, lagde parret sig til at sove. Nogen tid efter vågnede An Mari, og nu fik hun, træt og ked af Caspers idelige mishandlinger, som hun siger i et forhør, i sinde at dræbe sin mangeårige ledsager. Han lå på sin frakke med en flig af denne over sit ansigt. Så fandt hun en nævestor sten, puttede den i sin flæskepose, knælede ved siden af Casper og slog ham af al kraft to gange i venstre tinding. Da han, uden iøvrigt at mæle et ord, drejede sig om på ryggen, fik han et slag mere.

Nu lagde hun posen over ligets ansigt og dækkede ham bag efter med tørv fra en stak i nærheden, dog ikke anderledes, end at en flig af hans frakke stak frem, for, som hun sagde i retten, at folk skulle blive opmærksom på, at der lå et lig! Det kunne jo synes mærkeligt, at hun dækkede liget og samtidig ønskede, at folk skulle finde det. Men som forklaring sagde hun, at det så så grimt ud, som liget lå der.

Efter mordet drev An Mari lidt omkring. Nogen tid efter var hun inde hos købmanden i Lem, hvor hun købte brændevin, og der snakkede hun om, at hun var ræd for, Casper skulle blive overfalden, da han havde 17 kr. hos sig. Samme aften bankede hun Anders Rasmussen i Røgind op. Anders fortalte selv i et forhør i Bølling Nr. herreders ret den 5/7, at An Mari lå ved ham om natten - han var for resten frasepareret - og så blev hun hos ham i 3 - 4 dage. Hun fortalte under sit op-

hold, at hun havde slået Casper ihjæl, men Anders fik pålæg om ikke at fortælle det videre. Derfra drog hun videre til Herning og Skarrild, hvor hun ville besøge Anders Kvembjærg og dennes søn, Anders Chr. Kjær.

Liget af Casper blev ret hurtigt fundet af fattiggårdsbestyrer Lars Andersen og genkendt af flere Dejbjerg kjæltringer, og så blev An Mari efterlyst.

Om aftenen den 23. kom Anders Kvembjærg og søn til Bjørnemose. De solgte bliktøj og fiskede sammen med Chr. Bjødstrup i Ringkøbing Fjord, hvorefter de drog hjem til Skarrild den 29., netop som de fik besøg af An Mari. Anders Chr. Kjær førte hende straks til sognefoged Lustrup, der afleverede hende til politiet i Herning. Den 2⁷/₇ var hun i forhør i Skjern, hvor hun fortalte, at hun havde levet sammen med Casper siden efteråret 1857, uden at de var ægteviede. Børn havde de ikke, men hun havde tidligere fået et barn, der var død som lille. Mordet kendte hun intet til, og det var først efter, at Anders Rasmussen havde været i retten og givet ovennævnte oplysninger om hendes besøg hos ham, at hun gik til bekendelse.

Den 2⁹/₈ 1882 faldt underrettsdommen. Hun tiltaltes for manddrab, løsgængeri og betleri og dommen lød på, at »Arrestantinden, Ane Marie Grønning, bør straffes paa Livet.« Ved over- og højesteret, den 6³/₈ 1883, blev dommen stadfæstet; men ved kgl. rescript af 3⁰/₈ 1883 blev hendes dødsstraf ændret til livsvarigt tugthus, og den 2⁰/₄ blev hun indsat i kvindefængslet på Christianshavn. En udførlig fremstilling efter lands- overrettsdommen findes i Herning Folkeblad 1883, d. 8., 10. og 12. marts.

Hun opførte sig nogenlunde i fængslet, men blev dog et par gange nedsat i klasserne. På grund af en underlivssvulst blev hun benådet og løsladt i 1897, efter at have tilbragt 14 år i tugthuset.*

Først var hun en kort tid sammen med Mads Kat, men havnede derefter hos Søren Hampen, der boede i et lille hus, der lå ved landevejen mellem Sunds og Herning, men i Gjellerup sogn.

Et mere råt og elendigt liv, end det An Mari og Søren Hampen levede, kan man vanskeligt tænke sig. I »Den jyske Hede« har Mylius Erichsen givet et uhyggeligt billede af sit besøg hos parret.

En gang, sognerådet i Sunds holdt møde, kom An Mari og Søren og klagede over, at de intet havde at leve af - om sognerådet da ikke

* Hun blev straffet en gang siden for betleri i Hammerum herred, den 17⁷/₈ 1899.

kunne hjælpe dem, da de jo hverken måtte tigge eller stjæle. Det kunne sognerådet dog ikke direkte, da An Mari opholdt sig i Gjellerup og fik sin understøttelse gennem kommunen der; men af medlidenhed med de to stymper købte hvert af medlemmerne en »röwlingliem« af Søren. Nu kneb det imidlertid med at få pengene jævned - prisen for hans »ljæmmer« var 35 øre pr. stk. Da trak Søren Hampen en tikroneseddel frem og spurgte, om man da ikke kunne bytte denne for ham. Og så havde An Mari endda lige stået og jamret sig og skræft over, at de hverken havde føde eller penge at købe for.

Ikke længe efter kom An Mari på Sunds fattiggård; men da gården brændte, lejede sognerådet hende ind i »æ Bakgaard« på Kjærgård mark, hvor der samtidig boede en gammel fordrunken enkemand.

En morgen, manden vågnede på gulvet, hvor han om natten i fuldskab var falden i søvn, fandt han An Mari liggende død i sengen. Det var den 15. maj 1901, hun var da 64 år gammel.

Da hun blev båret til hvile på Sunds kirkegård, ville degnen, som han plejede, have sunget over liget; men det satte præsten sig bestemt imod. Tilstede var kun et par sognerådsmedlemmer, og der var naturligvis ikke en eneste krans.

Casper Hodde flyttede som barn med sine forældre til Hodde og blev, 14 år gml., confirmeret i Tistrup. Han tjente forskellige steder, sidst hos Jørgen Knudsen i Rind. Det var i 1847 og samme år, den 29/6, blev han gift med Kræ Caspersens datter, Mette Claudiane (se bd. II). Han var trainkonstabel i 1843, og indkaldt 1849 - 51 et par gange, i hvilken tid han var ved batteriet Kaufmann. Casper og Mette fik et par børn sammen, men så løb han fra hende eller overlod hende til Anders Bjødstrup.

Christian Andersen - Sunds amerikaneren.

Da Kirsten Marie Grønning blev kendt forsørgelsesberettiget i Sunds, var hun endnu ung og kraftig og skulle derfor også gøre lidt gavn for føden. Så sendte man hende ud i heden for at plukke lyng. Gennem heden løb en å. Kirsten arbejdede på den ene side af åen og på den anden side gravede Anders Sørensen fra Hollingholt tørv i sit ansigts sved. Men ni måneder efter, den 3/2 1844, fik Kirsten en dreng, der blev døbt *Christian Andersen*.

Anders blev nok betænkelig, da han opdagede, hvorledes Kirsten havde det, og så stak han af til København. Drengen kom i pleje hos Anders's fader, boelsmand Søren Chr. Andersen, hvor han skikkede sig vel, når undtages, at han var slem til at lyve. Da han i 1858 blev confirmeret i Gjellerup kirke fik han også »meget godt« for sin opførsel. Han tjente nu forskellige steder, indtil han i 1865 blev soldat, lå som konstabel i København; men da han kom hjem fra tjenesten, sagde folk, at han var »øj«.

Efter sin soldatertid havde han plads enkelte steder; men han fik lyst til lediggang, og denne er jo Fandens hovedpude.

I vinteren 1872 havde han tærskearbejde i Nr. Snede, men kort efter jul forlod han pladsen, og da var han ejer af 3½ rigsdaler. Det varede ikke længe, inden pengene var slupne op, og da han forgæves havde søgt plads flere steder, det sagde han da selv, gav han sig til at leve resten af sit liv som kjæltring i ordets nuværende betydning. Han optrådte som fjerhandler, på hvilken conto han bjærgede føden og fik nattely uden større vanskelighed. Han solgte dog kun lidt, leverede naturligvis intet, da folk måtte vente, til hans vogn kom og den kom aldrig. I februar 1873 drev han forretning i Fjeldstevang; men da han den ene dag sagde, at han var fra Ikast, og den næste, at han var fra Sunds, fattede man mistanke til ham og lod ham anholde. Nogen særlig præsentabel grosserer var han ikke, thi sognefogden bemærker i sin rapport, at manden kun fandtes i besiddelse af en skiden skjorte!

Under et af forhørene i Bølling Nr. herreders politiret oplyses, at Christian havde været inde hos gårdmand Hans Simonsen i Stauning, hvor han også havde givet sig ud for fjerhandler og på den conto fået middagsmad. Det lykkedes fyren at få Hans med sig rundt i sognet på svinehandel bag efter, idet Christian foregav, at han skulle købe svin til den nye ejer på Herningsholm. Prisen kunne de dog aldrig blive enige om, så han fik ingen svin købt, men de blev godt beværtede, hvor de kom. Om natten lå kjæltringen i bondens bedste seng. Næste morgen klagede han sig til konen over, at han havde hovedpine - han troede, at han ville gå sig en tur i frisk luft, og så forsvandt han.

Den ⁹/₃ s. å. fik han sin første dom, der lød på 5 dages vand og brød for løsgængerri. To år efter, den ¹¹/₃ 75, fik han i Hjelmlev Gjern herreders politiret 30 dages tvangsarbejde i Horsens for løsgængerri, og den ²⁸/₃ 76 2×5 dages vand og brød for betleri og overtrædelse af straffe-

lovens § 101 i Hjerm Ginding herreders ekstraret. Han havde logeret i Idum kro ved Holstebro en nat. Om morgenen havde han sagt til værten, at han ville gå sig en tur - men når han kom tilbage, ville han gerne have en varm frokost. Christian kom naturligvis ikke tilbage. Siden var han i Skave kro, hvor han var grov, da man ikke ville give ham mad uden betaling, og derfor blev han anholdt.

Samme efterår strejfedes han rundt i Midtjylland med et ugift fruentimmer, Mette Marie Rasmussen, som han udgav for sin hustru. De havde solgt deres gård i Stensballe, fortalte han, og nu søgte de dem en anden ejendom. Mette Marie havde sammensparet sig 100 kr., som stod i Horsens Sparekasse. Pengene blev tagne ud og gik efterhånden til kost og rejse; men mange steder boede parret dog gratis under foregivende af, at de ville købe ejendom.

I september kom Christian ind hos Rasmus Bank i Thyrsting, hvor han udgav sig for søn af en forpagter Aude og fortalte, at han havde forpagtet Bjerres Mølle. Rasmus troede ham på hans ærlige ansigt og solgte ham et par langskafede støvler samt betroede ham et par svenske specier. Rasmus skulle næste søndag hen til Bjerres mølle for at hente nogle ål, kjæltringen havde solgt til ham, og da skulle betalingen ordnes med støvlerne og specierne.

Den $\frac{1}{10}$ kom han ind til en husmand i Boulstrup, Hads herred, hvor han udgav sig for at hedde Chr. Jensen. Han fortalte, at han skulle have skøde på sin faders ejendom på Stensballe mark, og foreslog under sit besøg, at han ville gifte sig med husmandens datter og så kunne »den gamle« få aftægt. Man blev også for såvidt enige, som det blev bestemt, at Christian skulle komme med sin vogn en dag og hente svigerfaderen og kæresten, så disse kunne se hans ejendom. Uheldigvis var Christian kommen til at skylde 10 kr. på en kviehandel, idet han kun havde store pengesedler hos sig; men den forlegenhed hjalp svigerfaderen ham beredvillig ud af ved at yde ham et lån. Så forlod kjæltringen egnen. For disse kunster blev han i Thyrsting Vrads herreds ekstraret den $\frac{20}{12}$ 1876 idømt 5×5 dages vand og brød.

Efter udstået straf tog han ophold hos en enke i Balle, bildte hende ind, at han ville gifte sig med hende, og fik hende til at holde skifte med sine børn. Kort efter fik han både huset og indboet solgt. Enken havde nu 400 kr., som Christian i løbet af kort tid fik narret fra hende. Da pengene var ved at slippe op, måtte Christian til at tage fat. Han

købte et hus i Balle for 60 kr. og et par støvler for 16 kr. Christian var fræk nok til at byde sælgeren en 100 kr. seddel, som han ikke havde! Men da husmanden ikke kunne give tilbage, blev betalingen opsat til dagen efter. Så stak Christian af med støvlerne. Da parret i september havnede i politiretten, havde Maren kun 21 øre tilbage af sin formue! Det var hende kun en svag trøst, at skælmen blev idømt 6×5 dages vand og brød for tyveri, bedrageri og betleri.

I sommeren 1878 synes Christian at have været særlig virksom, thi snart optrådte han i Øst- og snart i Vestjylland. En mand i Horskær havde averteret sin gård til salg. Christian var køber og de blev så nær enige, at køberen måtte betænke sig til aften. Så bad Christian manden om at veksle en 50 kr. seddel for sig - han manglede småpenge. Det kunne manden desværre ikke, men så var han så flink at låne kjæltringen 4 kr.

Nogle dage senere kom Christian ind hos en enke i Brorstrup ved Ringkøbing, hvor han udgav sig for møllebygger og gårdmand fra Brejning - hans kristelige navn var forresten Thomas Rasmussen. Det lykkedes ham ikke at købe enkens hus, derimod solgte han tre gode grise til hende for 21 kr. Og pengene fik han, for nemheds skyld, med det samme - så skulle hun få grisene næste formiddag.

Midt i september kom han ind hos en enke i Vestbirk. Han bildte hende ind, at han ejede en gård i Tebstrup, og at han var udsendt af hendes søn, der tjente i samme by. For at gøre sit udsagn endnu mere troværdigt, tiltalte han Enken med fornavnet, An Kjerstin. Da Christian kom ind hos enken, havde denne netop besøg af en aftægtsmand, der havde bejlet til An Kjerstin. De to lagde ikke skjul på forholdet, og Christian opdagede snart, at de havde vanskeligheder med at få skiftet ordnet efter hendes afdøde mand. Da greb han ind i udviklingen ved at fortælle, at han fra sønnen i Tebstrup vidste, at børnene ikke ville tillade dette Ægteskab; - men ville de give ham 18 kr., kunne han nok hjælpe dem til at nå deres ønskers mål. Enken ville godt giftes, men 18 kr. var dog en stiv betaling. Hun bød Christian 5 kr. kontant, og disse tog han imod.

Imidlertid var kjæltringen klar over, at her var en særlig god lejlighed til at gøre en større forretning. Ved at være ret uforskammet overfor aftægtsmanden, lykkedes det ham at få denne til at gå, og så friede Christian selv til enken.

Han havde en ret god gård og kunne straks udbetale de 600 kr., som hun skyldte på sit hus. Forresten var det da nærmest efter enkens oftere omtalte søns ønske, når han friede til An Kjerstin.

Enken slog til, Christian fik sig et ekstra foder og blev hos hende om natten. Imidlertid var hun ikke helt tåbelig. Hun fattede mistanke til »gårdmanden« på grund af dennes megen snak, og så gik hun hen efter et par naboer, da Christian var kommen til ro. Men da hun kom tilbage, var frieren stukket af.

Senere besøgte han en gårdmandsenke og udgav sig for gårdejer og sognefoged i Breth. Det var forresten enkens broder, gårdejer J. P. Rasmussen, der havde anvist hende, som en for sognefogden passende kone, fortalte han. Enken sagde nej, men var dum nok til at låne Christian 50 kr., som han manglede for at kunne indløse en plag, han havde købt på Christiansminde.

Nu vankede der, efter Bjerre herreds ekstraretsdom den 24/1 1879, et års forbedringshus. Men Christian var uforbederlig. Næppe var han sluppet ud igen, før han i Gaardslev drog om og udgav sig for rigsdagsmand Jens Busk's søn. Det var regeringen, der havde sendt ham ud, for at han skulle se efter, at legater og lignende blev ordentlig uddelte og at fattige ikke led nød!

Denne virksomhed belønnede staten, i følge Elbo med fl. herreders politiretsdom, med 60 dages tvangsarbejde i Horsens.

Efter at være tiltalt og straffet i Tørrild Herred den 16/11 s. å. med 4×5 dages vand og brød for bedrageri, løsgænger og betleri, narrede han Ole Vedfalds enke på Agerskov hede til at sælge sine fattige ejendele og drage med ham til Iller og Funder, indtil pengene var brugte op. Senere optrådte han i Mønster, i Iglø og kom endelig den 5/11 1881 til Vrigsted, hvor han søgte at narre en gårdmand. Det mislykkedes for ham; men derimod lykkedes det for ham at bilde en nabo ind, at han var kvaksalveren Laust Glavind fra Holstebro. Han fik fri fortæring; men det lykkedes ham ikke at få forudbetaling for nogle dråber, der skulle kunne hjælpe datteren i huset mod tunghørighed. Samme sted bildte han tjenestepigen ind, at hun havde kærestsorg, og advarede hende mod kæresten. Endvidere tilbød den kloge mand, at han ville »sige hendes lykke«; men dertil skulle han absolut bruge 4 kroner, som hun dog skulle få igen 1½ time efter.

Pigen var virkelig troskyldig nok til at fly kjeltringen de 4 kr.;

men om lykken gik samme vej som pengene, melder historien ikke noget om.

Værst huserede slynglen dog oppe i Mønsted, hvor han tog ind til en enke, hvis mand var død 14 dage tidligere ved et ulykkestilfælde. Hende holdt han indespærret i flere dage og mishandlede hende på en grusom måde, inden han forlod hende. For disse og flere forseelser blev han i Fjends Nørlyng herreders ekstraret den $14/2$ 1882 idømt 8 års tugthusarbejde.

Da Christian Andersen blev løsladt af Horsens tugthus den $22/2$ 1890, havde han tjent 306 kr. 36 øre ved overarbejde. Han købte sig en hest og vogn for 148 kr., idet det var hans hensigt at ville køre rundt og sælge fisk. Få dage efter solgte han befordringen for 100 kr. og strejfede derefter om i Jylland som ejendomscommissionær, læge osv. Da han den $27/6$ s. å. blev anholdt af sognefogden i Sdr. Vissing, var han aldeles blottet for subsistensmidler. Han blev nu i Thyrsting Vrads herreds ekstraret tiltalt for 33 forseelser af lignende art som de, vi kender fra før, og den $10/6$ idømt 2 års forbedringshus.

Efter at han var færdig i Horsens den $18/6$ 1892, optrådte han navnlig som hjemvendt amerikaner, hvad der skaffede ham kendingsnavnet: *Sunds Amerikaneren*. Han besøgte en mængde folk rundt om, der havde slægtninge i Amerika, og bragte hilsen med til hjemmene fra disse. Christian var da en kærkommen gæst. Der blev disket godt op for ham og undertiden kostede det også værten nogle kroner ekstra til gæsten. Ganske vist havde »amerikaneren« »money« nok, men det var altid meget store penge, og disse skulle jo veksles først, - indtil da fik han smålån af danske penge.

Første gang han blev straffet som »amerikaner« var den $3/12$ 1892 i Hammerum herreds ekstraret, da han fik 6×5 dages vand og brød. Efter udstået straf blev han sendt hjem til Sunds. Der bildte han sognerådsformanden ind, at han havde haft løfte om en plads i Horsenseggen - men det kostede jo penge at komme så langt. Så fik han 8 kr. og strejfede atter om.

I marts 1893 blev han idømt 6×5 dages vand og brød i Fjends Nørlyng herreds politiret og den $30/3$ s. å. fik han i Skads herreds ekstraret 8 måneders forbedringshus for bedrageri og løsgængeri osv.

Atter udgav han sig for klog mand i sommeren 1894. Han kom ind hos en landpost, hvor han fortalte, at han var i familie med den kloge kone i Vindblæs og tilbød at ville klostre ved svigermoderen, der lå syg

efter et benbrud. Landposten syntes ikke rigtig om Christian og viste ham bort; men da blev den kloge mand vred og truede med, at landposten, ja hele hans hus, til straf for afvisningen ville blive befængt med lus, inden solen stod op næste gang!

Nogen tid efter kom han ind hos en gårdmand i Hulbæk, hvor han først udgav sig for grisehandler. Men da han ikke kunne lave forretning som sådan, blev han pludselig atter klog mand og fortalte, at han var Vindblæs konens søn. Gårdmandens kone havde været blind i flere år; men Christian mente nok, at han kunne kurere hende, og efterat han havde undersøgt hende grundigt, lovede han hende nogle dråber - så kunne han i hvert fald redde hendes højre øje! Til dråberne fik han udbetalt 3 kr. og så fik han sin sult stillet. En søn i gården havde et dårligt ben, at få dette restavreret ville koste 2 kr. Disse penge fik han naturligvis også. Og endelig opdagede den kloge mand, at tjenestepigen manglede blod. Men pigen var fattig, og derfor lovede han at kurere hende gratis, ja han stak hende endogså 1 kr. Kuren skulle imidlertid foregå under fire øjne, bildte han hende ind. Pigen var troskyldig, fulgte med ham ud i marken; men kort efter kom hun løbende grædende hjem. Slynglen havde, uden dog at få sin villie, været nærgående overfor hende.

Denne gang slap Christian med 6×5 dages vand og brød den ¹⁰/7 1894, og samme straf fik han ved Voer og Nim herreders ekstraret den ¹⁰/10 s. å. for sine sædvanlige kunster.

En tid optrådte han igen med held som ejendomshandler, og senere gjorde han et godt kup i Nr. Snede kro. Da han kom derind en dag i oktober måned, spurgte de første, han traf, om han var den mand, fabrikant Blom i Skanderborg ville sende derud for at lægge en rørledning ned. Christian svarede fluks ja, hvorefter han kom ind til kromanden, Chr. Lundsgaard, og fik sig en tiltrængt bedre frokost.

Christian fortalte, at han hed Skoning, og at han forresten var en søn af mølleren i Skvat mølle. Kjæltringen snakkede rask op med kromanden og spurgte i samtalens løb denne, om han ikke ville veksle ham en 50 kr. seddel - eller låne ham 9 kr., da han manglede småmønt. Lundsgaard lånte »montøren« de 9 kr. og kort efter forsvandt Christian.

Da den rigtige montør kom, lod kromanden Christian efterlyse. Resultatet blev, at synderen i Thyrsting Vrads herreders ekstraret den ¹⁵/2 1895 blev idømt 1 års forbedringshusarbejde for bedrageri.

Året efter låner han penge hos en mand i Ulfborg under foregivende af at han ejer en farm, der er 18.000 kr. værd, i Amerika. Et andet sted opgiver han, at han ejer 80.000 kr., men samtidig optræder han rigtignok i landstryger dragt og beder folk om skjorter og strømper!

Den ¹⁰/₈ 1896 fik han i Ulfborg Hind herreds ekstraret 18 måneders forbedringshus for bedrageri og løsgængeri, og i de følgende år blev han tiltalt og straffet rundt om i de forskellige jurisdiktioner år efter år. En gang var han så uheldig et steds, hvor han udgav sig for amerikaner, at en søn i gården talte engelsk til ham. - »Amerikaneren« forstod ikke et muk! Og en anden gang var han inde hos en gammel mand, Johannes Villadsen i Aakjær, Fly sogn. Da var han ledsaget af en dreng, hvem han, for at narre Johanes, fik til at kalde sig onkel. Det lykkedes også at franarre den gamle 2 kr., en kurv, en stok og en topotflaske, under foregivende af, at han ville hente brændevin hos købmanden til fælles bedste.

Signalementet 1857 på hans løsladelsespas fra Horsens lød: 64³/₄" - øjne blå og blondt hår.

Den ¹⁶/₁₂ 1914 fik Christian Kjæltring, som han ofte blev kaldt, sin sidste straf - det var nr. 35 - idet han i Lysgaard med fl. herreders ekstraret blev idømt 120 dages fængsel for bedrageri. Et par år efter døde han i Brejning ved Ringkøbing, hvor han, incognito, var bestyrer på en lille ejendom for en pige.

Strudal folkene.

I sin tid hørte *Peder Christian Christensen* til de mest kendte skikkelser indenfor standen - mindre på grund af personlige egenskaber end som fordi, det hed sig, at han var en stor gårdmandssøn fra Struerdal, hvem en kjæltringkvind havde forkoglet, så han stadig senere måtte følge hende. Storheden for Pæ Kristens vedkommende svinder en del ind, når man opdager, at han var søn af skrædder Christen Jensen og Mette Christensdatter i Gimsing ved Struer.

Han blev døbt den ¹/₁₀ 1775, var hjemme til sit 10. år, tjente så og blev confirmeret i Måbjerg 1794. Derefter var han matros og udtjente sin værnepligt som sådan*. Det var antagelig også på den conto, han i lighed

* Hans frihedspas var dateret den ²⁹/₈ 1814.

med, hvad der var tilfældet med adskillige andre, fik et amtpas af ^{28/6} 1822 til at måtte gå om, som blikkenslager og glarmester.

Da han et år, efter at have aftjent sin værnepligt, havde plads i Halgård i Tvis, mødte han sin skæbne. Der kom nogle kjæltringer til egnen og deriblandt *Johanne Marie Andersdatter*. Og da hun atter drog bort, fulgte Pæ Kristen med.

Ved kjæltringjagten i 1835 blev han anholdt og indsat i Holstebro arrest. Men da han havde amtpas, spurgte by- og herredsfoged Nellemann amtet om, hvad han skulle gøre ved manden, og amtet svarede, at man kunne lade ham gå, hvis han ikke havde betlet; men man fandt dog anledning til at tage passet fra ham og så skulle han have tilhold om at ernære sig på anden måde.

Johanne Marie med nogle af børnene blev henviste til Snejbjerg sogn, hvor hun var født. Vel fandtes der intet i kirkebogen vedrørende hendes fødsel og dåb; men efter at cancelliet i skrivelse af ^{3/11} 1835 havde krævet, at der ved Hammerum herreds ret skulle optages tingsvidne over hendes dåb, blev det i et par forhør, den ^{5/11} 35 og ^{29/2} 36, oplyst, at hun var født af et omvandrende fruentimmer, Abelone, i en lade i Agernem, faderen var Anders Chr. fra Dejbjerg, og at barnet var døbt i Snejbjerg i august 1796. Iøvrigt oplyses det, at Johanne Marie har vandret i ca. 20 år med Pæ Kr. Strudal, og, skønt uconfirmeret og ugift, med ham avlet 12 børn, hvoraf 7 er døde - de 5 fulgte med moderen til Snejbjerg.

Den ^{28/3} 1836, 5te søndag i fasten, blev Johanne Marie confirmeret i Snejbjerg, efter at cancelliet havde givet tilladelse til, at hun måtte confirmeres på en søndag eller anden dag, når offentlig gudstjeneste holdtes, så snart hun ved en mundtlig undervisning havde erholdt kundskab om kristendommens hovedsandheder. Gamle folk har fortalt mig, at hun var frugtsommelig med sit trettende barn, da hun gik til præst, og at en af hendes døtre blev confirmeret søndagen efter moderen.

Den ^{22/7} s. a. fødte Johanne et dødfødt drengebarn, hvortil Pæ Kristen, der tjente i Tjørring, blev udlagt som fader. Efter at beboerne havde skilliget sammen, så Johanne Maries gæld til kommunen kunne blive betalt, blev parret viet i Snejbjerg den ^{9/1} s. a. Brudgommen var da 60 år og bruden 40 år. Den ^{27/4} 1838 blev deres fjortende og sidste barn, *Kirsten Marie Pedersdatter* født i Snejbjerg fattighus.

Af parrets børn kender jeg kun følgende: *Christen Pedersen*, *Mette Abelone*, døbt ^{6/7} 1818 i Durup, confirmeret i Snejbjerg. Det er hende, der

en tid spillede kærest med Niels Chr. Andersen fra Dejbjerg, men som siden levede med Jens Chr. Glerups søn, *Peder Christian Severin Jensen*, med hvem hun fik mange børn. Både Abelone og P. Christian var oftere straffet for løsgængeri, og i 1843 sad de i 8 måneder i Viborghus; siden slog de sig til ro i Sahl. *Hans Peder*, født ca. 1831, var en skidt knægt. Han var straffet flere gange, men kom til sidst til Amerika. *Henrik Peder Christensen* blev født i Ryde ^{25/4} 1832. Han havde et godt ry på sig og blev, efter sigende, gift med en gårdmands datter. *Jens Dusine* blev født i Durup den ^{30/8} 1834 og blev vistnok kendt forsørgelsesberettiget der - en af mine fortællere sagde, at han kom til Hurup. En datter, *Hedevig Cathrine*, døde i Rind i 1824, og der var vist en datter, *Abelone*, der døde, før Mette Abelone blev født, samt en søn, der hed *Anders Christian*, og en anden, *Jens Christian*, født ca. 1826, foruden førnævnte, der blev født i Snejbjerg.

Pæ Kristen Strudal skal have været meget galsindet og rå og Johan Mari fik ofte prygl af ham. Datteren, Mette Abelone, havde fortalt lærer M. Møller, hvorledes hendes fader satte tommelfingeren ind mellem pege- og langfingeren, knyttede næven, og jog enden af tomleken ind i modstanderens øje, der ikke sjældent blev stødt ud, når han var oppe at slås. Efter sådan en medfart kunne Pæ Kristen beroligende sige: »men derfor kan vi være lige gode venner!« (Jvnf. Skattegraveren nr. ^{2/1888}).

Pæ Kristen var en lille mand, men han gik med en høj hat, hvori han gemte de æg, han fik fat på, når han var på vandring. En gang, han var inde hos Jens Chr. Støvl i Herningby, slog han hatten mod den lave dørkarm, så indholdet løb ham ned over ansigtet.

Han ville gerne fiske, og ældre folk mindes, at han sad nede ved Tjørring å med sin »miergåj«. Da der en gang var stjålet en del alenvarer, skind og kaffe fra Niels Kragelund i Tjørring, gik Niels ned til Pæ Kristen og bød ham 4 mark, hvis han kunne sige ham, hvor gerningsmanden var. Det gjorde han også, og kosterne blev fundne i et hus på heden ved Rimmerhus, hvor kjæltringerne »ræn·ku ha djæ hær«, som fortælleren udtrykte sig.

Pæ Kristen optrådte som glarmester, medens han boede i Snejbjerg fattighus, men ved siden af gildede han hunde, katte, lam, grise og kalve for folk. Når han skar grise i Snejbjerg kro, hjalp nu afdøde Jens Mikkelsen ham gerne. En dag sagde Jens til ham: »I daw æ di knyw nåk et skarp, Pæ Kristen.« Dertil svarede operatøren: »Jåw den æ dowlengu-le mæ -

men en ska skjæ-r fåsigtig. A ku dowlengu-le mæ gjæld en drengbåen - dæ som de wa skik.« Når andre kjæltringer kom gennem sognet, »æ Kvæmbjærrer, Stoffer, æ lång- Swin, Mus o Kat,« da holdt de gerne til hos Pæ Kristen i fattighuset.

Efter at Pæ Kristen var død den 27/9 1860, 84 år gml., løb Johan en tid med en vinkelskriver og mirakkeldoktor, man kalder Jesper Gastel og som en tid boede i Fjelservang*. Nu måtte hun jo ikke sådan løbe uden videre. Jens Mikkelsen fik fat på hende en gang, hun var hentet eller sendt hjem. Hun tiggede for at måtte løbe igen; men Jens sagde nej, der var da heller ingen mening i, at hun rendte efter Jesper, så gammel hun var. Dertil svarede Johan Mari: »Jæn gammel kat låver mier mjælk end tåw killinger**. A ka et ond wæ-r Jæspær, bette Jæns!«

En tid holdt Jesper og Johanne sig til hos en Anders Rammesgård, der boede på Sandgård mark i Ørre omkring 1870. Anders, der ellers var fra Vinding, blev brugt en del som klog mand, når folk havde uheld eller ikke kunne få smør. Jesper var god til at skrive, og han fik konsortiets, navnlig Johanne Maries, formler skrevne ned i en bog. Desværre gik bogen senere til grunde - en af hendes formler mod tandpine, er gengivet i dr. Fr. Ohrts værk: Danmarks Trylleformler.

Jo, Tyk Johan Mari, som en anden skøjer udtrykte sig, kunne »bode spue og sæjn få vræj.« I et enkelt tilfælde fortælles der også om, at hun gjorde fortræd. I et nabosogn var der to piger, der gerne ville have samme karl. Han tog imidlertid en tredie, men den enes moder fik da Johan Mari til at hævn sig på manden. Ægteparret fik tre sønner, der alle fik »hå-rskjōw'r«. Det var Johan Mari, der havde puttet en harefod i ægteparrets seng - »sårn gik da æ snak.«

Da fattiggården i Snebjerg blev bygget i 1868, ville Johanne Marie nødig flytte derhen - mulig fordi denne nymodens indretning havde et i hendes øren ildelydende navn. Man kaldte gården: forsørgelses- og arbejdsanstalt - og arbejde var noget Johan Marie mindst af alt klæde efter. Så en gang, hun var på farten, brød man fattighuset ned - det blev solgt til en mand i Tjørring - og flyttede Johan Mari's kram over i fattiggården. Men det kan nok være, at kællingen blev vred, da hun kom tilbage og hendes hjem var jævnet med jorden. Man fortalte endog, at hun stak af over til amtmanden og klagede sig til ham over sin skæbne.

* Han var af god familie. Faderen, Chr. Marcussen, der døde i 1890, ejede Søndergaard i Vorgod.

** Jvnfr. ordsproget hos Peder Syv.

Senere flyttede hun over til datteren, Mette Abelone, i Sahl, og der døde hun den 22/s 1883, 89 år gammel.

Mere berømt og berygtet end Johan Mari var hendes moder *Abelone*, der var født i Vinde 1778 og hvis fader var natmand Jens Andersen. Abelone strejfede om fra herred til herred, snart med et og snart med et andet mandfolk. Og det var først som 50-årig, erfaren kvinde, at hun blev lovformig gift med enkemand, skorstensfejer og natmand *Jens Didriksen* i Thoustrup, Durup sogn i Salling. Abelone blev confirmeret 1828 med gennemsnitskarakteren »ret god«, og så blev hun gift den 27/s s. a.

Hun var bekendt for sin styrke, selv Venø slegi fik tærsk af hende en gang. Og da der engang stod et stort kjælltringslag i Aulum, hvori der deltog 21 personer, og hvor knive, kæppe, spærhager, lodhamre m. m. fløj i luften, da viste det sig, at Abelone ikke var den, der rendte. Hun anlagde en foreløbig forbindelse, hver gang hun fik et større knivstik, ved simpelthen at putte en tør hestepære i hullet og slog så løs igen - et forfærdeligt slagsmål, der varede fra eftermiddagen til ud på natten. (Se Skattegraveren nr. 2 1888).

Efter at Abelone en tid havde været kærest med Anders Chr. fra Dejbjerg, spillede hun kærest med Jens Langknivs broder, Kristen. Da hun blev ked af ham og fik lyst til den grutstærke Snøvl Hans eller Hans Nøramer, blev Kristen tåbelig. Hans og Abelone fik en datter, *Karen Hansdatter*, der siden blev Jens Nør eller Jens Chr. Christensen Lem's* kone.

Abelones mand, Jens Didriksen, var vistnok en søn af den *Didrik Jensen*, der angives som fader til *Mette Nielsdatter*, natmands, uægte barn af Mollerup og Damgård gods, der blev døbt i Mollerup 23/2 1778. Præsten bemærker i kirkebogen, at Didrik Jensen er enkemand og sadelmager fra Ålborg, men uden fast opholdssted.

Jeg må ligeledes antage, at det er nævnte Didriks datter, *Marie Didriksdatter*, der s. a. bliver trolovet og gift med *Jens Jensen*, natmand i Mollerup. I 1783 bliver hun, efter Jens's død gift 2den gang med natmand *Peder Jensen* fra Han herred, der boede ved Thisted by.

Jens Jensens fader, *Gamle Jens Natmand*, havde foruden Jens følgende børn: *Ane*, død i Mollerup 1750, *Ane Kierstine*, døbt i Mollerup 1751 - i kirkebogen står som fader: Jens Jensen på heden. *Abelone* - hun

* Han var i Viborghus i 1828 og blev i 1835 anholdt under kjæltringjagten i Hjerm-Ginding herred.

blev i 1753 public absolveret for forseelse mod det 6te bud, indsat den ²⁸/₁ 1765 i Viborghus på livstid, men hun undveg derfra 1779. *Anne*, der i 1758 stod åbenbar skrifte for hor.

Unge Jens Jensen var først gift med *Dorthea Nielsdatter*, med hvem han fik følgende børn: *Peder*, *Else* og *Svend*, sidste blev døbt i Mollerup 1761. Den ²⁸/₁ 1763 blev Dorthe forgiftet og døde, og det oplyses under påfølgende forhør, at Jens Jensen »farer landet rundt med Marie Didriksdatter«, med hvem han endelig bliver gift 1778.

Vi vender nu tilbage til Jens Didriksen i Thoustrup. Han blev født ca. 1758 og døde ²⁰/₇ 1837, 76 år gammel. Hans første kone var *Frederikke Christensdatter*, født ca. 1779 og død ⁴/₁₁ 1815. Hun havde en søster, Maren, der blev gift med natmanden i Outrup. Jens og Frederikke fik følgende børn: *Lene*, død 1820, 29 år gammel, *Morten Jensen*, født ca. 1795 - mere nedenfor; *Didrik*, født ²⁰/₈ 1803, confirmeret i Durup, gift med *Jensine Kirstine Jensdatter*, der døde 1837, 25 år gml. Da Didrik døde 1840, var han almisselem og skorstensfejer i Tøndering fattighus.

Morten Jensen levede noget år med *Ane Sophie Pedersdatter*, før han blev gift med hende i Durup den ⁸/₆ 1828. Hun var født i Durup den ⁹/₈ 1804. Parret, der fik dem et fæstehus i Thoustrup, fik følgende børn: *Jens*, født ⁵/₆ 1829, død 1830; *Jens Peter*, født 1831; *Andreas* og *Abraham*, født ³¹/₇ 1833 - Abraham døde i 1842. *Ane Marie*, født 1835, død 1837; *Jørgen*, født 1838, død 1842. *Mette Kierstine*, født ¹⁶/₁₂ 1840 - ved hendes dåb er faderen indført som inderste og blikkenslager i Tøndering fattighus. Det er hende, der siden en tid levede sammen med Kjælle Casper. Morten og Ane Sophies sidste barn var *Ane Marie*, der blev født den ⁵/₈ 1844. Efter Mortens død i 1850erne slog Ane Sophie sine pjalter sammen med Kræ Abrahamsen i Rind.

Johannes Axelsen.

Få kjæltringer har opnået en så stor navnkundighed som Johannes Axelsen. Han var dog hverken større eller værre kjæltring end mange andre. Men Blicher indførte ham i litteraturen i sin novelle »Kjæltringliv« (1829) og Goldschmidt kastede yderligere glans over manden ved i sin »Hederejse« (1867) at give ham *Taterkonge* titlen. Siden har Jeppe

Aakjær, Anton Gaardboe og Konrad Understrup skrevet om Johannes Axelsen og »Axelhus«.

Jeg fylder derfor ikke just nogen lakune i vor kjæltring-litteratur, lige så lidt som jeg sætter et længe savnet minde over en glemt eller miskendt storhed, når jeg her ofrer en del plads på nævnt berømt. Men dels har jeg under mine arkivstudier fundet en del, hidtil ukendt, stof vedrørende manden og dels hører han nu en gang med til de midt- og vestjydske kjæltringer.

Først må jeg dog forudskikke den bemærkning, at benævnelserne »Taterkonge« og »Axelhus« var ukendte, medens familien opholdt sig i Ørre. Det er først i en langt senere tid, man blev klar over, hvilken storhed, sognet havde nydt den ære at huse, og »Taterkongens« domicil var lige så beskedent som dets daværende navn, *Kjæltringhuset*.

Johannes Axelsens bedstefader - af samme navn - var omrejsende glarmester uden fast opholdssted. Hans søn, *Axel*, blev født i Ravnstrup ved Viborg omkring 1752. Han fulgte forældrene, til han i 15 - 16 års alderen blev confirmeret på »Himmel Land« af hr. Ravn i Louens. Så lærte han faderens håndtering, hvoraf han for største delen ernærede sig i 6 år, og tjente derefter som rytter i Kolding under grev Moltke. Men han fik intet pas, da han omkring 1780 »kom ham af Tienesten.«

Den 4/11 1778 blev Axel Johansen gift med *Mette Larsdatter* fra »Stippinge i Dansk Holstein«, og med hende havde han tre børn, hvoraf han dog kun var fader til de to. Det ene barn var, da Axel i september 1787 er tiltalt i Viborg byting for at have brugt falsk pas, 6 år, det andet 2 år og det tredie, en søn på 11 år, havde konen fra før*.

Foruden sin glarmester-virksomhed optrådte Axel også som helmuspranger. I efteråret 1787 kom han standsmæssigt kørende med familien i en cariol med en grå krikke for ind i Viborg by, hvor han solgte bæstet for 4 rdl. - mere var det ikke værd, da det næppe kunne æde græs. Bag efter solgte han cariolen til natmand Hans Gregersen der i byen. Konen drog derefter bort og Axel lagde vinduer i bly flere steder. Hans Gregersen, der også kom i forhør, erklærede, at han havde kendt Axel i mange år, men denne havde dog ikke logeret hos ham. Derimod havde Axel »trukket 14 - 15 alen bly for ham, som selv havde lært glarmester professionen.«

* Den 18/1 1776 fik han en datter, *Juliane*, døbt i Resen. Hun levede med Rakker Frederik og døde i Ø. Brønderslev 1840. (Gaardboe: Himmerlands Rakkere. 1904).

Hidtil havde parret rejst på et ægteskabspas, der udviste, hvor de havde været til alters; men nu havde konen taget passet med sig. Axel stod derfor og manglede et pas; men så fik han fat på en »Musqveter Thørnemann«, der optrådte som vinkelskriver og fabrikant af pas, og han hjalp også Axel. Bagefter fortrød skriveren sin letsindighed - han havde før været i forlegenhed - og meddelte politiet, at glarmesteren gik i byen med falske papirer.

Politimesteren sendte nu Thørnemann og en bytjener ud for at finde Axel. De traf ham også i skorstensfejer-gyden; men i stedet for at anholde ham, tilbød de at ville lade synderen løbe og bilde politimesteren ind, at deres anstrengelser havde været forgæves, når Axel ville give dem 2 rdl. hver. Det var han mer end villig til, og utvivlsomt ville »Taterkongens« historie have været disse oplysninger fattigere, hvis ikke politimesteren havde fattet mistanke til de to gavtyves beretning og selv var gået hen og anholdt Axel i natmandens hus samme aften.

Slutningen på affæren bliver, at Axel den 22/10 1787 bliver indsat 6 måneder i Viborghus. I 1805 er han i Hasle-V. Lisbjerg m. fl. herreder tiltalt for tyveri. Han vedgår i et forhør den 26/6, at han har rejst på et forfalsket afskedspas, og han fortæller da, at han i 1770erne var engageret ved det Holstenske Rytterregiment. I foråret 1780 blev han tiltalt for delagtighed i tyveri, men undveg samme efterår.

Om aftenen den 17/10 1785 kom glarmester Axel Johansen og Hustru, Mette Larsdatter, til Brændgård i Ørre sogn og bad om husly. Af medynk og kristelig barmhjertighed gav man dem lov til at ligge i laden. Men samme nat fødte Mette en søn, der blev hjemmedøbt, og hvis dåb blev confirmeret i kirken 5te søndag efter trinitatis. Drengen blev efter sin farfar kaldt *Johannes*. Næste søndag holdt moderen sin kirkegang, og da forældrene kort efter forsvandt igen, var der ingen, der tænkte sig muligheden af, at denne begivenhed senere skulle få så betydelige følger for sognet, som den fik.

Omkring 1795 opholdt forældrene sig i Steppinge ved Haderslev*, og da blev Johannes Axelsen confirmeret. Så kom han ud at sejle. Nogle vintre opholdt han sig i København, og da lærte han at slibe sakse.

* I 1801 har Axel en ny maj., Christine Damtelsen. De får en søn døbt, Niels, i Kragelund ved Silkeborg og en 4 år gl. søn, Jens Frederik, begravet.

knive etc. I 1801 deltog han i slaget på Reden som matros på »Prøvestenen« under kpt. Lassen. Han slap uskadt, trods betjeningen ved hans kanon blev bortskudt tre gange - således fortalte han i hvert fald Goldschmidt.

Johannes blev gift med *Mette Cathrine Pederdatter*, datter af Peder Jensen Møller og Maren Jensdatter i Rangstrup ved Haderslev, omkring 1806. Parret rejste rundt, og han sleb knive og lappede gamle blikpotter for folk, indtil han atter blev indkaldt til orlogs i anledning af krigen 1807. Johannes kom også til København, men han synes at have opholdt sig hos sin mester, sliberen, under bombardementet.

Efter at han var kommen hjem til Sønderjylland igen, drog han ud med sin slibekærre og kone og blev den ¹⁹/₄ 1809 anholdt sammen med andre omstrejfer og betlere. Man får ved denne lejlighed følgende beskrivelse af vore folk i en trykt fortegnelse:

»Johannes Axelsen, aus Jütland gebürtig und wohnhaft bei seinen Eltern in Stepping bei Hadersleben, 26 Jahr alt, von Profession ein Scheerenschleifer und Kesselflicker. Seine Karre stehe in Cappeln. Er producirte einen Pasz, der mit auf seine Frau lautet und in Lügumkloster in der dasigen Birkvogtei nach vorher geschehener Legitimation am 31. Jan. 1809 ausgestellt, daselbst am 24. März auf 6 Wochen erneuert und in den ersten Tagen des May-Monats abliefe. Ist von ziemlich langer und schlanker Statur, gut gewachsen, von guter und glatter Gesichtsbildung, hat braunes Haar, blaue Augen. Spricht wenig deutsch, hauptsächlich dänisch und ist angeblick epileptisch.

Dessen Ehefrau Metta Catharina, geb. Petersen, nicht weit von Stepping, Amt Hadersleben, gebürtig 23 Jahr alt, seit 3 Jahren verheirathet. Ist von mitteler untermgesetzter Statur, hat ein schieres Gesicht, eine frische Farbe, gute weisse Zähne, eine kleine spitze Nase, braunes Haar, blaue Augen; spricht dänisch und ein wenig deutsch. Sie hat einen Knaben von 23 Wochen an der Brust. Ihr Pasz ward auf 8 Tage vom 6 Mai an prolongiert, um nach Cappeln gehen zu können, ihre Karre abzuholen.«

I november 1808 optrådte de i Ulkebøl på Als, hvor de viste »skygespil på vægge«, og hos en boelsmand fødte Mette en søn d. ²⁰/₁₁, og han blev døbt Johannes Johansen. (Sønderj. månedsskrift, 1950, s. 131).

I 1810 - 13 opholder parret sig i Haarup ved Silkeborg, hvor Johannes er bødker, skytte og glarmester. Medens de bor der, får de datteren,

Mette Marie. Under familiens omflakken i vinteren 1812 - 13 kommer de i selskab med en Johan Chr. Nielsen Ville fra Nr. Sundby og Karen Sophie Rasmusdatter. Selskabet logerer en nat hos gårdmand Søren Thorsen i Sejlstrup, Frær sogn. Desværre forsvinder værtens brændevinstøj næste morgen sammen med gæsterne. Komplottet bliver derefter arresteret. Under forhørene i Lindenberg birk den $\frac{5}{2}$ 1813 hævdede Johannes, at den sammenbukkede brændevinshat, som man havde fundet i An Sofi's pose, havde han købt i en gård, et par mil fra Løgstør, og betalt med 10 rdl. Det lykkedes ham dog ikke at bevise sin uskyldighed og den $\frac{3}{6}$ s. å. blev han derfor idømt 2 års tugthusstraf for tyveri og løsgængeri.

Livet i tugthuset, hvor han vævede, tiltalte ham ikke, og så deserte-rede han den $\frac{28}{12}$ s. å. om aftenen. Først i september 1814 blev han anholdt i Sønderjylland og indsat i arresten i Flensborg. I en trykt for-tegnelse over de i hertugdømmet Slesvig $\frac{1}{1}$ - $\frac{31}{12}$ 1814 »verhaft gewe-senen Verbrecher« noteres, at Johannes har brugt falsk pas og kaldt sig Jens Lassen. Den $\frac{24}{6}$ holder han atter sit indtog i Viborghus og må sidde og slide i væven i to år for sin forseelse.

Nu dukker spørgsmålet imidlertid frem, hvor Johannes Axelsen er forsørgelsesberettiget. Og i marts 1815, 30 år efter Johannes's første ophold i Ørre, får fattigcommissionen der en ligeså stor som ubehagelig overraskelse i form af en forespørgsel fra Ringkøbing amt, ledsaget af et forhør ved Viborg bys politiret den $\frac{20}{11}$ 1813*.

I sit gensvar må provst Hübertz den $\frac{25}{3}$ 1815 indrømme, at Johannes er født i Ørre. Men samtidig søger han på 4 tætte foliosider at bevise, at Ørre sogn for sin udviste barmhjertighed mod omskrevne kjæltring-familie dog hverken kan have moralske eller juridiske pligter over for Johannes Axelsen og endnu mindre overfor dennes familie.

Da provsten derefter stak gåsefjeren i blækhornet, var det sikkert med en behagelig følelse af, at han havde værget sognet mod en højst ubehagelig og overhængende fare. Men Johannes's skæbne lå i Det kgl. danske Cancelli's hænder, og cancelliets resolution af $\frac{3}{6}$ 1815 gik ud på, at Johannes Axelsen med familie skulle forsørges af Ørre - dog med hjælp af amtsfattiggassen.

Den $\frac{6}{7}$ stillede Peder Boesen fra Riis i Timring i Ørre præstegård

*Stoffet vedrørende familiernes ophold i Ørre har jeg taget fra fattigprotokollerne, der nu findes i Landsarkivet i Viborg.

med Mette Kirstine og hendes to børn: Mette Marie og Maren Marie - sidste var født i Husby i Sønderjylland i 1814.

Det kan nok være, at der blev røre i den idylliske præstegård. Fattig-commissionen blev uopholdelig sammenkaldt, og så snart sognefoged Poul Aunsbjerg, Jens Understrup og Jens Østergaard var mødt, tog man fat på at vurdere ankomnes tøj. Så skulle de fremmede jo indkvarteres; men det viste sig, at ingen ville huse disse folk. Endelig lovede degnen, Sr. Rømer, midlertidig at tage dem mod en daglig godtgørelse af 9 mark, når de måtte bo i skolen. Da commissionen tre dage efter holdt møde, vedtog man at lade familien Axelsen rykke ind i fattig-huset og lade et af fattiglemmerne derfra gå på omgang. Men, man var jo klar over, at man ikke kunne have familien boende der, når manden kom hjem fra tugthuset, og derfor bestemte man sig til at bygge et særskilt hus på en hedeparcel, nr. 26 af Nygård, der senere blev afkøbt Jesper Christensen Thalund for 17 rdl. n. v. I Skrivelse af ^{19/6} 1815 meddeler amtmanden commissionen, at den nødvendige sum til opførelse af omskrevne hus tilstås som forskud af amtets fattigkasse.

I conditionerne, ^{22/6} 1815, hedder det blandt andet, at huset skal være 4 fag med 2 døre, 1 karm vinduer, loft af savede fjæl, kakkellovn af kakkellovnssteen, brugbar ovn med skorsteen, skorsteenspipe af brændte steen - tækket med lyng og tag mellem hinanden efter egnens skik. Gulvet af æltet og fast ler. Vinduet skal være $3\frac{1}{2}$ kvarter høj og 5 kvarter i bredden. Husets vidde skulle være 8 alen (men blev kun 7) og fagene skulle være på $2\frac{1}{2}$ alen.

Den ^{12/10} var commissionen samlet for at få arbejdet med kjæltring-husets opførelse bortliciteret, og arbejdet blev da tilslået Jens Mortensen i Nygaard for 258 rdl. Det må dog bemærkes, at beboerne skulle forrette køre-arbejdet indenfor sognet og gang-arbejdet med klining og syning for tækkemanden.

I løbet af sommeren 1816 blev huset bygget, men først i 1818 blev det brandforsikret, for 160 rdl. n. v. = 80 rdl.

Efter at Johannes var løsladt i April 1816, tog familien den ^{24/6} huset i brug. Den ^{11/7} holdt fattigcommissionen møde i kjæltringhuset, og der blev da optaget fortegnelse over inventaret. Af fattigvæsenet havde de fået en ballie, 1 strippe, 1 gl. fjerding, 1 par karter, 2 sorte gryder, 2 do. potter, »hvoraf den ene er ei til andet end at sætte tørre vahre i,« 1 dyne, 1 hovedpude og 1 lagen.

Selv havde de anskaffet: 1 gl. spade, 1 skovl, 1 stue uhr til 8 rdl., 1 strygehøvl, 1 slethøvl, tre andre høvle, 1 bougsav, 1 krumkniv, 1 båndkniv, 1 gl. økse, 1 spigerbor, 1 stor navr, 1 sæt hammer, 1 cirkel, 1 fil, 1 håndskrue, 1 krydsjern, 1 kobberbolt og 1 bøtteslikker, 1 hugjern, 1 stiksav og 1 algjer uden stage. Senere, ved en auktion, supplerede Johannes deres bohave og garderobe med følgende sager: 1 fyrrebænk, 2 sorte pottes og 1 do. pande, 1 uldhække, 2 røde bundne trøjer, 2 blå, tavlede tørklæder, 3 lerkruze, 1 rivejern, 1 lampe til 4 sk. (tranlampe), 1 sort sæt og 1 rødt fad.

Den 24de bevilgede man Johannes 2 læs sten til at sætte en brønd med, træ til en ramme at nedlægge i brønden og en mand til hjælp til at sætte brønden med græstørv 1 dag.

At Johannes Axelsen ikke var særlig taknemmelig over den gode behandling, han, efter den tids forhold, virkelig fik, fremgår af nedenstående klage til amtmanden:

»P. M. Høitærede Hr. Amtmand von Rosenørn Kammerherre og Ridder af Dannebrog.

Jeg elendige fattige Menneske nedbøier mig for Deres Høihed og takker Dem for Huusly, som jeg haver bekommet, men da jeg venter, at Huset er ikke efter Deres Ordre, formedelst Væggene ere raae og Huset er aaben, saa jeg og min Kone og mine smaae umyndige Børn kan ikke ernære os deri formedelst at vi have ikke noget Ildebrand at varme os ved, og Huset er paa de 2 Sider 2 til 3 Miile til Bye og de andre 2 Sider er der $\frac{1}{3}$ Miil til Bye.

Da Ørre Meenighed vilde, at Huset skulde have været sat paa fælleds Grund af Ørre Sogn, men Præsten vilde ikke det, da de haver sat Huset snart paa et øde Sted, hvor de mente, at vi snarest skulde omkomme.

Da jeg haver gaaet 2 Gange til vores Præst og klagede mig til ham for Ildebrand, men jeg er bleven besvaret af ham: jeg boede i Heden, jeg kunde godt skaffe mig selv Ildebrand. Men da det er ikke tilstrækkelig formedelst jeg kom for sildig til Huset. De skulde ogsaa skaffe mig Sengeklæder, men Sengeklæderne er kuns en gammel Dyne og en do. Pude, og der til 1 Lagen, som er vor hele Sengeklæder til 2 Senge og til 4re Folk, da ikke vi uden stor Frost og Kuld kan ernære os. Vi nyder rigtignok af Ørre Fattigkasse 4 Tdr. Korn om Aaret at opholde os med, men hvad er det til 4 Folk. Jeg vilde gjerne gaa hen til Folk

at arbeide, men for det første er jeg snart saa ussel af Klæder til jeg blues saadant ved at komme til nogen, og jeg kan snart ikke komme til Guds Huus: nu er det altsaa min Begjering af deres højvelbaarne Høihed, at viide min Ret og hvad Deres Høihed udstæder til mig og min Kone og mine smaae umyndige Børn.

Nygaard Heede d. 6te Dec. 1816.

Johannes Axelsen.«

Provst Hübertz erklæring, dateret ³⁰/₁₂, i anledning af klagen går ud på, at manglerne bør tilskrives klagerens egen dovenskab - han kan jo kline utæthederne, sådan må andre gøre. Og vedrørende manglen på brændsel, da kunne han selv bjærge sig hedetørv nok omkring huset - han havde fået træ til en trillebør, så han selv kunne køre brændselet hjem. Forresten havde man leveret familien et læs tørv i december. Provsten mener iøvrigt, at Johannes og hustruc, som unge folk, selv kunne tjene til klæderne - »thi efter alt hvad jeg har erfaret kan han fortjene ca. 1 Rdl. daglig i N. V. - - Jeg formener derimod, at 4 Tdr. Korn, som han hidtil har faaet, er for meget og forøger hans Dovenskab.« Selv har provsten en karl, der er ligestillet med klageren »og som desuagtet aldrig har forlangt mindste Hjælp af Districtet, endskjønt han ingen anden Fortjeneste har end sin Løn, som er 50 Rdl. N. V., hvorimod Klageren kan fortjene langt mere, da han, naar han kun vil, kan gjøre både Snedker-, Bødker-, Hjulmands-, Sadelmager-, Glarmester-etc. Arbejde og gjør det ret godt.« Som svar på klagerens ønske om at få sin ret at vide udbryder provsten med et lønligt suk: »Ja gid det var bestemt eller af Anden kunde bestemmes, hvad han skulde have, saa kunde jeg maaske blive hans Grovheder qvit - - - «

I Januar 1817 er det atter gået galt med Johannes's brændsel, og da er hans skorsten falden ned, konen er syg m. m. Og senere, i Marts, anmoder han om, at man vil skaffe hans kone en plads, hvor hun i nærheden af folk kan gøre barsel. Commissionen bestemmer, at Mette Kirstine må flytte over i skolen og den ²¹/₄ tager man syn over indboet, hvoriblandt nævnes: 1 skilderi, tvende gamle forklaringer, en salmebog, 1 gl. krønne, tøj til en svøbeliste, som provstinden havde foræret Mette, en grydeske og 4 små »skeder«, en hvid knoppere flaske og en ler urtepotte med en del ragelse i. Blandt værktøjet nævnes en lodbolt, en stor vinde og en håndteen - noget glas, en liden ambolt, 1 gl. spejl, 1 »viser klokke« osv.

Mette Kirstine flyttede imidlertid ikke ind i Ørre skole. Først stak Johannes af og så forsvandt hun også fra egnen. I et brev, som hun skrev fra Steppinge den 24/s 1817 til provsten, beder hun pænt om forladelse, »at jeg uden Deres gode Villie forlod Sognet og paatog mig denne vidtløftige Rejse, saavel i det bedste Haab om at finde min Mand og af ham vente Bistand, som og af min Familie her at nyde Hjælp, hvilket sidste og fandt Sted. Men min Mand, hvis slette Opførsel bevidner hans sande Character, løber om her i Landet med et meget slet Fruentimmer, naturligvis af samme slette Tænkemaade som han - den algode Gud tilgive ham hans slette Handlinger mod mig Elendige.« Sluttelig meddeler hun provsten, at hun agter at vende tilbage, når hun har gjort barsel hos sin søster.

I maj 1818 kom Mette Kirstine tilbage med to børn, efter at hun havde været straffet i Haderslev for betleri. Hun får midlertidigt ophold hos Morten Thalund, og så skal kjæltringhuset efterses, før hun atter flytter ind deri.

Huset fandtes den 12/s i følgende sørgelige tilstand: Vinduet manglede alle 8 ruder, 3 udvægge, »som der forhen er besørget Jord opsats for«, samt 1½ indervægge var faldne ned. Kun 7 - 8 af stavrene til væggene var brugelige, og af lægterne, som var brugt til loft (med tørv over), manglede 3 stk. Kakkelovnen var falden ned, brønden skyllet fuld af sand, fordi værget ikke havde været højt nok. Kun dørene, tag og ovenen var ubeskadiget.

Fremtidig er Johannes Axelsen kun hjemme en sjælden gang og for en kort tid - ellers farer han landet rundt med en eller anden »dil-«. Men kommunen havde i årenes løb ret store udgifter både til »Stine«, som man kaldte konen, og til børnene. I 1825 blev parrets yngste datter, Anne Marie Møller, sendt til forsørgelse i Aulum. Hodsager blev i 1818 skilt ud fra Ørre og lagt under Aulum, antagelig har man så i Ørre regnet ud, at halvdelen af Johannes's børn måtte høre til de passiver, Aulum skulle overtage med Hodsager. Fattigcommissionen i Aulum returnerede rigtignok pigen omgående; men så gav amtet ordre til, at Aulum skulle overtage hende.

Det var slet ikke uden grund, at Stine Axelsen i 1817 klagede til provsten over sin mands slette opførsel, thi snart strejfede han rundt med et, snart med et andet fruentimmer og lod så sin rette kone skøtte sig selv. En tid levede han med en rakkerkvind fra Rønbyjærg, men for

det meste var det en af Jens Svins døtre, der nød den ære at være »Taterkongens« frille - dels Kirsten og dels Ingeborg.

Johannes og Kirsten fik flere børn sammen; men da såvel Johannes som hans »dil.« ved passende lejlighed har fundet det formålstjenligt at foretage navneforandringer, er det vanskeligt nok at klare familieskabet. Ved sønnen, *Abraham Johansens* dåb i Rybjerg kirke den 16/10 1822 er Johannes Axelsen opført som Johan Christian Møller og andre steder optræder Kirsten Jensdatter under efternavnet Pedersen!

Søndag den 7/10 1827 fik Johannes en søn, der var 22 år gl., døbt og confirmeret i Kragelund kirke ved Silkeborg. Det skete i overværelse af distriktsprovsten og alle herredets præster, og han fik navnet *Axel Johansen*. Året efter flyttede han til Kjærsgaard, Balle sogn; og den 7/2 1835 blev han gift i Gjødvad med Inger Marie Pedersdatter. De fik et hus ved Ø. Kejlstrup, hvor han var arbejdsmand. Axel døde 1888, 3/2, og har efterladt sig talrige efterkommere i egnen.

I Januar 1817 blev der stjålet nogle sengeklæder i Steenholt, Kragelund sogn. Mistanken faldt på Johannes Axelsen, og han blev arresteret. Under forhøret på Højris den 17/2 oplystes det, at han sammen med en koparret person, der kaldtes Christian Peder, havde solgt 4 pund uld og forsøgt at sælge en dyne i Ørre.

Johannes's kone forklarede under et forhør den 28/2, at hun og Johannes for omtrent 4 uger siden havde mødt Christian Peder, dennes kvinde, Ane Marie, der angaves at være en halvøster til Johs. Axelsen, og en 12-års dreng i Hallundbæk i Hodsager sogn. Medens Mette Kirstine og Johannes var inde hos gamle Svend Kølbæk, kom den koparrede mand ind i stuen, hilste på Johannes og sagde: »God dag Johannes og tak for sidst,« hvortil Johannes svarede: »Selv tak Erik.« »De talte derpå noget sammen i et sprog, deponentinden ikke forstod.«* og Johannes Axelsen sagde endelig til den såkaldte Erik: »Jeg skal nok gøre dig en glarkiste.«

Dagen efter foregav Johs. Axelsen og den fremmede mand, at de ville tage til Holstebro marked, i hvilken anledning Johannes lånte en grå eller brun kjole eller såkaldt *vamp* af Jesper Thalund.

Under forhørene oplyste Jesper, at der undertiden logerede kjæltringer hos ham. Således havde han sidste jul huset: Sviine Jens (Jens Chr.

* Siden forklarede Johannes, at de havde talt i et fremmed sprog, som rejsende glarmestre for en del bruge, og som han tildels, men ej fuldkommen, forstod.

Glerup) med 2 fruentimmere, Ane Margrethe og Zidsel, og et pigebarn på 3 - 4 år, der hed Jensine. På samme tid kom Sviine Jens's moder, »en gammel omvandrende kone, kaldet Kirsten Høeg eller Kirsten Griis«, med 2 døtre, en søn og en sønndatter. Flokken kom dagen før juleaften og blev til efter nytårsdag, men de levede af deres egne fødevarer.

Den 3. Marts rendte Johannes Axelsen sin vej. Han havde ganske vist to vogtere; men da han om morgenen tidlig tog og samlede halmen, han havde ligget på, sammen og bandt det i et knippe, var der ingen, der fandt på at stoppe ham, før han med knippet på nakken lod, som han ville bære halmen ud i laden. Men aldrig så snart var han kommen ud, før han benede af, og han havde let ved at forsvinde, da det var snevejr og den ene af vogterne ikke var særlig let til bens - denne var 82 år.

Om natten den 7. december 1819 brændte Højris. Næste dag gav herredsfogden, Casper Møller, sine sognefogder ordre til at efterstræbe og pågribe alle mistænkelige, pasløse personer »for om mulig ved saadan Afhøring at komme paa Sporet efter hiin nederdrægtige Skurk, der antændte den Ild sidste Torsdag Aften, hvorved Herredsfogdens samtlige Ladegaards Bygninger med endeel Kreaturer og al anden Udbesætning etc. i faa Minutter ganske fortæredes.« Der blev arresteret nogle kjæltringer - se under Svineslægten - men Johannes Axelsen, som herredsfogden særlig havde mistænkt, var ingen steder at finde.

I 1820 var han sigtet og eftersøgt for tyverier både fra Hammerum og Lysgård herreder; men heller ikke denne gang fik man ham i tale. Derimod blev han arresteret og dømt ved Nibe byting 1827 ⁵/₂ for indbrudstyveri, og i 1828 ¹¹/₁ blev han ved Andst-Slaugs og Jerslev herreders ret idømt 2 års forbedringshus for hestetyveri. Han blev indsat i Viborghus ²⁰/₁₀. I tugthusets mandtalsprotokol er indført, at han har to sønner og to døtre, at hans opførsel er upåklagelig og at han i tugthuset er brugt som barber.

I sommeren 1831 bliver han ved Aars-Slet herreders ret tiltalt og idømt vand og brød for løsgænger og forfalskning af pas (¹⁸/₇ 31); men ved overpolitirettens resolution blev han dog frifunden og hjemsendt fra Nibe arrest den ²⁰/₈.

Fattigcommissionen tager for så vidt mod Johannes med åbne arme, som man gerne vil hjælpe ham, så han kan blive sat i virksomhed og selv fortjene sit brød. Man tilstod ham i et møde den ¹⁹/₁₀ 4 rdl. sølv til

indkøb af glas og bly. Men man knyttede det vilkår til »lånet«, at han måtte lade såvel de købte materialer som sin blyvinde og diamant blive stående hos Morten Thalund, indtil han fik de 4 rdl. betalt tilbage. Uheldigvis får man ikke at vide, på hvilken måde, man havde tænkt sig, at glarmesteren skulle tjene pengene, når såvel hans værktøj som materialer var beslaglagte.

Hans ophold i Ørre blev imidlertid kun af kort varighed, idet han et par måneder efter slog sig ned i Aulum.

Natten mellem den 8. og 9. januar 1833 brød mestertyven, Søren »Kjeldsen« eller Christensen (født i Vesterlem 1788 og død i Nørlem 1847) og Johannes Axelsen ind hos en gammel, ugift, kvinde, Dorthe Thomasdatter, der boede i et lille hus i Aalbæk, Lihme sogn, overfaldt hende og røvede hendes penge. Røverne blev kort efter grebne. Men, skønt der næppe kunne være tvivl om, at de var gerningsmændene, lykkedes det dog ikke at skaffe fældende beviser. Johannes Axelsen erklærede, at han aldrig havde set Dorthe før, og hun turde ikke aflægge ed på, at det var ham og Søren, der havde overfaldet hende. Så blev Johannes løsladt, medens mestertyven blev straffet for andre forseelser*.

I 1842 blev han tiltalt sammen med en sliber, Kristen Larsen, og hendes Hustru, Ane Magdalene, for tyveri. Johannes havde atter held med sig, idet han ved commissionsdom af $\frac{7}{8}$ blev frifunden og hjemsendt til Linåa i Gjern herred. Man havde nemlig i Ørre ført beviser for, at Johannes Axelsen hørte bedre hjemme i Linåa end i Ørre og beviserne blev af højere vedkommende tagne gyldige.

Den 29.-30. marts 1844 skete der indbrud i Toftlund, Ikast sogn. Johannes blev mistænkt og arresteret; men den $\frac{6}{8}$ s. a. blev han atter løsladt og hjemsendt til Linå. I 1847 »købte« Johannes Axelsen på et marked nogle lommeure, der viste sig at være stjalne fra en urmager i Bælum. For denne »handel« måtte han, efter overrettsdom af $\frac{16}{11}$, sidde 4 år i Viborghus. Og et par år efter, at han var sluppet ud, fik han i Salling herred 6 års tugthus i Horsens for hæleri. Han kom dog ud den $\frac{9}{2}$ 1860, men kunne naturligvis ikke holde sig i ro i Linå. Sådan for løjers skyld, nærmest, stod han en dag og lavede kunster på Silkeborg marked med falske penge. Øvrigheden forstod ikke spøg, falske penge var farlige og det var Johannes med - så måtte han otte år i Horsens. Nå, han havde det forøvrigt godt i tugthuset, hvor han, i følge Goldschmidt, nærmest gik

* Se iøvrigt Chr. Jensen, Linde: Nørlems Historie, 1918 (side 166).

og åd nådsens brød af hensyn til sin høje alder. Man mente, at han var 91 år, altså 10 år ældre, end han virkelig var.

Den ¹⁸/₂ 1870 kom han ud som en affældig olding og to år efter døde han i Skjellerup fattiggård, Linå sogn, den ¹⁹/₆ 1872.

Der er ikke mange af de gamle folk, jeg har truffet, der kunne mindes Johannes Axelsen. Den i 1917 89-årige Carl Jensen, Herning, havde en gang set ham svinge sig i dansen på Lund marked, og da sang han:

Vel er jeg fattig, men dog er jeg ærlig
og kan i det mindste tjene mit brød.
Mine forældre har opfødt mig kærlig,
og jeg haver ikke lidt nogen nød.
Du er vel ej født af højere stand,
men hjærtet står mig dog grumme godt an.

Da Jens Mikkelsen, der var født i Snebjerg kro 1833, var ca. 7-8 år gammel, kom Johannes Axelsen og kone (eller kærest) og lå i deres »Uenskywl« (vognport - før man fik kørestald). Næste morgen ville kjæltringkvinden have betalt; men krokonen ville intet have, fordi parret havde ligget på noget halm - så stak gæsterne hende en blikpotte. Johannes havde en glarkiste på ryggen og de havde vistnok en trillebør med sig. I 1819 var han kørende i en enspændig vogn med en rød hest for.

Endelig har Jens Chr. Jensen, Albæk, fortalt mig, at da han i 1870 tjente hos Knud Merrild i »æ Wåj« i Ørre, lå Johannes der en nat i læden. Han var da meget affældig; men Knud bad dog sin karl om at holde øje med Johannes, da det var almindelig snak, at denne lod sig leje til at brænde folks huse af.

En gang Johannes's sager blev solgt ved auktion, efter at han selv var sendt i tugthuset, købte fortællerens bedstefader Johannes's bøsse, og med denne skød bedstefaderen så godt, at han fik alt, hvad han pegte på. Men skyderen var rigtignok også »månt i skåj«. En gang skød ejeren endog 6 vildgæs i et eneste skud med den!

Men straks Johannes atter kom fri, opspurgte han, hvem der havde bøszen, og da han fik fat på denne, pillede han en lille seddel ud, der var indsat ved låsen. Men siden var bøszen naturligvis ikke bedre end andre!

Efter at Konrad Understrup i sin bog om Ørre sogn, 1915, havde udkastet tanken om, at der burde rejses en sten på kjæltringhusets tomt, rejste forskønnelsesforeningen en stor og smuk sten, hvorpå er indhugget:

HER LAA AXELHUS ELLER KJELTRINGHUSET
 HVOR BLICHER FOR 100 AAR SIDEN
 SAA KJELTRINGBALLET
 STENEN ER SAT 1917

Sidste bemærkning og kjæltringballet burde have været udeladt, da Blicher ikke har overværet noget bal der.

For vidtløftigheds skyld kan jeg ikke her omtale Johannes's børn eller søskende indgående. En søster, *Ane Regine Regenholt Axelsdatter*, født ca. 1780 i Thyrsting, døde i Aulum den 28/3 1856. Ved folketællingen 1834 i Aulum er Peder Christian Christoffersen opført som glarmester, 45 år, og Ane Regine er 55 år. Hun var gift med nævnte *Peder Chr. Christophersen Skjærk*, der var født i Aulum den 16/9 1790 - forældrene var omgangsfolk: Christopher Andersen og Ane Kirstine Jensdatter. P. Chr. Christophersen blev i følge højesteretsdom af 11/3 1836 indsat i slaveriet på livstid.

Kolli folkene.

I Nørre Nissum, øst for Lemvig, har der i det 18. århundrede levet en del rakkere og natmandsfolk, der bar kendingsnavnet *Kolle* eller *Kolli**. Dr. O. Nielsen har, i sin Hjerm Ginding herreders beskrivelse s. 277, meddelt følgende om den ældste, man kender af Kolli slægten:

»1721 klagede Kirsten Christensdatter, der havde været i Birkild for at skære Grise, Lam og Kalve, over, at hun i Dalen paa Vejen til Linde var bleven overfalden af Natmanden *Erik Kolle*, der boede paa Kappel Gods (i Nr. Nissum), der greb fat i hende, og paa morderisk vis udtrak en Pistol, som han havde skjult under sin Kjortel, satte den for hendes Bryst og med de Ord: du skal dø for mine Hænder, satte en Kniv for hendes Strube og sagde, at han vilde trække hende i Heden i en Mose, hvorpaa han slæbte hende 20 - 30 Skridt, men da en lille Dreng hun havde med, raabte og skreg og der i Nærheden viste sig 2 Mænd, der pløjede, lod han hende ligge, efter at have taget alle hendes Penge og hendes Kniv.« Sandsynligvis blev rakkeren så rasende på Kirsten, fordi hun gik ham i næringen.

* Antagelig et stednavn. Jvnf. Kolle i Nr. Nebel.

Nævnte Erik Kolli var født omkring 1676. I Nr. Nissum kirkebog står der: »1743 ^{29/12} Eric Colli Rakeren begravet d. 2. Søndag i Advent - udi sit 67. Aar.« Erik Kolli havde flere børn. Efter kirkebogen tror jeg at kunne opstille følgende række; dog er rækkefølgen her tilfældig, da jeg har savnet datoer til bestemmelsen af personernes alder.

Christine Eriksdatter Kolli, født ca. 1726, blev confirmeret 1744 som 18-årig. I 1750 nævnes hun som fadder og 1763 blev hun »public absol- veret« for hor. Som barnefader udlagde hun Niels Jørgensen, natman- dens søn fra Dejbjerg - han var født 1732; men jeg har ellers ikke truffet ham.

Johanne Eriksdatter Kolli nævnes i 1744 som Jørgen Kollis søster, og da står hun åbenbar skrifte for hor. Og i 1749 får »Johanne Collisdatter en Hoerunge Nafnlig *Kirsten Marie*« begravet. Som barnefader nævnes en Hans Thomsen. Sidste gang, jeg har fundet hende nævnt, er i 1764, da står hun atter åbenbar skrifte for hor med »En af 4re omløbende Brødre, nafnlig Carl Brorson, hvis Fader skal være Kjedelflicher fra Haderslev Kantent.«

Jørgen Eriksen Kolli blev Eriks efterfølger i embedet. Men når han blev født, ved jeg ikke. Da han døde i 1786, blev han begravet uden ligprædiken; konen, Anne Marie, var død året før. Kbg. Første gang, jeg har truffet hans navn, er i 1743, da han står åbenbar skrifte i Nørre Nissum kirke for lejermål. I 1744 måtte han, og søsteren Johanne, atter udstå kirkens disciplin for hor. Seks år efter blev Jørgen gift med en datter af Jørgen natmand i Dejbjerg. Nr. Nissum kirkebog mel- der: »1749 ^{28/8} blev af mig trolovet i Præstegaarden Natmanden i Nørre Nissum Jørgen Eriksen Colli til Natmandens Datter i Deibjerg, Jørgen nafnlig, *Anne Marie Jørgensdatter*. Trolovere vare Fru Cammer Raads i Lemvig, som Jørgen Collis Hosbond og Jørgen Natmand i Deibjerg for sin Datter. Viede ^{31/8}.«

Næste år den ^{16/7} fik parret et barn hjemmedøbt i præstegården. Den ^{15/2} 1754 fik de en datter døbt *Johanne Kirstine* og Christi himmelfarts- dag 1756 fik de en søn døbt *Hans* (døde 58); og samme år døde barnet, Jørgen blev straffet i 1744. 1757 21 post trin. blev sønnen *Erik* døbt. Hele menigheden var vidne til dåben, hvad oftere var tilfældet ved rak- kerbørnenes dåb i Nørre Nissum, når det kneb med at skaffe faddere.

Rimeligvis er det nævnte Johanne Kirstine, der blev gift med en nat- mand Jens Simonsen. I 1775 besøgte Johanne sin familie i Madum og

da fødte hun en søn, der blev kaldt *Christen*. I Madum kirkebog hedder det, at parret er fra Nr. Nissum. 1774 får hun en søn døbt *Jørgen*, som barnefader udlægger hun en Hans Hermansen, »som forrige Aar opholdt sig i Kolle Huuset.«

Det er antagelig også *Jørgens* datter, *Maren Jørgensdatter Kolli*, der 1758 og 68 står åbenbar skrifte for lejermål. Og det er også mulig, at en *Else Marie Kolle*, der blev confirmeret 1780, 17 år, er *Jørgens* datter.

Anders Jørgensen Kolli må vel være *Jørgen* Kollis søn. Han bliver i 1768 trolovet med en *Else Marie Nielsdatter*, der vist er identisk med den *Else Marie Kolli*, der året før fik et barn med Peder Nielsen Kolli - »alle af Natmandsfolket« - og som derfor blev offentlig absolveret. Samme år, *Anders Kolli* blev gift, fik han en datter døbt *Bodil Marie*. *Else Marie* døde og blev begravet den 15/10 1772 og allerede i november samme år bliver *Anders Kolli* gift igen. Mærkelig nok er *Pigens* navn ikke nævnt, men som forlover er opført »Sigr. Peder Schmidt udi Lemvig«, og bag efter er i kirkebogen noteret: viede Novb.

For *Anders* har året været rig på begivenheder, thi samme år fik han en søn døbt *Jens*, og da optræder *Niels Bech*, *Christen Bech*, *Jørgen Kolli*, *Anne Jørgensdatter*, *Anne Marie Kolli* og *Johanne Kirstine Kolli* som faddere.

Ved sin Omtale af Nørre Nissum skriver professor M. Jacob Nicolai Wilse i sine »Rejse-Iagttagelser« V. Købh. 1798, s. 165: »Des mærkværdigere vare nogle ringe Huse ei langt fra Kirken, hvor en Familie af Navnet Kolli havde i meget lang Tid havt sit Tilhold, hvilke vare af Tater eller Zigeuner-Herkomst*, af Profession Hesteflaaere og Skizærere, eller på bred Dansk Rakkere. Disse streifede i mange Aar Landet omkring, deels paa deres Profession, deels som Stratenrøvere, og hvor de kom med en mageløs Fripostighed opførte sig overalt, som de selv havde hjemme der; man respekterede dem, naar de lader det blive derved, men flyede for dem, når det gik videre; denne Familie uddøde dog efterhaanden, deels paa voldsomme Maade, deels ganske naturligt - - .«

I anledning af at den før omtalte *Jens Christophersen* under et politiretsforhør i 1828 havde fortalt, at hans fader, *Christopher*, døde i

* Professor Wilses bemærkning om, at de var af tater eller zigeuner herkomst, kan man ikke tillægge nogen betydning. Jeg kender ikke et eneste eksempel på, at tater (zigeunere) er optrådte som rakkere, og det ville være utænkeligt, at disse folk på den tid kunne få lov til at bosætte sig her i landet i en årrække, uden at øvrigheden skred ind. Jvnf. Danske Lov § Bog XX Cap. Art. 3 og flere forordninger etc.

Nr. Nissum, meddelte pastor Torm i Nr. Nissum herredsfoged Schönau, i skrivelse af $\frac{3}{5}$ s. å., at ingen af Jens Christophersens slægt er tilbage i sognet. Huset de boede i er forlængst nedbrudt. Nogle af sognets ældste mænd har forklaret, »at Huset, der blev kaldt *Kolly-Huset*, og som blev beboet af de saakaldte Natmændsfolk, har staaet paa Gaarden Eidahls Mark, altsaa ikke været Præsten tilhørende, som ingen Leiehuse skal have havt, og er for flere end 40 Aar siden nedbrudt, da Beboerne deels døde og deels flyttede herfra. Men da Sognets Folk ingen Omgang havde med Indvaanerne i dette Hus, saa er det kun lidet, de kan forklare om dem. Kun saa meget kan de erindre, at der blandt Husets Beboere var Een, som kaldtes Jørgen Kolly, og Een, som kaldtes Anders Kolly, men at der nogensinde har boet nogen ved Navn Christopher Jensen, veed ingen at kunne erindre sig, hvilket de ogsaa tror maa være urigtigt, men mener derimod, at denne Christopher Jensen maa have været en af de af denne Stamme omvandrende, da der ofte paa en Gang kom hele Flokke af saadanne til Huset, og at den her omtalte Jens Christophersen kan da under et saadant Ophold være bleven født der.«

Præsten havde ret. Jens Christophersen var virkelig født under forældrenes omstrejfen i Kolli huset og døbt alm. bededag 1785. Han var vistnok det sidste individ, der blev født i dette berygtede hus.

En datter af Jørgen Kolli, jeg ved desværre ikke hvilken, blev gift med natmand *Jørgen Christensen Kolli*. I 1803 var sognefogderne i Hjerm Ginding herred meget optagne af at indfange betlere i jurisdiktionen. Den $\frac{29}{12}$ tog sognefogden i Gjørding nævnte Jørgen som betler og bragte ham til arresten i Holstebro. I politiretsforhøret dagen efter fortalte synderen, »at han havde været Natmand i omtrent 40 Aar i Hov og Nør Nissum er saavel fem og fyrretyve Aar, veed ei hvorlænge, det er siden han kom der fra, men han tror, det er 7 - 8 Aar siden. Han mener, at han er født i Nr. Nissum, hvor han er confirmeret. Siden han kom fra Hov har han vandret omkring, mest i Vandfuld Herred, men ogsaa undertiden været i Ringkøbing Egnen og Hammerum Herred.«

I den sidste tid havde han vandret om i Dybe, Ramme, Bøvling og Nees sogne og derfra var han kommen til Gjørding, hvor han blev anholdt hos pastor Weile.

Han havde været gift med Jørgen Kollis datter, der var død fra fem børn. Den ældste, *Johanne Marie*, skal tjene i en Mølle ved Viborg, den anden, *Ane Marie*, skal tjene i Ikast. En søn, *Morten*, og en anden, *Jør-*

gen, på henholdsvis 15 og 11 år, talte han for en månedstid siden med i Møborg, hvor de gik omkring og betlede. Foruden disse børn havde han et barn på fem år med en ugift natmandskvinde, Else Marie. Barnet følger sin moder under hendes omflakken i landet.

Efter amsresolution blev Jørgen Christensen Kolli kendt forsørgelsesberettiget i Hove, hvortil han blev transporteret den ^{30/12} 1804*. Det gik her som det gik med Johannes Axelsens familie i Ørre - ingen ville huse disse »uærlige« mennesker for betaling. Så måtte Jørgen Christian på omgang blandt beboerne. Men sønnerne, Morten og Jørgen, blev også henviste til forsørgelse i Hove, og i den anledning blev fattigcommissionen enig om at søge at udlicitere drengene, hvis det var muligt. Der blev udarbejdet vidtløftige regler, hvoraf punkt 4 lyder: »Skulde den eller de, som faar Tilslaget, ønske det, er Præsten og alle øvrige Medlemmer i Sognecommissionen villige til først at sætte sig til Bords med forhen omtalte Drengene og spise med dem af eet Fad og drikke af eet Glas.«

Præsten viste sin menighed det gode eksempel at tage den ene dreng, og så var der da også en mand, der tog den anden. Der blev bag efter hentet en flaske godt øl. Præsten drak med natmandsbørnene, det samme gjorde de øvrige commissionsmedlemmer, og så var Ole Sørensen, der skulle have den ene dreng med sig hjem, også tilfreds. Morten glider ud af budgettet i 1809 og i 1817 hjælper commissionen Jørgen til at få et hus i Aggersborg, hvorefter han også glider ud af sagen. Den gamle Jørgen synes at være understøttet sidste gang i 1824 - i kirkebogen har jeg dog ikke fundet hans død nævnt; men han kan jo være død i et andet sogn.

Foruden ovennævnte Kolli-folk træffer man en *Morten Peder Kolli* i 1762 og en *Christen Mortensen*, antagelig Morten Peders søn, der bliver confirmeret i 1778 17 år gammel.

I Jyske Samlinger II., side 320, hedder et i en artikel, Fortællinger og Sagn om Sdr. Nissum Sogn: »Af de i vore Forældres Tid omløbende Rakkere var flere højst uforskammede, naar deres Forlangende ikke blev opfyldt. Et af disse Umennesker ved Navn Niels Kolli var i høj Grad onskabsfuld, og hans lidet hæderligere Søn Kristoffer var ikke meget bedre; men derimod var Kristoffers Broder Kristen Bek, boende ved

* I Hardsyssels Aarvog 1908 har J. Gr. Pinholt skrevet en artikel om »Natmand Jørgen Christian Kollis Forsørgelse«, hvoraf nedenstående er et lille uddrag.

Bakken i Madum Sogn, en stille fredelig Mand. Det var hans Søn, der var Kong Fr. 6tes Livkusk.«

Nævnte *Niels Kolli*, der var født omkring 1718, fik, da han flyttede til Madumbæk, efternavnet Bæk. Hans hustru, hvis navn jeg ikke kender, blev begravet 2den søndag efter påske 1774, 50 år gammel, og samme år, den 21/11, blev Niels Bæk begravet, 56 år gammel. Hans efterfølger i natmandsembedet blev sønnen, *Christen Bæk*, der var gift med *Mariane Jensdatter*. Af parrets børn har jeg fundet: *Karen*, født 1774, *Abelone*, født 1776, hun blev i 1805 gift i Madum med ungarl Anders Andersen fra Rom sogn, *Niels*, født 1777, *Anne Kirstine*, født 1779, *Christen*, født 1781, og *Mariane*, født 1782 og død 1803. Parrets sidste barn, *Jens*, blev født i 1784 og kort efter døde Mariane Jensdatter, 32 år gammel. Jens døde året efter.

Den 2/7 1785 giftede Christen Bæk sig anden gang med *Else Marie Jørgensdatter*. Forloverne var Jens Nielsen og Rasmus Bech, og samme år, anden juledag, fik parret en søn døbt *Jørgen Friderich*. Derefter fik de i 1788 datteren *Ingeborg*, i 1789 *Else Magdalene* (død 91), 1791 *Anne Malene*, 1792 *Anne Malene*, 1796 *Jens*, 1797 *Niels* og 1800 *Anne Sophie*.

På folketællingslisten 1801 er Christen Nielsen 52 år, og han er da opført som Husmand med jord, samt skorstensfejer og glarmester. Kone's alder er 40 år, og de har følgende børn hjemme: Mariane, Jørgen, Jens, Niels og Anne Sophie. Ved den næste folketælling i 1834 træffer man en ny generation i Madum. Den nævnes i Remme *Christen Christensen*, 33 år, husfæster, blikkenslager og glarmester, og kone, *Karen Hansdatter*, 38 år, samt følgende børn: Hans Chr., 14 år, Christen, 12 år, Poul V. Hansen Christensen, 7 år, og Peder, 2 år. Iøvrigt har disse folk ingen særlig interesse for os.

Christen Bæks broder, *Christopher Nielsen*, førte en omflakkende tilværelse. Efter at have været gift i Bryndum sogn med Ane Sophie Jørgensdatter, vandrede han i 28 år med en *Ane Kirstine Christensdatter*, hvis forældre, Christen Peder og Anne Jacobsdatter, også var omstrejfende natmændsfolk. Anne Kirstine og datteren *Abelone* - den eneste af parrets 6 børn, der var levende - var i Ulfborg-Hind herreders politiret den 14/8 1833 tiltalt for løsgængeri og betleri. Abelone, der var født i Stauning, var da 27 år, 8 dage før mikkelsdag. Hun havde vandret med sin moder, indtil hun omtrent 17 år gammel »paa Natmandsfolks Maneer indgik Forening med en person ved Navn Niels Godt,« der op-

holdt sig en del i Dejbjerg. Niels og Abelone vandrede sammen i 5 - 6 år og fik to børn sammen, hvoraf det ene barn blev begravet på Idum kirkegård for 4 år siden, medens det andet, *Ane Kirstine*, der er 9 år gammel, følger moderen, Niels Godt tog sig derefter en ny »døl«, og Abelone drog atter på vandring med sin moder, indtil hun for 3 år siden traf Abraham Johansen fra Horne. De blev snart ret gode venner, og som et minde om venskabet slæbte hun nu rundt med sit yngste barn, *Else Marie*, der var født i Askov, Nørre Omme sogn. Sagen endte med, at Ane Kirstine og Abelone hver fik 3×5 dages vand og brød. Forresten træffer man både Niels Godt og Abelone Christophersdatter i Viborghus, men her kan jeg ikke gå nærmere ind på deres saga.

Natmænds- folk og kjæltringer

af
museumsforstander
H. P. Hansen

Spredt rundt om i Jylland, med hovedcentre i afsides liggende, magre hedeegne, fandtes der indtil hen mod slutningen af forrige århundrede små samfund af et ejendommeligt, vagabonderende folk, som man har kaldt *rakkere*, *natmandsfolk*, *tatere*, *skøjere* og *kjæltringer*.

Hvorfra disse folk stammede, vidste man ikke, og deres levevis førte med sig, at der kom til at stå et mystisk skær over dem, der på en gang gjorde dem både afskyede og frygtede af befolkningen og interessante for vore digtere og folklorister.

I den danske litteratur møder vi flere beretninger om natmænd og kjæltringer. Ofte var de tillagt mærkelige egenskaber og en romantisk fortid, men næsten altid blev de regnet for en fremmed gruppe, der ikke hørte til iblandt almuen.

Det er museumsforstander H. P. Hansens store fortjeneste, at han - mens det endnu var muligt - indsamlede alle de beretninger, mundtlige såvel som skriftlige, det var muligt at finde frem til, for gennem sit værk at korrigere den ældre opfattelse af disse folks afstamning og levevis og bevare kendskabet til dette led af folkekulturen.